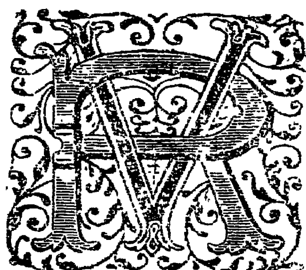
సాక్షి

ఆఱవ సంపుటము

కవిశేఖర పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారిచే

రచియింపఁబడినది.

ఆఱవకూర్పు.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచేఁ బ్రకటితము.

1958

Printed at
The Sri Rama Press
Madras—21.

పీఠిక

ఇది సాక్షి 'ఆఱవ' సంపుటము. దీనినిగూడ శ్రీ పీఠపురమహా
రాజావారి ద్రవ్యసాహాయ్యముచే నచ్చువేయించితిని. భాషాపరిపోష
కులు సత్యదయాస్వరూపులు నగు మా మహారాజేంద్రునకు వారి
కుటుంబమునకు సమస్తశ్రేయోభివృద్ధులను సర్వేశ్వరుఁ డిచ్చి
సంరక్షించునుగాక.

పా॥ లక్ష్మీనరసింహారావు.

విషయసూచిక

సాక్షి

సుఖప్రారబ్ధము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను :—

నాయనలారా! ప్రపంచజీవులలో నాకారములందు భేదమున్నది. ఆయుఃపరిమితులయందు భేదమున్నది. గుణగణములందు భేదమున్నది. బుద్ధిజాతులందు భేదమున్నది. భాగ్యవైఖరులందు భేదమున్నది. అభ్యాసరీతులయందు భేదమున్నది. కాని కష్టసుఖానుభవములందు భేదము లేదు. ఎవనివంతు వచ్చినప్పుడు వాఁడు కష్ట మనుభవింపవలసినదే. సుఖముకూడ నట్లే యనుభవింపవలసినదే. నాకుఁ గష్ట మక్కఱలేదని నిరాకరించిన నదిపోదు. అనువాఁడు లేఁడు కాని నాకు సుఖ మక్కఱలేదని త్రోచివైచిన నదియుఁబోదు. కష్టప్రారబ్ధ మెట్టిదో ప్రతిజీవునకు సుఖప్రారబ్ధ మట్టిదే. ఇప్పుడీసుఖప్రారబ్ధమును గూర్చియే నాల్గుమాటలు దెప్పెదను.

సాదీయను మహాకవి యొకకథను జెప్పినాఁడు. కథయన యసత్య మనుకొనకుఁడు సత్యగాథనే చెప్పెను. ఒకయూర నొకదుండగీఁ డుండువాఁడట. ఆతఁడు స్వభావదుష్టతచేత, ధనమదాంధతచేతఁ, బడుచుఁదనపు బొగరుచేతఁ ద్రాగుడుమహిమచేత, నెన్నితుచ్ఛపుఁబనులో చేయుచుండెడివాఁడు. ఆతని దుశ్చేష్ట లసంఖ్యాకములు. ఒకనాఁ డొకసన్యాసి వీథిలోఁ బోవుచుండఁగా నీదుండగీఁ డాతని కెదురుగఁబోయి పెద్దఱాయి తీసికొని తలపై గుఱిచూచివైచెను. అది యదృచ్ఛికముగఁ దలపైఁ బడక భుజముపైఁబడెను. సన్యాసి యేమిచేయఁగలఁడు. తలవంచుకొని తన దారిని తాను పోయినాఁడు. మఱికొన్ని మాసముల కీతని దుర్న్నయ

ములు మఱింత దుర్భరములు దుస్సహములు కాఁగా మహారాజాతని బట్టించి పెద్దబావిలోఁ బడవేయించెను. ఈ సంగతి యా సన్యాసికిఁ దెలిసి యొక పెద్దఱాయి చేతిలోఁ బట్టుకొని యానూతి యొద్దకుఁ బరు గెత్తి యాఱాతి నాతనిపైఁ బడవైచెను. "ఇట్లు చేసితివేమి" యని యచ్చటివారు సన్యాసి నడుగ "ఈ ఱాతితో నన్నాతఁడు కొన్ని మాస ముల క్రిందట కొట్టినాఁడు. దీని నప్పటినుండియు భద్రపఱచి యిప్పుడు తిరుగఁగొట్టితి"నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. "నిన్ను గొట్టినప్పుడే యా ఱాతితో తిరుగఁ గొట్టలేకపోయితివా" యని ప్రజలడుగ "నాతని కింక సుఖ మనుభవింపవలసిన దినము లుండగ నేనేఁడేమిచేసిన వినియోగ మేమి? అదిగాక యేమి చేయుటకు శక్తిగలవాఁ డెవఁడు? ఇప్పటి కాతని సుఖప్రారబ్ధముతీరినది. అందుకొఱ కాతని ఱాతితోఁగొట్టుచు "నాయనా! నన్నీ ఱాతితోఁ గొట్టితివి. తిరిగి నిన్ను గొట్టక తప్పకపోవుటచేతఁ గొట్టు చున్నాను. నీదుర్మార్గజీవనమునకుఁ బశ్చాత్తాప మొందఁదగిన యుత్కృష్ట సమయము సిద్ధించినది. పూర్వపాపమునకు వగచి భగవంతుని ప్రార్థించు కొనుము" అని చెప్పియే యాతని గొట్టితిని. నామాటలు మీకు వినబడ లేదు కాబోలు నని సన్యాసి చెప్పెను.

ఇందువలన జనుఁడు తన పూర్వకర్మము ననుసరించి తనవంతునకు వచ్చిన సుఖము లేశమైన మిగులకుండ నింట ననుభవింపక తప్పదు. అట్టి యనుభవమున కడ్డురాఁగలుగువాఁ డెవ్వఁడును లేఁడు.

సుఖముకాని కష్టముకాని యెప్పుడేది యేరీతిగా ననుభవించినను మనకర్మముయొక్క ఫలమునే మన మనుభవించుచున్నాము. కాని మన కెవ్వఁడుగూడ నిచ్చుటలేదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనవలెను. అట్లిచ్చుట కెవ్వఁడును గూడ స్వతంత్రుఁడుగాఁడు. నీమట్టునకు నీవే స్వతంత్రుఁడవు. నీబుద్ధికి నీశరీరమును జోడుపఱచి చేతులార, మనసార స్వతంత్రుఁడవై కర్మమును జేయుచున్నావు. ఫలకాలమందు దాని ఫల మనుభవించు చున్నావు. భగవత్తత్త్వమునుగూర్చి మూకీభావమును వహించిన బుద్ధుఁడు సయితము మనతోఁ గూడ వచ్చునది మనకర్మ మొక్కటి తక్క వేరు లేదనియు, మనకర్మము ననుసరించియే యుత్తరజన్మఫల ముండు ననియు విస్పష్టముగాఁ జెప్పినాఁడు.

గీ. ఎంతో నమ్మించి నీలో వసించునట్టి
లున్న ప్రాణమె నినుబాసి యుఱుకునపుడు
నీది యని చెప్పఁదగు వస్తు వేది యిచట ?
యపుడు నీవెంటవచ్చెడు నద్ది యేది ?
ఏవియును గూడ రావన్ని యిచట నిలుచు
సుతలు మనుమలు బందుగుల్ సుతులు సతులు
తోడబుట్టువుల్ హితులు నీతోడ రారు
ధనము రా దొకమొల త్రాడయినను రాదు.

వాఙ్మనఃకాయముల దేనివలన నైన
నీవు చేసిన కర్మమే నీదిసుమ్ము
ఇదియె వదలక నిన్వెంబడించునద్ది
నీది యనఁదగినది మఱియేది లేదు.

నీడలాగునఁ గర్మంబు నిన్ను విడువ
దెపుడు దుష్కృతు లుపసంహారింపఁబడవు
ధర్మకార్యంబు లెపుడు వ్యర్థములు కావు
భావిఫలసముచ్చయ దానవైభవము లగును.

మన సంపదలకే కాదు. మన యాపదలకే కాదు; మన జన్మములకే కాదు; మన మోక్షమునకే కాదు; మనతో సంబంధించిన యన్నిటికిఁ గూడ మనమే కర్తలము. కాని సుఖ మనుభవించునప్పుడు మన ప్రయోజకత్వమని యహంకరించి కష్టములు వచ్చునప్పుడుమాత్రము పైవారి నుత్తరవాదులుగాఁ జేయుచున్నాము. తిట్టించుటకు, నెట్టించుటకుఁ, గట్టించుటకుఁ గొట్టించుటకుఁ బ్రభువులు చాలియున్న కారణము చేత వారు తమ కపకృతిజేసినారని నిష్కారణముగా వారిని జనులు నిందించుచుందురు. ఇది యత్యంతపాపహేతువని నిశ్చయముగా నమ్మవలయును. నీ కర్మముతోఁ బ్రభువుల కేమిసంబంధము ? ప్రభువుల కర్మముతో నీ కేమైన సంబంధమున్నదని నీవు చెప్పఁగలవా ? దాని విషయమున నీకు సంబంధము లేనట్లే నీ విషయమున వారికిఁగూడ లేదను జ్ఞానము నీ కుండనక్కఱలేదా ?

భారతదేశదాస్యమునుకూర్చి పరిపాలకులను బరిపరివిధములుగా

నిరసించుట కలదు, భారతదేశ ప్రారబ్ధమునకుఁ బాశ్చాత్యదేశప్రారబ్ధము
నకు నేమిసంబంధము? తండ్రికర్మమునకుఁ గొడుకుకర్మమునకు సంబంధము
లేనప్పు డనాత్మతత్త్వమునకు నధ్యాత్మతత్త్వమున కేమిసంబంధము? వా
రిప్పుడు సుఖప్రారబ్ధమున నున్నారు. మనము కష్టప్రారబ్ధమున నున్నాము
అంతే! అంతకాక మఱి యేమున్నది. మన వేదములను వదలుకొని,
మన వర్ణాశ్రమధర్మములను వదలుకొని, మన మతమును వదలుకొని,
మన యాచారములను వదలుకొని, మన విద్యలను వదలుకొని, మన
స్వాతంత్ర్యములను వదలుకొని, మనజాతితత్త్వమును గూడ వదలుకొని,
యేకాలమందుఁగూడ నేదేశమందుఁగూడ నేజాతికూడఁ జేయని చేయ
లేని మహాఘోరకర్మమును జేసినందులకు ఫలమిప్పు డనుభవించు
చున్నాము. కన్నులు దెఱచి బుద్ధిపూర్వకముగ, సంతోషపూర్వకముగ
జుట్లుచేతి కిచ్చిన మనము స్వతంత్రతకావలయునని యిప్పుడు గింజుకొన్న
వినియోగ మేమి? ఒక్కస్వతంత్రతమాత్ర మెన్నడయిన వచ్చునా?
మనము బుద్ధిహీనతచే వదలుకొన్న వేదాదులన్నియు వచ్చినప్పుడే
సంతంత్రత వచ్చును. కావున వేదపఠనము మొదలుగా చేయవలసిన కర్మ
ములన్నియు భారతదేశము తిరుగ ననుష్ఠించునెడల సర్వసౌభాగ్యములు
సిద్ధింపఁగలవు. భారతదేశ మిప్పుడు చేయవలసినకర్మ మిదియే. రాట్నపు
సుతితో వేదగాన మొనర్చుటకంటె వేరుసాధనము లేదు. కాని యది
నిశ్చలముగ నిర్మలమనస్కతతోఁ జేయఁదగినది. అంతేగాని స్వాతం
త్ర్యము కలిగిన పిమ్మట తిరిగి చల్లచల్లగా వదలుకొనునేర్పాటు మీఁద
వేదాదుల సాహాయ్య మపేక్షింపతగదు. మనకుఁ బరిపాలకులు చేసిన
యపకృతి లేదనియు మనము మనదేశమునకు, మతమునకు చేసిన యపకృతి
ఫల మనుభవించుచున్నామనియు నమ్మవలయును. తిట్టుకోఁదలఁచుకొన్న
యెడల నిన్ను నీవుతిట్టుకో. కొట్టుకోఁదలచినయెడలనిన్ను నీవుకొట్టుకో.
కోసికోఁదలఁచినయెడల నిన్ను నీవు కోసికో. అంతేకాని పరులఁగూర్చి
పల్లెత్తుపలుకైన పలుకఁదగదు. పరిపాలకుల లెక్కయేమి? మనకర్మముతో
నీశ్వరునికే సంబంధములేదు, ఏమియు సంబంధము లేదాయని యడుగు
చున్నారా? లేనట్లున్నది. ఉండుటకంటె లేకుండుటయే మేలుగన్నట్లు
న్నది. మనకర్మముల ననుసరించి మనకీశ్వరుఁడు తత్కర్మఫలమును బంచి

పెట్టును. ఇంతకంటె నాతని ప్రయోజకత్వ మేమియు లేదు. అతఁ డందు వలన మోహకూలి కాని దాత కాఁడు. ఆ వెట్టిపనికే జను లాతని దిట్టు చున్నారు. సుఖానుభవ కాలము రవంత పెంచుటకుఁగాని కష్టానుభవ కాలము కాసంత త్రెంచుటకుఁగాని యీశ్వరునికి శక్తిలేదు. మనమే యొక ప్రపంచము. మనకు మనమే యీశ్వరులము.

దేవతలు హిరణ్యకశిపుబాధ పడలేక, నెత్తి నోరు కొట్టుకొనుచు రోదసీకుహర మదర వలవల నేడ్చుచుఁ బ్రతిక్రియ చేయలేక పరుగు పరుగున శ్రీమహావిష్ణువు సన్నిధికిఁజేరి యసురసంహార మొనర్పుమని ప్రార్థింపలేదా? ఆమహానుభావుఁ డేమనినాఁడు? మాఱుమాటాడక యిండ్లకుఁ బొమ్మనినాఁడు. ఎందుచేత? ఎందుచేతనో వినుఁడు.

శా. వేధోదత్తవర ప్రసాదమహిమన్ వీఁ డింతవాఁడై మిమున్
బాధంబెట్టుచు నున్నవాఁడని మదిం భావింతు భావించి నే
సాధింపం దఱికాదు కావునఁ గడున్ సైరించితిన్ మీఁదటన్
సాధింతున్ సురలార! యింక చనుఁడీ శంకింప మీ కేటికిన్.

అనియే కాదా భగవంతుఁ డానతిచ్చినాఁడు. "సాధింపం దఱికాదు కావున" నని కారణ మగపఱచినారు. అనఁగా నేమి? దేవతల కష్టానుభవ కాలములో రవంతయైన దగ్గించుట కవకాశముకాని, శక్తికాని తనకు లేని కారణమున—నసురుని సుఖానుభవ కాల మింకఁ గొంత జరుగవలసి యున్నది కావున దానిని దగ్గించుట కవకాశముకాని, శక్తికాని లేని కారణమునను దేవతలకు సైరణ బోధించి నివాసములకుఁ బొమ్మనినాఁడు. కావునఁ బ్రభువులకు మన కష్టసుఖములపై నధికారము లేదు. భగవంతు నికిఁగూడ లేదు. పోనిండు. మన కష్టములపై మనకైన నధికార మున్నదా? లేదు. ఏడ్చుచుఁ గష్టము పూర్తిగ ననుభవింపవలసినదే. ఏడ్పువంటి నవ్వుతో సుఖముకూడ నట్లే యనుభవింపవలసినదే! కష్టము లను మనము తగ్గించుకొనలేము పోనిండు. సుఖములను తగ్గించుకొనలే కేమి! అట్లుకూడఁ జేయలేమా? ఊహూ. ఇందునుగూర్చి యొక గాథ యున్నది. దానిని జెప్పెదను.

జనకమహారాజుసభాశాలలోని కొక విరాగి యాతని దర్శనార్థము వచ్చెను. అప్పుడే మహారాజు పూర్వాహ్ణకృత్యము లన్నియు నెర

వేర్చుకొని యగ్నిశాలనుండి సభాశాలకు వచ్చుచున్నాఁడు. బ్రహ్మావర్చసము క్షాత్రతేజము నాక్రమించుకొనియుండెను. కన్నులెండగాయుచున్నవి కాని చెక్కిళులు పండువెన్నెల లీనుచున్నవి. పరమశాంతతఫాలమంతయుఁ గప్పియుండెనుగాని కొలచినట్లున్నట్టిగడ్డము పట్టుదలను సూచించుచున్నది. శరీర మెట్టినీటివలెనుండి యందుఁ బూర్ణచంద్రుఁడు ప్రతిఫలించుచున్నట్లున్నది. కవులు భావించి యేదో వెట్టివెట్టిగ వర్ణింపఁదగినయంశము. నాకేల? జయా! జనకచక్రవర్తి! యని వందిమాగధాదులు బిరుదావళులఁ బఠించుచుండ, నొకవంక శారులుగట్టి మును లాశీస్సులతోఁ బుష్పాక్షతలు వర్షించుచుండ, సామంతరాజులు పాదాక్రాంతులగుచుండ. నుద్యోగులు నడుములు చేతులు కట్టుకొని యాజ్ఞలకై వేచియుండఁ, గవులు చక్రవర్తిపైఁ బ్రబంధములు పఠింపుచుండ, గాయకులు చిత్రవిచిత్రరీతుల గీతామృతములు వెదఁజల్లుచుండఁ, వారాంగన లుత్సాహమున నృత్యము లొనర్చుచుండఁ, జేతులుసాచి దోసిళులు పట్టి 'ఇటుదయచేయుఁడు, ఇటు,' లనుచుఁ గార్యదర్శులు మార్గదర్శులై వెనుకకు నడచుచుండఁ గనుసన్నలతోఁ, జేతిజోడింపులతో, శిరఃకంపనములతో, మందహాసములతో, ప్రేలియూఃపులతో, నభిప్రాయప్రకటములగు నాలోకనవిలాసములతో, నెవ్వరి నెట్లాదరింపవలయునో యట్లాదరించుచు మొకమాలుమడుగులపై నడుగు లిడుచు, నిమ్మళముగ సింహాసనము నొద్దకు వచ్చి, కూరుచుండుఁడని యందఱకు సంజ్ఞచేసి తాను గూరుచుండెను. రాజకార్యపులెక్క లుద్యోగులు వినిపించుచున్నారు. కొందఱ కిచ్చుచున్నాఁడు. కొందఱకు బిగబట్టుచున్నాఁడు. కొందఱ కెగఁబెట్టుచున్నాఁడు. సత్కార్యములందుఁ ద్యాగమెంతయో నిరుపయోగకృత్యములం దంతపిసినితన మగపఱచుచున్నాఁడు. న్యాయమెంతయో నిర్దాక్షిణ్య మంతకనఁబఱచుచున్నాఁడు. ప్రజలందుఁ బ్రేమ మెంతయో భయంకరత్వ మంతకనబఱచుచున్నాఁడు. రాయబారుల బహుమానములు గొనుచున్నాఁడు. తాత్కాలికపుద్రోపుడుమాటలచే వారిని బంపుచున్నాఁడు. ఇష్టమయ్యును గొందఱతో మాటలాడకుండనున్నాఁడు. అనిష్టమయ్యును గొందఱతో మాటలాడుచున్నాఁడు. ఉబ్బెత్తుగ వచ్చిన నవ్వును బెదవులబింపుచే దబాయించు

చున్నాఁడు. నడుమనడుమ కొన్నిగుల్లనవ్వులను జలామణీచేయు చున్నాఁడు. రాజ్యతంత్రమంతయు నెట్లు నిర్వహింపవలయునో యట్లు నిర్వహించుచున్నాఁడు.

చక్రవర్తిని జూచుటకు వచ్చినాఁడని చెప్పియుంటినే ఆ విరాగితో నింక మాటలాడలేదు. వేచియుండలేక యాతనిప్రాణము విసుగుచున్నది. రాజసభకుఁ బోయినపిమ్మట మనయిష్టమా? మన తొందర లక్ష్యఁడ, బనికివచ్చునా? సమయము మగువఱకు నోరుమూసికొని పడియుండవలసినదే కాదా? సెలవు తీసికొని పోవువారు పోవుచున్నారు. తుట్టతుద కందఱు పోయిరి. మన విరాగి యొక్కఁడుమాత్రమే కొందఱు రాజభటులతో మిగిలియుండెను, అదిసమయ మని యెంచి యాతఁడు చక్రవర్తియొద్దకు బోయి యాశీర్వదింప మీరెవ్వ రని యాతఁ డడిగెను నాతోఁ గొంత సేపు రహస్యముగ మీరు మాటలాడవలసియున్న దని విరాగి పలుక, భటుల నందఱ నావలికిఁ బొమ్మని చక్రవర్తి యాజ్ఞాపించెను. వారిద్ద ఱిట్లు మాటలాడుకొనిరి.

విరాగి:—చక్రవర్తీ! మంచుకొండలలోయలలోపలఁ గూడ నీకీర్తివిహారించుటచే దర్శనము చేయవలయునని వచ్చితిని. యాజ్ఞవల్క్య శిష్యుఁడవై కర్మయోగి వైన నీ వీజన్మముననే మోక్ష మొందగలవని పెద్దలవలన విని మీపుణ్యదర్శనమున నేనుగూడఁ దరింపవచ్చునని వచ్చి తిని. మీదర్శనము నా కగునో కాదో, నేను వచ్చుసరికి నీవు ప్రబలసమాధి నిష్ఠాగరిష్ఠత బ్రచ్ఛన్నచైతన్యుఁడవైయుందువో, కాక బహిరంగముగఁ బ్రాణాయామము బట్టి పైకెగురుచునుందువో యని యనుకొంటిని. నిన్నుజూచి డిల్లపడిపోయితిని. కర్మ యోగివని పేరొందిన నీవు భవభోగి వని బిరు దొందుటకుఁ దగియున్నావు. ఏసంసారి కిన్నిభోగములున్నవి! ఏపామరుని కింతభవలంపటత యున్నది? ఆహాహా! కాలిక్రిందనున్న పాదు కలక్రిందఁగూడ పట్టుపరుపులు పఱపించితివే. పంచభూతములను బాని సలుగాఁ జేసికొని వానిచేఁ గొలువు చేయించుకొనుచుంటివే. ఈపనికి మాలినరాజ్యము నీ కెందుకు? సుఖపరవశుఁడవై నిన్ను నీ వేలుకొనలేక పోయినప్పుడు నీవొకరి నేలుటయేల? అయ్యయ్యో! ఈయాశ్రితులేమి, ఈయుద్యోగులేమి, ఈరాయబారులేమి, ఈవిచారణములేమి, ఈశిక్ష

లేమి, ఈధనకాంక్షలేమి, ఈవేశ్యానృత్తగీతాదులేమి, ఈకవిగాయక మాగధాదిస్తోత్రపాఠములేమి, నిన్ను జూడఁగనాకువెఱ్ఱియెత్తుచున్నది. ఇట్లేలయుంటివో నాకుఁ జెప్పవలయును.

జన:—మునిచంద్రమా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవు. నాయందలి మహాభిమానముచే నిట్లు పలికితివి. ఇది యంతయు లాంపట్యమని నే నెఱుఁగక పోలేదు. ఈ మహాసంసారతంత్రమునఁ జిక్కుకొని తిరుగుచుంటినని యెఱుఁగకపోలేదు. కాని మూఢునకు నాకు నున్నభేద మే మనఁగా నే నిది వ్యర్థమని యెఱిఁగియుండియే తిరుగుచున్నాను. వాఁ డిదియే పరమార్థమని తిరుగుచున్నాఁడు. ఇద్దఱిలో నేనే దోషి నని తెలిసికొనకపోలేదు. ఎఱిఁగియుండియు నింక నేల యిందుఁ దిరుగుచుంటి వని యడుగుదువా? తప్పనిసరి యగుటచేత నాసుఖప్రారబ్ధముయొక్క శేష మింక నున్నది. అదికూడ ననుభవించువఱకు నేను దీనిని వదలుకొని నను నది నన్ను వదలదు. నాయనా! నే జేసినకర్మముయొక్కఫలమును నే ననుభవింపక నాకుఁ దప్పునా? 'శ్లో॥ అవశ్యమనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభం, నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్పకోటిశతైరపి' అని మీ వంటి విద్వాంసులే యానతిచ్చిరి కాదా? అందుచేతఁ బ్రారబ్ధఫలానుభవ పూర్తియగువఱకు నోరుమూసికొని చచ్చినట్లనుభవింపవలసినదే.

విరాగి:—చక్రవర్తి! నీమాటలు నాకు నచ్చలేదు! నీవు వదలి వైచిన సౌఖ్యములు తిరుగ నీవెంట నంటివచ్చునా? రాజ్యమును దృణ ప్రాయముగ వదలివైచిన ,నీయల్లుఁడగు రామచంద్రునితో సాకేతపుర రాజ్యము కూడఁ బోయినట్లు వినియుంటివా? స్వార్థపరత్యాగశక్తి నీ. యొద్ద లేదు. అందువలన నిట్టు లాడుచున్నావు.

జన:—నాయనా! చాలసంతోషము. నా కీసౌఖ్యసంఘాతమం తయు వదలిపోయి తిరుగ రాకుండుటకు న న్నేమి చేయుమందువో చెప్పుము.

విరాగి:—నీవు సౌఖ్యమును వదలుకొనుటకు సిద్ధపడియుంటివా? ముం దది నాకుఁ జెప్పుము.

జన:—ఈ నిముసమందు వదలుకొందును. ఆసౌఖ్యములు నాకు తిరిగి రాకుండ నీవు చేయఁగలవా? ముం దది నాకుఁ జెప్పుము.

విరాగి:—అందులకు నాది పూచీ. హిమాలయమునకు రమ్ము పోదము.

జనకచక్రవర్తి ప్రధానునితో నిట్లు పలికెను. "నాకుఁ గొంతపని యున్నది. నే నీతనితోఁ బోయెదను. నే నెక్కడకుఁ బోయెదనో నన్ను గూర్చి యేప్రయత్నము జేయవలదు. నాయిష్టమువచ్చినప్పుడు తిరుగ వత్తును. నీవు నన్నేమియు నడుగవలదు."

అట్లు చెప్పి చక్రవర్తి విరాగితోఁ బోయెను.

*　　*　　*　　*

*　　*　　*　　*

వారు మహారణ్యమధ్యభాగమున నడచుచున్నారు. చక్రవర్తికమితముగు దగవేసెను. చుట్టుపట్టుల మంచినీరము దొరకదయ్యెను. నే నెచ్చటికైనఁ బోయి తెచ్చిపెట్టెదనని విరాగి చెట్టుక్రింద నాతనిని బండపెట్టి పోయెను. రాజునకు విస్మృతి కలిగెను. ఇంతలో జనకచక్రవర్తియొక్క సామంతరాజొకఁడు తనకొడుకులను జక్రవర్తికిఁ జూపించుతలంపుతోఁ గొంత సైన్యముతో భటులతో నాశ్వికులతో సమస్తసామగ్రిసమృద్ధితోఁబయలు దేఱి జనకచక్రవర్తి పండుకొన్న చెట్టుక్రిందనుండి పోవుచునామహాతేజ మును చక్రవర్తి యని యెఱిఁగియుండుటచే నీమహానుభావుఁ డిక్కడ పడియుండుట కేమికారణమో యని తెల్లపోయి యాతనియొద్దఁ గూరు చుండి తనవైద్యులను బిలిపించి చక్రవర్తికి దాహశాంత్యాదులను జేయించెను. నిద్దుర మెలఁకువరాకుండ నిమ్మళముగఁ బట్టుపఱుపులపై నాతని నుంచిరి. పైన తన పెద్ద డేరావేయించి డేరాచుట్టు భటులను గుఱ్ఱపుసవారులను గాఁపుగాయుచుండ నాజ్ఞాపించెను. తాపశాంతి కొఱకుఁ బన్నీరు భూమిపై జల్లించుచుండెను. పూవులసురటులతో దాసీ జనముచే విసరించుచుండెను. నిమ్మళముగ మెలఁకువ కలుగుటకై మిక్కిలి సున్నితముగ వీణావాదనము జేయుచుచుండెను. మహాచక్రవర్తి యారోగ్యమునకై ద్విజులచేఁ బ్రార్థనలఁ జేయుచుండెను. ఒక్క గంటలోపల నిన్నిమార్పులు జరిగెను. అడవి పట్టణమయ్యెను. ఎందు చేత? ఇన్ని సౌఖ్యములు పొందవలసిన వాఁ డరణ్యమున నుండుటచేత,

రాజునకు మెలఁకువ కలిగినది. సామంతరాజుచే సంగతులన్నియుఁ దెలిసికొనెను. ఒకముని యెవరైన నాకొఱకు వెదకుచున్నారేమో కనుఁగొనుమని చక్రవర్తియాజ్ఞ యయ్యెను. లోనికి వచ్చెదనని యెంత సేపటినుండియో యఱచుచున్న సన్యాసియొకఁడు వెలుపల నున్నాఁడు. సెలవు లేకపోవుటచేత రానీయలే దని యచ్చటివా రెవ్వరో చెప్పిరి. ముని లోనికి వచ్చి బంగారుపీఠముపైఁ గూరుచుండి తనకుఁబాదాక్రాంతులైన సామంతరాజపుత్రుల నిద్దఱ నాశీర్వదించుచున్న చక్రవర్తిని గాంచి “కర్మయోగి చక్రవర్తీ! నావలన మహాపరాధము గలిగినది. నాకు బుద్ధి వచ్చినది. నన్ను క్షమింపుఁ”డని బట్ట మెడఁజుట్టుకొని సాష్టాంగపడెను. ఈసన్నివేశ మచ్చటివారి కెవ్వరికీఁ దెలియలేదు. మునిని లేవనెత్తి నీవు మఱేమియు ననుకొనవల దని చెప్పి యాతనిని వినమ్రుఁడై యనునయించి సామంతరాజపరివారముతో, విరాగితోఁ దనరాజ్యమునకుఁ బోయెను.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

సభావ్యాపారములు

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

ఈదినమున నుపన్యాస మేమియు లేదు. సభలోఁ జదువఁబడు టకై వచ్చిన యుత్తర మొక్కటిమాత్రమే యున్నది. దీనిని జదివెదను. ఇది కొంత చిత్రముగానే యున్నది. దీనిని వ్రాసినయతని పే రేదో తెలి యదు! ఏయూరనుండి యిదివచ్చినదో యంతకంటెఁ దెలియదు. ఉత్తర ముపై నున్న ముద్రఁ జూడఁగ నస్పష్టముగ నున్నది. ఏయూరనుండి వచ్చిన నేమి? ఏవరు వ్రాసిననేమి? దానిలోని యంశములే మనకుఁ గావలసినవి కాదా? ఉత్తరమును జదివెదను.

సాక్షికి:—ఈయూర నొక బ్రాహ్మణి యున్నది. ఆమె కిప్పటికిఁ బదునాల్గు సంవత్సరములు. ఆమెతండ్రి మరణించి యొక సంవత్సరమై నది. అతఁడు శవవహనాది క్రియలచేఁ గొంతసొమ్ము సంపాదించినాఁడు. బిడ్డను మేనల్లుని కిచ్చి వివాహము చేసి యాతనిని తనయింటనే పెట్టు కొనినాఁడు. ఆపిల్లకుఁ బదవయేఁట వివాహమైనది. పదునొకటవ యేఁట నామె యీడేరినది. రజస్వలాస్నానదినముననే గర్భాధానము గూడ జరిగినది. ఇట్లు తన బిడ్డయు నల్లుఁడును రెండు సంవత్సరములు కాఁపుర మొనర్చినతరువాత బ్రాహ్మణుఁడు మరణించినాఁడు. ఉన్న సొమ్మం తయుఁ గూఁతు నధీనమైనది. తాను మగఁడుమాత్రమే యింటిలోనుండ లేక భటు నొక్కని సాయముకొఱ కింటిలోఁ బెట్టుకొనినారు.

ఈబ్రాహ్మణికి భర్తయందు వెఱ్ఱిమమకారము లేదు. భర్తకు భార్యయం దెంతయనురాగ మైన నున్నది. ఆమెకనుసన్నలను మెల్గ

గుచు నామెకు సమస్తోపచారములను జేయుచుండెను. తన్నాశ్రయించి సేవించినకొలఁదియు నాతనిపై నామె మనస్సునం దనిష్టత హెచ్చుచుండెను. భర్తమిగుల దేహదార్ఢ్యసంపన్నుఁడే. రూపవంతుఁడే. పరస్త్రీ పరాఙ్ముఖుడే. అయిననేమి ? అతనియోగ్యతలన్నియు దోసములుగా నామెకుఁ గనఁబడుచుండెను. భర్త తలయెత్తియామెను చూడఁగ నామె కనులు మూసికొని తలవంచుకొనుచుండెను. భర్త దగ్గఱకు రాఁగా నామె దూరముగఁ బోవుచుండెను. భర్త తనతోఁ మాటలాడఁగ నామె విననట్లు భటునిఁ బిల్చి యేదియో చెప్పుచుండెను. ఇట్టిభర్త కేమిసుఖమున్నది ? వీరి దాంపత్యములోని చిత్రములను వాణీదాసునివంటి కవి వర్ణింపఁదగినది కాని నేను జెప్పఁజాలను. మా జంఘాలశాస్త్రివంటివాఁడీదాంపత్యసౌఖ్యమునుగూర్చి యుపన్యసింపవలయునుగాని నావలన గాదు, చప్పనిమాటలతోఁ జచ్చుచచ్చుగా మాత్రమే వ్రాయఁగలవాఁడను.

ఇది యిట్లుండఁగా నీమెతండ్రికి మేనమామ మనుమఁ డొకఁడు వచ్చెను. ఆతని నీసంసారిణి గౌరవించి యాదరించుచుండెను. అతఁ డట్టె రూపవంతుఁడు కాఁడు. శరీరదారుఢ్యముకూడ బాగుగా నున్నవాఁడు కాఁడు. ఈమెభర్త కాకపోవుటయే యాతని సుగుణమని యెన్నఁదగియున్నది. ఆమెకు నతనికిఁ గొంతకాలము కనుసన్నలు నడచెను. తరువాత గొన్నిదినములు ముసిముసినవ్వుల 'లావాదేవీలు' జరిగెను. కొన్నిదినములు చిన్నచిన్నమాటలు జరిగెను. తరువాత సావకాశముగాఁ బుక్కిటిపురాణములలోను, లోకాభిరామాయణములోను, లొట్టాబట్టీయములోను కొన్నిదినములు నడచెను. అందుపైన ప్రమాదవశమునఁ జేతులు చేతులు కలియుటలు, నట్టెనొచ్చుకొనుటలు, నిట్టెక్షమాపణలు జరిగెను. అందుమీఁద తొందరతొందరగ వదులువదులు హస్తస్పర్శములు, పిమ్మట కొంతబిగింపులు, రవంత గిలిగింతలు, కాసంత యిగిలింతలు చెలరేఁగెను. అటుపైన బెదరుబెదరు నాలింగనములు, అట్టెవిడిపోవుటలు కలిగెను. అందుపైన మాటిమాటి కలియుటలు, శిరఃకంపములు మొదలైనవి జరిగెను. అంతటితోఁ గొన్నిదినము లాగెను. స్వభావసిద్ధముగ నద్భుతమైన యీశృంగార గ్రంథముయొక్క ప్రతిపదార్థమంతయుఁ దనకు

బాగుగఁ దెలియకపోయినను రవంతభావమైనను భర్తకు తెలిసియుండక మానదు.

భర్త యెంత చేతగానివాఁడైనను భార్య యెంతస్వతంత్రురాలైనను భర్త యింటిలో నున్నంతకాలము భార్యకు విశేషస్వేచ్ఛయుండుట కవకాశము లేకపోయిన కారణముచేతఁ గాఁబోలు బాహ్యవిలాసముల తోడనే కాలక్షేపము జరిగినది. భర్త యిల్లువిడిచి లేచిపోయిన బాగుగ నుండునని భార్య యనుకొనినది. ఇంతలో దైవవశమున భర్త పెద తండ్రికి ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినదని యాతనికి తంతివార్త వచ్చినది. అంతట నాతఁడు పోయినాఁడు.

భర్త యింటనుండినఁతసేపు పైయపేక్ష కలిగియుండినభార్యకు భర్త వెళ్లినది మొదలావృత్తి సన్నగిల్లెను. ఇంటిలో నున్నవాఁ డెన్ని విధముల బతిమాలినను నీమె యంగీకరింపలేదు. అది గాక నింటిలో భర్త యున్నప్పు డెందఱు పరపురుషులున్నను బరిసిపాఱివోవునుగాని భర్తయింటిలో లేనప్పుడు మాత్ర మొక్కపురుషునినైన నింట నుండ నిచ్చుట సానివృత్తికంటె భిన్నము కాదని యెఱింగియుండి కాఁబోలు నాతని నాయూరనే మఱియొక్కయింట నుండుమని చెప్పెను. ఈమె మిక్కిలి నాగరికతగలస్త్రీ యగుటచేత ననేకులగు నుద్యోగు లీమెతోఁ గరచాలన మొనర్చి మాటలాడుటకు వచ్చుట గలదు.

తరువాత గొలదిదినములలోనే ఈమెకు పక్షవాతము వచ్చెను. అట్లామె యొక్కసంవత్సరము మంచముమీఁదనే యుండెను. ఆమె మిత్రుఁడు తఱచుగ వచ్చిచూచుచుఁ, జేతనైనయుపచారములను జేయుచుండెడివాఁడు. భర్త యెక్కడ నున్నాఁడని యామె తఱచుగా నీతని నడుగుచుండెను. అతని పెదతండ్రిగ్రామములోనే యున్నాడఁనియు, నక్కడ నాతఁడు చిన్నపొలమును సంపాదించుకొని వ్యవసాయముచే జీవించుచున్నాఁడనియు, నిక్కడ కింక రాఁడనియుఁ దన కాయూరనున్న మిత్రుఁ డొకఁడు వ్రాసినాఁడని యామెతో నాతఁడు చెప్పెను. ఇట్లుండ నామెకుఁ బక్షవాతము పూర్తిక నిమ్మళించెను. నామాట యేమని యామెను మిత్రుఁ డడిగెను. "నీవు నన్ను బెండ్లిచేసికొనవీలులేదు. నేను పడుచుకొనుట నాకిష్టము కాదు. న న్నేమి చేయుమంటివి" యని

యామె పలికెను. "నిన్నే నేను వలచితిని, నిన్ను వదలువాఁడనుగాను" అని యాతఁడు పట్టుపట్టి కూరుచుండెను. ఇట్లుండ నొక్కనాఁడు భర్త పెదతండ్రియొద్దనుండి యామెకుఁ దంతి వచ్చెను. తనభర్త మరణించి నట్లు దానిలో నుండెను. ఇక్కడకుఁ బీడ వదలినదని యిద్దఱుకూడ సంతోషించిరి.

భర్తస్మృతికై యనేకు లీమెను బరామర్శించిరి. నెలదినములు కాకుండనే తాను దనమిత్రుని వివాహము చేసికొందునని యామె ప్రకటించెను. సహజమైనప్రేమ, దేశకాలాబాధితమని యందఱు సంతోషించిరి. వివాహదినమున నీమెను జూచుటకు వచ్చిన యుద్యోగులకు లెక్క లేదు. ఒక హైకోర్టుజడ్జి కాఁబోలు నిందుకొఱకు సెలవు పుచ్చుకొని Orr & Sons నుండి యొక హారముతో నామెను జూచుటకు వచ్చి యామెనాగరకతకు, యోగ్యతకు మిక్కిలి సంతోషించుచు నొక్క చక్కనియుపన్యాస మిచ్చెను. సిద్ధాన్నము కావున నారాత్రియే గర్భాధానము. రాత్రి గర్భాధానశయ్యయొద్దకుఁగూడ నెందఱో యుద్యోగులు వచ్చి యాయదృష్టవతిపై నభివందనములు వర్షించిరి. డిస్ట్రిక్టుబోర్డు ప్రెసిడెం టొక్కఁ డామెతోఁ గరచాలన మొనర్చి కెంపుపొడి గలయొక బంగారపు సూది యామెపైటపైఁ గ్రుచ్చెను. ఉన్నతన్యాయస్థానాధికారి యొకఁడు వచ్చి యామె మస్తకమందు హస్త ముంచి రెండవ హస్తముతో నామెబుగ్గలు పైకెత్తి పవిత్రప్రేమ పూర్ణమైన, దేవతా సంబంధమైన యొకముద్దును నుదుటిపైఁ బెట్టుకొనెను. అందఱు కరతాళము లిచ్చిరి. వధూవరు లన్యోన్యప్రేమ గలిగి సుఖింతురుగాక యని యాశీర్వదించి గది తలుపులు వేసిరి.

ఇంతటినుండి విచిత్రమైనగాథ యారంభమైనది. చిరకారమునుండి గాఢాశ్లేషమునకై యువ్విళ్లూరుచున్న దంపతులు కలసి యొకరిపై నొకరు చేయి వైచుకొని, తాంబూలమును వైచుకొని, పండుకొని యురితీసినంత బింకముగాఁ గౌఁగిలించుకొనిరి. అంతటపుస్తకములబీరువా ప్రక్క నొక్కనీడ యామెకుఁ గనఁబడెను. ఏమోయని కొంత సంశయించి బీరువానీడయై యుండునని యూరకుండెను. ఈసారి మిగులగాటముగా ముద్దిడుకొనుచుఁ బ్రమాదమున వెనుకఁజూడఁగా నీడకదలుచున్నట్లుకనఁ

బడుచున్నది. కదలుట యేలనని జడిసి యానీడను భర్తకుఁగనఁబఱచెను. ఆతఁడు చూచి మరేమియు లేదు. పండుకొనుమని యామెకన్నులమూసి లేవఁబోవఁగా వద్దు, వద్దు, నా కక్కఱలేదు. నాపూర్వభర్త స్వరూప మదిగో గొంతు పిసికెద నన్నట్లు సంజ్ఞయొనర్చుచున్నాఁడని బలవంతముగ నామె లేచికూరుచుండెను. ద్వితీయభర్తకూడ లేచిచూడఁగా నీడయు లేదు. జాడయునుఁగూడ లేదు. అంత నిద్దఱుకూడ నవ్వుకొనుచుఁదిరుగఁ బండుకొని యిట్లు మాటలాడుకొనిరి. నాభర్త దయ్యమైనాఁడు కాఁబో లునని యామె యనఁగా దయ్యములు లేవు, భూతములు లేవు. నీహృ దయమం దున్న యాతనివిగ్రహము నీయెదుటఁ గాంచుచున్నావు. ఇది మనస్సంబంధమగు నింద్రజాలము గాని మఱొకటికాదు. నీవు నాయొద్దఁ బండుకొనుటతోడనే పూర్వసంస్కారవిశేషమువలన నీభర్తను గాఢ ముగాఁ దలఁచుగొంటివి. అంత నాతనిస్వరూపమును పైనఁ గాంచితివని నూతనభర్త యామెను సమాధానపఱచెను.

గీ. కాతరుఁడు మదిఁ గలహము గాంచు నెదుట
విరహి యెదుటఁ జూచును లోన వెలయు చెలిని
మెదటిలోని స్వర్గమును కవియెదుటఁ గాంచు
మనసు చూడు మన్నట్టులే కనులు చూచు.

ఈసారి తప్పకుండఁ బండుకొనవలయునని మహోత్సాహమున బ్రయత్నము సల్పఁగఁ దిరుగ నానీడయే యిద్దఱకుఁ బ్రత్యక్షమైనది. ఇది యేమియును బాగుగ నున్నది కాదు. దీపమార్పి పండుకొందమని భర్త భార్యతోఁ జెప్పఁగ, నామె యెంతమాత్ర మంగీకరింపలేదు. నాకు భయమువైచుచున్నది. అక్కడ నేమున్నదో చూచిరమ్మని భార్యభర్తను గోరెను. ఏమియు లేదు పండుకొను మని భర్త బలాత్కారప్రయత్న మునకు సిద్ధముకాఁగా నింతలో నేమయ్యెనో యెవ్వరికిఁ దెలియదు. కాని తెప్పపాటుకాలములో గర్భాధానపుఁ బెండ్లికొడుకు చచ్చిపడియుండెను. ఎట్లు చచ్చినాఁడో యెవ్వరికిఁ దెలియదు. కెవ్వుమని యింటికప్పెగిరి పోవునంత కేకవైచి యాతనిభార్య క్రిందఁ బడిపోయెను. గదివెలుపలి వారు భయపడి తలుపులయుతకలెత్తి లోనఁబ్రవేశించిరి. ఆమెకుఁ గొంత

నేపటికిఁ స్మృతిరాఁగ నీసంగతులన్నియు నా మెవలనఁ దెలిసినవి. ఈ సంగతి రక్షకభటులకుఁ దెలుపఁగ, వా రేమో ప్రయత్నించుచున్నారు.

ఇది జరిగినకథ. దీనిని మీరు ప్రచురింపవలయును.
చిత్తగింపవలయును.

ప్రచురింపవలయునా లేదా యని జంఘాలశాస్త్రి సభవారి నడిగెను. పోలీసువిచారణలో నున్న వ్యవహారమునుగూర్చి మనయభిప్రాయ మేమో తెలుపఁగూడదని యొక్కఁడనెను. అభిప్రాయ మక్కఱ లేదు. ప్రచురించుటలోఁ దప్పు కనఁబడదని యొక్కఁడనెను. వితంతువివాహములు చేసికొనఁదలచిన మన సోదరీమణుల కిది కొంత నిరుత్సాహముగా నుండును గావునఁ బ్రచురింపవలదని మఱియొక్కఁ డనెను. చచ్చిన భర్త లందఱు దయ్యములై తమ వితంతువుల ప్రక్కలలోనికి రాత్రిభాగమునందు వచ్చుచుండునెడల నింక వివాహము లెందుకు? క్రొత్తవారి విశేషముమాత్ర మేమున్నది? అందుచేత నిరుత్సాహముగా నుండదు. ప్రచురింపుమని యొక్కఁడనెను. ఇది ప్రధానసాక్షిలోఁ బ్రచురింపక సభావ్యాపారసాక్షిలోఁ బడవేయవలయు నని యింకొక్కఁ డనెను. అందఱుగూడ నీ కడపటి యభిప్రాయమును మన్నించిరి.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

భ వ భూ తి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నాయనలారా! ఒక సంస్కృతపండితుఁడు విమర్శకుఁడు మన సభలో నొక చిన్న విమర్శనము చదివెద నని కోరిన హేతువుచేత నంగీకరించితిని. మీ రా విమర్శనమును శ్రద్ధతో వినవలయును. అయ్యా! శాస్త్రులుగారూ! మీ రిఁకఁ జదువఁగోరెదను.

అంత నొక శాస్త్రులుగా రుపన్యాసరంగ మెక్కి కంటికి జోడు పెట్టుకొని యిట్లు చదివెను.

భవభూతి భారతీయమహాకవులలో నొకఁడు. మాలతీమాధవీయము, మహావీరచరిత్రము, ఉత్తరరామచరిత్రము నను పేళ్లుగల మూఁడు నాటకము లీతఁడు వ్రాసినాఁడు. వానిలో నుత్తరరామచరితముత్తమమైనది. ఈకవి యుత్తమకవులలో నొకఁడు. ఆతని కవిత్వ మత్యంతలలితమైనది. మృదుల మృదులతర మృదులతమాధికశబ్దములను వర్ణ్యవిషయానుసారముగా కూర్చి కవిత్వము జెప్పిన మహామహుఁడు. శబ్దార్థములు రెండును సమానగౌరవముతోఁ జూచునుద్దేశము కలవాఁడయ్యును నొక్కొక్కప్పుడు శబ్దముల యింద్రధనస్సురంగులకు వ్యామోహపడి సందర్భమును కొంచె మలక్ష్యము జేయును. అదిగాక నచ్చటచ్చట మనుష్యప్రకృతి పరీక్షయందుఁ దేలిపోయినట్లు గనఁబడుచున్నది. ఈతఁడెంత ప్రయోజకుఁడయ్యును సమకాలికులచే మిక్కుటముగాఁ దిట్లుదినినవాఁడు. సమకాలికులచేఁ దిట్లు తినుటకు ప్రయోజకతాప్రయోజకతాభేదము లేదు. పరోపకారవేశమున ద్యాగమును జేయువారిని కీర్తిభిక్షుకు

లనియును, స్వగౌరవప్రకటకులనియుఁ బ్రజలు దూషించుచున్నారు. ప్రజాసౌఖ్యాభివృద్ధికై భాషాగౌరవవృద్ధికై పాటుపడు ప్రభువులను బరిపాలకబిరుదవాంఛాలాలసులని ప్రజలు నిందించుచున్నారు. దేవభక్తిచే మహాక్షేత్రములందు దేవాలయములను నిరతాన్నశాలలను స్థాపించువారిని పూర్వకృత బ్రహ్మహత్యాదిదోషనివారణకై చేయుచున్నారని జనులు దూషించుచున్నారు. ఏపని యెట్లు జేసినను దిట్లు తప్పవు. చిత్రలేఖకునికిఁ బాంచాలికారచనయందు గల్పన లేదనియు రహస్యముగాఁ దీసికొని దాఁచియుంచిన ఫోటోలను బెద్దజేసి వ్రాయు దొంగయనియు ప్రజలు తిట్టుచున్నారు. తంత్రజ్ఞునికి గాత్రము లేదనియు, గాత్రజ్ఞునికిఁ దంత్రము లేదనియు, రాగకల్పన పూర్తిగా నున్నవానికిఁ బల్లవిజ్ఞానము తక్కువ యనియు, నందఱుకూడ ముండలముఠాదారు లనియు గాయకులను దూషింతురు. ఇఁకఁ గవిబ్రదు కెట్లున్నదో చెప్పనా. కవిత్వమల్లినవాని కొక్క ముసలిదియో, పడుచుదియో, యటునిటు కానిదియో, సువాసినియో, వితంతువో, యటునిటు కానిదియో యొక్కతె ప్రక్కదాపుగా నుండక తప్పదని జనులనమ్మకము. దేవుఁడున్నాఁడను నమ్మకముకంటె జనుల కిది దృఢతరమై యున్నది. దేవీభక్తుఁడగు కాళిదాసునకుఁ గూడ నీనింద తప్పినది కాదు. కవియనఁగా సోమరి. ప్రపంచజ్ఞానశూన్యుఁడు. తిక్కతత్త్వము గలవాఁడు, స్వతంత్రమైనవృత్తిచే జీవించువాఁడు కాఁడు. ఒకనినీడనుదిరిగి బ్రతుకువాఁడు. అందఱకు దాసుఁడు. కాని ఎవఁడుచెప్పిన మాటనువినువాఁడుకాఁడు. అందఱిని దిట్టువాఁడు, అందఱిచేతఁదిట్లుతినువాఁడు. దరిద్రతలో నింతతెగనీల్గు మఱి యెచ్చటను లేదు. చేతగానితనములో నింతగర్వము మఱియెచ్చటను లేదు. ప్రత్యక్షమందుఁ జేత రాగికాసు లేకున్నను భావనలోఁ దలక్రింద మేరువుగలవాఁడు. ఆపూటకన్నము లేకచావు-ఆచంద్రార్కముగ శాశ్వతుఁడనను నమ్మకము కలవాఁడు. బ్రహ్మదేవుఁడు తన్ను బాగుజేయ యత్నించినను బాగుపడువాఁడు కాఁడు. కాని ప్రపంచమునంతను బాగుచేయుటకుఁ బ్రయత్నించువాఁడు. కవి యిట్టివాఁడు. ఇంతకంటెఁ దిక్కవాఁడు, మఱి యింతకంటె కొసవెఱ్ఱివాఁడు, అతని వెఱ్ఱికి ప్రజలే కొంతకారణము. ప్రజలాతని దిట్టి

రేగఁగొట్టుచున్నారు. రేఁగినప్పుడు మాత్రము వెఱ్ఱికుక్కవలె నాతఁడందఱఁ గఱచును. కవిని దిట్టఁజాలనంత మొద్దు ప్రపంచమున లేదు.

సీ. బండితాయన నెద్దుబండియా పోతుల
బండియా యనెడు మొద్దుండవచ్చు
గుక్కగొడు గనఁగ గుడ్డవో దాటాకు
దోయని యడుగు మొద్దుండవచ్చు
దాండ్రబెత్తనఁ దాటితాండ్రయొ, మామిడి
దోయని యడుగు మొద్దుండవచ్చు
జాముండి యనగ ముసలిముండ యొబాల
రండయొ యడుగు మొద్దుండవచ్చు
తే. సుర్వి నెటువంటి మొద్దయిన నుండుగాని
యాధునికకవి కవితయం దన్ని దోష
ములె యటంచుఁ బల్కఁగలేని మొద్దు లేఁడు
సర్వదేశంబులను సర్వజాతులందు.

పనికిమాలినకవి పస్తుపడుచున్నైన బద్ద్య మల్లకమానఁడు. అల్లినవాఁడు తనలోఁదాను సంతోషించి యూరకుండునా? ఉహూఁ! ప్రత్యాసక్తిగ పనికట్టుకొని బండికర్చుపెట్టుకొని బత్తెము మూటఁ గట్టుకొని పోయి పదిమందికి వినిపించినదాఁక కొట్టుకొనునే కాని యితని దిక్కుమాలిన సోదె యెవఁడు వినును.

సీ. తలను గొట్టుకొని మెదడు జింపుకొని యొక్క
గద్యమో పద్యమో కవిత యల్లి
జనులకు వినిపింపఁ గనుబొమ చిట్లించు
నొకఁ డడ్డముగ మొగ మూఁపు నొకఁడు
ఒక్కఁడోష్ఠము విఱుచు నొకఁడు వంకగ నవ్వు
నొక్కఁడు పూర్వగవుల నుబ్బిపొగడు
ఎట్లున్న దండి యం చేడ్వగ సకిలించి
ఊ యున్న దని సాగఁదీయు నొకఁడు
ఆ. వె వ్రాయుచుండ బాధ వ్రాయుపిదపఁ దిట్లు,
కడుపుమంట మిగులు గలుగు కవిగఁ

బుట్టుకంటె ఘోరపూర్వజన్మారబ్ధ
కఠినఫలము లేదుగాదె యకట!

అని ఒక్కకవి కూనురాగమునకు బెద్దయేడ్పునకు నడుమనున్న కంఠమాధుర్యముతో నేడ్చెను.

భవభూతికూడ నట్లే ప్రజలవలనఁ దిట్లు తినినవాఁడే. కోపము పట్టలేక యతఁడు ప్రజలఁ దిరుఁగబడి తిట్టినాఁడు.

శ్లో. యేనామ కేచిదిహనః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం
జానంతు తే కిమపి తాంప్రతి నైషయత్నః,
ఉత్పత్స్యతే మమ తు కోపి సమానధర్మః
కాలోహ్యయం నిరవధిర్విపులాచ పృథ్వీ.

ఈకవి గర్వభూయిష్ఠుఁడు. తన్ను స్తుతింపనివారిని నిందించుస్వభావముగలవాఁడు. ప్రజలు కవిదూషణము చేసినప్పుడు కవి ప్రజాదూషణ చేసిన తప్పేమున్నది. కవుల కెంతసేపు నాత్మస్తోత్రము, పరహేళనము, వానితోపాటు గర్వము నసూయయు సాధారణమగు నవగుణములు. కవులకున్న పౌరుషము యుద్ధవీరులకు లేదు. వారికున్న యసూయ జారులకు లేదు. వారికున్న స్వస్తోత్ర పరనిందలు పడుచుసానులకు లేవు. తిట్లు తిట్టుటయందుఁ దినుటయందుఁ గూడ మహాఘనులు. తన కవిత్వమును ప్రజలు నిందించుచున్నారని కడుపు మండుటచేత చిత్తము వుండగుటచేత భవభూతి యీశ్లోకమును జెప్పినాఁడు. దానియర్థమిది. "ఎవ్వరైన మా తిరస్కారము బ్రకటింతురుగాక! వారుగూడ నేదియో కొంచెము తెలిసినవారే యగుదురు. అట్టివారికొఱకు నే నీగ్రంథమును వ్రాయలేదు. కాల మంతములేని దగుటచేతను, భూమి విశాలమగుటచేతను, నేకాలమందైన నేస్థలమందైన నావంటి బుద్ధిధర్మముగలవాఁడు పుట్టగలఁడు" కాని దీని యాంతరంగికాభిప్రాయ మేమనఁగ, "నా కవిత్వము మిగుల సారవంతమైనది. దానిలో నున్న విశేషమును, రసమును నాస్వాదించుట కీకాలపువా రశక్తులై పోయినారు. గుడ్లగూబ తన యక్షిరోగమును నిందించుకొనక యర్కతేజమును నిందించునట్టు లీయసమర్థులు తమ రసగ్రహణషండత్వమును నిందించుకొనక భారతీమండనాయమాన మగు నాకవిత్వమును దూఱుచున్నారు. ఇట్టి రసహీనాగ్రేసరులను సంతోష

పెట్టుటకు నేను గవిత్వము చెప్పినవాఁడనుగాను. నేను నాకవిత్వము నెంత కళాకౌశలవిశేషముతోఁ జెప్పితినో యంత కళాకౌశలసామర్థ్య మున్నవాఁడు ముం దెప్పుడైన నెక్కడనైనఁ బుట్టవచ్చును. వాఁడే నాకవిత్వమును గ్రహించి యానందించుగాక. వానికొఱకే యిప్పు డీకవిత్వమును జెప్పుచున్నాను. అట్టివాఁ డుద్భవింపఁగలఁ డనునిశ్చయ మేమిగల దందు రేమో ధరామండల మత్యంత విశాలమైనది. కాలము పరిమితిశూన్యమైనది. ఎందులకుఁ బుట్టఁగూడదు" ఇవి యేమి సాధారణవాక్యములా? ఎంతయాత్మశక్తి విశ్వాసమున్న వాఁ డిట్లు పలుకవలెను. ఎట్టి పాండిత్యమదమత్తుఁ డిట్లు పలుకవలయును. జనులయం దెంతరోఁతగలవాఁ డిట్లు పలుకవలయును. ఆ మహాకవి యెంత బుద్ధిశాలి, యెంత కవితాపటిమ కలవాఁడు, యెంత ప్రాణము విసుగకపోయినయెడల నింతతేలికగ మాటలాడును. ఎంత రసస్ఫూర్తి గలవాఁడు, యెంతబాధపడకుండిన, నెంత యొడలు చిల్లులుపడకుండిన నింతవేలవముగఁ బలుకఁగలఁడు. జనులను సంతోషపెట్టఁ దలఁచి తా నేడ్చువాఁ డొక్క కవియే. పుణ్యమునకుఁ బోయి బూతులు తినువాఁ డొకకవియే. ప్రజాసేవకుఁ బోయి బడితెబాజా కథీనుఁ డగువాఁ డొకకవియే భవభూతివంటివాని బ్రతుకే కడతేఱనప్పు డిప్పటివారిమాట చెప్పవలయునా? కాళిదాసుఁడుమాత్రము జనులతిట్లగురికి దాఁటిపోఁ గలిగెనా? ఆతనికవిత్వములోఁ బటుత్వము తక్కువ యనియు నాతఁడు యమకకవిత్వమున నజ్ఞుఁడనియు నింక నేమో ప్రజలు నోటికివచ్చినట్లెల్ల దూషింపలేదా? కాళిదాసుఁడు గంభీరుఁడు. భవభూతి బేలగుండె కలవాఁడు. కాళిదాసుఁడు గడుసుకవి. ఈతని నెందఱు తిట్టినను దన శాకుంతల నాందిలో "శ్లో. ఆపరితోషా ద్విదుషాం న సాధు మన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం, బలవదపి శిక్షితానామాత్మన్యప్రత్యయం చేతః" అని వ్రాసినాఁడు. ఇది యెంతలౌకికపు వ్రాతయో చూచితిరా? తన్నుఁ దూలనాడుచున్నవారిని విద్వాంసులని శ్లాఘించుచున్నాఁడు. వారి శిరఃకంపనమే తనకుఁ గావలసిన దనుచున్నాఁడు. అది లేనియెడల దనగ్రంథమసాధు వనుచున్నాఁడు. ఆహా! ఇవి యెంతగడుసుమాటలు! తిట్టువారి నోటి కింతకంటె గట్టిమంత మేమున్నది? తిట్లు స్తోత్రమువలననే యడఁగును గాని తిట్లవలనఁ

బోవునా? ఈమాత్రపు ప్రకృతిరహస్యమును గ్రహింపలేక భవభూతి తెగిపడి తిట్ట నారంభించినాఁడు. ఉత్తమకవుల ప్రాశస్త్యములు సమకాలికులే కాదు. కొంచెము తరువాతివారుగూడ గ్రహింపలేరు. షేక్స్పియరుయొక్క మహాప్రజ్ఞ నాకాలములో గ్రహించినవా రేరి? బ్యాకన్ వంటివాని కనులకే యీమహాకవి కళాకౌశలము కనఁబడలేదే! ఆతని తరువాతివా రగు జాన్సన్ మొదలగువా రీకవికి లేనిదోషములను గల్పించి తూలనాడిరి. జాన్సన్ కంటికి, నాంగ్లేయసారస్వతతిమింగిల మని పేరొందిన వానికంటికి పోపు అనువాఁ డెక్కువ కవిగాఁ గనఁబడినప్పుడిఁకఁ జెప్పవలసి దేమున్నది?

పాపము. భవభూతి యిట్లే ప్రజలతిట్లవలన బాధపడినాఁడు. ఏమి చేయవచ్చును? కవితాప్రారబ్ధమున్న ప్రతినిర్భాగ్యున కీబాధ తప్పదు. కొందఱు కవులు విని విన నట్లుందురు. కొందఱు కవులు వినకుండ నెన్ని ప్రయత్నములైన జేసికొందురు. కొందఱు విని ముసిముసినవ్వులు నవ్వి యూరకుందురు. కాని లోకబాధపడనివాఁడొక్కఁడును లేఁడు. ప్రజలను దిరుగఁబడి నోటికసిదీఱ తిట్టుట కవకాశమునకై కొందఱు వేచియుందురు. అట్టి యవకాశము రాకపోయినను గల్పించుకొందురు. భవభూతి ఉత్తరరామచరిత్ర నాందీప్రస్తావనలో విమర్శకులఁ దిట్టుట కట్లవకాశమును బుద్ధిపూర్వకముగఁ గల్పించుకొనినాఁడు. ఎట్లో వినుఁడు. నటసూత్రధారసంభాషణములోనిభాగ మిప్పుడు మీకు విన్పింతును వినుఁడు. బ్రహ్మశ్రీ జయింతి రామయ్యపంతులుగారి యాంధ్రీకరణ మనుసరింతము.

సూత్ర:—మన కిదియంతయు నేల? నిజకులమర్యాదానుసారముగ రాజద్వారము నే సేవింతము రమ్ము.

నటు:—అట్లయిన, రాజుగారియొద్దఁ బఠించుటకై నిర్దుష్టమైన స్తోత్ర మొకటి రచింపుము.

అంతటితో రవంత యాగుదుము. రాజద్వారమును సేవించుట నిజకులమర్యాదానుసార మైనప్పుడు నిజకులమర్యాదానుసారముగ నటుఁడు రాజుగారియొద్ద మామూలుగాఁ బఠించుచున్న స్తోత్రములనే బఠింపవలయునే కాని యూరాత్రి నటునకు ప్రత్యేకముగ నిర్దుష్టమైన స్తోత్ర మెందులకు? ఒకవేళ ప్రతిదినమును నూతనస్తోత్రముగు జరుపవల

యునన్న నిర్బంధము నటున కున్నదా? ఉండదు. కాని యున్నదే యను కొనుఁడు. ఉన్నప్పు డందులకై నటుఁడు మహారాజకవిని గోరవలయును కాని నాటకపాఠముల చెప్పుసూత్రధారుని వేఁడ నేల? సూత్రధారుఁడు మాత్రము కవి కాఁగూడదా? ఎక్కడను వినలేదు. సరే. కవి యని యంగీకరింతము. అందుపైన సూత్రధారుఁ డేమనియెనో విందురా.

సూత్ర!—శ్లో. సర్వథా వ్యవహర్తవ్యం కుతో హ్యవచనీయతా
యథావాచాం తథా స్త్రీణాం సాధుత్వే దుర్జనోజనాః.

దీనియర్థ మేమనఁగా, జనులు నిందింతు రను భీతిని వదలిపెట్టి నిర్దుష్టముగాఁ గవిత్వము చెప్పవలసినది. నింద లేదన్న మాట యెన్నడును లేదు. కవులవాక్కులయెడలఁ గాంతలయెడల జనులు తప్పునే తడవు చుందురు. నటుఁడు నిర్దుష్టమగు స్తోత్రమును కోరినప్పుడు సూత్రధారుఁ డిదియంతయుఁ జెప్ప నేల? నటుని మాటకు సూత్రధారునిమాట సందర్భమైన ప్రత్యుత్తరముగాఁ గనఁబడుచున్నదా? ఒకవేళ ~~నటుఁడు~~ "సూత్రధారా! నేను స్తోత్రము రచియించినయెడలఁ దప్పులు వచ్చునేమో నీవే నిర్దుష్టముగాఁ జెప్పవలసిన" దనికోరినయెడల సూత్రధారునిపై ప్రత్యుత్తరము కొంత సందర్భముగా నుండునేమో భావికథాసూచనకు నంత కంటె ముఖ్యమైనది విమర్శకులను దిట్టుటకీ యవకాశమును బుద్ధిపూర్వకముగఁ గవి కలిగించుకొనినాఁ డని నాఁకు దోఁచుచున్నది.

సోదరులారా! పై శుక్రవారమున నుత్తరరామచరిత చిత్రపటము అను విషయమును సమర్పింతును. అపండితుఁడవు, ననామకుఁడ వగు నీవు భవభూతిని విమర్శింతువా? తప్పు కాదా? ఊరకుండుమని నన్ను దిట్టుదురా? కవులగ్రంథ సంచయమునకు, కాఫీహోటలునకు, నాకు భేద మగపడ లేదు. హోటలునకుఁ బోయి పాకపుగారెలు తినునప్పుడు పాకములోఁ దగినంతబెల్లము వేయలేదని యనుటకు నాకధికారము లేదా? నీవు మంచివంటగాఁడవైనట్లే తెగనీల్గుచున్నావే యని పై వారుకాని, యధికారిగాని నన్నుఁ దిట్టుట ధర్మమా? కవిత్వమేమి, చిత్రలేఖనమేమి, యభిరుచి ప్రధానమైన కళలు. నాయభిరుచి కనుకూలమైనదానిని నేను బాగుగ నున్నదందును. లేనిదానిని బాగుగ లేదందును. అది నాజిహ్వాలోని గుణముకావచ్చును. దోషము కావచ్చును. ఆమాత్రమునకుఁ గవు

లకు నాపైఁ గోప మెందులకు? ప్రజలకు నాపైఁ గోపమెందులకు? నేను బాగుగా లేదన్నది బాగుగానుండఁగూడదా? నేను బాగుగానున్నదన్నది యోగుగా నుండఁగూడదా? కవులు గ్రంథములను దేశమున నెప్పుడు విడచిపెట్టినారో యప్పుడే ప్రజలు వానిని విమర్శింప నధికారముగల వారైనారు. కళలకైనను గేవల మభిరుచియే ప్రధానమా? మంచిచెడ్డలను బరిశీలించు ప్రకృతిసూత్రము లేవియు నక్కఱలేదా? యని యధిక్షేపింతురా? ప్రకృతిసూత్రములను బట్టి వ్రాసినవా రెందఱు? అట్లు పరిశీలించినవా రెందఱు? నీరుచి ననుసరించి నీవు వ్రాసినావు. నారుచి ననుసరించి నేను విమర్శించినాను. బొమ్మలో నాయుఁడుగారి మొగము సరిగా లేదని నే నంటిని. ఉన్నదని నీ వనుచున్నావు. తగవు పరిష్కారమున కేప్రకృతి సూత్రములు కావలయునో చెప్పఁగలవా? కావున నాచింతవలదు.

"ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః."

సాక్షి

ఉత్తరరామచరితము పటము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

భవభూతి యుత్తరరామచరితమునుఁ గూర్చి కొలఁదిదినముల క్రింద నుపన్యసించిన యాతఁడు తిరుగ నొక విమర్శనము చదువును. శ్రద్ధతో వినవేఁడుచున్నాను. శాస్త్రులుగా రిట్లు చదివిరి:—

ఉత్తరరామచరితములోని చిత్రము సారస్వతప్రపంచమందుఁ జిత్రమై యున్నది. నాటకములలో నంతర్నాటకములున్నవి. ఇంద్రజాల ప్రదర్శనము లున్నవి. కాని తమచరితమే చిత్రపటమున వ్రాయించి తామే చూచుకొని జనులు సంతోషించుటయో, ఏడ్చుటయో జరుగుటమాత్ర మీనాటకమందు మాత్రమే యున్నది. ఉత్తరరామచరితము త్తరకాండలోని గాథతో సంబంధించినది. ఈకాండ వాల్మీకిరామాయణమునఁ జేరలేదనియుఁ బ్రక్షిప్తమనియుఁ గొంతప్రతీతి యున్నది. కాని యుత్తరకాండకూడ వాల్మీకికృతమే యనియు నుత్తరకాండకూడ రామాయణములో నొక్కభాగమేయనియు భవభూతి యభిప్రాయమైన ట్లుత్తరరామ చరితములననే తెలియుచున్నది. అందుచే నుత్తరకాండలోని గాథను ప్రత్యేకముగ నాటకమును వ్రాయఁదలఁచిన భవభూతి, కథైక్యముకొఱకు పూర్వకాండలోని కథ నతిసంగ్రహముగాఁ బలికింపవలసివచ్చినది. దానికొఱకు నద్వితీయమగు నీచిత్రపటనిర్మాణమును జేసియుండవచ్చును. కౌశికుఁడు రామునకు జృంభకాస్త్రము లిచ్చుట, శివధనుర్భంగము, సీతావివాహము. పరశురామ గర్వభంగము, మంధరావృత్తాంతము, వనవాసము, విరాధాదివధ, మాల్యవత్పర్వత నివాసము, వాయుపుత్రసందర్శనము, సుగ్రీవసఖ్యము మొదలుగా

గల రామకథ లంకలో జరిగిన యార్యావాలుతాశనశుద్ధివఱకుఁ బట
ములో లిఖింపఁబడెను. తరువాతఁ బట్టాభిషేకమునకు వచ్చిన బంధువులు
వెళ్లఁగనే యుత్తరరామచరిత్ర ప్రథమాంకకథ యారంభమైనది. ఇట్లీ
క్రొత్తగాథను బ్రాఁతగాథతో నాతఁ డదికినాఁడు. గ్రంథైక్యసిద్ధియే
భవభూతి యభిసంధియైనను బట మందుకొఱకు నిర్మింపఁబడినదని యనఁ
గూడదు. కావునఁ దండ్రి మిథిలాపురమునకు వెడలుటవలన బెంగగొన్న
జానకీదేవి వేడుకకై యది చిత్రింపఁబడినదని రామలక్ష్మణులచే ననిపించి
నాఁడు.

లక్ష్మ:—(ప్రవేశించి) ఆర్యులకు జయమగుఁగాక. మనము
చెప్పినప్రకార మర్జునుఁడు మీ చరితము నీ పటమందుఁ జిత్రించి తెచ్చి
నాఁడు చూడఁదగును.

రామ:—వత్సా! వ్యాకులచిత్తయైయున్న దేవికి వినోదము
కల్పించుమార్గము నీ వెఱుఁగుదువు.

భవభూతి యిట్లు చిత్రపటకారణమును సర్దుబాటుగఁ జెప్పినాఁడు.
కాని యీపటపరీక్షలో నేమిజరిగినదో యిఁకఁ జెప్పుదును.

లక్ష్మణుఁడు పటమును జూపుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఆర్యా! ఇది చూడఁదగిన పట్టు. ఇతఁడు భగవంతుఁ
డగు భార్గవుఁడు.

సీత:—(సంభ్రమముతో)నాకు వడఁకు పుట్టుచున్నది.

కల్యాణమైన పిదప జానకీరాము లయోధ్యకు సబంధుపరి
వారులై యేగుచుండ దారిలో నడ్డుకొనిన పరశురాముని వృత్తాంత
మాతని విగ్రహదర్శనము జ్ఞప్తికి రాగ సీతకు వడఁకుపుట్టినదని యను
కొనవలయును. అంతేనా? అంతకంటెఁ గారణమేమైన నుండునా? ఉండ
దనుట నిస్సందేహము. చిత్రకారుఁ డొక్క పరశురామునిమాత్రమే
చిత్రించి యూరకుండఁడుకదా? రాముఁ డతనిచేతిలోనున్న ధను
స్సుతో పాటతనితేజముఁగూడ లాగుకొనినసన్నివేశ మక్కడనే
చిత్రింపఁబడియుండక తప్పదుకదా? శివధనుర్భంగమే కాక పరశురాము
గర్వభంగముఁ గూడ నొనర్చిన జగదేకవీరుఁడైన భర్త తనప్రక్కనే
యుండ నట్టివిగ్రహమును జూచి యుత్సాహపడునా? అప్పుడే యనఁగ

24 సంవత్సరముల క్రింద నంతరించిపోయిన భార్గవునిబొమ్మఁ జూచి భయ పడునా ? అపాయమేదో దాఁటిపోయినది. ఆ ప్రయత్నము చేసినవాఁడు శాశ్వతముగా శక్తివిహీనుఁడై పోయినాఁడు. అపకారమునుండి రక్షిం చిన జగద్రక్షకుఁడు తన ప్రక్కనే యున్నాఁడు. ఇఁక భయమెందుకు ?

అదేమి మాట ? స్త్రీలు సహజముగ భీరువులు. సహజముగా భయమునకు హేతుకల్పనశక్తితాత్కాలికముగ నశించును. అందుచేత భయమిచ్చుట సహజమే యని యందురా? సహజమో కాదో తరువాత విమర్శింతము. ఇప్పటివఱకు సహజమనియే మాటవఱుస కొప్పుకొం దము. మాసపూర్తి యగుటచేఁ గొలఁదిదినములలో సుఖప్రసవము కావలసిన సీతామహాదేవి కా సమయమున భయమును చిత్తావస్థ కలుగ నీయవచ్చునా? పటదర్శనము సీతాదేవి వేడుకకయి కదా చేయఁబడు చున్నది. భయము కలిగించుట వేడుకా ? భయమువలన నరములపట్టు లూడిపోవునని యందఱెఱిఁగినదే కాదా ? అట్టిదురవస్థ పూర్ణగర్భవతికిఁ గలుగనీయఁ దగునా ? అది కలిగినతరువాత నయినను బటములో నావలి చిత్రములను జూపించుట లక్ష్మణుఁడు మానినాఁడా ? లక్ష్మణుఁడు చిన్న వాఁడుకావున నాతనికిఁ దెలియక పోవచ్చును. గాని పట మింక మాను మని రాముఁడైనను లక్ష్మణుని మందలింపలేదే! ఇది విరుద్ధముగఁ గనఁ బడుట లేదా ? ఇప్పటికంతవిరుద్ధముగా లేదనుకొందము. కాని రాముఁ డింకమీఁద లక్ష్మణున కట్లాజ్ఞాపించి పటము పాఱవేయించునేమో చూతము.

లక్ష్మణుఁ డింకఁ బటమును బఠించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఇది శూర్పణఖావృత్తాంతము.

సీత:—హా ఆర్యపుత్రా! ఇంతవఱకే నీదర్శనము.

రాము:—వియోగత్రస్తురాలా! ఇది చిత్రపటము సుమీ.

సీతాదేవి భయాకులచిత్తయై యుండెను. ఇప్పుడు కూడ బట మాపవలసిన దని రాముఁడు లక్ష్మణునితోఁ జెప్పక "వియోగము వచ్చు నని జడిసెదవేల? ఇది చిత్రపటము సుమా" యని సీతాదేవికి ధైర్యము జెప్పినాఁడు. బొమ్మను జూచి భయముగాని దుఃఖముగాని పడనక్కఱ లేదు. లేదని రాముని యభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టము. కాని ఊహాశక్తికిఁ

శైపం క్తియందే యనఁగా నొక తెప్పపాటుకంటెఁ దక్కువకాలములోనే రాముఁ డిట్లు పలికెను.

రాము:—అక్కటా! జనస్థానవృత్తాంత మిప్పుడు జరుగుచున్నట్లే పొడకట్టుచున్నది నాకు.

లక్ష్మ:—

చ. అలహరిణంబు రూపమున నట్లు మిషం బచరించి క్రూరులై,
కులిశము వ్రక్కలౌ పగిదిఁ గొండలు నైతము నేడ్చునట్లు మి
మ్మలమటఁజేసినట్టి కుటిలాసురవృత్తము నెల్ల బాపికోఁ
గలిగితి మైన నద్ది పొడగట్టినచో నెద వ్రక్కలయ్యెడున్.

ఈదుఃఖకర సన్నివేశము చూడ గుండెలు పగిలిపోవుచున్న వని లోన లక్ష్మణుఁ డగ్ని పర్వతమువలెఁ దపించుచున్నాఁడుఁ కాని జానకీదేవి యేమిచేయుచున్నది.

సీత:—(సబాష్పయై తనలోను) అక్కటా! దినకరకులనందనుఁడు కూడ నాకారణమున నట్లు క్లేశపడెను గదా!

భర్త తనకొఱకు వెనుక నేడ్చినాఁడని యామె యిప్పుడు లోన నెంతైన నేడ్చుచున్నది. బాష్పములుకన్నులవెంట ప్రవహించుచున్నవి. కాని పెదవులు విప్పకుండ లోలోననే యామె యేడ్చుచున్నది. ఈ యేడ్పు మఱింత యపాయకరముకాదా! తొమ్మిదినెలలు నిండిన చూలాలిట్టి మహాదుఃఖము నడచిపెట్టుటకై చేసిన యస్వాభావప్రయత్నము వలన నేమిపుట్టిమునుఁగునో యని భర్తగాని మఱిఁదిగాని యాలోచించినారా? లేదు కాని రాముఁ డేమిచేయుచున్నాఁడో? ఏమిచేయుచున్నాఁడో లక్ష్మణుఁడే చెప్పుచున్నాఁడు వినుదము.

లక్ష్మ:—(రాముని బరికించి సాభిప్రాయముగ) ఆర్యా! ఇది యేమిటి?

ఆ. సరము పెరుగ రాలు వరవర్తికములు నా
దొరలు నశ్రులివ్వె ధరణిమీఁదఁ
గదలుచున్న నాసికాపుటాధరములు
బిగియఁ బట్టి పట్టి వగపుఁ దెలుపు.

"వియోగగ్రస్తురాలా! ఇది చిత్రము సుమా" యని సీతాదేవికి ధైర్యము బోధించిన రామచంద్రమూర్తి యుత్తరక్షణముననే కన్నీరు భూమిమీఁదఁ బడి నిల్చి గుర్తులై యుండునంత విరివిగ విస్తారముగ నేడ్చినాఁడు. ఎటువచ్చినను ధీరోదాత్తుఁడు గావునఁ బెదవులు బిగఁబట్టి నాఁడు పోని యీబిగఁబట్టుటమాత్ర మెంతవఱకు నిల్చినదో చూతము. ఉత్తరపంక్తియే చదువుచున్నాను వినుఁడు.

రాముః—వత్సా!

తే. ప్రియను బాసిన దుఃఖంబు పెద్దయైన
శత్రు సాధించువాంఛచే సైచినాఁడ
మరల దుఃఖాగ్ని యధికమై మండుచుండి
మెండు బాధించు నెదలోని పుండువోలె.

ఇట్లు రాముఁడు పండ్లపట్టు విడిచి బారుమనెను. జనస్థానవృత్తాంతమును బటమునఁ జూచినప్పుడే "దినకరకులనందనుఁడు నాకారణమున నెంతయేడ్చినాఁడో" యని జానకీదేవి యేడ్చియుండఁగఁ దనయెదుటనే తనభర్తయంతగా నేడ్చుచున్నప్పు డామెప్రాణములు నిలువున నెగిరిపోవలసినదే కాదా? అప్పుడు సీత యేమన్నది.

సీః—అతిమాత్ర భయావేగముచేత నే నిప్పు డార్యపుత్రునిఁ బాసినట్లు తోఁచుచున్నది.

అక్కటక్కటా! చూచితిరా! దుఃఖము భయము నతిమాత్రములైనవి సహించుకొనఁదరమా? ఎదుటనున్న భర్త యామెకన్నుల కగపడుటలేదు. తనకు రామునితో విరహము కలిగినదని భ్రమమునఁ బడియున్నది. దృఢశరీరులు దృఢమనస్కులే సహింపలేరు కదా? అందుపై స్త్రీ—అందుపై రాజకాంత—అందుపై మహాసుకుమారి—అందుపైఁ బూర్ణగర్భవతి. భగవత్కటాక్షమున నామెచూలు నిలిచెను గాని నిలువఁదగినదా? అట్లు తటస్థించునెడల సీత బ్రతుకునా? రామలక్ష్మణులుకూడ నామెగతియే పొందకుందురా?

రాముఁ డప్పు డేడ్చిన యేడుపెందులకో "జానకీదేవి విరహమెంత దుస్సహమైనను శత్రుని సాధింతమను తీవ్రవాంఛచేత దానిని వెనుక నడఁచుకొంటిని. ఇప్పు డడఁచుకొనుట యేలాగు!" అని యేడ్చెను. ఈ

కారణముచేతమాత్ర మింతగా నేడ్వఁ దగదని నామనవి "పూర్వమున
నాకుఁ గలిగిన దుఃఖ మొకకారణముచేఁ గలిగినది. దుఃఖమున కేదో
కారణమున్నది. కదా యని వెనుక దానిని సహించుకొంటిని. ఇప్పు
డేడ్చుటకుఁ దగినకారణము లేకుండనే కలిగినయేడుపు నెట్లు సహించు
కొనగలనని యేడ్చుచున్నా" నని యొకఁడు మనతోఁ జెప్పిన నెట్లుండునో
రాముఁడనినమాటకూడ నట్లే యున్నదని యనవలసివచ్చినందులకు విచా
రించుచున్నాను. "ఏడ్చుటకుఁ గారణము లేనిదే. యేడు పేలకలుగవలయు"
నని మన మాతని నడిగినట్లే "శ్రీరామచంద్రమూర్తీ! పూర్వము మహా
శత్రు వుండుటచేతనే సీతావిరహము కలినది. ఆశత్రువును జంపు
వాంఛచేతనే విరహమును సైచికొంటివి. నిజమేనా? ఇప్పుడో శత్రువునే
కాక సర్వశత్రువులను జంపితివే. శత్రువే లేనప్పుడు విరహమనియేడ్చుట
యెందుల" కని యడుగవలసినది కాదా? పోనిండు. ఈగోడవ యేల ?

ఇంతపుట్టి మునిఁగినను బట మావలఁ బాఱవేయుమని రాముఁ
డనలేదే, ఏమో.

గర్భవతుల వేడుకలకై జరిగించుట కెన్ని వినోదము లున్నవి.
వీణాగాన మొనరింపవచ్చునే. ప్రహసనము లాడింపవచ్చునే. భక్తిబోధ
కములగు గ్రంథములు వినిపింపవచ్చునే. భయము కలుగునని యింద్ర
జాలము లాడింపవచ్చునే. పగటిభాగవతుల కాలక్షేపములు జరిగింప
వచ్చునే. లక్షలకొలఁది గ్రామములుండఁగా వెనుక లేనిదియు, ముం
దెవ్వఁడు ననుకరింపనిదియు నగు చిత్రపటమును రచియింపించి గర్భవతి
యెదుటఁ బెట్టి బొమ్మలవివరము చెప్పుదురా? సంతోషముకొఱకు చేసిన
యీపని సీతారామలక్ష్మణుల మహాదుఃఖమునకుఁ గారణమైనదే. పట
మిప్పుడైన విసర్జింపఁ దగదా ?

వాల్మీకి యొకఁడు, వసిష్ఠుఁ డొకఁడు, విశ్వామిత్రుఁడొకడు వీరు
ముప్వురుమాత్రమే సీతారామలక్ష్మణుల హృదయప్రకృతుల నెఱిఁగిన
వారు. మిగిలిన రామకథాకర్తలందఱు తమతమ ప్రకృతులనే యామహా
వ్యక్తుల కారోపించి మాటలాడించినవారే. అందుచేత భవభూతి మాట
లాడించినట్లే సీతారామలక్ష్మణులు మాటలాడినారు. వారి కిందుతో
నేమియు సంబంధము లేదు. పటమర్జునుఁడు వ్రాసినాఁడు, ఆతఁడు శ్రీరామ

కాలములో నుండిన చిత్రలేఖకుఁడు కాఁబోలు. పటములో దోష మేమియు లేదు. ఇఁక భవభూతి ప్రకృతిజ్ఞానమున గుణ మెచ్చట నున్నదో లోప మెచ్చట నున్నదో మనవి చేయుదును.

వ్యాకులచిత్తయై యున్న సీతాదేవి కుత్సాహమును గలుగఁ జేయుటకుఁ జిత్రపటము సమర్థమని గొప్ప ప్రకృతిజ్ఞానముచేత భవభూతి కనిపెట్టినాఁడు. అంతేకాక చిత్రపటము కొన్నికొన్ని సన్నివేశములందు విచారము హెచ్చుచేయునన్న సంగతికూడ దన ప్రకృతిజ్ఞానముచేతనే కనిపెట్టినాఁడు. కాని యే సన్నివేశములందు విచారమును దగ్గించునో వేనియందు హెచ్చించునో గ్రహించుటయందుఁ గొంత పొరపాటు పడి యుండెనని నాకుఁ దోఁచినది.

నాయనలారా! కొంచెము శ్రద్ధతో వినుఁడు. ఈ సందర్భము నందలి నామాటలు మీ మనస్సుల కెక్కవేమో యని యనఁగా నెక్కునంత స్పష్టముగ నేను జెప్పలేనేమో యని భయపడుచున్నాను.

మనమందఱము సుఖములు పడుచున్నాము. కష్టములు పడుచున్నాము. సుఖములు శాశ్వతములుకావు. కష్టములు శాశ్వతములు కావు. కష్టసుఖములు రెండునుకూడ మనస్సులందు స్థిరములైన సంస్కారములను గలుగఁజేయుచున్నవి. మనము స్వభావసిద్ధముగా వెనుకఁబడిన సుఖములను గష్టములనుగూడ స్మరించెదము. మన మనః పటములందుఁ గష్టసుఖములను భగవంతుఁడు చిత్రించినాఁడు. ఆపటము యొక్క యనుకరణమే భవభూతిపటము......సుఖసంస్మరణములు.

పశ్చాత్తాప సహితములు కాకున్నయెడల సుఖమునే యొసఁగును. కష్టసంస్మరణములు మాత్ర మొకప్పుడు సుఖము నిచ్చును, ఒకప్పుడు కష్టము నిచ్చును. అది యెప్పుడు? ఇది యెప్పుడు? మన మెన్ని కష్టములఁ బడిన సరియేకాని యొక్క ప్రాణమైన పోకుండ నందఱము బాగుగానుండి కష్టములు దరించుట సిద్ధించినయెడల నీకష్టములస్మృతి యందు విచార మెంతమాత్రముకూడ గలుగదు. అంతేకాక యుత్సాహముకూడ గలుగును. కష్టము గడచిపోయిన కొలఁది కాలమునకైన మన మందఱముకలిసి యాకష్టములఁగూర్చి ముచ్చటించుకొనుట మిగుల నానందదాయకమగును. ఎక్కడ కష్టములు పడితిమో యాస్థలము

చూచునప్పుడు పూర్వకష్టములలో మనము కనఁబఱచిన ధైర్యము భక్తి సాహసము నుగ్గడించుకొని యుత్సాహ మందుదుము. వెనుకటి కష్టము లలో మనము జేలగుండెతో నేడ్చినను వానిని స్మరించుకొనునప్పుడు మాత్రము కష్టములు మన ప్రయోజకత్వముచేతనే కడతేఱిన వని రవంత వెల్లడించుటకై కొన్నిరజ్జులు కొట్టుటకూడ సామాన్యమనుజ స్వభావ మైయున్నది. పూర్వానుభూతము లగు నెంతభయంకర దుఃఖ కరసన్నివేశములు స్మరించుకొనినప్పుడైనను గాసంతయదటు తెప్పపాటు గాలములోఁ దళుక్కు-మని కొన్ని యత్యంతభీరు ప్రకృతులందుఁ గలు గునుగాని వెంటనే యాభయము దుఃఖము నడఁగిపోవును. అంతేకాని వడఁకుటవఱకుఁ గాని యేడ్చుటవఱకుఁగాని యెన్నడు రాదు. మన మందఱము బాగుగా నుండి కష్టములఁ దరించినప్పుడే స్మృతికాలమున నీనిర్విచారస్థితి.

అందుచేత సీత భార్గవునిఁ జూచి వడఁకిన దని చెప్పుట స్వభావ దూరము. అట్లే పటదర్శనమున సీతాశోకము, రాముని దుఃఖము, లక్ష్మ ణుని మనః పరితాపము సహజములు కావని నామనవి.

కాని పటము దుఃఖమును గలుగఁజేయు సన్నివేశ మేదనఁగా: మనకత్యంత ప్రేమాస్పదులగువా రెవ్వరైన మృత్యువ్రైయుండ వారి విగ్రహదర్శనము మనకు సంతాపము కలిగించును. ఇదికూడ కాలక్రమ మునఁ దగ్గును. అట్టిసన్నివేశముకూడ నీకవి యీపటసందర్భమున నగ పఱచినాఁడు, సీతాకల్యాణమైనతరువాత నయోధ్యప్రవేశించు సందర్భ మున లక్ష్మణుఁడు పటమునఁ బఠించుచున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఇదిగో మన మయోధ్య ప్రవేశించితిమి.

రాము:—(కన్నీరు విడుచుచు) తలఁపునకు వచ్చినది. అక్కటా! తలఁపునకు వచ్చినది.

గీ. నాన్నగారు సజీవులై యున్నయప్పు
డమ్మ లిష్టుగ నేమమ్ము నరయుచుండఁ
గ్రొత్తగా సొరివచ్చిన కూర్మి సతులఁ
గలసి మనమున్న యాదినములు చనెను నకట,

సంస్కృత శ్లోకము:—

జీవత్సు తాతపాదేషు, నూతనే దారసంగ్రహే
మాతృభిఃపాల్యమానానాం, తే హి నో దివసాగతాః.

భవభూతి ఈ సన్నివేశమున నీ చిన్నశ్లోకముచే రాము నేడ్పించి యాతని పితృప్రేమను మిగులఁ జాకచక్యముతో లోకమున కింకొకసారి వెల్లడించి కృతార్థుఁడైనాఁడు. ఇంతేకాక కుటుంబాధికారియైన తండ్రి కుటుంబసంరక్షణ చేయుచుండఁ, గరుణాలవాలయైన తల్లి సమస్తోపచారములు చేయుచుఁ గన్నబిడ్డలను గన్నులలోఁ బెట్టుకొని పెంచుకొనుచుండఁ, గ్రొత్తగాఁ గాపురమునకు వచ్చిన భార్యలతో నిర్విచారముగు నిత్యమహానందము నొందు పడుచువారి సౌఖ్యాధిక్యమును, సర్వకాలములందలి, సర్వదేశములందలి, సర్వజాతులందలి సంసారములకన్నిఁటికి సరిపోవునట్లు వర్ణించి దేవతలు తనపైఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియఁ దగినంత కవితాప్రాగల్భ్యశ్రీ మీా కవి యీా యనుష్టుపునం దగపరచినాఁడు. సెబాస్.

కాని మృతుఁడైన తండ్రిపటమును జూచిన విచారమైననుఁ గాలక్రమమునఁ దగ్గునని మనవిచేసియున్నాను. కొంతకాలమునకు మృతుల పటములు గూడ సంతోషదాయకములగును. ఈవిగ్రహము మాతండ్రిగారిదని, యిది మా తల్లిగారిదని యితరులకుఁ బ్రత్యాసక్తిగా మనము చూపింతుము. అపసవ్యపుఁ జావులుమాత్ర మధికకాలము తీసికొనక తప్పదు.

పటసందర్భమున భవభూతి చేసెనని నాకుఁ దోఁచినలోపము లేవో కనఁబఱచినాను. అవి యసహాజములని యాతఁ డెఱుఁగఁడా యని మనము కఠినముగ మనలఁ బ్రశ్నించుకొందము. 'ఎఱుఁగడని యెట్లు స్పష్టముగఁ జెప్పఁగలము.' ఎఱిఁగియుండియు నేల యట్లు వ్రాసినాఁడు.

నాటకమునకు భావికథాసూచనము మహాభూషణము. ఈ కవికి భావికథాసూచనయందున్న వాంఛ యింత యంతకాదు. ప్రతిస్వల్ప విషయ మందులకే యుపయోగించునట్లు ప్రయత్నించును. ఈ కవికి రసపుష్టి కలుగఁజేయుటయం దభిమాన మసాధారణము. ఈకవి యావేశ పూరితమైన హృదయము కలవాఁడనుట స్పష్టము. అట్టి యావేశసంద

ర్భములందుఁ బ్రకృతిసూత్రములను గొంత యలక్ష్యము చేసినను జేయఁగల స్వతంత్రుఁడు నిరంకుశుఁడు.

ఉత్తరరామచరిత్రము ప్రదర్శింపఁబడఁగ రెండుసారులు చూచితిని. రెండుసారులు కూడ మొదటి యంకమే మోచూచువారికి విసుగు గలిగించినది. తరువాతి యంకము లఖండరసప్రకర్షణ సమర్థములై యున్నవి.

"కిమపి కిమపి మందం మందమాసత్తియోగా
దవిరళితకపోలం జల్పతోరక్రమేణ
అశిథిలపరిరంభవ్యాపృతైకైకదోష్ణో
రవిదితగతయామా రాత్రిరేవ వ్యరంసీత్."

అన్న శ్లోకము మాత్రమే నిల్చి మిగిలిన యాతనిశ్లోకములన్నియు నేమాయచేనైన శాశ్వతముగ నంతరించిపోవుట సిద్ధించినను నీ కవిని శాశ్వతజీవునిఁ జేయుట కీశ్లోక మొక్కటియే చాలును. కరుణరసమం దీతం డద్వితీయుఁడు. ఈతనిభావనాశక్తి యసాధారణము:

మల్లెపువ్వు దూరి-మధుపంబుతోఁబాడి
గంధవాహుతోడఁ గలసి వీచి
యబ్ధిలోన మునిఁగి-యౌర్వవహ్నిని డాఁగి
నీటిబుగ్గయగుచు-నింగి బ్రాఁకి
తోఁకచుక్కతోడ-ఢీకొని శ్రమఁజెంది
సాంధ్య రాగనదిని-స్నానమాడి
తనువునిండ నింద్ర-ధనుసురంగులు పూసి
కైరవాప్తసుధను-గ్రోలఁజెంది
గోళగానరుతికి-మేళవింపుగఁ బాడి
పాడి యాడియాడి-పాడి సోలి
భావనామహత్వ-పటిమను బ్రహ్మమై
పోవుకవికిఁ గోటి మ్రొక్కులిడుదు.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

మహాత్ముని తపఃపరిసమాప్తి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

మహాత్ముఁడు మహోదారమగు తపస్సును నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తినొందించి ప్రపంచమున కానందము కలుగఁజేసినందుల కా లోకోత్తరపురుషునిఁ బ్రశంసించుచుఁ బరమేశ్వరుని ధ్యానించుటకంటె సార్థకమైనకృత్యము వేఱొండు లేదు. ఏదినమున హరికథాకాలక్షేప మగునో యాదినము దినములన్నిటిలో నుత్తమమైనదని పెద్దలు నిర్వచించినారు. దేవునకు దేవభక్తునకు లేశమైన భేదములేదు. వైష్ణవసంప్రదాయానుసారముగ దేవునికంటె దేవభక్తుఁడే పూజ్యతరుఁడు. దేవభక్తుఁ డగుటవలనఁ బూజ్యుఁ డగుమహాత్ముని ప్రశంస యీదినమున జరుగుచున్నది. కావున నీదినము పవిత్రమైనదినము. ఈస్థలమునందు జరుగుచున్నది. కావున నిది పవిత్రమైనస్థలము.

అన్నికాలములందు, నన్నిదేశములందు దేవభక్తు లెందఱో యుండిరి. వారిలో ననేకులు సంసారముల రోసి, నివాసములఁ ద్యజించియేగిరి. ఏగహ్వరమునందో యేచెట్టునీడనో తపస్సుచేసికొని తాము తరించిన వారేకాని యితరులఁ దరింపఁజేసినవారు కారు. అట్టివారెంతయుత్కృష్ట జీవులయ్యును వారుకూడ నొకవిధమగు స్వార్థపరులేకాని కేవల స్వార్థ రహితులు కారు. "శ్లో. యస్మిఁ జీవతి జీవంతి బహవ స్సతు జీవతి" అని కవి గాన మొనర్చినాఁడు. ఎవని జీవమువలన ననేకులు జీవింతురో వాఁడే జీవించినవాఁడని యాతఁడు చెప్పినాఁడు. అదియే నిజము. కాని దానికి మఱికొంత చేర్చవలసియున్నది. ఎవఁడు తరించుటవలన ననేకులు తరింతురో వాఁడే తరించినవాఁడు కాఁడా?

అందుచే మహాత్ముడు దేవభక్తుఁడే కాక, దేశభక్తుడు ప్రజా భక్తుడు ప్రపంచభక్తుడు. ఆతఁడు తమ శత్రువేమో యని భ్రాంతిపడు చున్నవారికిఁ గూడ భక్తుడు. వార్ధకమున నుపక్రమించిన ఘోరతపస్సు వలని ప్రమాదము లేకుండ వెలిబడిన భక్తసార్వభౌమునిఁగూర్చి ప్రశంసించుచుండఁగా నిటనున్న గాలియే పవిత్రమగుచున్న దని చెప్పినప్పుడు మన లెక్కయేమి? ప్రపంచమున సాధారణముగ నూటికిఁ దొంబదైదుగురు స్వార్థపరులు. మిగులువారైదుగురుకూడ తరబడిగతరబడిగ స్వార్థరహితులే. కాని పరిపూర్ణస్వార్థరహితులు గారు. సంపూర్ణస్వార్థసంహారకుఁడగువాఁడు లక్షకొక్కఁ డుండునేమో? మహాత్ముఁ డట్టి సంపూర్ణస్వార్థచ్ఛేదకుఁడు మాత్రమే కాక నంతకంటె నున్నతపదవి నధిష్ఠించినాఁడు ఎట్లు? పరుల పాపపర్వతములను తలపై వైచుకొనలేదు? వారు పొందవలసిన పశ్చాత్తాపములను తానే పొంది దహించిపోవుచున్నాఁడు కాదా? వారిపాపప్రశాంతికి తానే ఘోరతప మొనర్చి శల్యావశిష్టుఁడు కాలేదా? వారి దోషము లన్నియుఁ దనవే యని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మి ప్రాయోపవేశ మొనర్చి ప్రాణత్యాగ మొనర్చుటకు సిద్ధపడినాఁడు. కాఁడా? వస్తుత్వముచేత, తత్త్వముచేత తనకును బరులకును భేదము లేదు లేదని ప్రత్యక్షముగ నాచరణయందు జూపిన యద్భుతవ్యక్తి వెనుకటికాలములో లేఁడు. వెనుకటి సృష్టిలో లేఁడని చెప్పుట యతిశయోక్తి కానేరదు. ఉక్తి కెంత యతిశయతయున్నదో యంతకంటె విశేషము చర్యలోఁ జూపించిన యలౌకిక చరిత్రుని పాదపద్మముల కతిశయోక్తి దిగదుడుపు కాదా?

నాయనలారా! ఎవ్వరో గొణిగికొనుచున్నారు. ఏమందురు? ఏసుక్రీస్తు లేఁడా యని యనుచున్నారా? నాయనలారా! నేను విస్మృతి పడలేదు. ఏసుక్రీస్తు భగవంతుని కొడుకు. అందుచే భగవదంశమున జనించినవాఁడు. మేరీకన్యకుఁబుట్టినప్పుడేయాతఁడు దేవాంశోద్భవుఁడని గ్రహింపఁదగినది కాదా? అట్టివాఁ డెట్టివాఁడైన విశేషమేమి? ఆ విశేష మేదో మామహాత్మునిది. మనుజుఁడై పుట్టి, స్వయంకృషిచే, స్వప్రయోజకతచే, సాధనక్రమముచే నెంతవాఁ డగుటకు సృష్టితత్త్వ మంగీకరించునో యంతవాఁడైనాఁడు. ఆతఁడు మొదట నాంగ్లేయభాషాపండితుఁడే. ఆంగ్లేయ వేష

ధారియే. తరువాత స్వదేశీయవస్త్రధారియైనాఁడు. పిదప స్వదేశస్వాతంత్ర్యరక్షకుఁడైనాఁడు. పిమ్మట నింద్రియనిగ్రహుఁడైనాఁడు, దానిపై శమదమాదిసంపన్నుఁడైనాఁడు. అందుమీఁద లోకోద్ధృతచరితుండైనాఁడు. దానిపై లోకపవిత్రుఁడైనాఁడు. ఆతడు స్వరూపమున పొడుగరికాఁడు. తూనికలో నూటరెండుపౌనులకంటె హెచ్చినవాఁడుకాఁడు. అట్టిదుర్బలశరీరుండు శ్రీరంగప్రధానగోపురముపై నింక నూటరెండంతరువులు వైచినయెడల నది యన్లెదిగిదిగి పసిడికుండలతో భగవంతునిపాదములను స్పృశించినట్లుండునో యాతఁడందఱు చూచుచుండఁగనే, చూచుచుండఁగనే యిట్టి యింత యాధ్యాత్మికౌన్నత్య మొందినాఁడు. అత్యాశ్చర్యకరము మూఁడడుగులున్నర వడుగు బలిచక్రవర్తి చూచుచుండఁగనే మూఁడడుగు లాక్రమించుకొందు నని చెప్పి, సృష్టియంతయు నాక్రమించుకొనినట్లే రమారమి యైదడుగులపొడుగుకల మనుజుఁడు సర్వప్రపంచజనహృదయములను గాఢముగ నాక్రమించుకొనినాఁడు. ప్రపంచచరిత్రములో నీవిచిత్రపత్రమే క్రొత్తగఁ జేర్పవలసియున్నది.

జయవిజయులు శాప మొందినప్పుడు మూఁడుజన్మములలో భగవద్ద్వేషముతో తరింతురా? యేడుజన్మములలో భగవద్భక్తితోఁ దరింతురా? యని యడుగఁబడగ మూఁడుజన్మములలోఁదరింతుమనిరి.మూఁడు జన్మములకంటెఁ దక్కువకాలములో నెవ్వరు తరింపలేరు. ఆంగ్లేయవిగ్రహముగా నారంభించిన యీవ్యక్తియొక్క యిప్పటి యాధ్యాత్మికోత్కర్షత చూడఁగా మహాత్ముఁడీ యొక్కజన్మమునకే తరించునని చెప్పఁదగియున్నది. అట్లే జరుగునెడల నాత్మపరిణామక్రమమున జయవిజయులకంటె నీత డగ్రస్థాన మాక్రమించుకొనఁగలఁడు.

అద్వైతమం దేకజీవవాదమని యొకటి యున్నది. ఇప్పుడు కనఁబడుచున్న శరీరములన్నిఁటిలోను జీవుఁడు లేఁడనియు, నేదో యొక్క శరీరమందు మాత్రమే జీవుఁడున్నాఁడనియు, నాతఁ డెప్పుడు తరించునో యప్పుడే మిగిలినవారందఱు తరింతురనియు నీవాదమునకు ముఖ్యాభిప్రాయము. అట్టివాదము ననుసరించి సజీవుఁడగువాఁ డొక్క మహాత్ముఁడే యేమో? ఎవరు చెప్పఁగలరు? నేను గొంతకాలమునుండి మహాత్మునిఁగూర్చి వినుచున్నాను. ఆయన మాటలకుఁ జర్యలకు నాకుఁదెలిసిన

యర్థమును గ్రహించుచున్నాను. ఆయనమన స్నేహితులట్లు పరిణామము
నొందుచున్నదో నాకున్న జ్ఞానలేశమునుబట్టి గ్రహించుచున్నాను. నేను
మహాదేవుని కొక్కటి మహాత్మునకు రెండు నమస్కారము లర్పించి
మనవిచేయున దేమనఁగా; నాయనతత్త్వము నాకెంతమాత్రము బోధము
కాలేదు. ఆయన సన్నిధానవర్తులెందఱో యున్నారు. వారికేమైన దెలి
సినదేమో యనఁగ వా రావిషయమున మనకంటె ఘనులుకారని విను
చున్నాను. వారు తెలియనివారని నేను స్పష్టముగాఁ జెప్పఁజాలను. కాని
తెలిసినవారు కారని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలను. వర్ణాశ్రమధర్మము,
నస్పృశ్యత మొదలగు మహావిషయములఁగూర్చి అందులకుఁదగిన మాట
లేవో నేర్చుకొని మన ముపన్యాసనాటకము లాడుచున్నామా లేదా?
మనము చెప్పుచున్న మాటలయర్థము మన కగుచున్నదా? అట్టిచో
మహాత్మునితత్త్వ మెట్లెఱుఁగఁగలము?

ఈ నడుమ నన్నుఁ జూచుట కొక నటోత్తముఁడు వచ్చినాఁడు.
ప్రస్తుతనటలోకముయొక్క జ్ఞానశూన్యావస్థనుగూర్చి చెప్పుచు "ఈ
నడుమ నొకనాటక మాడితిమి. నాటకప్రదర్శనము బాగుగనే యున్న
దనినారు. ఆ నాటకములో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు వారి భార్య
లతో వత్తురు. తుట్టతుద కెవ్వరిభార్యయొద్దకు వారు వెళ్లుట తటస్థించి
నప్పుడు బ్రహ్మగారు పార్వతికొంగు బట్టుకొన్నాఁడు. మహాదేవయ్య
గారు మహాలక్ష్మిభుజముపైఁ జేయివైచినాఁ"డని చెప్పినాఁడు. మహా
త్మునిఁ గూర్చి మనయందఱి యజ్ఞాన మానటకుల యజ్ఞానముకంటె
తక్కువ కాదు. నిశ్చయముగా మహాత్ముని తత్వము దుర్గ్రాహ్యమైనది.
అది తెలిసికొనినయాతఁడు ప్రపంచమును తెలిసిన యాతఁడే.

(Æsop)ఈసప్ అనునాతఁడు మిట్టమధ్యాహ్నమునందు చేతిలో
లాందరును పట్టుకొని వీథులలోఁ దిరుగుచుండెను. ప్రభువలెఁ బగటిదివి
టీతో బయలుదేరితివేమని యెవ్వరో యడుగఁగా మనుష్యుఁ డెవ్వఁడైనఁ
గనఁబడునేమో యని వెదకుచున్నానని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.
నిజమైన మనుష్యునికొఱ కంత కష్టపడి వెదుకఁదగినదే. ఆతని ప్రయత్న
మెంతయైనఁ గొనియాడఁదగును. ఆతని శ్రమకు మన మెన్నియైన ధన్య
వాదము లీయవలసినదే. కాని యాతఁడు వెదకుచున్నస్థలమున్నదే యది

యంత తగినది కాదేమో యని మాత్రమే సందేహము. పశ్చిమదిశను వదలి తూర్పుగా వచ్చినయెడల నాతని ప్రయత్న మనేకపర్యాయములు కృతార్థమైయుండెడిది. అట్టి ఈసప్ మాత్రమే కాదు. ఈసృష్టియంతయు సంతోషింపఁదగినది. నిజమైన మనుజుఁడు తిరుగ భారతభూమియం దుద్భవించినాఁడు. ఊరక సంతోషించి యూరకొనకుఁడు. ఆయనను బఠింపుఁడు. The Proper study of mankind is man శ్రద్ధగాఁబఠింపుఁడు. వెనుకటిమహాత్ములను మన మెఱుఁగము. ఇప్పటి మహాత్ముని కాలమున జీవించియుండుటచే పుణ్యాత్ములము. ఆయన మన స్తత్త్వమును జదివి జన్మమును సార్థకపఱచుకొనుఁడు. ఒక్కసారి మనము భగవంతుని యనుభవమును సంపాదించుకొనలేము. అది మనకసాధ్యము. మనకు భగవంతునికి నడుమ మహాత్ముఁడు మజిలీగ నిల్చియున్నాఁడు. ఆయనను మనము శ్రమపడి తెలిసికొందము. ఆయనతత్త్వము నెఱిఁగినవెనుక నీశ్వరతత్త్వమును గ్రహించుట విశేషకష్టముకాదు. ద్వైతమతస్థులందఱు ముఖ్యప్రాణమూర్తిమాధ్యస్థ్యమునఁ దరింతుమని యనుకొనుచున్నారు. మహమ్మదీయు లందఱకు మహమ్మదుగారిని నమ్మియున్నారు. క్రైస్తవమతస్థులందఱు జీసస్సును నమ్మియున్నారు! విశిష్టాద్వైతులుకూడ పురుషకారమును పూర్తిగ నమ్మినవారే. అటులే యిప్పుడు మహాత్ముఁడామాధ్యస్థ్యకృత్యమును నిర్వహించుటకు భగవంతునిచే నాజ్ఞాపింపఁబడినట్లు తెలిసికొనవలసియున్నది.

"నాయనలారా! చదువులన్నియుఁ గట్టిపెట్టుఁడు. వానివలన నేమియు లాభములేదు. చదువఁదగినపుస్తక మున్నది. అదియే చదువుఁడు. ఆపుస్తకము పర్ణకుటియందు భద్రముగ నున్నది. దానిలోని యక్షరములు నక్షత్రములవలె నేదేశమునుండి చూచినను కనఁబడును. నాయనలారా! అదే చదువుఁడు. దైవప్రార్థన మొనర్త మందఱము లెండు" అని నే నుపన్యసించుచుండఁగా నొక్క క్రైస్తవమతగురుఁడు లేచి యిట్లు పలికెను! "నే నిప్పుడు లేచినది మీదైవప్రార్థనకొఱకు కాదు. గాంధిగారొనర్చిన యుపవాసమునుగూర్చి నేను గొన్నిమాటలు చెప్పవలసియున్నది. ఏసుక్రీస్తువారు దేవునికొడుకు ఆయన చెప్పినమాటలు దేవుఁడు చెప్పినమాటలే. బైబిల్ మాకు వేదసత్యము. ఏసుక్రీస్తు ఉప

వాసముచేసిననాఁడని యనేకుల యభిప్రాయమైయున్నది. ఆయన యట్లెన్నఁడు జేయలేదు. నలువదిదినములు రేయుంబవళ్లు భోజనము లేకుండ మాత్రముండినాఁడు. ఎందుచేత ననఁగా పాపాత్ముల నెట్లు పరిశుద్ధులను చేయుదునా యను మహాచింతచే భోజనమొనర్చుట కాయనకుఁ దీరికయే లేకపోయినది. అంతేకాని పాపప్రాయశ్చిత్తముగాగాని భగవంతుని యనుగ్రహముకొఱకుగాని యాయన యుపవాసము చేసియుండలేదు. తాను పవిత్రాత్ముఁడగుటచే నట్లు చేయవలసిన యగత్యమును లేదు. కాని యుపవాసాచార మెప్పు డారంభమైనదో తెలియఁదగినంత ప్రాచీనమైయున్నది. దేవుని కుమారునికాలములో మతవిషయములైన దొంగతనము విశేషముగా నుండెను. నిజమైన భగవద్భక్తులు మిక్కిలి యరుదుగా నుండెడివారు. ధనముకొఱకో, యశముకొఱకో, ప్రజాగౌరవముకొఱకో, మతసంబంధమైన ప్రార్థనలు, దానములు, నుపవాసములు మొదలైనవి చేయుచుండెడివారు. ప్రజలను మోసపుచ్చుటకే తస్కరభక్తు లిట్లు చేయుచున్న యుపవాసాది దాంభికాచారములను క్రీస్తుగారు మిగుల గర్హించుచుండెడివారు. దైవకార్యములను తుచ్ఛమైన యైహికలాభముకొఱకై యుపయోగించుకొనుచుండెడివారు లెక్కలేకుండ నుండిరి. Pharisees అను పెద్ద తెగవారంద ఱట్టివారే. ఇంక ననేకములైన యిట్టి తెగలుండెడివి. వారికందఱ కేసుక్రీస్తువారు బోధించిన దేమనఁగా మీరును భగవంతునికి మాత్రమే సంబంధమున్న మతవిషయకకర్మములన్నియుఁ గూడ నెవ్వరికిఁ దెలియకుండ రహస్యముగఁ జేసికొనుఁడు. అందులో నుపవాసము రహస్యముగనే కాని బహిరంగముగ జరుపకూడదని యాయన యనేకస్థలములందు శాసించినాఁడు."

ఇట్లు చెప్పి యాక్రైస్తవుం డూరకుండెను. అప్పుడు నేను లేచి యిట్లంటిని. నాయనలారా! క్రైస్తవమతబోధ మనయందు దయగలిగి యేసుక్రీస్తువారి కాలమందలి దేశస్థితి, యుపవాసమును గూర్చి జీససుగారి యభిప్రాయమును వారికిఁ దెలిసినంతమట్టునకు విస్పష్టముగాఁ జెప్పినందుకుఁ గృతజ్ఞులమై యున్నాము. ఈమతగురుఁడు పరమశాంతుఁడు. ధారాళహృదయము గలవాఁడు. వారిమతమందుఁ బరిపూర్ణవిశ్వాసమున్నవాఁడు. ఎంతసేపు చెప్పినను నిరాహారతపము రహస్యముగాఁ

జేయవలయునను జీసస్సుగారి యభిప్రాయమనియే చెప్పినాఁడు. కాని మనమహాత్ముని యుపవాసబహిరంగతనుగూర్చి యొక్క యెత్తిపొడుపు పలుకైనఁ బలుకలేదు. కాని యట్టిసూచన తప్పదు. అట్లనకున్నను ననినట్లే. దూదూ యని యెంతముద్దుగ ననినను వచ్చునది కుక్క యని గ్రహించుకొనలేమా? ఈమతగురుఁడు చెప్పినమాట లాలోచించి విమర్శింపఁదగినవి. దీనినిగూర్చి యిప్పుడు చెప్పఁబూనిన యెడల నొక గంట సేపగును. ఉపవాస మనఁగ నేమో, అది యెందులకు చేయవలయునో, పూర్వకాలమం దెవరెవరు చేసిరో, ఎట్టిఫలము లందిరో, ఏసుక్రీస్తుకాల మందలి నాగరకత యెట్టిదో, సంఘస్థితి యెట్టిదో, ఉపవాసము రహస్యముగనే చేయవలసినదని యెందుల కాతఁడు పట్టుదలతో బోధించెనో యీయంశములన్నియు విపులముగఁ జెప్పవలసియున్నది. ఇప్పుడు కాదు గావున పై వారముల నెప్పుడో జెప్పెదను. మతగురుఁడు మాటలాడుచుండఁగనే యందఱు సభనుండి లేచిపోయినారు. దైవప్రార్థనఁ జేయుటకు నేనొక్కఁడనే యుంటిని.

భైరవి-ఏక.

జయరామ - జయరామ - జయజానకీరామ
జయసర్వగుణధామ - జయసార్వభౌమా
జయశుభాకరనామ - జయవైరిభీమా. "జయ"

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

తాజ్ మహలు

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నేను సభలోనికిఁ బోవుసరికిఁ జమాలుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

చెవులార వినఁదగినది. కనులారఁ జూడఁదగినది. నోరారఁ గొని యాడఁదగినది మనసార నానందింపఁదగినది. పాలరాతి పద్యప్రబంధము. అది లోకమున ఖ్యాతినొందినది. అంత కల్పనా వైదుష్యము కలిగి నది. అంత యభిరుచి ప్రకటమైనది, అంత సంస్థాన సమంజసమైనది, యంతయలంకారభూయిష్ఠమైనది, అంతభావోద్యోతకమైనది, యంత శాశ్వతమైనది మఱియొకటి లేదని యఖిలనాగరకప్రపంచ మంగీ కరించి యున్నది. దానిని జను లెన్ని యెన్ని ముద్దుమాటలఁ గొని యాడనలయునో యట్లుచేసియే యున్నారు. దీనిని బాలరాతిస్వప్నమని యొకఁడు స్తుతించినాఁడు. అల్లికల జిగిబిగిగల యూహల నేతచేతస్వప్న పటము నిర్మింపఁబడినట్లే చంద్రకిరణములకంటె సున్నితములైన పాలరాతి దీఁగలతోడి పూవుల కాయల మహాసుకుమారమైన సన్నివేశమున నీ "తాజ్" నిర్మింపఁబడినదని యట్లు స్తుతించినవాని యభిప్రాయమై యుండు నేమో! పండువెన్నెలలో దీనిని గాంచెము దూరముననుండి చూచి నప్పుడు దీనిసౌందర్యము పరాశక్తివలెనవాఙ్మానసగోచరమై యుండును. పున్నమచందమామ తెల్లనికాంతి యాభవనమును గ్రమ్మగ వెనుక జెర గిలఁబడుట కనువుగానున్న యనేక నక్షత్రప్రభాజిగిబిగాయమాన మగు నాకసముపై, వివిధరత్నసంకలితమగు నీభవన మట్టె యడఁగి మడఁగి లీనమైపోయి భూలోకమునుండి స్వర్గలోకమున కిదియే దారిసుమా యని చూపించు నట్లుండును. న్యాయ మాలోచింపఁగా నుత్తమమయిన లలిత

కళాకార్యము నిశ్శబ్దముగా, నిశ్చలముగాఁ బరిశీలించినప్పుడు కేవల మలౌకికమగు నాత్మానందము కలుగక తప్పదు.

'తాజ్' నాటకమునకు కథానాయిక "అర్జమంద్ బానూబీగమ్ మంతాజ్" యను మహమ్మదీయమానినీమణి. ఈమె షాజహాను భార్య. ఈమెదని చెప్పఁబడిన రూపమును జూచితిని. పటములో నన్నియు బాగుగనే యుండును. ప్రత్యక్షముగఁ జూచినప్పుడే సౌందర్య నిర్ధారణ కెక్కువ యవకాశము కలుగును. కుక్కగొడుగు ఛాయా పటము మహాసౌందర్యముగా నుండును. అవయములకూర్పులో నిర్దుష్టత, గమనికయే సౌందర్యమునకుఁ బ్రధానములైనవి కావు. సౌందర్యమునునది సమ్మేళనముయొక్క సాముదాయక ఫలము. ఒక స్త్రీకిఁ గన్ను సోగగా, విశాలముగా, బాగుగనే యుండును. ముక్కు ప్రత్యేకముగాఁ బరిశీలించినయెడల సూటిగాఁ దగుమాత్రమైన యెత్తుగాఁ జివర రవంత మొనగలవంపు గలిగి సుందరముగనే యుండును. గడ్డముమట్టునకుఁ బ్రత్యేకముగా నిదానించినయెడల నదియు మలచినట్లు రవంత గుంట కలిగి సొగసుగనే యుండును. కాని యివి యన్నియుఁ గలిపి చూచిన యెడల నది యేమి కర్మమో కాని తీర్థమునకుఁ దీర్థము, ప్రసాదమునకుఁ బ్రసాదముగను నుండును. కళకట్టనిదే కంటిసోగతనముతో ముక్కు సూటితనము కలసి గడ్డపు గుండ్రతనముతో మేళవించిగప్పుమని, యనిర్వచనీయమైనకాంతి పుట్టినప్పుడుకదా సౌందర్యము! తాంబూలరక్తి యెట్టిదో, ప్రసవమాలాపరిమళ మెట్టిదో, స్వరసంఘాతమాధుర్య మెట్టిదో, మనస్సుల కలయికవలన సామరస్య మెట్టిదో సౌందర్య మట్టిది. ఈకలయికఫలము పటములోఁగనఁబడదు. కన్నుల సింద్రజాలమునవైచి మనస్సున నూపిరి సలుపకుండ తలపులిమి స్వాధీనముచేసికొను కాంతా శరీరవర్ణసౌభాగ్యము పటములో రానేరదు.

ఆ. వె. సొగసు లన్ని మించి సొగసులకోటీర
మైనతళుకు. తళుకు లోనితళుకు
మొలకకులుకు లొలుకు కలకల కలదందు
నాడుదాని మొగమె యాడు మొగము.

మొత్తముమీఁద 'మంతాజ్' సౌందర్యవతి యని చెప్పకతప్పదు. ఆమెయెడల భర్త కత్యంతానురాగ మని యెంతచెప్పినను సరిపోదు. తా నెక్కడకుఁ బోయినను, భార్యనొక్కదినమైన వదలకుండఁ గూడఁ దీసికొనిపోవువాఁడు. వంగదేశమునందుఁ గాఁబోలు వారు వ్యవహార సందర్భమున సంచారము చేయుచుండఁగా నొక్కరాత్రి యామె నిద్ర నుండి లేచి గడగడ వడకుచు నేడువనారంభించెను. ప్రక్కనున్న భర్త యదరిపడి లేచి యేమి యేమని గ్రుచ్చిగ్రుచ్చికౌఁగిలించుకొనుచు గ్రుచ్చి గ్రుచ్చియడిగెను. అప్పు డామె పూర్ణగర్భవతియై యుండెను. నాకొక్క దుస్స్వప్నము కలిగినది. నే నింక జీవింపనని యామె విలపించెను. భర్త యామె నోదార్చుట కెన్ని పాటులైనఁ బడెను. ఇట్లొక్కగంట జరిగిన పిమ్మట నామె రవంత తెప్పిరిలి భర్తతో నిట్లు పలికెను. "నాశరీరనిక్షేప మున్కై నీవు కట్టబోవు 'గోరీ' యంత విలువకలది, అంత చక్కనిది ప్రపంచమున మఱియొక్కటి యుండఁగూడదు. తీర్థయాత్ర సేవించునట్లు నా గోరీని జూచుటకై ప్రపంచమున మూరుమూలల నున్నవారైన వచ్చునట్లుండవలయును. ఏమి? ఏమందువు!" "ఆమాట యిప్పుడెందుఁల" కని భర్త యామెను మందలించెను. నీ వట్లు చేసెద నని వాగ్దాన మిచ్చినఁ గాని నా యాత్మకు శాంతి యుండదని యామె పట్టుదలతోఁ బ్రత్యుత్తర మీయఁగా నట్లే యని భర్త మాటనిచ్చెను.

అటుతరువాతఁ ద్వరలోనే యామె ప్రసవించి, మరణించెను. ఆమె కళేబరము నొకభద్రమైన గృహమందుఁ గాపాడి, తుదకుఁ గొన్ని సంవత్సరములయిన పిమ్మట నీ భవనమును బూర్తిచేయించి దాని నామె భర్త నిక్షేప మొనర్చెను.

దీనికి చాల రాతిపలక లెక్కడనుండి వచ్చినవో, యెంతకాలము దీనిపని చేసినారో, యెంతసొమ్ము దీనిక్రింద వ్యయమయ్యెనో యను నంశములు విచారణీయములుకావు. ప్రతిమనుజునకుఁ దాను శాశ్వతముగా నుండవలయునన్న వాంఛసహజము. తనతత్త్వము తానెఱిఁగిన మనుజునకుఁ దాను శాశ్వతుఁడననియే తెలియును. శాశ్వతుఁడను కావలయునని కోరుకొన నక్కఱలేదు. కాని మనుజసామాన్యుల కట్టి పరమార్థజ్ఞానముండదు. మనపేరు భూమిపై నెంతకాలముండునో అంతకాలము

మనకు స్వర్గలోకసుఖ ముండునని మాత్రమే వారు నమ్ముదురు. ఈనమ్మకము హిందువులలో నెట్లున్నదో మహమ్మదీయులలోఁగూడ నట్లేయున్న దనుకొందును. అందుచేత తమపేరుమీఁదుగా నుండఁదగిన స్థిరమైనపనులను జనులు తఱచుగఁ జేయుచుందురు.

ఈమహమ్మదీయవనిత సహజమైన యీవాంఛచేతనే యింత కోరికకోరెను. భార్యానురాగముచేతనే భర్త యిందుల కంగీకరించినాఁడు. భార్యానురాగమేమి? మాతాపితలయందుగౌరవమేమి? సుతులయందలి మమకారమేమి? శత్రువులయందలి క్రోధమేమి? సంసారచర్యలలో నుపయోగపడుచున్న అన్నిరసములుగూడ మహోపకారకృత్యములను జేయించినవి. చేయించుచున్నవి. ఆడుదానియందలి యనురాగము తాజ్‌యంత లోకోత్తరమైన కృత్యమునకుఁ గారణమైనది. శత్రువులపైని క్రోధము చీనాయంతటి మహాదేశమునకుఁ జుట్టుగోడను కట్టించినది. ఇటులెన్ని చెప్పవలెను ? క్రోధాదులను సంహరింపవలసినదని మనపెద్దలు శాసించిరి. వారిమాట కాదనగలవా రెవరు? అయినను ప్రపంచము వానిచేతనే సుఖవంతమగుచున్న దని జెప్పవలసి వచ్చుచున్నది.

కాని ప్రాపంచికసుఖమే పరమార్థము కాక పోవుటచే నట్లు పెద్దలు నిర్వచించిరని యనుకొనవలసియున్నది.

సౌఖ్యమును రోసి, సంసారమును త్యజించి, ప్రాపంచిక సుఖమును వదలుకొని యే కొండగుహాలనో, యేనిఝ్ఝరతీరముననో తప మొనర్చి తానొక్కఁడుమాత్రమే తరించి యద్వయానందము నొందుట కంటె జనుఁడు మనుజులలోఁ దిరుగుచు వారిని గష్టములనుండి యుద్ధరించుచు వారి సుఖసాధనము లభివృద్ధిపఱచుచు స్వార్థపరిత్యాగియై వారిని సేవించుచు తనువు కృతార్థముజేసికొని తరించుటయే విశేషము కాదా? తానొక్కఁడు తరించుటయే పరమార్థమగునెడల గురుధిక్కారపాపమున కొడిగట్టి గోపురమెక్కి తిరుమంత్రార్థమును త్రిదండి శిఖామణి ప్రజల కేల యుపదేశించియుండును. ప్రేమ మతమును బుద్ధుఁ డేల ప్రపంచమున వెదజల్లియుండును. ఇతరులను దరింపఁజేయుచు తాను దరించువాఁడు

భగవంతుని ప్రతినిధి యనకతప్పదు. ప్రజాపాపనివారణమునకై ప్రాణము లర్పించిన పవిత్రాత్ముఁడు భగవంతునికొడుకు కాక మరెవ్వఁడు.

నాయనలారా! ప్రధానవిషయమును వదలివైచి మారుదారిని బోవుచున్నాను. ఈదినమున దేహమునకు మనస్సునకుఁగూడ నస్వస్థతగా నున్నది. నాయనలారా! ఒక్క మనవి. నేను చెప్పఁబోవునది శ్రద్ధగా వినుఁడు.

ఇదిగో-ఈ యెఱ్ఱరాల ముఖద్వారపుమేడ క్రింద నిలువఁబడి "తాజ్‌మహాలు" వంకజూతము. తెల్లనిగుమ్మటమువలె శారదాభ్రసంచయమువలె నగపడుచున్న యారజతగిరి శకలమే దర్శనీయమైన "తాజ్. మహాలు". ఇక్కడనుండియే యొక్కవింతసంగతి కనిపెట్టెదము. తాజ్ మహాలు మనకిక్కడనుండి రెండు ఫర్లాంగుల దూరములోనున్నది. దాని నిక్కడనుండి చూచు మన కది యసలుభవనముకంటెఁ జిన్నదిగాఁ గనఁబడక తప్పదుకదా! ఎంతచిన్నదిగాఁ గనఁబడుచున్నదనఁగాఁ దాని చిన్న పరిమాణముతో నది మనయొద్దకు వచ్చునెడల నది యీమేడలోనికి సులభముగా బ్రవేశింపఁదగినట్లున్నది. అత్యంతము సున్నితమగు దూరదృష్టి సంబంధమైన పరిమాణజ్ఞానముతోడ నీ సింహద్వారము సృష్టింపఁబడినది.

మన మింక ముందునకుఁ బోయెదము. దారిలో నీప్రక్కనాప్రక్కఁ జక్కనితోట యున్నది. ఎదుటిమహాదర్శనము ముందీతోటవంకఁ జూచువాఁడెవ్వఁడు. ఇంకొక్క యద్భుతసన్నివేశ మిక్కడ కనఁబడుచున్నది. మనము తాజ్‌మహాలువద్దకు వెళ్లుచుండఁగా నది మనవద్దకు వచ్చుచున్నట్లగపడుచున్నది. ఇది మాయయో, కనుకట్టో తెలియదు. ఆభవన సంబంధమైన సౌందర్యశక్తి మన మింతదూరమున నుండఁగనే మన మనస్సానందవశమగునట్లు క్రమ్మివేయుటచేత మనము కదలకుండనుంటిమనియు, నాభవనమే మనయొద్దకు వచ్చుచున్నదనియు భ్రాంతి కలుగుచున్నదేమో. అత్యంతసౌందర్యవంతమైన వస్తువును జూచునప్పుడు భ్రమయేమి, నిశ్చేష్టతయేమి, యస్వాధీన మనస్కతయేమి, గలుగఁదగని వికార మేదైన నుండునా? పార్థసారథిస్వామి దర్శనమునకుఁ బోవు యాత్రికుఁడు ప్రాకారమువెలుపల నింకనుండఁగనే పరమేశ్వరుని పవి

త్రతాశక్తి యాతనియొద్దకుఁ బోయి పాపసంకులమైన యతని మనస్సునకుఁ బరిశుద్ధినిచ్చి మఱి లోనికిఁ దీసికొనిపోవును.

ఇప్పుడు తాజ్ భవనపు మెట్లెక్కుచున్నాము. ఈ మెట్లమీఁద మన శరీరము మాత్రమే యడుగడుగునకుఁ బైకి లేఁచుచున్నదా? కాదు. మనస్సుకూడ నట్లే లేఁచుచున్నది. తాజ్ కెదుట నిలువఁబడినాము. ఎదుటివసారాకున్న పాలరాతితడకలమీఁది పనివానితనము ముందు చూడఁగూడదా? ఊహుఁ లోనికిఁ బోయినదాక నొక్కటే తొందర. రెండు పాలరాతి గోరీలు రవంతయెత్తయినపాలరాతి తిన్నెపై నున్నవి. ఇవి నిజమైనగోరీలుకావు. వీనికి దిగువ క్రిందియంతస్తులో భూమిలో నిజమైనగోరీ లున్నవి. ఈ గోరీలే భార్యాభర్త లిరువురవి. డాబామీఁద గోరీలు జవాబుగోరీలు. వీనికిఁగూడ నాల్గువైపులను నాల్గు పాలరాతితడక లున్నవి. పైని పెద్దగుమ్మ్చా యున్నది. ఎక్కడ చూచిన పాలరాతి తలతల. రత్నముల మిలమిల. పచ్చరాలు, నెత్తురాలు, నీలపురాలు, నాకుపచ్చరాలు, పాలరాతి పూఁదీఁగల చిత్రవిచిత్రపుఁ బనులపై వరుసలుగాను, నడ్డుదిడ్డముగాను, తోరణములుగాను, పడఁగువేకలుగాను, అయి మూలవాటముగాను జెక్కఁబడియున్నవి. నాయనలారా! చూచి యాసౌందర్య మనుభవింపఁదగినదేకాని చెప్పఁదగినదికాదు.

ఇది 1632 లో నిర్మింపఁబడినది. వీనిని మనస్సులోఁ గల్పించుకొని పటము సృష్టించిన యాతఁడు "ఉస్తాదు-ఈసా" యను పారశీకుఁడు "Austen De Bordeany" అను ఫ్రెంచియాతఁడు దీనినిఁ గల్పించెనని చెప్పుదురు. కాని యది సత్యము కాదు.

కాని నాల్గువైపులను నాల్గు పాలరాతి స్తంభము లున్నవేల? సముద్రతీరమునందలి దీపగృహముమాదిరిగ నున్నవి. అవి యెట్లున్న సరే వాని యాకృతితో మనకుఁ దగవులేదు. కాని యవి యక్కడ నేల యున్నవి. ఈ ప్రశ్నమున కుత్తరము చెప్పువారెవ్వరు? తాజ్ భవనముకు నాల్గు వైపుల నాల్గుగుమ్మ్చా లేలయుండవలయును. అందుకై ఈ స్తంభములుగూడ నున్నవని మీరు సన్నధిఁజేపింతురా? నాల్గు క్రింద నున్నవి. కనుక గడికొక్కటి చొప్పున నాల్గుగుమ్మ్చాలు కట్టవలసివచ్చినది. అవి భవనములోని భాగములే కావా? తాజ్ పాదుకాకుండ

నొక్క గుమ్మిగ్బయైన తీయఁగలమా? వెలుపలనున్న ఈ స్తంభము లట్లా? వానితో భవనముతో నేమి సంబంధమున్నది? అవి తీసిపారవైచిననైన తాజ్ సౌందర్యము లేశమైన జంకునా?

ఉన్న ప్రయోజనము లేదయ్యెను. లేకున్న నష్టము లేదయ్యెను. అటులయిన నుండనేల? మీరిండ్లు కట్టుకొనుచున్నారు కదా! ఇల్లు పూర్తియైన పిదప నింటికి రవంతదూరముగ నాల్గువైపుల నాలుగు స్తంభములను బ్రాతి యూరకుండుటకు మీమనస్సెప్పుడైనఁ బోయినదా? అట్లెవఁడైనఁ జేసియుండినయెడల పెద్ద లెవరైన నధిక్షేపింపరా? కాకులు గ్రద్దలు పాడుచేయునేమో, పిడుగులవలని యుపద్రవ మేమికలుగునో యని తాజ్‌పై నొక పెద్ద గుమ్మిగ్బకట్టుటకు నాల్గువైపుల నాల్గు స్తంభములు కట్టఁబడినవా? అట్లయగునెడల ప్రధానభవనముతో నీ స్తంభములకు సంబంధమున్నది. అప్పుడు స్తంభముల కర్థమున్నది. కాని యందు కొఱకే యని చెప్పఁగలిగినవాఁ డెవ్వఁడు. పిడుగుతో పై గుమ్మిగ్బ పగులు నప్పుడు లోని దాగునా? గదాఘాతమును తలపైఁ బొట్టుకొన్న నేలు వాఁపగలదా?

కవులు దీనిని ప్రబంధమనలేదా? గాయకులు దీనిని గీతమనలేదా? చిత్రవిలేఖరులు దీనిని జిత్రపట మనలేదా? శిల్పకులు దీనిని కళానిలయ మనలేదా? కవితా, గానము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము నను నాల్గుకళలు గూడ దీనిని సేవించుచున్నవని యీ స్తంభముల కర్థము మనము చెప్పఁ గూడదా? దీనిని జిత్రపట మన్నవారెవరో నాకుఁ దెలియదు. శిల్ప కళావైచిత్ర్యమునకు ఫలమైన యీభవనమును శిల్పకళకూడ సేవించు చున్నదనుట తప్పుకాదా? అందుచేత నీ స్తంభము లెందుకున్నవో చెప్పలేము. ఈసాగారు మొదట వ్రాసినపటమందు నివియుండెనో లేదో? ఉండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పలేము. ఉండినయెడల వాని కేదో పరమార్థ ముండితీరవలయును. తెలియరానివిషయమునుగూర్చి యీ ప్రయత్న మెందులకు?

Lord Roberts అనునాతఁడు Boer యుద్ధమున వీరాగ్రేసరుఁడని మీరు వినియున్నారు. అతఁడు నలువదియొక్క సంవత్సరములు హిందూ దేశమం దుండెను. అతఁడు తన గ్రంథమున నిట్లు వ్రాసినాఁడు, "కవి

త్వమువలనఁగాని, చిత్రలేఖనమువలనఁగాని యెంత భావనాదార్ఢ్య మున్నవానికైన నీవిచిత్రకల్పనయొక్క స్వచ్ఛత యెట్టిదో, సర్వజన సంతోషప్రధాన ప్రతిభ యెట్టిదో, రవ్వంతయైన తెలియఁజేయుటకు సాధ్యముకాదు. హిందూదేశయాత్ర తాజ్ దర్శనమువలన సార్థకమగు చున్నదని తాజ్‌ను గూర్చి వ్రాసినాఁడు.

పండువెన్నెలలో నీభవన మత్యంత శోభాయుక్తముగ నుండు నని పెద్దలవలన విని రాత్రికూడ నటకుఁ బోయి కూర్చుంటిని. రవ్వంత సేపటి కింటికివచ్చి నిద్రపోయితిని. ఒక చిత్రమయిన కల వచ్చినది. దాని వైచిత్ర్య మింతింతనరాదు. దానిని పైవార మెప్పుడైనఁ జెప్పెదను.

"ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః."

సాక్షి

గానకళ

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నాయనలారా! ఏమియుఁ దోపకపోవుటచేత వినోదముకొఱకుఁ బిచ్చివానిఁ జూడఁబోయితిని. చూచితిరా! మనుజప్రకృతి యెట్లున్నదో! స్వభావసిద్ధముగ నున్నవానిని జూడ మనకు వేడుకగా నుండదు. స్వభావములోనో, స్వరూపములోనో, యెక్కడనో రవంత వ్యత్యాసము కాసంత లెటుకు నున్నగాని మన కక్కడకు మనస్సు పోదు. ప్రకృతిగతి భిన్నమైన దేదియైనసరే మనల నాకర్షింపక తప్పదు.

గీ. చిన్నబొట్టున్నవాని వీక్షింప రెవరు
పెద్దబొట్టున్నవాని భావింత్రు జనులు
పిలువఁగనె పల్కువానిని బెద్ద సేయ
రెంతకైనఁ బల్కనివాని నెంత్రు జనులు
తనువు గప్పినవానికి ఘనత లేదు
గోచిపాతయు దిసమొల గొప్ప యంద్రు
నెత్తివెంద్రుక లున్న నోరెత్త రెవరు
నేలవెంద్రుక లున్న గణింత్రు జనులు
ఇంటఁ గూర్చున్న వాని యోజింప రెవ్వ
రడవి మిడికెడువాని నాహా యటంద్రు
కాళ్లు తలక్రింద నుండుట ఘనత కాదు
కాళ్లు తలపైన నుండుట గౌరవంబు
చాపపైఁ బ్రక్క ఘనతకు సంజ్ఞ కాదు

శంకుపర్యంక మతిగౌరవాంక మగును
నిందుకడుపును జనుల గణింపకుండు
మందుకడుపును భావింత్రు మహిత మనుచు.

ఇట్లు మనవాడుకలలో, మన యలవాటులలో, వేషభాషలలో బుద్ధిపూర్వకముగ మనము జేసికొన్న స్వల్పములైన మార్పులే జనులను మనవంక కాకర్షించుచుండ శక్తిస్వరూపిణియగు ప్రకృతినుండి బయలు వెడలిన యనేకాంధశక్తులయొక్క తొందరపాటులవలనఁ, దికమకలవలన, దేడాలవలన, గందరగోళములవలన, గంగవెఱ్ఱులవలన బ్రాణులలోఁ గలిగిన యస్వభావసన్నివేశములు జనుల నెంతగాటముగ నాకర్షించునో చెప్పవలయునా? ఆడోరివానిఁ జూచుటకు మనకెంత యుత్సాహముగ నుండును? కొజ్జావానిఁ జూచుకుతూహల మింతింతయా? మగచెంపల మానినికున్న యాకర్షణశక్తి దోరజామి ప్రాయఁపుదొయ్యలికి లేదే! కవలదూడలను బెట్టినయావునే యందఱు చూడవత్తురుకదా! మనుష్యులలో వేరే చెప్పనేల? చేతులులేక నోటితో నీరు కదకువానికి జనుల వలననే జీవనము జరిగిపోవుచున్నది. గంగిరెద్దునకు మూఁపురముదిగువ నున్న మూరెడుతోలే గంగి ఱెద్దువాని కడపరాలమిద్దెకుఁ గారణమైనది. మరుగుజ్జువారి వక్రత్వమే వారి వడ్డి వ్యాపారమునకుఁ బెట్టుబడి యైనది. రెండుతలలరాకాసిపిండమే తండ్రిని లక్షాధికారిఁ జేసినది.

ఇవియన్నియు బాహ్యవికృతులు. వీని యాకర్షణమే యింతగా నున్నపుడు అంతరవికృతులమాట వేరే చెప్పవలయునా? పుట్టుకతోడనే కొన్నిమనస్సులు స్వభావవిరుద్ధముగ నుండును. అనేకకారణములచేతఁ దరువాతఁ గొన్ని స్వభావ విరుద్ధములుగ నగును. వీనిలో భేదము లనేకము లున్నవి. వీనిచింత యిప్పుడు మన కక్కఱలేదు.

మతిలేనివానితోఁ గూడనున్న మనుజసంఘము మహారాజునకు లేదు. ఆతఁడొక్కయాస్థానమునకే యధికారి. ఈతఁడు సర్వప్రపంచమునకుఁ బ్రభువు. ఆతనికిఁ గొలఁదియైన రాఁబడియే కాని, యీతనిధనమునకు హద్దు లేదు. ఆతని కనేక కారణములవలన విచారము. ఈతని కెప్పుడో కాని విచారము కలిగినను జిత్తజల్లుగ వచ్చి వెంటనే పోవును.

ఉత్తరక్షణముననే భావప్రపంచమునఁ దిరుగాడుచు నాడుచుఁ బాడుచు నెగురుచుఁ బరుగెత్తుచు నాతఁ డుండును.

నే నొకసారి రాజమహేంద్రవరమున కొంపెల్ల రామభట్టుగారిని జూచితిని. ఆయన యోగి యని చెప్పిరి. నా కాసంగతి తెలియదు. కాని యున్నతుఁడు. ఆతఁ డాజానుబాహుఁడు. స్థూలకాయుఁడు. రోమశుఁడు. కౌపీనమాత్రధారి. నిత్యమందహాసవికసితవదనుఁడు. ఆతనిమందహాసముననున్న సౌందర్యమును నే నెక్కడను జూచియుండలేదు. అది యేమో కాని యప్రాపంచిక తేజస్సుతోఁ బ్రకాశించె నని నా నమ్మకము. చిఱునవ్వు నవ్వునప్పుడు ధ్వనియున్నమాట లేదు. పెదవులు కదలకుండ బిగించుకొనియుండెడివాఁడు కాఁడు. పై పెదవియు నడుగుపెదవియు నర యంగుళము వెడల్పుగ వేరుచేసి వింతగ, విలక్షణముగ, నప్రయత్నముగ, నాశ్చర్యకరముగ పువ్వు వికసించునట్లు మొగమంతయు వికసింపఁ జేసెడివాఁడు. ఇట్లు మొగమునుండి బయలుదేఱిన యలౌకిక కాంతి గుండ్రముగ మొగముచుట్టు వ్యాపించి చంద్రునిచుట్టు పరివేష్టమువలె నుండెనని చెప్పిన నతిశయోక్తి కాదు. చిన్నచిన్న గులకరాలు,బొమ్మరాలు గ్రహించుచు విసర్జించుచుఁ దనలోఁ దా నేదోమాటలాడుకొనుచుఁ నానందమయుఁడై యుండెడివాఁడు. ఏ చక్రవర్తి కీయానందము సుఖము నున్నవి. సుఖ మొందుటకు మతి పోఁగొట్టుకొనుటకంటె మార్గాంతరము గోచరించుటలేదని నాలో నేమో తెలివితక్కువగ భావించుకొనుచుఁ బిచ్చివానియొద్ద కేగితిని.

పిచ్చివాఁడు నన్ను జూచుటతోడనే నమస్తే యని కేకవైచెను. నీవు నచ్చెదవని యనుకొనుచునే యున్నాను. ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణము ప్రక్కసందులో రాత్రి యాడినారు. డాక్టరుగారు నన్నుగూడ నాటకములోనికిఁ దీసికొనివెళ్లినారు. ధృతరాష్ట్రసభ జరుగుచున్నది. పాండవు లోడిపోయి ఖిన్నులై కూరుచుండినారు. దుర్యోధనుఁడు మీసాలు వడి వేసి సకిలించుచున్నాఁడు.దుశ్శాసనుఁడు ద్రౌపదిచీర లాగుచున్నాఁడు. ఎంతమట్టునకు లాగవలయునో దుశ్శాసనునికిఁ దెలియదు. ఎంతమట్టునకు లాగించుకొనవలయునో ద్రౌపదికిఁ దెలియదు. ఇద్దఱుకూడ చెడద్రాగి యున్నారు. వద్దువద్దని తెరచాటునుండి కేకలు వినఁబడుచునే యున్నవి.

తుట్టతుదకు రైకతో నిత్తిపై సవరప్పుబుట్టతో నడుమునకు గావంచతో సృష్టికంతకు నొక్కటే దిష్టిపిడతగ ద్రౌపది మిగిలినది. దుర్యోధనాదుల తోడు లేకుండనే జాత్యంధుడైన ధృతరాష్ట్రుడుగూడ తెప్పపాటులోఁ దెఱచాటునకుఁ బరుగెత్తినాఁడు. తెర వేయఁబోవఁగఁ బడలేదు. అప్పుడు ద్రౌపది లోనికిఁబోయినయెడల నధికారి కొట్టునని భయముచేత గాఁబోలు బెద్దమనుష్యులు కూరుచుండిన గోతిలో నురికి బ్రచ్ఛన్నత కొఱకో, పురుషులు కొట్టుదురను భయముచేతనో, స్త్రీలకుఁ బ్రత్యే కించిన స్థలములో దాగినాఁడు. స్త్రీలు పాక కాలిపోయినంత కేకలు వేసి యటు నిటు పారిపోవ యత్నించిరి. కొందఱు పురుషులు స్త్రీలస్థలము లోనికి వచ్చి ద్రౌపదిని జావఁగొట్టి గెంటివైచిరి. ఇట్లు పలికి యాతఁడు లోనికిఁ బోవుటకు సిద్ధపడినాఁడు. అది చూచి నే నాతని కడ్డుదగిలి "అయ్యా యుపన్యాసమీయరా" యని తొందరపెట్టితి. "నీకుఁబిచ్చి యీసుపత్రి వదలివెళ్లుటకుఁ బైవారి యనుమతి వచ్చినదా యని యడుగ" నింకఁ గొన్నాళ్లిక్కడనే యుండుమన్నారు. పైవాఁ డెవఁడు? క్రిందివాఁ డెవఁడు? అందఱును దొంగముండకొడుకులే. ప్రపంచమునకంతకు మతి లేదని నేను గనిపెట్టి వెల్లడించుటయేమి? నాకు మతిలేదని వీరు నన్ని క్కడ బంధించుట యేమి? శ్రీకృష్ణభగవాఁడు దేమనినాఁడు.

యా నిశాసర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ,
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః.

నేను వెల్గులోనున్నాను. ప్రపంచమంతయుఁ జీఁకటిలో నున్నది. నావెలుఁగు వారికిఁ జీఁకటి. వారివెలుఁగు నాకుఁ జీఁకటి. కాని నాకు బాధ, వారికి సుఖము.

గీ. వీరవరుకంఠమునం దరనారికోఁత
భీరుగళమున విజయమందారమాల
శేముషీమంతు వెట్టిలోఁ జెదలుపుట్ట
వాలుతలవాని మొలను బత్రాలకట్ట.

విద్యావంతుల కెప్పుడు విద్యాహీనులచేత, జ్ఞానవంతుల కెప్పు డజ్ఞులచేత, నర్హులకెప్పు డనర్హులచేత బాధతప్పదు. ప్రపంచచరిత్రములో మొదటిపంక్తిలోనున్న యీపాళమే యిప్పటికి తుదిపంక్తిలో నున్నది.

Socrates కేమయినది. విద్యాదూరులనోటికి విందు, పాత్ర విజ్ఞుల నోటికి విషపాత్ర, పాపాత్ముల కడుగడుగునకు మెత్తనిమడుగు. పవిత్రాత్మునకు సంధిసంధికి కొరతమేకు. గజం మిథ్య పలాయనం మిథ్య యని పారిపోయినను నేనుగుకాలి క్రిందం ద్రొక్కింపక మానుదురా?

అయ్యో అయ్యో నీవు చెప్పుచున్నది నాకేమియు బాగుగాలేదు. మనస్సునకేమియుం దోపకపోవుటచేత వినోదమునకైన నీయొద్దకు వచ్చితిని. ఏదైనసరే యుపన్యాసమొకటి యిమ్మని యాతనిం దొందరపెట్టితిని. నాధోరణికి నీవడ్డు రాకుండ నుందువా? అది ముందు చెప్పుమని యాతఁడు నన్నడిగెను. సాధ్యమయినంతవఱకట్లె యని నే నంటిని.

సరే విను. హారిఃఓమ్ - ప్రపంచమం దున్నది యేకత్వమే కాని ద్వివిధత్వము కాదు. ఏదియున్నను నొక్కటియే యున్నదికాని యిన్ని లేవు. రెండనునది మనము తరువాత కల్పించుకొన్నదికాని స్వయముగా లేదు. నాపడ్డకుఁడు నాయంతవాఁడుసుమా Economical depression (ధనలోపము) దేశమునకుఁ గలిగిన తరువాతనే సానివీథిలో Commission agency (పొసగుడువ్యాపారము) పెట్టి సానిదాని యింటిలో నే రాత్రియైన సరసుఁడు లేఁడన్న యప్రతిష్ఠమాట లేకుండఁ జేసినాఁడు. సానివాండ్రను దేల్చినాఁడు. తాను దేలినాఁడు. వహావ్వా అట్లుభయతారకముగ.

తప్పుదారినిఁ బోవుచున్నావని నే నతని మందలింపఁగ నేను జెప్పను పోపో యని యాతఁడు కేకవైచెను. ఈమాత్రముకూడ నుండదేమోయని భయపడి సరే నీయిష్టమువచ్చినట్లె కానిమ్మని బతిమాలితిని. నన్నడ్డకుము, జాగ్రత్తగనే మాటలాడుదును. ఏదో యొక ప్రణాళిక వేసికొంటిని. ఆదారిని నన్నుఁ బోనిమ్ము - సరే యెంతవఱకుఁ జెప్పితిని అని యాతఁడు నన్నడిగెను. సానివీథిని సరసుఁడు లేఁడన్న మాట లేకుండఁజేసి సరేసరే ఇఁక జెప్పనక్కఱలేదు. ఈ నడుమను దురకపేటలో మంగలివానిమేడలో జరిగిన యఖిలాంధ్రకళావతి పరిషత్తులో మాపడ్డకుఁడధ్యక్షుఁడై యేమని యుపన్యసించె ననఁగా:—

ప్రపంచమున నున్న దొక్కటే రసము. అది శృంగారరసము. భవభూతి యది కరుణరస మనుగాక! ధూ!

"భవభూతి సాహితీప్రజ్ఞాప్రభాయుక్తుండామాటమాయొద్ద ననఁగరాదు"

అందుచేత స్వయంప్రకాశులైన మన పరిషత్తులో సారస్వతపండి తునకుఁ దాపులేదు. ఆతని నావలి కీడ్చివేయవలసినదే. మన సిద్ధాంత ప్రకార మున్నదొక్క శృంగారరసమే. ఆరసమే పరిస్థితి విశేషములఁ బట్టి వీరరసమగుచున్నది. అన్నియు యథావిధిగాజరుగుచున్నంతసేపుశృంగార రసము నిష్ప్రమాదముగఁ బ్రవహించుచుండును. మన ముంచుకొన్న సానివారి చక్కనిచుక్కయొద్ద నెవఁడైన పైసరసుఁడు మనకంటెఁబడినాఁ డనఁగ శృంగారరసమునకుఁ దొట్రుపాటు. పరిణామావస్థ కలిగినదా లేదా? మనము గొడుగుకామతోను వాఁడు పైజారుతోను దారసిల్లినప్పు డర గంట క్రిందటి శృంగారరసమే వీరరసమైనదా లేదా? అంతేకాని ఇంతలో స్వర్గమునుండి వీరరసము దిగినదా? తప్పు. మనము వాఁడు కొంతసేపు గుంజులాడినపిదప వాఁడు మన క్రిందఁ బడఁద్రొక్కఁగ మన మలో యని యేడ్చితిమా లేదా? నిముసము క్రిందట వీరరసముగా మారిన శృంగార రసమే యిప్పుడు కరుణరసముగా మారినదా లేదా? మఱికొంతసేపైన తరువాత సానివారి వణిపూప మన్నయొద్దకుఁ దీండ్రించుచువచ్చినాయింటి కెవ్వడైన పెద్దమనుష్యుఁడు బందుమర్యాదచే వచ్చినప్పుడు నీవింతయల్లరి చేయుదువా? పో యని మనపైఁ గోపపడఁగ దాని దయకొఱకు "అకిం చనోఽనన్యగతిశ్శరణ్య స్త్వత్పాదమూలం శరణం ప్రపద్యే" యని బట్ట మెడఁజుట్టుకొని మనము దానికాళులపైఁ బడినప్పుడు వెనుకటి శృంగార రసమే యిప్పుడు దివ్యమైన భక్తిరసముగా మారలేదా? అందుచేనున్న దొక్క శృంగారరసమే శాస్త్రిజీ? ఈగొడవ యంతయు నే నెందులకుఁ జెప్పితినో జ్ఞప్తియున్నదా? నే నెట్లుపన్యాస మారంభించితినో చెప్పఁ గలవా? యని యాతఁడు నన్నడిగినాఁడు.

ప్రపంచములో నేకత్వమేకాని ద్వివిధత్వము లేదని యుపపాదించి నావు. దానిని స్థిరపఱచుకొనుటకు మీపడ్డకని శృంగారరసైక్య ప్రవచనమును చేసినావు. అని నే నతనికి జ్ఞప్తిచేసితిని.

సరి సరి. ఇఁక దారిలోఁ బడినాను. తొందరలేదు. మాపడ్డకుని శృంగారరసవిషయకోపన్యాసమున కలరి యాతనిని మా బంధువులలో బ్రహ్మ రథము పట్టినారు. నేను నట్టి యైక్యముసే మఱియొక సన్నివేశ మున స్థాపింపఁ దలచినాను.

నీకు నీతండ్రికి వస్తుతత్త్వమున నేమైన భేదమున్నదా? లేదు. లేనప్పుడు నీతండ్రికి నీవు మ్రొక్కవలసినదని జను లేల యనుచున్నారు? నీకుఁ గారకుఁడగుటచేతనే కాదా? అట్టిచో నీవంటి మనుష్యులను నితర జీవములను, ననంతగోళములను సృష్టించిన భగవంతు నెడల నీవు చేతులు జోడించి మ్రొక్కి భక్తిగనుపఱుపవలసిన దేసా? అట్లుచేయుచున్నామా? సోదర సోదరీమణులఁ ద్యజించుచున్నామే. గురువులను ధిక్కరించు చున్నామే. తల్లిదండ్రులను తిట్టుచున్నామే. ఇన్ని దుర్గుణములు మనకుండ దైవభక్తి కలుగునా? ఏమియును లేదు. ఇఁక మన బ్రతుకు లెందులకు? కడుపునింపుకొనుటకు, కైపుకలుగునట్లు త్రాగుటకు, కలువునకుఁ జచ్చి నంతమంది నిర్భాగ్యులను గనుటకు, అంతేనా?

మన పూర్వులే కాదా సృష్టివైచిత్ర్యమునకు వింతపడి సృష్టిక్రమ మును బరిశీలించి సృష్టినంతయు నిండిన యద్వితీయశక్తికి భక్తివినమ్రులై వేదఋక్కులతో దేవతాగాన మొనర్చినారు. అందుచే మొదటసృష్ట్యవ లోకనమునఁ గలిగిన రసమేది? భక్తి. ప్రపంచమున మొట్టమొదట వేద ములతో బాటే కాదు. వేదములకంటెఁ గొంతముందుగాఁ బుట్టినకళ యేది? గానము. ఈకళయే లలితకళ లన్నిటిలో నుత్తమమైనది, కవిత్వమే? ప్రపంచమున మొట్టమొదటఁ బుట్టిన కళ యని పాశ్చాత్యులే కాదు. పౌర్వాత్యులే కాదు. ప్రపంచజనుల యందఱి యభిప్రాయమయి యున్నది. అది కేవలము తప్పు. సర్వప్రపంచముగూడ నాపైఁదిరుగఁబడి నను దోకచుక్క చేత బుచ్చుకొని తోపతోప క్రిందఁగొట్టినియెడల— మూలిమీసముకదపా పచ్చిరొయ్యలు గోంగూరలో వేసినప్పటి మజా-

ఉండుఉండు. నిదానించుకో తోకచుక్కమాట, గోంగూరమాట యిప్పు డెందులకు? శాంతింపు మని యాతనిని శాంతిపఱచితిమి. ఈతని పిచ్చిలో వెనుకటికి నిప్పటి కెంత వ్యత్యాసమున్నదో నా కాశ్చర్యముగ నున్నది. నిముసనిముసమునకుఁ బెడమార్గముపట్టి తిరుగఁ ద్వరలో దారికి రాలేనివాఁ డింతమట్టునకు తాజుపడుట గొప్ప సంగతి కాదా? అని లోన ననుకొంటిని.

ఒక్కనిముసమైన పిమ్మట నెంతవఱకుఁ జెప్పితి నని యాతఁడు

న న్నడిగెను. మొదటి రసము భక్తి యని, మొదటికళ గానమని చెప్పి తివి. తరువాతఁ జెప్పుమని వేఁడితిని.

సరే. సరే. ఆశ్చర్యకరమైన సన్నివేశము మనము తిలకించు నప్పుడు దానిపై మనకు భక్తికలిగినప్పుడు నిష్ప్రయత్నముగ నబుద్ధిపూర్వ ముగ "ఓ" యని ధ్వనికలుగునట్లు మనము నోరు తెఱతుము. వేదములకు ముందు ఓంకార ముద్భూతమైనదని మనపూర్వులు జెప్పిన దిదియే కాని వారి ఓం, లో నక్షరములున్నవి. నా, ఓమ్, ఇట్టినాదమే కాని యక్షర సహిత మెంతమాత్రము కాదు. నాదమును విని సంతసింపక యందులో నక్షరము లున్నవని దానిని ముక్కలక్రిందఁ గొట్టనేల ? ఉదయపర్వత ముపైఁ గెంపులసింహాసనముపైఁ గెందామరల కిరీటముతోఁ దలచూపు చున్న భానుబింబమును గాంచి మహానందభరితమై భక్తిపారవశ్యరహి తమై భరతపక్షి గానముచేయుచున్నది కాదా ! ఆగానములో నేయక్ష రము లున్నవో పరిశీలనయేల ? ఏయక్షరములు లేవు. స్వరసంఘాతము తప్ప యది మఱేమియునుగాదు. షడ్జమస్వరము ముందుబుట్టిన తరువాత దానికి 'స' అనుగుర్తు వచ్చినదా ? కాక అది పుట్టినప్పుడే 'స' యను గుర్తు దానియందున్నదా ? పిల్లవానికి వట్టిధ్వని ముందువచ్చినదా ? కాక మాట ముందువచ్చినదా ? భక్తిపూర్ణమైన దేవతాగానమం దక్ష రము లక్కరలేదు. నీలాల నిగనిగలీనుచున్న నీరదమును గాంచి మహా నందముగఁ గప్పకూసినకూఁతకు, వరుణదేవతాకములగు ఋక్కులకు, నంతఃకరణపరిశుద్ధియందు భేద మున్నదని యెవఁడైనఁ జెప్పఁగలఁడా ? కప్పకూఁతలో నక్షరములు లేవు. వేద ఋక్కులం దక్షరము లున్నవి. ఋక్కులకంటె కూఁతయే ముందుఁబుట్టినదని నేననుచున్నాను. పండ్లుండఁ దలంచుకొనినయెడల నీవు కాదనఁగలవా? అదిగాక యక్షరసాహాయ్యము లేని గానము ప్రపంచమున నెంతలేదు ? సంవత్సరమునకు నాల్గుమాస ములు పాడిన కోయిలపాట నిరక్షరము కాదా ? అదిగాక రాగాలాపన నిరక్షరము కాదా ? రాగమువలన కలిగినయానందమున కీర్తనవలనఁ గలు గునా ? గాయకులలోఁ బదుగుఱ నేయొక్కఁడో గాత్రజ్ఞుఁ డున్నాఁడు కాని మిగిలినవారందఱు యంత్రజ్ఞులే కాదా ? గానకళ యత్యంతస్వతంత్ర మైన కళ. దానికి మనవా రక్షరములు సాయ మిచ్చి సార్థముగ, విశాల

ముగ జేసినారు. మొదటఁబుట్టిన సారస్వతమంతయు గానమే. అప్పటివఱ కింకఁ గవితయొక్క యూరుపేరులేదు. మృదువైన యక్షరములు, నభి ప్రాయములు, గానధ్వనులలోఁ జేరుచున్నవి కాని వానికిఁ గవిత్వమని పేరులేదు. ఏదైన రవంతపేరున్నను నది గానమునకు సహాయకళగా నున్నదికాని స్వతంత్రకళగా లేనేలేదు.

గానమున్నంతసేపు, భక్తియున్నంతసేపు కవితాకళకు స్వాతంత్ర్య మేర్పడదని వారితరువాత వార లెంచి గానమునుండి దానిని తప్పించి, భక్తిని దీసిపారవైచి పరమాత్మభక్తికి వ్యతిరేకమైన ప్రాపంచకభక్త్యాదు లను రసములుగా నేర్పఱచుకొని యైహికవిషయములందుమాత్రమే కవిత్వమును జెప్పి దానికి గళాస్వాతంత్ర్య మిచ్చుట కెన్నిపాటులైనఁ బడినారు. అంతటినుండి వేదగానముఁ వదలి దానికి కవిత్వముబయలుదేరి నది. రామాయణమును వ్రాసి వాల్మీకి దానిని రామునియెదుటఁ బాడించెనఁట. వాల్మీకి యెంతగడుసువాఁడో గానకళ మొదటికళ యని, కవిత్వము దానికి సహాయకళయని యంగీకరించుటకు వాల్మీకి యెంత మాత్రము నిష్టపడక గానముకంటె గవిత్వమే ముందని వెల్లడిచేయుట కిట్లు కవిత్వముచెప్పి పాడించినాననని చెప్పినాఁడు. తెలిసినదా? కవిత్వము చెప్పి గానముచేయించుట కల్ల. పాడి పాడించె ననుట పరమార్థకము.

తరువాత నన్నిరసములందు నన్నిరసహీనవిషయములందుఁగూడఁ గవిత్వము విచ్చలవిడిగ బయలుదేరినది. కవిత్వముననే నిఘంటువులు, వైద్యశాస్త్రము, జ్యోతిషశాస్త్రము, పాకశాస్త్రము, సాముద్రికశాస్త్రము, నశ్వాది సమస్తశాస్త్రములుఁగూడఁ జెలరేఁగి బయలుదేరినవి. చిట్టచివ రకు చరిత్రలు కథలుకూడ కవిత్వముననే బయలుదేరినవి. పంచాం గముమాత్రము పద్యములతో బయలుదేరలేదు. ఇట్టి దుస్థితిని బరి శీలించి భవబంధమోక్షణసాధనమగు గానమునకుఁ దిరుగఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి పూర్వపవిత్రస్థితిని నిలువఁబెట్టఁదలఁచి త్యాగరాజు, క్షేత్రయ్య, భక్తిరసమున భవతారకగాన మొనర్చిరి. అందువలన దుస్థితి రవంత యడ్డినదేగాని యాగలేదు. గానమునకుఁ బతనము భ్రష్టమార్గమునఁ గవిత్వమునకు బుష్టి వృద్ధియగుచునే యుండెను. "చేతులెత్తి మ్రొక్కు చుంటిరా నాతండ్రి" యను భక్తికీర్తనకుఁ బాఠాంతరముగ "చెళ్ళఁగు

మూసియున్నదా నరా నాసామి" యని యవకతవక శృంగారసకీర్తన బయలుదేరిన గానమునకు మొదట సహాయకళగా నున్న కవిత్వ మిట్లను చితమార్గముల నస్వభావముగ విజృంభించి యిప్పుడు గానముకంటె బల వత్తరముగఁ గానఁబడుచున్నది. కాని ఈ బలము కృత్రిమము. గాన కళయే ప్రథమమయినది. దానికి రవంతతోడుగనే కవిత్వముండఁదగినది. గానము వట్టిధ్వనికదా ? అక్షరసాహాయ్యము లేనిదే అది యెట్లు శాశ్వత ముగా నిల్చునని న న్నధి క్షేపింతురా ? ఛూ ! కళయగునా కాదా యను నదే పరిశీలనాంశము. కాని స్థిరమా యస్థిరమా యనునది కాదే. సృష్టిలో స్థిరమైన దొకటియున్నదా ? ఒకగానమునకే ప్రత్యేకకళాత్వము కాని కవిత్వమునకుగాదు, కవిత్వమే కళ కానప్పు డింకఁ జిత్రలేఖకమా ? అది మఱింత కృత్రిమమైనది. కళ గానకళ యొక్కటియే, ప్రత్యేకముగాఁ బరమాత్మతో సంబంధించిన కళ.

ఇప్పుడన్నియుఁ గళలే. పంట యొకకళ. కల్లుగీత యొకకళ. దొంగ తన మొకకళ. క్షౌర మొకకళ. తుదకు "Murder as a fine art" (జీవహత్య యొక్క లలితకళ) పఱకు వచ్చినది.

కవీ ! నీ కొక్కశబ్దమయిన నీయను. కవిత్వముఁ జెప్పగలవా ? ఏమనుచున్నావు ? గట్టిగఁ జెప్పుము ? నా వలనఁ గాదనుచున్నావా ? అటులైన దూరముగఁ గూరుచుండుము. గాయకుఁడా ! నీ కొక్క యక్షరమయిన నీయను. పాడఁగలవా ? ఏమనుచున్నావు ? అద్దే అద్దే. అవలీలగఁ బాడఁగల ననుచున్నావా ? సరే పాడుదువుగాని ఒక్కనిముస ముండుము అదేమి ? అదేమి ?

సీ. మెఱుఁగుఁగుండలముల మిసమిసల్ గండభా
గములపై నట్టిట్టు గంతులిడగ
రంగారఁగట్టిన బంగారుపుట్టంబు
చిఱుబొజ్జనుండి కొంచెముగ జారఁ
బవనపూరణమున జవుజవ్వమని లేఁత
చెక్కులు బూరెలై పూరటిల్లఁ
నిగనిగల్ గలగుజ్జు సిగనున్న శిఖిపింఛ
మొయ్యారమునఁ దలయూఁపుచుండ

ను త్తమోత్తమజన్మమై యొప్పుమురళి
నధరమునఁబూనిజల్లుల్లు మనఁగజగతి
గానమునుజేయు నీలాలకాంతిరాశి
గొల్లభామలబంగారు కొంగుమూట !

ఆహాహా ! ఏమిగానము తీఁగలు పుష్పించుచున్నవి. రాలు ద్రవించు చున్నవి. ముక్కులు తెఱచుకొని పక్షులు విని పరవశము లగుచున్నవి. పశువులు మోరలెత్తి గానామృతమును ద్రావి సోలుచున్నవి. కదలిన యెడల నేమగునో యని గాలి స్తంభించియున్నది. లక్షలకొలఁది యింద్ర ధనుస్సులనుండి సుధావర్షము దేవతల పుష్పవృష్టితోఁ గురియుచున్నది. నాయనా ! నందకుమారా ! నవనీతచోరా ! యని కేకలుపెట్టి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు నా పిచ్చివాఁడు క్రిందపడినాఁడు.........

ఓహో ! నాయనలారా ! పిచ్చివాఁడు మనల నెట్టి పవిత్రసన్నివేశ మున విడిచి తాను విస్మితుఁడైనాఁడు ! ఆహాహా ! ఏమి యేడుపేడ్చి నాఁడు ? ఇట్టియవసరమున నేడ్వలేనివాఁ డీశ్వరద్రోహి. శారదాగానము కంటెఁ దుంబురునారదాది వైణికులగానముకంటెఁ బిచ్చివాని యేడ్పు నాతండ్రీ ! నీ కెక్కువగాఁ బ్రీతికరముగా నుండునుగదా ! వెఱ్ఱిబాగుల వాని భక్తిరోదన మొక్కటి; తల్లిబాసినపిల్ల క్షుద్రోదన మొక్కటి, పదు నాల్గు భువనములను బునాదులతోఁ గూడ నల్లలాడింప సమర్థములైనవి. కృష్ణా ! ఆపదుద్ధారకా ! రక్షింపుము.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

సుఖము, దుఃఖము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

అంతకుఁబూర్వ మేమిచెప్పెనో కాని నేను వెళ్లిన పిమ్మట నిట్లు చెప్పెను.

జాలిగుండెవాఁడు జను లేమియందురో
యనుచు భీతిఁజెందు నట్టివాఁడు
బిడియమునకు గొంకి వెనుకాఁడువాఁడును
ధరణిలోన నెపుడు దక్కలేరు
పరుగులిడుచుండఁ గ్రిందనుబడియుఁ గొరలి
మొండిత్రోపుగ ముందుకుఁ బోవువాఁడు
తన్నొకఁడు గొట్టఁబదుగురఁదాను మంచి
చెట్టఁగాంచ కెవ్వరినైనఁ గొట్టువాఁడు
నేడ్చుచునె పెండ్లివిం దారగించువాఁడు
స్వార్థమే పరమార్థమై యలరువాఁడు
బ్రదుకఁదగినట్టివాఁ డీ ప్రపంచమందు
సౌఖ్యవజ్జీవు లిద్దఱే జగతియందు
మొండియొకఁడు వేదాంతియొకండుసుమ్ము
నడిమివారల బ్రదుకు వినాశకరము
గడియగడియకు మృతికంటె ఘనతరంబు.

కవి చెప్పినయీమాటలు బాగున్నవా? సుఖాపేక్షకు లందఱు Rowdies కమ్మని యుపదేశించినాఁడే. ప్రపంచమున వేదాంతు లెంద ఱుందురు! ఒక్కచేతివ్రేళ్లయిన నన్నియు వంగవే! మిగిలినవారం

దఱు మొండితన మవలంబింపవలసినదేనా? ఏమో! ప్రపంచతత్త్వ మదియే యేమో, యెవరు చెప్పఁగలరు? సరియైన ప్రవర్తనకు న్యాయమైన ఫలమెవ్వరికైనఁ గలిగినదా? కలుగుచున్నదా? బిస్మిల్లా యని కట్టుబుచ్చుకొని లేవలేనిబక్కపాదూషాకు నల్గురు భార్యలు. పణ్యకాంత కొఱకునా? నీతిసత్యసంరక్షణకై శపథముచేసికొన్న యేకపత్నీవ్రతుఁడైన ప్రభుశిఖామణికిఁ బడుచుఁదనములో భార్యావియోగమా! ఏమి యిది!

సీ. సత్యసంధులు కష్టచయముల మున్గుటో
దొంగ లుప్పొంగుచుఁ ద్రుళ్లిపడుటో
తలగొట్టిగించు కోదాతకు లేకుంటో
కృపణుఁడు లక్ష్మీసమృద్ధిఁ గనుటో
విద్వాంసు లుదరముల్ వెన్నంటి యేడ్చుటో
మూర్ఖులపొట్టలు పేలక లగుటో
గీ. త్వత్పదారాధకులు ముష్టిదాసరయ్య
లగుటో! నాస్తికుల్ వారల నొగములందు
నుమియుటయొ! యేమి యిది! కన్నులున్న వె! మతి
యున్నదే! యుంటివే! చేయుచున్న దిదియొ!

న్యాయవర్తనమునకు న్యాయఫలము గలుగకపోవు నిట్టి మార్గెలి, యిట్టి వెలిత, యిట్టి తొఱట సృష్టిలోనే యున్నదేమో. సత్యపాలకుఁడౌ హరిశ్చంద్రుఁడు భ్రష్టరాజ్యుఁ డగుటా, శ్మశానవాసి యగుటా, భార్యావిక్రయసాహసి యగుటా, మృతపుత్రుఁ డగుటా. ఆహా! ఏమి ప్రపంచధర్మము! పితృవాక్యపరిపాలకుఁడగు రామచంద్రుఁడు నారచీరధారియగుటా, కందమూలాశి యగుటా, త్యక్తరాష్ట్రుఁడగుటా హరి హరీ! అపహృతదారుఁ డగుటా, ఛీ! ఇంతకంటె నేమి వ్యత్యస్తఫలముండును? చిట్టచివఱకు వారు మహాసౌఖ్యాన్వితులు కాలేదా? పట్టాభిషిక్తులై భగవత్తుల్యులై ప్రభాభాసురులై వెలిఁగిపోలేదా? యని యందురా? వారు సంవత్సరములకొలఁది పడరానిపాటులు పడి చివఱకు వెలిఁగిన వెలుఁ గిదియేనా?

నాతోఁ జిన్నతనమున నొకబాలుఁడు చదువుకొనెను, ఘూతు

గ్రుడ్డి గోపాలశాస్త్రి యన్న యాతఁడు గురువు. ఆయన కొక్కఁగది, ఒక్కభార్య, ఒక్కకొడుకు, ఒక్కచొక్కా, ఒక్కకన్ను. నెలతప్పుట యనఁగా నేమి యని మా గురువు నా సహపాఠిని బ్రశ్నించెను. నెల తప్పుట యనఁగా క్షౌరమని యాతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. మాగురువు గారు కోపావిష్టుఁడై యాతని కొక్క లెంపకాయ సంకల్పించి చేయి యెత్తెను. గురువుగా రొంటికన్నువారగుటచేత నామిత్రునికిఁదగులవలసిన దెబ్బ నాకుఁ దగిలెను. పంతులుగారూ! నన్ను గొట్టినా రేమయ్యా! యని నే నేడ్వఁగ, నిట్టి బుద్ధిహీనునితోఁగూడఁ జదువుకొను దోషము నీది కావునఁ గొట్టితి నని గ్రుడ్డితనమును సమర్థించుకొనెను. ఇట్టి బుద్ధి హీనునికిఁ బాఠముఁ జెప్పిన మీమాట యేమని నే నంటిని. తరువాత నా మిత్రుని బుజ్జగించి నెలతప్పుట యనఁగా క్షౌరమని యేలచెప్పితి వని నేను, గురువుగారుగూడ నడుగ, మా మామ్మ నెల కొక్కమాఱు క్షౌరము చేయించుకొనుట నే నట్లు చెప్పితి నని యాతఁడు నిఘంటుకారునివలె శబ్దమునకు వ్యుత్పత్త్యర్థముచెప్పెను. తరువాత నామిత్రుఁడు బి. ఎల్. పరీక్షలోఁ గృతార్థుఁడై జిల్లాకోర్టులో వకీలుగాఁ జేరినాఁడు. శ్రీరామరక్ష, శ్రీరామరక్ష, పైస బోణిలేదు. పట్టాసొమ్ము కట్టువేళ పాత్రసామాను తాకట్టు. మరియొకవృత్తిచేసికొనవయ్యా యని నే నెన్నివిధములఁ జెప్పి నను నీ కెందులకు, చూడవోయి నే నొక్కవెల్గు వెల్గక తప్పనోయి యని నన్ను నిరాకరించుచు వచ్చినాఁడు. చిట్టచివరకు మూఁడు పుట్ల కఱ్ఱతో అబ్బాసల్లిగడ్డమీఁద "ఆఖరు" వెల్గువెలిఁగినాఁడు. బ్రతికియున్న నాళ్లు పదునాల్గు బ్రతుకులకు సరిపోయినయేడుపు లేడ్చి ప్రాణావసాన సమయమునకు భగవత్కటాక్షము గలిగి బాగుపడితిమని చెప్పిన సత్పు రుషులందఱు వెలిఁగినవెలుఁగుకూడ రవంతకంటె నెక్కువది కాదు.

ఇంతకుఁ జెప్పునదేమనఁగా సుఖపడుటకు మొండివాఁడైనఁ గావలయును, వేదాంతియైనఁ గావలయును. అటులైన, నీతి తీసివేసి యావలఁ బెట్టుము. ఇఁక న్యాయమంతయు గోదావరిలోఁ గలుపుము. సిగ్గుమాలినతనమా! రా! అన్యాయమా! రా! అసత్యమా? రా! స్వార్థమా! రా! మొండితనమా! రా! పాపమా! రా! నా సౌఖ్యమున కే మి మ్మాహ్వానించుచున్నాను,

ఏమిది ? ఇట్లు జరుగఁదగినదేనా ? దారుణముగ నున్నదికాదా? ఇది పరమార్థమని నమ్మకుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛప్రవర్తనమునకు రాజశాసనమే యంగీకరింపదు గదా. భగవచ్ఛాసన మెట్లంగీకరించును?

అది యిప్పటి కాలాగున నుండనిండు. సోదరులారా! మీరీ తత్త్వమును వింటిరా.

పా ట.

వినరా సదానందయోగీ! నీవు వినవేర్తువని విన్నవింతు బైరాగీ॥ వినరా॥

ధనము లేకున్న దుఃఖమురా-చాల ధనము కల్గిన దాని దాఁప దుఃఖమురా॥ వినరా॥

ఆలు లేకున్న దుఃఖమురా - చాల నాం(డ్రు) గల్గినవారి నడప దుఃఖమురా॥ వినరా॥

బిడ్డ లేకున్న దుఃఖమురా - చాల బిడ్డలు గల్గిన పెంచ దుఃఖమురా॥ వినరా॥

ఈజ్ఞాని పాడినతత్త్వ మెట్లున్నదో వింటిరా? ప్రపంచసుఖసాధనములగు ధనసంతానాదిక వస్తుసామగ్రి బొత్తిగ లేకపోవుట యెట్టి కష్టమో యవి విశేషముగ నుండుట యట్టికష్టమే. మధ్యస్థితిలో నున్నవారి బ్రతుకు సుఖవంతమని చెప్పవచ్చునని దీనివలనఁ దేలుచున్నదికాదా? మొదట కవి చెప్పినదానికిని నీవేదాంతి చెప్పినదానికిని నెంత యేతము పెట్టుగా నున్నదో చూచితిరా! పై రెండుబోధనములకు తేజస్తిమిర న్యాయ మన్న ట్లగుపడుటలేదా? వీనిలో నేది సత్యమో రవంత పరిశీలింతమా? సదానందయోగి పాడిన తత్త్వమును గూర్చి యిప్పుడు చెప్పెదను.

వర్షములు లేకపోయినయెడల పంటలు లేవు. అతివర్షములైనఁ దిరుగ పంటలులేవు. జీర్ణశక్తి తగ్గిపోయినయెడల మనుజునకుఁ గష్టము. అతిజీర్ణశక్తి గలుగుటకూడ నట్టికష్టమే. అనఁగ మందాగ్ని యెట్టి కష్టమో అత్యగ్ని యట్టికష్టమే. రక్తపుపోటు మనుజునకుఁ గొంత సహజముగ నుండవలయును. అది మిక్కిలి తగ్గిన శరీరము నిలువదు. మిక్కిలి హెచ్చినను శరీరము నిలువదు. జనునితనువుగాక 98.4

బదులు 98 ఉండినను జావే; 107 ఉండినను జావే. గాలి హెచ్చను గూడదు, తగ్గనుకూడదు. రక్తములో నీరు హెచ్చనుగూడదు. తగ్గను గూడదు. ప్రకృతిస్థితి మధ్యమార్గమున నడచుచున్నంతసేపే మనుజునకు సుఖము.

ఇదివఱకు మనము బాహ్యప్రకృతినే పరిశీలించినాము. బాహ్య ప్రకృతికంటె బహువిచిత్రమైన యత్యద్భుతమైన యవర్ణ్యమైన యాంతర ప్రకృతి మనుజునకు లేదా? ఇంతవఱకు మనము విచారించినది శరీరసుఖమే కాదా? మనస్సుఖము మాత్రము సుఖముకాదా? అందు వలన మనస్తత్త్వముగూడఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. ఈతత్త్వమును గూర్చి జంఘాలశాస్త్రి తనయుపన్యాసములలో మిగుల విపులముగఁ జెప్పి నాఁడు. నేనుచెప్పుట హాస్యాస్పదముగ నుండును. కాని బాహ్యప్రకృతి కెట్టిసూత్రములున్నవో ఆంతరప్రకృతికిఁగూడ నవియే సూత్రములు, బొత్తిగ లేకపోవుట, అత్యంత మెక్కువయగుట, బాహ్యప్రకృతిలో గష్టములైనట్లే యాంతరప్రకృతిలోగూడ నవియే కష్టములు. బాహ్య ప్రకృతిలో మధ్యావస్థ యెట్టిసుఖమో, ఆంతర ప్రకృతిలో గూడ నదియే సుఖము. ప్రేమతత్త్వ మేమనస్సున లేదో యామనస్సు పశుమనస్సు కంటె నధమమైనది. అత్యంతకష్టనిష్ఠురమైనది. అమిత మగు ప్రేమ (ఐహికము) యెవనికుండునో వాఁడు సోమరుఁడై బానిసయై తుచ్ఛుఁడై సంతత దుఃఖపరంపరచేతఁ జచ్చుట యంతకంటె మేలన్నట్లుండును. ఒకని యందు లేశము నమ్మకములేనివాఁడు పొందుబాధ యాకాశమువోలె హద్దులేనిది. అత్యంతము నమ్మకము గల్గినవాఁ డందఱకాళ్ళధూళి తలయందుంచుకొనుచు నష్టకష్టములఁ బడుచు నేడ్చినయేడుపు అనం తమైయుండును. విద్య బొత్తిగ లేనివాఁడు తినున దన్నమని చెప్ప వచ్చునా? అమితమైన విద్య గలవాఁడుగూడ దినునది గడ్డియే. ఎందు వలన? చదువుకొనినయప్పుడు మనస్సులో నున్న జ్ఞానము మిక్కిలి చదువు కొనిన తరువాత ముక్కలై కాలి బూడిదయై యెగిరిపోయినది. బ్రహ్మ రంధ్రము మొదలు పాదాంగుష్ఠముపఱకు నిప్పు దున్న వన్నియు సందేహ ములే. అన్నియు నన్యోన్యవ్యత్యస్తములైనవే. ఏదియు మనస్సునకెంత మాత్రము పట్టనిదే. బొత్తిగా సత్యములేనివాని నూరివారు రాతివిసరు

లతో కఱ్ఱదెబ్బలతో వెఱ్ఱికుక్కను గొట్టినట్లు గొట్టుదురు. అత్యంత సత్య నియమమున్నవాఁ డాముష్మికసుఖమును దరువాత బొందుఁగాక! ఇచ్చట మాత్రము బంధువిరోధియై, ప్రజాశత్రువై పడవలసినబాధ లన్నియుఁ బడును. ఉభయమధ్యావస్థయందే మనుజజాతికి సర్వప్రపంచమునకు సౌఖ్యమున్నది. అందుచేత సుఖము, బాధ యనునవి ప్రకృతిస్థితులుగాని స్వతంత్రతత్త్వములు గావు. ఒక ప్రకృతి సన్నివేశమున కీ చివరకష్టము. ఆచివరకష్టము.నడుమ సుఖము. ఈనడిమిసుఖమే యభావమువంకఁ బోయి కష్టమైనది. అమితత్వమువంకఁ బోయి కష్టమైనది. అందుచేత సుఖము, బాధ యనునవి వస్తుతత్త్వమున నొక్కటే యని స్పష్టపడుటలేదా? బుద్ధభగవానుఁ డేమి సెలవిచ్చినాఁడు?

గీ. ఉభయదిశలఁ గష్ట ముండు సౌఖ్యమునకు
నదియె నడుమఁ జేరి యగును సుఖము
బాధ సుఖము నొకటి వస్తుతత్త్వమునను
గతినిబట్టి భేదకలన కలిగె.

ఉభయమధ్య సుఖావస్థనే The golden mean అని పాశ్చాత్యు లభినందించినారు. ప్రకృతి సత్యము సృష్టిసంబంధమైన Economy తో సంబంధించి యుండవచ్చును. తక్కువవస్తుసామగ్రితో నెక్కువజన మెక్కువసౌఖ్య మొందుటకంటె కావలసినదేమి?

నాయనలారా! నే నిదివఱకుఁ జెప్పినయంశములను మీమనస్సులకుఁ బట్టఁజేయఁగల యొకచిన్నకథను జెప్పెదను. కథయనుటచే అది యసత్య మని యెంచకుఁడు. అది సత్యగాథయే.

ఒకయూర నొక బీదకుటుంబము. దానిలో భార్య, భర్త, ఇద్దఱు కొడుకులు, నిద్దఱుకూఁతులు. భార్యాభర్తలు నడికాలమున నున్నవారే కాని వృద్ధులుకారు. వారి పెద్దకొడుకునకు 18 సం॥ ములు వయస్సుండును కాని తరువాతిపుత్రునకు 16, మొదటికూఁతునకు 14, రెండవ కూఁతురునకుఁ బండ్రెండుండును. మగపిల్ల లిద్దఱకు మెడలలో జందెము లున్నవి. కాని యవి పొరుగూర వేయఁబడిన దొంగజందెములు. 14 సంవత్సరములపిల్ల వివాహము కాకుండ రజస్వల యగుటచే వారికుటుంబ మొక్కసంవత్సరమునుండి బహిష్కరింపఁబడియున్నది. ఎవ్వరును వారి

యింటికి రారు. వా రెవ్వరింటికిని బోరు. తిండిలేక మలమలమాడిపోవు
చుండిరి. బహిష్కృతునకు ముష్టిమాత్రము పెట్టువా రెవ్వరు? పైయూ
రికిఁ బోవుదమన్న నడచిపోవుటకు శక్తిలేదు. బండియెక్కుటకు పైస
లేదు. దినమున కొక్కపూఁట తిన్నను నార్గురకు భోజ్యము కావలయును
గదా! అరసోలెడు నూక లింటియొద్ద లేవు కదా! ఎట్లు కుటుంబము
జీవింపవలసినది? దంపతులు శ్రీరామనామస్మరణ చేసికొనుచు గూరుచుం
డుటతక్క నంతకంటె నేమి చేయలేరు. మగపిల్ల లిద్దరు పైయూళ్లకుఁ
బోయి కూలినాలి చేసికొనివచ్చి తల్లిదండ్రులను బోషింపరాదా? వా
రిల్లు కదలువారు కారు. పౌరుషవంతులు. ఇఁక బ్రదుకు టెట్లు? మగపిల్ల
లకుఁ జదువు లేదు. వారు పరమమూర్ఖులు. అందుచేత వారితల్లిదండ్రు
లొక్కపని జేసిరి. రాత్రి యెనిమిదిగంటలకుఁ దండ్రి పదునాలుగేండ్ల
కూఁతును, తల్లి పండ్రెండేండ్ల కూఁతును దీసికొని చెఱి యొక కుండ
చేతఁబుచ్చుకొని ముసుఁగులువైచికొని రూపములు దాచివైచికొనిసందె
బిచ్చ మెత్తుకొని రాత్రి పదిగంటల కింటికి వచ్చి యాయన్నమును కొడు
కులకుఁ బెట్టి తాముఁ దినుచుండెడివారు. ఈసంగతి యెవ్వరికిని దెలియదు.
ఇట్లు జరుగుచుండ నొకరాత్రి వేలువేలుకుండలలోనున్న యన్నము
నొక్కచోట నుంచుచుండఁగాఁ దనకుండలో నొకబంగారుగా జాపిల్లల
తల్లికిఁ గనఁబడెను. పాపము! ఏసంసారిణియో తనకుండలో నన్నము వేసి
నప్పు డాగాజు జారిపడెనని యామె యూహించుకొనెను. కాని యెవరి
దని యెవరి కీయఁగలరు? ఎందఱు సంసారిణు లామెకుండలో నన్నము
వైచిరో ఎవరి గాజో కాని నాయొద్దనున్నదని వెల్లడిచేయునెడలఁ దన
సందెబిచ్చపుగోడవ వెల్లడికాక తప్పదే! అందువలన మఱునాఁడు కూడు
దొరకదే! ఏమి చేయుటకును దోఁపక యొక్కభర్తతో మాత్ర మీ
సంగతి చెప్పెను. ఇది భగవత్కటాక్షచిహ్న మని యాతఁ డనుకొని
"నిన్ననే నీతల్లి యిటకు వచ్చినది కదా! ఆమెచేతి కీ గాజిచ్చి తనయూరు
పోయి దానిని విక్రయించి యాసొమ్ము నిక్కడకుఁ దెమ్మని చెప్పు" మని
భార్యతోఁ బలుక నామె యట్లు చేసెను. ఆసొమ్ము రాఁగనే యాతని
కేమిబుద్ధిపుట్టెనో గాని దానిని లాటరీలో వేసెను. అయిదాఱుమాసములు
కాకుండనే యాతనికి మొదటి బహుమానము 15 లక్షలరూపాయలు

వచ్చెను. కాని పైపన్నని, అదనంపుఁబన్నని, జాస్తిపన్నని, లాటరీపన్నని యింకేమో యని యింకేమో యని రూపాయ కొక్క యర్ధరూపాయ మట్టుకు ప్రభుత్వమువారు లాగివేసిరి. శేషించిన దింటికి రాఁగనే యా గృహస్థునికి గుండెలు గరిసలఁబడగ దలదిరుగఁ బడిపోయెను. పడి పోయిన తండ్రియొద్దకుఁ గొడుకులు రాలేదు. వారితల్లియు రాలేదు. ఈ సొమ్ము జాగ్రత్తపెట్టుటకు మార్గము లాలోచించుచుండిరి. నాన్న చచ్చి పోయినాఁడమ్మా యని 12 సం॥రముల వయస్సుగల కూఁతురేడ్వ మతే మియుఁ దొందరలేదని కొడుకు లనిరి. భార్యయు నట్లే యనెను. అతఁడు మాటలాడలేనిస్థితిలో నున్నాఁడే కాని స్మృతిగలిగియున్నవాఁ డగుట చేత నీమాట లాతనికి వినఁబడెను. కొంతసేపటికిఁ దనయంత తాను లేచెను. అనుభవింపవలసిన నెత్తివ్రాఁత యింక నుండఁగ నప్పుడే చచ్చునా? పదునైదులక్షలకు నెనిమిదిలక్షలే యుండెనేమి యని తండ్రి యడుగఁగఁ బన్నులక్రింద మినహాయింపఁబడిన దని వారు చెప్పిరి. అందులకై యాతఁ డూరెగిరిపోవునట్లు గుండెలు కొట్టుకొని యేడ్చెను. "పోనీ! నాన్నా మనకు వచ్చినవే యెనిమిదిలక్ష లనుకొనరాదా" యని చిన్నపిల్ల తండ్రిని మందలింపఁగా, నాతఁడు మొగము దిగవైచు కొని లోలోన నగ్నిపర్వతమువలెఁ గుమిలిపోవుచుండెను.

ఈబ్రాహ్మణుని కింతధనము రాఁగానే యాజిల్లావా రంద ఱీతని దర్శనము చేసి యభినందనములు ప్రకటించిరి. ఇతనికుటుంబము నితనినిఁ బెద్దమోటారులోఁ గూరుచుండఁబెట్టి పుష్పవర్షము గురియుచు నూరి వెంట నూరేఁగించి మహాజనసభలోనికిఁ దెచ్చి ప్రత్యక్షముగఁ బూజిం చిరి. కవులు పద్యములు చదివిరి. గాయకులు భార్యాభర్తలపై మంగ ళపుటారతులు బాడిరి.

అతనిపిల్లలను జేసికొందుమనియు, మగపిల్లలకుఁ బిల్లల నిచ్చెద మనియు లక్షాధికారులయొద్దనుండి బడేబడే వార్తలు వచ్చుచుండెను. కులభ్రష్టత యేమైనదో బహిష్కార మేమైనదో పైసముందన్నియుఁ బటాపంచలైపోయినవి. ధనమా! నీ వెంత మహిమగలదానవు. అందఱును దాసులఁగఁ జేసికొంటివే! నీకు, భగవంతునకు భేద మెక్కడ నున్నదో చెప్పెదవా? భగవంతునిఁ గూడ నొకప్పుడు తిట్టిన ప్రజ నీపాదధూళి

శిరమున నిరంతరము ధరియించునే! భగవంతుని మాటయే మఱచి పోయి కోటీశ్వరుఁడు నిన్నే కొల్చుచున్నాఁడే! ఆహా! నీ మహిమకు హద్దున్నదా? బుద్ధిహీనుని బృహస్పతిగఁ జేయుచున్నావే. విద్యాగంధ శూన్యుని విద్వత్సార్వభౌమునిగఁ జేయుచున్నావే. నంగినంగిమాటల శుంఠను మహావక్తగఁ జేయుచున్నావే. చెవులపిల్లిని సింహముగఁ జేయు ప్రజ్ఞ నీది కాక మఱెవ్వరిది? పాపమందు బుణ్యమును, విష మందు మాధుర్యమును, దొంగతనమందు దొరతనమును, మిథ్యయందు సత్యమును, సవ్యాపసవ్యధోరణిని గనఁబఱచుచు మహేంద్రజాలము నాడించు ప్రజ్ఞ నీది కాక మఱెవ్వరిది. ధనమా! పరబ్రహ్మముకూడ నీవేనా" నమస్తే.

తనకున్న ధనముచేతనే ప్రజలిట్లు తన్ను గౌరవించుచున్నా రనియు, తన్నిదివఱ కనేకవిధముల బాధలు పెట్టిన జనసంఘము నీతి జాతి మాలినదనియు, నీ బ్రాహ్మణుండు గ్రహింపలేదా! కష్టవిద్యా శాలలో గడితేఱినయాతఁ డామాత్రమైన గ్రహింపలేదా? తాను జావు నకు సిద్ధమైనప్పుడు తనభార్యకుఁ గొడుకులకు దయ లేకపోయిన దని ప్రత్యక్షముగ నెఱిఁగినవాఁడు సభాధ్యక్షుల కర్పూరమాలలకుఁ, గవుల చంపకమాలలకుఁ గట్టువడునా?

ధనవిషయమై మనుజుని కున్న పసి యింత యంతయునా? అం దులో దానిని గూర్చి న్యాయవాదికున్న పసి చెప్పఁదరమా? ముగ్గురు న్యాయవాదులు వారిలో వారు సంప్రతించుకొని ధనసందర్భములం దీకుటుంబమున కింకఁ గలుగఁదగిన కలహములను నివారణచేసి వారిని బాగుచేయుటకై వచ్చితి మని వీరి యింటికి వచ్చిరి. కిట్టనివా రింకొక రీతిగా ననుకొనిరి. అది గణింపఁదగినది కాదు. ఒక్క న్యాయవాదియే యనేకాస్థానములను దిబ్బలు చేసియుండ ముగ్గురు న్యాయవాదు లీ బ్రాహ్మణుని సొత్తు నేమి చేయలేకుందురు? ఒక న్యాయవాది తండ్రిని జీలదీసినాఁడు—ఒకఁ డొకసోదరునిపక్షమైనాఁడు—మఱియొకఁడు మఱియొకసోదరుని జేబులో నిముడ్చుకొన్నాఁడు. మీకుఁగల్గిన యాస్తి న్యాయవాదుల యాస్తివలె కేవలము స్వార్జితమనియు, నది పంపకము నకు రారాదనియుఁ జల్లనిమాటబ్రాహ్మణునితో న్యాయవాది చెప్పఁగ

నాతం డదివఱకే కొడుకులపైఁ గోపమున్నవాఁడు కావునఁ జేటంత మొగము చేసికొని నాయనా! నాపంతము గెలిపింపుమని న్యాయవాదిని బతిమాలెను. "అట్లే! అవలీలగ గెలిపింతును. ఒక్క చిల్లిగవ్వ కొడుకుల కీయవలదు. ఏమి చేయఁగలరో చూతము. మీ రాపట్టుమీఁదనే నిలువఁబడుఁడు. నాతమాషా చూపింతు"నని న్యాయవాది మీసములు దువ్వుచుఁజెప్పెను. మిగిలిన యిద్దఱు న్యాయవాదులు సోదరులతో నేమి మాట్లాడిరో తెలియదు. కాని వారు తండ్రియొద్దకు వచ్చి మనకున్న సొత్తును బంచుకొందమని తండ్రికి బోధించిరి. ఆతఁడు కఠినముగ నిరాకరించెను. ఈసంగతి యెఱుఁగక "నీవు నీకొడుకులు పంచుకొన్నయెడల నడుమ నేను నాకూఁతులు చెడిపోవలసినదా? వారి శుభకార్యములకు నా బ్రతుకుతెరువునకుఁ గావలసినంతసొమ్ము ముందుగా వేఱుచేసి మిగిలియున్నదే పంచుకొనవలయును." అని భార్య భర్తతోఁ జెప్పెను. "నీ కూఁతుల కేమి యిచ్చినను వారు తమ భర్తలకుఁ గలుపుదురు. నీకేమి యిచ్చినను నీవు పుట్టినింటివారికిఁ జేర్తువు. కొడుకుల కేమి యిచ్చినను వారికాసులగోతములన్నియుఁ గోడండ్ర నెత్తికెత్తెదరు. ఇదియంతయు నాకష్టార్జితము. నే నొకరి కీయను. పొ"మ్మని భర్త బదులుచెప్పెను. ఈ సంగతియేమియుఁ దెలియక లాటరీసొమ్మంతయుఁ దానుఁ దనకూఁతులు హరింపఁ బ్రయత్నించుచున్నా రని తల్లిపైఁ గొడుకులు చెలరేఁగి కొట్టుటకు సిద్ధమైరి. ఇంతలోఁ గర్మముచాలక యత్తగారు వచ్చినది. తనకు విసము పెట్టుటకుఁ బుట్టినింటనుండి భార్య తనతల్లిని బిలిపించిన దని బ్రాహ్మణుఁడు నిశ్చయపఱచుకొనెను. ఆమె కీసంగతియేమియుఁ దెలియక చనవుచే నల్లునియొద్దకుఁ బోయి, "నాయనా! నీభాగ్యమునకు మూలాధారమును నేను. నే నాసొమ్ముతీసికొనివచ్చి నీచేత లాటరీ వేయించుటచేత మనపుణ్యమాయని యింతమహాలక్ష్మి మనయిల్లు చేరినది. అందుచేత నీవు నాకెంత యిచ్చినను ఋణము తీర్చుకొనలేవు" అని పరిహాసముగఁ బలికెను. అత్త నల్లుఁడుమాదిగమంచముక్రిందఁ గొట్టఁగ భార్య యడ్డుకొనెను. భార్యను మెడఁబట్టి గెంటఁగ నామె గోడమీఁదఁబడి మూర్ఛపడియెను. అత్తగారు పెద్దగోలచేయఁగఁ బెద్దకొడుకువచ్చి ముసలిదాని గొంతు గట్టిగ నొక్కఁగ నామె క్రిందఁబడి చచ్చెను. తండ్రికి మతిపోయి

యున్నదని వంక కల్పించుకొని తండ్రినిఁ గ్రిందఁబడద్రోచి గొంతుకపై ద్రొక్కి తలగడక్రిందనున్న నోట్లకట్టను దీసికొనుచుండెను. ఇంతలో నాడుపిల్లల యేడుపువిని దొడ్డిలోనున్న రెండవకొడుకువచ్చి నాకు లేకుండ నీవే యంతసొమ్మును దీసికొందువా యని చేతిలోఁ జెంబుదీసికొని యన్నగారి నెత్తిపైఁ గొట్టఁగ నాతఁడు చచ్చెను. అంతలోఁ గ్రిందనున్న తండ్రి లేచి నాసొమ్ము నీవు పట్టుకొనిపోవుదువా యని రెండవకొడుకుగొంతు గట్టిగాఁ బట్టుకొనెను. తనప్రాణము రక్షించుకొనుటకుఁ దిరుగ నాకొడుకు తండ్రిగొంతు పిసికెను. ఇద్ద ఱక్కడనే చచ్చిపడిరి. తల్లి యిదివఱకే చచ్చెను. ఆఁడుపిల్లలిద్దఱు మాత్రము నిల్చిరి. చేత గవ్వలేనప్పుడున్ను కష్ట మీకుటుంబ మనుభవించినది. లక్షలున్నప్పటికి కష్టము ననుభవించినది. సుఖసాధనములు లేకున్నను గష్టమే, మిగుల హెచ్చైనను గష్టమే.

> అమిత మనుచు నభావంబు ననుచు రెండు
> కష్టదశ లెప్డు సుఖము ప్రక్కలనె యుండు
> నడుమను సుఖార్థి యూఁగక నడవవలయుఁ
> దాటిబద్దపై నేటిని దాఁటినట్లు.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

సభావ్యాపారములు

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

ఈ దినమున నుపన్యాస మేదియు లేదు. సభావ్యాపారముల కేర్పాటయినదిన మిది. ధనము లేకపోవుటచేత నన్నివ్యాపారములు నశించినట్లె మావ్యాపారముకూడ నశించినది. సారస్వతవ్యాపారము సృష్ట్యారంభమునుండియు దరిద్రవ్యాపారమే. అందులో నిపుడు మఱింత పుష్టిమునుక వచ్చినది. ఇది యెందులకు వచ్చినదో యెవ్వఁ డెఱుఁగఁడు. ఎంతకాల ముండునో యెవ్వఁ డెఱుఁగఁడు. ఏమి ప్రతిక్రియ చేయవలయునో యెవ్వఁ డెఱుఁగఁడు. ఇప్పటికిఁగూడ కాఫీహోట లొకటి, సినీమా యొకటి, యీరెండువ్యాపారములు మాత్రమే ధనాకర్షణ సమర్థములై యున్నవి. కాలాచారి! నీ యభిప్రాయమేమి?

కాలా:—చచ్చిపోవుదు మనియేనా బెంగ? చావకుండ నున్నంత వఱకు బ్రదికియే యుందుముకదా! బ్రతికియుండఁగాఁ జావువిచారమేల? చచ్చిన తరువాత విచారమసలే యక్కఱలేదు గదా! ఇఁక బెంగఁగొన వలసిన యవస్థయేదో నాకగపడుట లేదు.

వాణీ:—అంతేకాని మధ్యావస్థ లేదా?

కాలా:—మధ్యావస్థ యనఁగాఁ జావునకుఁ బూర్వావస్థయేనా? కొన్నిదినము లారోగ్యము పూర్తిగాఁ జెడి రోగముచేఁ దీసికొను నవస్థ యేనా?

వాణీ:—ఔను.

కాలా:—మధ్యావస్థకు సూత్రము మధ్యావస్థ యనునది రెండు భాగములుగా నున్నది. జ్ఞానవంతమైన యవస్థ, జ్ఞానములేని యవస్థ, అనఁగా నొడలుతెలియని యవస్థ, ఒడలు తెలిసిన యవస్థ. ఒడలుతెలిసిన యవస్థలో బ్రదికియున్నా మన్నసంగతి యెఱిఁగియే యుందుము గనుక బ్రతికియుండఁగా విచార మక్కఱలేదన్న సూత్రము పనికే వచ్చును గదా! ఒడలుతెలియని యవస్థలో విచార ముండుట కవకాశమే లేదు గదా!

వాణీ:—ఏడ్చినట్లే యున్నది.

జంఘూ:—వాణీదాసా! అతనికిఁదోఁచిన ట్లతఁడు చెప్పినాఁడు. అతని నట్లు నిందించుట తప్పుకాదా ?

వాణీ:—మనము మనము స్నేహముచే ననుకొన్న మాటలకు లెక్కయేమి ?

కాలా:—మనలో మనమే యన్నమాట యక్కఱలేదయ్యా పైవారు నన్నుదిట్టినను నేను దిట్టువాఁడనుగాను సరేకదా! తిట్టినట్లు కూడ నే ననుకొనను.

వాణీ:—ఎందుచేత ?

కాలా:—దీనికిఁ గూడ నదియే సూత్రము. ఒకఁడు నన్ను దిట్టుటకు నే నర్హుఁడను గానంతవఱకు పైవారు తిట్టినది నన్ను గానేకాదు కదా. నాకు బాధ యెందులకు ? అర్హుడనే యగుదునా ఆతిట్లను వందనములతో నంగీకరింతును. ఏవిధముచేత బాధ కనఁబడదే.

వాణీ:—ఆచరణమున నక్కఱకురాని శుష్కాలాపము లాడు చున్నావు. రవంతసేపు పొడుము దొరకకున్నయెడల నీబాధ దేవుఁ డెఱుఁగును.

కాలా:—నీ వెఱుఁగవు కాఁబోలు. పొడుము మానివేసి 3 సంవత్సరము లైనది. చక్రవర్తిగారు డబ్బు లేకపోవుటచేత కాఫీలో పంచదార తగ్గించుకొనినప్పుడు నాముక్కు వారి నోటికంటె నెక్కువయా యని యొక్కసారి నస్యవిసర్జన మొనర్చినాను.

వాణీ:—నీపీడ, దేశపుపీడకూడ వదలినది.

అంతలోనే తపాజవాను సాక్షి పేర వచ్చిన యొక యుత్తరమును నాకిచ్చెను. నేను జూచుకొని నామిత్రులకు వినిపించితిని. అదియిట్లుండెను.

సాక్షికి:—అనామకుం డనేక నమస్కారములు.

మాజిల్లాలో హరిజనులకు సేవఁజేసిన మహానుభావుఁ డొకఁడుండెడువాఁడు. ఆతఁడు చేసినసేవయంతయుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ జరిగియుండుటచేత నాతనికి విశేషఖ్యాతిరాలేదు.-కాని యాపుణ్యాత్ముని గూర్చి యీ మండలములో పుట్టున కెన్నియో చిత్రములైనకథ లిప్పటికిఁ జెప్పుకొనుచున్నారు. ఇట్లు ప్రతిమండలమునకు నొక్కరిద్దఱు హరిజన సేవకులుండిరి. హరిజనసేవాపవిత్రములైన యీదినములలోనే వారి ప్రచ్ఛన్న చరిత్రమును పైకిఁదీసి యవి ప్రజల కుపయోగించునట్లు చేయక పోయినయెడల దోషముకాదా? కృతఘ్నత కాదా? ఆంధ్రులలోఁ బ్రముఖు లేమిచేయవలెననఁగా మండలమున కిద్దఱు బుద్ధిమంతులను నియమించి పూర్వమున నచ్చటచ్చట హరిజనసేవకు లెవరో వయస్సు మీరిన స్త్రీపురుషులను గనుఁగొని వారిచరిత్రము లన్నియుఁ బ్రోగు చేయింపవలసియున్నది. అవి పరిశీలించి ప్రకటింపవలసియున్నది. వారిలో నెందఱో పవిత్రులు నవతారపురుషు లున్నారు. నేను మాజిల్లాలో బాహాటముగ నందఱు చెప్పుకొనుచున్నకథ నొక్కదానిని మీకుఁ బంపించితిని. దీనిని మీరు సాక్షిలోఁ బ్రకటింపవలయును.

అనఁగ ననఁగ నొక బ్రాహ్మణుఁడు. ఆతఁడు వేదాధ్యయనసంపన్నుఁడు, పవిత్రచరిత్రుఁడు. ఆతని భార్య యత్యుత్తమురాలు. భర్తను పరమదైవముగఁ గొల్చుచుండెను. వారికిఁ బిల్లలులేరు. ఉన్న భూవసతి వలని రాఁబడిచేత వారు సర్వజాతుల కన్నప్రదానమొనర్చుచు భుక్తశేషమును దాముదినుచు సుఖముగ నుండిరి. కాని నిరతాన్నప్రదానము చేత ఋణమెక్కువైనది. దానినిఁ దీర్చుటకై భూముల నమ్మివేసినాఁడు. ఇల్లుమాత్రము మిగిలినది. ఇఁకను విరివిగ నన్నప్రదానముజేయుచున్నాఁడు. ఋణము నెమ్మదిగాఁ దిరుగఁ బెరుగుచున్నది. ఈతని యన్నప్రదానము కావేళ యీవేళయులేదు. ఆజాతివాఁ డీజాతివాఁ డను భేద మంతకంటెలేదు. ఎప్పు డెవఁడు వచ్చి యన్నమడిగిన సరే వానికిఁ బెట్టవలసినదే.

ఇట్లుండ, నొక్కనాఁటిరాత్రి నిద్రించుట కింకఁ బ్రయత్న పడుచుండఁగా నేటియావలినుండి "చైనులుగారూ! అన్నము! అన్నము" అని కేక వినఁబడెను. ఆకేకతో నదిరిపడి "ఆ" యని యొక్కకేక వైచెను. ఇంతలో "నేను చండాలుఁడ నని ఈచుట్టుపట్టుల గ్రామములవారు నాకన్నము పెట్టలేదు. మీరుపెట్టుదురని తెలిసి మీయొద్దకు రాఁబోవఁగ నేరడ్డము వచ్చినది" అను మఱింతగట్టికేక వినఁబడెను. వచ్చుచున్నా నని బ్రాహ్మణుఁడు గొంతెత్తి యఱచెను. రాత్రిభాగము కావున నడుమ నీరున్న కారణమున నేరు విశాలమైనదయ్యును గేకలు సులభముగా వినవచ్చుచుండెను. ఏటికిఁ బూర్తిగా వఱద తగిలినది. నడుము బిత్తెక్కి నురగలతోఁ బ్రవహించుచున్నది. భయంకరముగ నున్నది. అది చీఁకటిరాత్రి. అంతలో బ్రాహ్మణుఁ డేటియొద్దకు వచ్చినాఁడు. మోకాలు దిగని యంగ వస్త్రము కట్టినాఁడు. దానిపై మఱియొక్క యంగవస్త్రము నడుమునకు బిగించినాఁడు. పెరుగునన్నము కలిపియుంచినకుండ నెత్తిపైనున్న చుట్ట కుదిటిపైఁబెట్టినాఁడు. కుండపైనున్న మూఁకుటిలో నావకాయ మొదలగువానిని బెట్టినాఁడు దానిపై రెండడ్డాకువిస్తళ్లు పెట్టినాఁడు. దానిపై నొక్కయంగవస్త్రము వైచి గడ్డము క్రిందికి గావంచయంచులు రానిచ్చి గట్టిగ ముడివైచినాఁడు. "జయా ! పరమేశ్వరా !" యని యేటికడ్డుపడి "నాయనా పంచమసోదరా ! వచ్చుచున్నాను. ఒక్కపావుగంట శాంతింపుము" అని చుట్టుపట్టులనున్న మెట్టలు ప్రతిధ్వనించున ట్లొక్క కేక వైచినాఁడు.

ఆహా! ఆహాహా! ఈతఁడు మనుజుఁడా? దేవతయా? యని గాలి హాహా కార మొనర్చుచున్నది. ఎంత పరోపకారశీలతయో యని చెట్లమీఁదిపిట్టలు తత్కీర్తిగానము చేయుచున్నట్లుండెను. ఏటిప్రవాహ మొకప్రక్కకుఁ ద్రోచివైచుచున్నను బింకముగ నిల్వఁటీఁత నీఁదుచు సాధ్యమగునంతవఱ కేటి కడ్డముగఁ బోవుచున్నాఁడు. అంతరిక్షమునుండి దేవతలు పుష్పవృష్టి గురియుచున్న యట్లు చినుకులు పరకపాటుగఁ బడుచున్నవి. ఇంతసాహస మేల చేయవలయు నని భార్యయైనఁ జెప్పలేదా ? బతిమాలుకొనలేదా ? కాళ్లపైఁ బడలేదా ? ఏడ్వలేదా ? ఏమో ! ఎవఁడెఱుంగును ! కాని యామె యింటియొద్ద నెంతయేడ్చుచున్నదో ! ఆమె

యింటియొద్దనున్నదా? వీటియొద్ద దైవప్రార్థన మొనర్చుకొనుచుఁ గూరు చుండియున్నదే! పంచమసోదరుని క్షుద్బాధ శాంతింపఁజేసి భర్త తిరుగ వచ్చుట సిద్ధించునెడల నే నాతనితోడనే యింటికిఁ బోవుదును. రాఁడేని యేగంగతల్లి కడుపున నాభర్త యుండునో యక్కడనే నే నుందునని నిశ్చయపరచుకొని యటఁ గూరుచుండియున్నది. ఆహా! ఏమియిల్లాలు! దైవప్రార్థన యెట్లుచేసికొనుచున్నదో చెప్పనా? "పరమేశ్వరా! నీవు నాభర్తను రక్షింపుము. నన్ను నాభర్తయే తరింపఁజేయును. కావున నన్నుఁగూర్చి ప్రార్థించి నీకు శ్రమమీయను. ఒకవేళ నాభర్త కీ రాత్రితో నాయుఃపరిసమాప్తి నీవు సంకల్పించుకొంటివేని మాపంచమ సోదరుని యాఁకలి శాంతించువఱకైన నాభర్తను సజీవునిగ నుంపుము. ఇంతకంటె నేను మఱేదియుఁ బ్రార్థింపను. నాభర్తతో నే నుందును గావున నాకు విచారము లేదు."

ఆహాహా? ఇట్టి ప్రార్థన మెచ్చుటనైన వింటిరా? ఆంధ్రసోదరు లారా! ఈదంపతులలో నెవరు యోగ్యతరులో చెప్పఁగలరా! ఇట్టి వారిని గన్న మామండల మెంతకృతార్థమో చెప్పవలయునా?

ఆవలిగట్టుచేరి విస్తరిలో నన్నము వడ్డించి యొడిలో నాహరి జనుని బెట్టుకొని యెడమభుజమునకుదాపుకొని యన్నముతినుటకుకూడ హావాలా తప్పిన యాతనినోటిలో రవంత రవంత యన్నము పెట్టి మంచినీరిచ్చి శోషిల్లుచున్న ప్రాణములకు శక్తినిచ్చి బ్రదికించి, పుణ్యము కట్టుకొన్న యాబ్రాహ్మణోత్తముని పేరేదో చెప్పనా? అజ్జాడ అన్నయ చైనులుగారు. అజ్జాడ అన్నయ చైనులుగారు! హరిజనప్రపంచమా! ఆంధ్రదేశమా! ఒక్కసారి ధన్యవాద మిమ్ము! చాలదు. మఱియొక్క సారి! ఆంధ్రదేశమా! ఆతనిభార్యపేరు తెలియునా? "పాపాత్ముఁ" డ నైన నాకుఁ దెలియదు. ఎవ్వరైన నెఱిఁగియుండునెడల సాక్షిద్వార మునఁ దెలియఁబఱచి సంతసింపఁజేయుదురా? అజ్జాడచైనులకు రెండు ధన్యవాదములే యిచ్చిరి. కాని యీనారీశిరోమణి మూఁడుధన్యవాద ముల కర్హురాలు. కానిండు. ఒకటి, రెండు, మూఁడు.

చిత్తగింపుఁడు,
అనామకుఁడు.

సాక్షి

అత్యద్భుతస్వప్నము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

తాజ్ మహాలు చూచినరాత్రి నాకుఁ గలిగిన స్వప్నమును జెప్పెద నని క్రిందటిసారి చెప్పితిని. ఇప్పుడు దానినిగూర్చి చెప్పెదను. స్వప్న మిట్లుండెను.

షాజహాన్ చక్రవర్తి మమ్‌తాజ్‌ను బతిమాలుకొనుచున్నాఁడు. మూఁటికంటె నెక్కువ పనికిరాదని యామె యనుచున్నది. ఆసెలవును బొంది ముద్దుపెట్టుకొనుట కాతఁ డుపక్రమించినాఁడు, ఏక్ దో. ఏక్ దో. ఔర్ ఏక్. ఔర్ దో. ఫిర్ ఏక్. ఫిర్ దో యనుచు మూఁడన్న యంకే నోటి వెంటఁ బలుకకుండ మూఁడువందలముద్దులు టపాకచ్చేరిలో ముద్రల వలె నామెమూతిపై పెడిపెడి ముద్రించినాఁడు. అన్ని ముద్దులు పెట్టుకొనుట కాచక్రవర్తి కెంతప్రేమయో. ఇన్ని మూతినొక్కు లనుభవించుట కాయమ్మ కెంత యోపికయో యని తెల్లబోయితిని. మూఁడుకంటె నెక్కువ పనికిరాదన్నప్పుడే యింతకుంభవృష్టి కురిపించిన యయ్యవారు నీయిష్టము వచ్చినన్ని పెట్టుకొనవచ్చునని చెప్పి "సర్వాదుంబాల" చీటి నిచ్చినయెడల పుష్కలావర్తకములు తెగి పడి జలప్రళయము చేయునట్లు ముద్దుపెట్టుకొనును గాఁబోలు నని యనుకొంటిని.

ఇంతలో బంగారు శలాకవంటి యొక చక్కని కాంత యెచ్చటి నుండియో కాని యచ్చటకు మేలిముసుఁగుతో వచ్చెను. "నీ వెవ తెవు? ఇట కేల వచ్చితివి" అని మమ్‌తాజ్ ఆమెను గద్దించెను. "ప్రియురాలా! ఆమెను బెదరగొట్టకుము నిన్నుఁ జూచుటకే గడగడలాడుచున్నది. నీవు

న న్నేలినట్లే యామెనుగూడ నేలికొనుము. నీకు సర్వదా విధేయురాలు" అని చక్రవర్తి మమ్‌తాజ్‌తో క్రొత్తయువతినిగూర్చి చెప్పెను. "ప్రాణనాయకా! నీవు చెప్పినమాటలలో నొక యక్షరమైన నాకుఁ దెలియలేదు. ఆమె యెవతె? ఇక్కడ కెందులకు వచ్చినది? నా యంతఃపురములోనికి నాసెలవులేకుండ వచ్చుట కామె కేమి యధికార మున్న" దని మంతాజ్ తీవ్రపడెను. వారి కిట్లు సంభాషణ జరిగెను.

షా:—ప్రాణప్రియా! నీదర్శన మామెకు లభింపఁజేసి నిన్నామెపై సర్వాధికారిణిగఁ జేయుటకు నేనే యామె నిక్కడకు రమ్మంటిని.

మంతాజ్:—ఏమీ! నేను లేనప్పుడు నీ వీపడుచుకుఱ్ఱదానితో నేల మాటలాడితివి? మీకు మీకు మాటలు జరుగుటా! అది నీకు నచ్చుటా! నీవు దానిపై నిష్టపడుటా! దానిని నాయంతఃపురములోనికి రమ్మని నీవు రహస్యపుమాట చెప్పుటా! అది య ట్లిచ్చుటికి వచ్చుటా! నాయెదుటనే నీవు దానిచర్యను సమర్థించుటా! అది నాకుఁ గూడ నీకైనయట్లే యిష్టపదార్థ మగుటకు నీవు నన్ను బతిమాలుటా! నా కనుబొమ్మి యింతచర్య జరిగించితివా? దానిని నా యంతఃపురములోని కేల రమ్మంటివి? ఈయంతఃపురమునుండి నన్ను వెడలఁగొట్టి యామె నిచ్చుట సింగారింపఁ దలంచితివా? నేనే లేచి పోవుదును.

(మంతాజ్ లేచి పోఁబోవును.)

షా:—(ఆమెకాళ్ళపైఁబడి) నన్ను రక్షింపుము. నావలనఁ దప్పు గలిగినది. మించిపోయినదాని కేమిచేయఁగలము? నే నామె నాకస్మికముగఁ బైయూరఁ గాంచి "నాయొద్దకు వచ్చునెడలఁ బదివేల అషరఫీ లిచ్చెద"నని వార్త నంపితిని. "మరివారిసొత్తైన తొత్తు ననుకొంటివా? పదివేల అషరఫీ లిచ్చిననైన నేను నీ మొగమువంకఁ జూతునా? నాకు నా ల్గషరఫీల యలంకారములైన నీయకుండ నన్ను వివాహము చేసికొనునెడల నా కంగీకారము" అని యామె తిరుగ వార్త నంపెను.

మంతాజ్:—ఆ! ఆ! అంతవఱకు వచ్చినదా? వివాహము చేసికొంటివా! చేసికొంటివా!

షాజ:—క్షమింపుము. క్షమింపుము. చేసికొంటిని.

మంతాజ్:—వినది కదా. నీ వుంచుకొన్నదానిని నాయొద్దకు దెచ్చితివేమో యని నే నంత తీవరించితిని. ఇకనేమి! నీయెడల నామె కును నాకుఁ గూడ, సమానమైన హక్కే కదా? ప్రాణనాథా! లెమ్ము! మనశాస్త్ర మంగీకరించినపనిని చేసితివి. కాని నీవు తప్పుచేయలేదే? చెల్లెలా! ఇటు రమ్ము. (కౌఁగిలించుకొనును.) మన మొక్క తల్లిబిడ్డల వలెఁ గాలక్షేపము చేయుదము. నీ యిష్టమువచ్చినప్పుడు నీ విక్కడకు రావచ్చును. నాకు వీలగునెడల నేను నీ యంతఃపురమునకు వత్తును. ప్రాణనాథా! నీవు నీ క్రొత్తపెండ్లికూఁతును కౌఁగిలించియుండఁగాఁ జూచియుండలేదు. కావున నా చెల్లెలిని నా యెదుటఁ గౌఁగిలించు కొనుము.

షా:—అక్కచెల్లెండ్ర నిద్దఱి నొక్కసారి కౌఁగిలించుకొనుటకు, రెండు బాహువులుండ వేఱువేఱుగఁ గౌఁగిలించుకొనుట తప్పుకాదా? ఇద్దఱను కౌఁగిలించును.)

ఇంతలో లోనిగదిలోనుండి యొక రవంత కీచుగొంతుకధ్వని యయ్యెను.

మంతాజ్:—రోషనార్ నన్ను బిలుచుచున్నది. నేను లోనికిఁ బోవుదును. చెల్లెలికిఁ బ్రశస్తమైన అంతఃపుర మీయక తప్పదు. నోటి వెంట మాటరాయిన నెఱుఁగని ముద్దరాలు. ఆమెను జూడ నాకు జాలి యగుచున్నది. మీవంటి ముసలితొక్కుదొరుకుట యామె దురదృష్టము. కాని పడుచుప్రాయపు పసలచే బెసఁగకుండ గసిమసపుబంగారు బొమ్మ ప్రక్కలోని కమరుట నీ మహాదృష్టమే కదా? ఆఁడుదానికర్మ మెట్లయిన సరే మగవాఁడు సుఖపడినఁ జాలును కదా. (షాజహాను లెంపపైఁ బరిహాసముగఁ గొట్టును. లోనికిఁ బోవుదురు.)

షాజ:—మే మిక్కడ నెందులకు? మేముగూడఁ బోయెదము (షాజహాను, క్రొత్త పెండ్లికూఁతురు పోవుదురు.)

మంతా:—ఇద్దఱు గూడఁ బోవుదురా? నే నీముండను దెల్ల వాఱకుండఁ బరాభవించి చంపింపనా? అంతేకాని వీరిని గాఁపురము చేయ నిచ్చెదనా? ఈ పెండ్లిసంగతి నాకు పదిహేనురోజుల క్రింద టనే తెలిసినది. రోషనార్ యీసరికి తగిన మాయపన్నియే యుండును.

రోషనార్ ! (అని పిలుచును) (రోషనార్ ప్రవేశించి) మీకు జరిగిన సంభాషణ వింటిని. ఈమె నీరాత్రి చంపించుట కేర్పాటుచేయించితిని. నీవు విచారము వదలుము. రమ్ము లోనికిఁ బోవుదము. సంగతులన్నియు వివరముగాఁ జెప్పెదను.

మంతాజ్:—కాని నా పేరు మాత్రము పైకి రాఁగూడదు సుమా.

రోష:—రానేరాదు. వచ్చినను మ తేమియుఁ దొందరలేదు. లోనికి రమ్ము. (ఇద్దఱు పోవుదురు.)

ఇంతలో నా స్థలమంతయు గిరగిరఁ దిరిగిన ట్లయ్యెను. నాకుఁ గన్నులు స్వప్నములోనే చీఁకటులు పడినవి. అంతలో షాజహాను తన నూతనభార్యచెఱఁగుఁ బట్టుకొని లాగుచున్నాఁడు. ఈమెపేరు కిన్నెత్.

కిన్నెత్:—అబ్బే! అబ్బే! అప్పుడుగాదు. పాదుషాసర్కార్ క్షమింపవలెను. నాకొత్తదాసి యక్కడనే యున్నది. అదిచూడదా? అదిపైకిఁ బోయి యేవియో తెలివితక్కువమాట లాడకుండునా?

షాజ:—దాని నావలికిఁ బొమ్మని చెప్పుము.

కిన్నె:—యాకుతీ! ఇటురా! (యాకుతి వచ్చును.)

యాకు:—పర్వద్దిగార్ (పాదుషాకు నమస్కరించును.)

షాజ:—నీ వీగదివెలుపల నేను బిలుచువఱకుండుము. (యాకుతి పోవును.)

కిన్నె:—నే నొక్కసారి లోనికిఁ బోయి పన్నీరుతెచ్చి మీపై జల్లెదను. (కిన్నెతు పోవును.)

షాజ:—ఈయుత్తర మెవరిదో అది యిచ్చోటికి వచ్చుటకుఁ గారణ మేమి? (తలగడపై నున్న యుత్తరముఁదీసి) దిక్కుమాలిన రాజకార్య తంత్రము భార్యయొద్ద దిన్నగఁ బండుకొననైన నీయదుగదా? ఏమి? (జరూరని దీనిపైన వ్రాయఁబడియున్నదే. (సీలు విప్పి చూచును.) మంచముమీఁదఁ గూలఁబడి! అల్లా! అల్లా! అల్లాహో అక్బరు! అల్లాహో అక్బర్; ఈగుడిసెప్రేటిముండ నాపరువు తీసివేసినదే. నన్ను మాయచేసి నదే. మా మొగలాయివంశమునకుఁ జెరుపరానిమచ్చఁ దగిలించినదే. ఏదీ కైజారు పొడిచెదను. కడుపు చీరెదను. ప్రేఁగులుదీసి కుక్కలకుఁ

బెట్టించెదను. నాయెడల నింతవిశ్వాసఘాతుకురాలై ప్రవర్తించిన యీ తుచ్ఛురాలి ప్రేఁగులను విశ్వాసవంతములైన నాకుక్కలు స్పృశించునా? నాకై జారును వ్యభిచారదోషమున మలిమసమైన యీముండరక్తమున నపవిత్రము గావించెదనా? నేను దానిని జంపను. దీనిని సంతలోఁ బెట్టించి ఒక్కొక్క యవయవ మొక్కొక్కదినమునఁ గోయించి చిత్రవధఁ జేయించెదను. నే నిప్పుడేమియుఁ దెలియనటులే నటింతును. అది చేసినదోషమునుగూర్చి విమర్శింతును. చంపించుట యెంతసేపు? ఏనిముసమున నైనను తలారి చేయఁగలఁడు. ఆమోసకత్తెయైనముండ యిటకు వచ్చుచున్నది. నేను జూడనట్టు నటింతును.

పన్నీటిబుడ్డితో వచ్చి కిన్నెత్ షాజహానును వెనుకప్రక్కనుండి కౌఁగిలించును.

షాజ:—(వెగటుపడి వెంటనే క్రమ్ముకొని) ప్యారీ? బైతీయే? (ఆమె కూరుచుండును) చూడు. వయసు ముదిరినవాని యుబలాటము. తాటాకు మంటవంటిది. రవంత యాలస్యమగునెడల నావాంఛ యంతటితో నశించును. ఇపుడు నీతో రవంత మాటలాడవలసియున్నది. సరిగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెదవా? జడిసి యసత్యమాడుదువా?

కిన్నె:—నానోటివెంట యింతవఱకు సత్యమేకాని యసత్యమెన్నఁడు రాలేదు. నే నొకరిని జూచి భయపడుటకు నావలన నేమైన దోష మున్నదా? భగవంతునియెడలఁ కూడ, నేను బుద్ధిపూర్వకముగఁ దప్పుఁజేసి యుండలేదు. నీ వెంతమాత్రము సందేహింపక, నీకుఁ దోఁచిన దేదో యడుగుము.

షాజ:—తలాడపై నున్న యీయుత్తర మెవరు తెచ్చిరి?

కిన్నె:—నాక్రొత్తదాసి. అది కోటలోనికి వచ్చుచుండఁగా, పహిలీ దర్వాజాయొద్ద నెంపతో జనులు మూఁగియున్నారఁట. వారిలో నొక్కఁడు దానిచేతి కీలేఖ నిచ్చి, పాదుషా సర్కారువారి క్రొత్తజనానాలో దాఖలుచేయుమని చెప్పెనఁట. అట్లుతెచ్చి నాచేతి కివ్వఁబోవఁగా నాభర్తతలాడపై నుంపుమని చెప్పితిని. అది అట్లు చేసినది. నేను మీతో యీ లేఖనుగూర్చి చెప్పఁదలఁచితినిగాని మఱచిపోయితిని. క్షమింపవలెను.

షాజ:—దీనిలోనిసంగతులు నీ కేమైనఁ దెలియునా?

కిన్నెత్:—సర్కార్ ! నా కెట్లు తెలియును ?

షా:— ఈ యుత్తరములోని సంగతులు నే నెఱుఁగుదును. నా కనుభవములో నున్నవని నీచే ననిపించినయెడల—

కిన్నె:—అదేమి సర్కార్! నీయుత్తరములోనన్ను గూర్చి యేమి యుండును? పైవారెవ్వరైన నన్నుఁగూర్చి మీపేర నేమైన వ్రాసి నారని మీఅభిప్రాయమా ?

షా:—ఔను.

కిన్నె:—నే నెఱిఁగిన సంగతులన్నియు నిర్భయముగాఁ జెప్పె దను

షా:—నీవు నన్ను వివాహము చేసికొనకపూర్వము నిన్నెవఁ డైనా వలచెనా ?

కిన్నె:—ఆ ! ఆతనివల పసాధారణమైనదని నేను దృఢముగాఁ బలికెదను. నేను వానిని స్పష్టముగ నిరాకరించితిని. చచ్చెదనని నాకు వార్త నంపినాఁడు. నీ యిష్టమని తెలియఁ బఱచితిని.

షా:—అంతవలపు గల పడుచువానిని నిరాకరించి నీవు నన్నేల చేసికొంటివి?

కిన్నె:—అతనియందు నాకు వలపు లేదుగావునఁ జేసికొనలేదు. నీయం దున్నది గాన నిన్ను జేసికొంటిని.

షా:—ఆతఁ డిప్పు డెక్కడ నున్నాఁడు ?

కిన్నె:—నేను మిమ్ము జేసికొన్న పిమ్మట వెట్టివెట్టి యాసలన్నియు నడుగంటుటచే నెక్కడకుఁ బోయెనో, నే నెట్లు చెప్పఁగలను?

షా:—అసత్యమాడుచున్నావు.

కిన్నె:—అయ్యో! వాఁడెక్కడ నున్నాఁడో నా కెట్లు తెలియును ?

షా:—ఎక్కడ నున్నాఁడో తెలియదా? నన్ను జెప్పుమందువా? ఎక్కడ నున్నాఁడా, నీయంతఃపురములో నున్నాఁడు, నీ ప్రక్కలో నున్నాఁడు, నీకౌఁగిట నున్నాఁడు.

కిన్నె:—అట్లున్నయాతఁడు నామగఁడైన చక్రవర్తియేకాఁడా

షాజ:—నీ మగఁడు కాఁడు, నీ అంకుమగఁడు. (ఆమె గుండెపైఁ జఱచుచున్నాఁడు.)

కిన్నె:—పాదూషాసర్కార్! ఆగర్భశ్రీమంతుఁడవే, మహాసుకుమారమూర్తివే, అంతదెబ్బ కొట్టఁగ, నీచేయి కందిపోదా? వ్రేళ్లు నొప్పులు పెట్టవా? నీవు కేవలము పొరపాటుపడుచున్నావు. నే నాదోషమెఱుఁగను. ఎఱుఁగను. అల్లాహో అక్బర్! నేను దోషసహిత నగునెడలఁ నన్నుఁ గొట్టుటకుఁ గఱ్ఱలేదా? కఱ్ఱతోఁ బనియేమున్నది? కత్తితో నఱకరాదా? కాని తప్పు నిదానింపుము. తొందరపడకుము. నా కాకస్మికముగఁ గలిగిన స్థితినిబట్టి యనేకులు నాకు వైరు లుందురు.

షా:—నేను సత్యమునే పరిశీలించుచున్నాను. నీ అంకుమగని నీయెదుట కిప్పుడు బిలిపింతునా?

కిన్నె:—ఓ! అభ్యంతరమేమి? అట్లు ముఖాముఖిని బెట్టి నిర్ణయింపుము.

షా:—యాకుతీ యని పిలువుము.

కిన్నె:—యాకుతీ! (యాకుతీ వచ్చును)

షా:—చూడు. అటుచూడు. కన్నులు పెట్టుకొని చూడు. వాఁడు నీఅంకుమగఁడు కాఁడా? నీవు వచ్చినమఱువాఁడే నీ అంకుమగని నిచ్చటికిఁ దెచ్చి నాయెదుటనే మీావృత్తిని సాగింపఁ దలఁచినారా? నీ దగ్గఱ నుబలాటముతోఁ బండుకొనుట కీగాడిదకొడుకునకు నేను జీతము బత్తెము నలంకారము లెదురీయవలసినదా? నీయిల్లు వల్లకాఁడుగాను. నామర్యాద నింతయైనఁ జూడ నక్కఱలేదా? (వీఁపుమీఁద గట్టిగఁ గొట్టఁగఁ బడిపోవును) యాకుతీ! నీవు మగవాఁడ వగుదువా? కాదా? ని న్నెవరు లోనికి బంపినారు? ఈతంత్రమంతయు నీవలన జరిగినది అంతయు సరిగాఁ జెప్పనియెడల నిన్ను జంపుదును. బజానాక్రింద ముందొక తమాంచా తీసికొనుము. అని కొట్టును.

యాకు:—నే నాఁడుదానను గాను. మగవాఁడనే.

నేను నీభార్యను గాటముగా వలచితిని, ఒక్కసంవత్సరమునుండి యామెను గాఢముగఁ బ్రార్థించుచున్నాను. గొంగళిపురుగును జూచిన కంటె, నెక్కువ యసహ్యముగ నన్ను జూచినది, నే నామె యాస నిడి.

వఱకే వదలుకొంటిని. నేను మఱియొక గ్రామము పోయి యక్కడ నాకుఁ దగినదానిని, నన్ను వలచినదానిని బెండ్లిచేసికొనవలె నని నిశ్చ యించుకొని పోవుచుండఁగా, మంతాజ్ గారి యిద్దఱు దాసులు నా యొద్దకు వచ్చి నిన్ను జక్రవర్తినిగారు బిలుచుచున్నా రనఁగా నేను ప్రాణ ముల నరచేతఁబెట్టుకొని దాసులవెంటఁబోయితిని. నాతో వారు చెప్పిన దేమనఁగా, చక్రవర్తిగారి క్రొత్త పెండ్లికూతును నీవత్యంతము వలచితి వని మేము వినియున్నాము. ఆమె నిన్ను మోసగించి చక్రవర్తిని జేసి కొన్నది. నీకు రెండువేల అషరఫీ లిచ్చెదను. ఇదిగో తీసికొనుము. నీ వీ యాఁడు వేసముతోడనే యామెయొద్ద దాసిగా నుండవలయును. నీకెంత యదృష్టము పట్టునో యెవరు చెప్పఁగలరు? ఇట్టిమాట లామంతాజ్ గారు పట్టుదలగఁ బలికినను. నే నిష్టపడక యింటికిఁ బోదలఁచితిని. కాని నన్ను వారు నిరోధించి యిక్కడనే బలాత్కారముగ దాసిగా నుంచిరి. మహా ప్రభూ! నేనేమి చేయఁగలను? చక్రవర్తీ! ఇప్పుడు నన్ను బొమ్మనిన నేను సంతోషముగఁ బోవుదును. నాదోష మేమియు లేదు.

షా:—నీకును, క్రొత్తపెండ్లికూఁతునకు నిదివఱకు సంబంధము లేదా?

యా:—లేదు. లేదు.

షా:—ని న్నిట్లు బలాత్కరించి క్రొత్తరాణియొద్ద వా రుంచి నారని నీ వీమెతోఁ జెప్పితివా? లేదా?

యా:—చెప్పినయెడల నెగచి తెగనఱకించు నని భయపడితిని. నాస్వరూపము నిప్పుడు బాగుగా నిదానించి క్రొత్తరాణియే మీతో జెప్పినది గాఁబోలును.

షా:—ఆమె చెప్పలేదు. ఈయుత్తరము చెప్పినది. దీనిని నీ కిచ్చినవా రెవరు?

యా:—తల్లి సెలవుపైని రోషనార్ నా కిచ్చినది. తా నిచ్చినట్లు చెప్పవలదన్నది.

షా:—ఎవరిచ్చినారని చెప్పవలసినదని నీ వడుగలేదా?

యా:—అడిగితిని. వీథిలోని ప్రజమహాజరిచ్చుకొనినారని చెప్పు మన్నది. అట్లే నేను కిన్నెత్తుతోఁ జెప్పితిని.

పా:—నీ దోషము లేకుండ నీవు చేసికొన్నావు. నీ వుంచుకొన్న ముండదోషము గనపడకుండ సమర్థించినావు. నాముసలితనమునకు - నీ పడుచుదనముఁ దోడుపఱచి దానిని సుఖపెట్టుటకే నీవు వచ్చితివి. నీతలఁ బగులఁగొట్టెదను. (చేతికఱ్ఱతోఁ దలపైఁ గొట్టఁగ వాఁడు క్రిందఁ బడి పోవును.)

పా:—ఈసంగతి సత్యమో, యసత్యమో? ఎవఁడు చెప్పఁగలఁడు. అసత్యమైనప్పుడే తఱుగని చెఱుగని యప్రతిష్ఠ యైనప్పుడు, సత్యమే యైనచో నిఁకఁ జెప్పఁదగిన దేమున్నది. దీనిని జంపించుతంత్రమున మమ్‌తాజ్‌తో నాకూఁతులు, వారిదాసులు, వీరిదాసులు, మిగిలిన జనానా వారు, వారికొజ్జాలు, వీరికొజ్జాలంద ఱేకీభవించి నా కెదురు తిరిగినారు. ఇంత కుటుంబవైరమును సహింపఁగలనా? కడుపునఁబుట్టినబిడ్డ లుండఁగాఁ, దిరుగ నిక్కాకు సిద్ధపడినవానిని ముక్కముక్కలక్రిందఁ గోసినను పాప మున్నదా? నా దోషముచేతనే యింతపని జరిగినది. కిన్నెత్ వలనఁ దప్పున్నదని నాకు నమ్మకములేదు. తప్పులేనిదాసిని నెట్లు చంపఁగలను? తప్పు లేనిదానిని అంతఃపురమందే యుంచుకొనుటకు నా భార్యలు సహింపకుండ నున్నారు. నా బిడ్డలే సహింపకుండనున్నారు. నా ప్రజలు కూడ నా కెదురు దిరిగినారని భయపెట్టుటకే లేఖను గోటవెలుపలి జను లెవ్వరో యిచ్చిన మహాజరని మాయచేసినారు. ఇదియంతయు మమ్‌తాజ్ మహిమయే కాని మఱియొకటి కాదేమో. ఇట్టి మహేంద్రజాల మధ్యమున నేను క్రొత్తరాణిగ బెట్టుకొని నిర్వహింపఁగలనా? కావున దీని నెక్కడకైనఁ బొమ్మని చెప్పుదును. అక్కడ దీని సంరక్షణకుఁ దగు నేర్పాటును జేయింతును.

కిన్నెత్:—(మూర్ఛనుండి కొంచెము తెప్పిరిలి) పాదుషా సర్కార్! నే నేదోష మెఱుఁగను. అగ్నివలె పరిశుద్ధనై యున్నాను. మంచుగడ్డవలె స్వచ్ఛనై యున్నాను. నన్ను రక్షింపుము.

పా:—కిన్నెత్! లేవఁగలవా? లేనియెడల నేను రవంత యూఁత నిచ్చెదను. లెమ్ము.

కిన్నె:—(లేచి) సర్కార్! మీరు నా కొఱకుఁ జింతపాలు

గావలదు. నామాటలు ఖొరానుమాటలవలె నమ్మవలెను. నేను దోష మేమియు నెఱుఁగను.

షా:—నీ వట్టిదానివే యగుదువు. కాని నీమీఁద నింత యల్లరి యైన పిమ్మట నిన్ను నే నెట్లు నిర్వహింపవచ్చును?

కిన్నె:—ఆమదానిపై ప్రజలకుఁ దప్పుమాటఁ జెప్పుకొనుటయే నైజము. బుద్ధిమంతులైన న్యాయాధిపతులు సత్యమును బరిశీలించి నింద లేదని స్పష్టపఱుపవలెను గాని ప్రజలకు జడియుదురా? నన్ను మీరు న్యాయసభలోఁబెట్టి బహిరంగముగ విచారించి, నాకు న్యాయము దయ చేయుఁడు.

షా:—మఱియొకరి తప్పయినయెడల నట్లు చేయఁదగినదే. కాని పాదుషానైనా నా యింటిలోని అంకుగాదా? నేను ఫిర్యాదినా? నా దాసులు సాక్షులా? ఇది చాలతప్పు గాదా? అదిగాక యీ తంత్ర మున నాకుఁ గావలసినవా రందఱు చిక్కుకొనియున్నారు. నా ప్రతిష్ఠ, నాప్రాణము, నామానము పోఁదగినతంత్రము సిద్ధించినది.

కిన్నె:—ఇది తంత్రమే కాని, సత్యముకాదని మీ రొప్పు కొందురా?

షా:—ఒప్పుకొంటిని.

కిన్నె:—ఒప్పుకొంటివా? సంతోషమే. అటులైన నన్నేమి చేయుమంటివి.

షా:—నీయిష్టము వచ్చినచోటికి నీవు బొమ్ము.

కిన్నె:—పాదుషా! నేను నిర్దోషినైన నీ భార్యనని నీవు పలికి తివి. నా కంతియే చాలును. నేను నీసెలవు ప్రకారము నా యిష్టము వచ్చినచోటికిఁ బోవుదును. నాకు సెలవా? అల్లాహూ అక్బర్! అల్లాహూ అక్బర్! అల్లాహూ అక్బర్! (పాదుషాకు సాష్టాంగపడి) బిస్మిల్లా! బిస్మిల్లా! (యని తల బల్లిమని నేలఁ గొట్టుకొనినది.)

షా:—ఆ! ఆ! ఎంత ప్రమాదము. యాకుతీ! ఆమెతలకు దెబ్బ తగిలినది. ఎట్లు రక్తము ప్రవహించుచున్నదో, మంచముమీఁద నిమ్మళ ముగఁ బరుండఁబెట్టుదము. రవంత సాయము చేయుదువా?

యా:—పాదుషా సర్కార్! ఆమె పార్సా (మహాపతివ్రత) ఆమెను నే నంటుదునా ?

పా:—అటులైనఁ బరుగెత్తుకొనిపోయి దాసులను హుజూర్ తబీబ్‌ను (వైద్యుఁడు) బిలుచుకొని రా ?

(యాకుతి బోవును.)

పా:—అల్లా! అల్లా! ఎంతపని జరిగినది. ముసలితనమున వీర్య వృద్ధికొఱకు హల్వాలను మ్రింగి నల్లమందు మొదలగు నిషాపదార్థముల నెక్కించి, ఉద్రేకమును బుట్టించు కథలను విని, ప్రదర్శనములను గాంచి, కనఁబడి కనఁబడని కాంతావాంఛను తీర్చికొనుటకై యీపడుచు బంగారుబొమ్మ బ్రదుకు భ్రష్టమొనర్చితిని. అయ్యయ్యో! ప్యారీ! వెళ్ళిపోయితివా! (మొగమున గుడ్డవైచుకొని హా! యని యఱచుచు నావలికిఁ బోయెను.)

అతని హాహాకారముతో మేల్కాంచితిని, ఇక్కడికి స్వప్నము సరి.

"ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః."

సాక్షి

పిచ్చివాని మరణశాసనము

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

ఈనడుమఁ బిచ్చివానికి జబ్బుచేసినదని తెలియుటవలన నాతనిఁ జూడఁబోయితిని. నన్నుఁ జూచుటతోడనే చేటయంత మొగము చేసికొని వచ్చితివఁటయ్యా యని యాతఁడు కేకవైచి "వచ్చినప్పుడు రాకుండినవాఁడువలెగాక రానప్పుడు వచ్చియుండినవాఁడు వచ్చుటయే సిద్ధించినయెడల నా వచ్చుటను వచ్చుటతో గుణించినంత వచ్చుట వచ్చునో కాదా అదియే Factorial Zero కాదా" యని యాతఁ డనెను. "ఇప్పుడు నే నెందుల" కని యాతని నడుగ నే నీనడుమను మరణశాసనమును వ్రాసితినిలే. దానిలో నీవు సాక్షివ్రాలుచేయుదువని నీరాకకొఱకు నిరీక్షించుచున్నానని చెప్పి తుట్టతుదఁ లోపలికిఁబోయి నాల్గు కాగితములబొత్తి నొకదానిని దెచ్చెను. అదియటునిటు రెండుసారులు తిరుగవైచి దీని క్రిందను సంతకమును జేయుమని నన్ను గోరెను. విననిదే సంతక మెట్లు చేయను? చదువుమని హెచ్చరించితిని. సంతకముచేయుటకుఁ జదువవెందులకోయి ఫూల్. ఒక్కరిద్దఱు తక్క జమీందార్లు చదివియే సంతకము చేయుచున్నారా? బండ్లకొలఁది కాగితాలు పాలకప్రధానుఁడు చదివియే సంతకము చేయుచున్నాఁడా? దినమునకుఁ బదివేలో పదునాల్గువేలో సంతకము చేయవలసిన రష్యాచక్రవర్తిమాట యేమి? నమ్మకముమీఁద ప్రపంచము దొరలిపోవుచున్నది. సరే నీయిష్టానుసారము చదివెద ననుకో. నే నిందులోనిదే చదువుచున్నానని నీవు నమ్మవలసినదే కాదా? ఎప్పుడో యొకప్పుడు నీవు నన్ను నమ్మక తప్పనే తప్పదు. అట్టియెడల చదువకముందే నమ్మరాదా?

"అజ్ఞ శ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి
నాయం లోకో౽స్తి న పరో నసుఖం సంశయాత్మనః."

అదిగాక నీకు విధేయుఁడనై వినిపించి నీ సంతకము గొనుటకు నేను నీసేవకుఁడ ననుకొంటివా! పో! ఆవలికిఁ బో! నా ప్రధానగ్రంథము నీసంతకాని కుపోద్ఘాతముగఁ బఠింతువా. ఈగ్రంథమును బంగాళాఖాతములోఁ బాఱవైచెదనుగాని, నే నట్టి నీచమైన పనిచేయుదునా?

శ్లో. అనాఘ్రాతం పుష్పం కిసలయమలూనం కరరుహైః, రనావిద్ధం రత్నం! ఆహా! చూచితివా అది పట్టు. కాళిదాసుఁడు మంచి గడుసువాఁడు. ఏనుఁగ మెలికవైచి పట్టినాఁడు. వహావ్వా! శిరఃకంపనము రోమహర్షణమైనట్టు.

గీ. తగిన కాలమందుఁ దగిన స్థలంబునఁ
దగిన రీతిఁ దగిన తరుణితగుల
వ్రేలుకుండలాల విద్వాంసుఁడైనను
గక్కుఱితిని బడక కదలిపోఁడు.

అంత గట్టివాఁడైన కాళిదాసుకూడ తన అభిజ్ఞానశాకుంతలములోఁ బెసరపప్పువలె జారినాఁడు. ఆతమాషా మఱియొకప్పుడు చెప్పెదను. ఉత్తరరామచరిత్రలో సాక్షీ కనఁబఱచిన యనౌచిత్యముఁకంటె నెక్కువ యనౌచిత్యము నటఁ గనఁబఱతును.

ఎందుకయ్యా! ఈ మతిమాలిన గోడవ. మరణశాసనపు సంగతులు చెప్పుమని నేను తొందరపెట్టితిని. మరణశాసనముకై నాకులేని తొందర నీ కెందులకోయి Dunce పండితుఁ డెవ్వఁడు బ్రతికియుండుట నీకిష్టములేదా? శ్లో. అతిక్రమ్య గ్రహాన్ సర్వాన్ నిహంతా పాపకృచ్ఛనిః" అన్నట్లు శనిదశ వచ్చుటచేత మరణశాసనము వ్రాసితిని. కాని యిందుఁ గొంత కలతకొట్టున్నది కాని లేకపోలేదు. "శరీరే ఝుర్ఝరీభూతే వ్యాధిగ్రస్తే కళేబరే" యనియే కాదా మనపూర్వుల యభిప్రాయము. కావున నిట్లు యశాశ్వతత్వము శరీరమునకుఁ బుట్టినప్పటి నుండియు నున్నదన్న మాటయే గాదా? అందుచేత బొడ్డుకోత, మరణశాసనపువ్రాత యొక్కసారి జరుగవలసియుండఁగ వ్యాధివచ్చినపఱకు మనవారేల యుపేక్షించుచున్నారు? రోగముతోనే కాని చావు

కూడదా? భార్యకు విపరీతమైన జబ్బు. భర్తయే రేయుంబవళ్ళామె కుపచారము చేయుచుండెను. నిద్రాహారములులేక మొద్దువంటి భర్త చచ్చినాఁడు. చావునకు సిద్ధమైన యిల్లాలు భర్తసాపిండపుగారెలతో సంపూర్ణమై సాపాటు. కొడుకునకు వెఱ్ఱికుక్క కఱచినది. తండ్రి టూరున జచ్చినాఁడు. ఆత్మావై పుత్రనామాసి యన్నది నిదర్శనమైనదా. నామాల సుద్దపట్టు మూత్రబంధమునకు మిగుల దురాకట్టు. వడమాలసంప్రదాయము పురుషులలోఁ బదఖండనము, స్త్రీలలో శిరోముండనము. మండనమిశ్రుని భార్యతో వాదించుటకు శంకరాచార్యులకుఁ బరకాయప్రవేశము కావలసివచ్చినది. కాని ఏది? మన మక్కడ నుండినయెడలఁ దమాషా కనఁబడియుండుము. ఆఁడుదనఁగా మనకు నల్లేరుమీఁద బండిగాదఁటోయి! ఓ గిరగిరగిరగిర గంపసిడి యాడినట్లాడనఁటోయి!

ఏడ్చినట్లే యున్నది. ఈ దిక్కుమాలిన గొడవయంతయు నెందులకు? మరణశాసనము 'చదువుదువా' పోవుదునా యని కఠినముగా నడిగితిని.

'' అటులైన విను ఖరః ఓం ఖరః ఓం

అదేమి అదేమి ఖరః ఓం అనెదవేమి. అని నేను మొత్తుకొంటిని.

ఉండవోయి తొందరపడకు. "శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే" యను విష్ణుబోధకమైన యీశ్లోకమును గాడిదెపరముగా నన్వయించినవారెవ్వరో యెఱుఁగుదువా? మా గురువుగారు. గాడిదా! నీవును గవివిగావుగదా యన్నవాఁడు కవియేనా? అందుచేతఁ గవికి గాడిదకు నవినాభావసంబంధమున్నదని తేలుచున్నది. గాడిదె కావైపున విష్ణువుతో సంబంధమున్నది. ఈవైపునఁ గవితో సంబంధమున్నది. అందుచేత సృష్టికి మూలతత్త్వము గాడిదెయే యని నిశ్చయింపక తప్పనట్లగపడుచున్నది. కావున హరిః ఓం అని ప్రారంభము చేయకుండఁ బరమార్థజ్ఞానము గల నేను "ఖరః ఓం" అని ప్రారంభించితిని? బుద్ధుని కింత ఖ్యాతి యేల కలిగెను? అతని కాలమందున్న వేదాచారములను ఖండించుటచేత. అట్లే చిరకాల ప్రారంభపద్ధతిని ఖండించి క్రొత్తత్రోవ సహేతుకముగాఁ ద్రొక్కినందులకుఁ గూడ నట్లే యందువా లేదా? వితంతువివాహమున కున్న వై

వము, జనాకర్షణము పూర్వాచారవివాహమునకు లేదు. బాపనకోమ
టులు, మాలమాదిగ, లచ్చట జంగాలు కలసిచేసిన విందులో నున్న
తేజస్సు పరిపాటిగ జరుగుచున్న యన్నసంతర్పణలో లేదు. ఎందుచేత
పద్ధతికి విరోధమగుటచేత, పద్ధతి నియోగమనఁగా నెఱుఁగుదువా? గోప
రాజు రాముఁడు ప్రధానిగారు "చాలులే అంతటితోఁ గట్టిపెట్టుము. నీ
వీనడుమ నింత బుద్ధిహీనముగ మాటలాడలేదు. ఇంత క్రమశూన్యముగ
మాటలాడుచుంటి వేల ? ఇంతలో నిట్లు చెడుటకుఁ గారణమేమి?" అని
నే నంటిని.

కారణ మెందులకోయి fool! కార్యమునకుఁ గారణ మెంతమాత్ర
మక్కఱలేదు తెలిసినదా? ప్రపంచసిద్ధికంటె నెక్కువ కార్యము
లేదు గదా! దీనికిఁ గారణమున్నదా! లేదు అంతవఱ కక్కఱలేదు.
కుండయున్నది. దీనికిఁ గారణమున్నదా? లేదు. మట్టియే కారణ
మందువా? మట్టికి కుండకు భేద మేమున్నది? "అదియేమి కుమ్మరివాఁడు
ప్రధానకారణము కాదా యని" యడిగితిని. ఓరి fool కుమ్మరివాఁడు
మాత్రము మట్టి కాదఁటోయి! Dust thou art to dust returnest"
అన్నమాట నెమరునకుఁ దెచ్చుకో. అందుచేతఁ గారణము మట్టియే.
కార్యము మట్టియే. కార్యకారణభేద మింక నెక్కడిది? ఇదే అద్వైతము
నకుఁ బ్రాతిపదిక. ఉన్నదొక్కటి. కార్య మదియే కారణము నదియే.
"కాశీతలవాసినీ గంగా" అదే ప్రశ్నము నదేయుత్తరము కాదా? ఈ
సందర్భమున మాకవిత్వము చిత్తగించినావా? "ఏ యక్షరము మొద
లింగ్లీషుభాషకు" ఆదే ప్రశ్న అదే యుత్తరము కాదా?

"నాకీ దిక్కుమాలిన సోదె యెందులకు? నేను బోయెదను" అని
వసారాలోనికి వచ్చుసరికి నన్ను బావాబావా యని యెవ్వరో పిలిచి
నారు. అదరిపడి ప్రక్కనుజూడగ నాగదిలో నొకపిచ్చిది యున్నది, నీవు
మాబావతో నేమిమాటలాడుచున్నావని గట్టిగ నన్ను గద్దించెను.
అంతలోఁ బిచ్చివాఁడు నెత్తినోరుఁగొట్టుకొని నన్ను లోనికి రమ్మని సంజ్ఞ
చేసెను. ఇది యేమో యని పోయితిని. అప్పుడు నన్నాతఁడు "గట్టిగ
మాటలాడకు నన్ను భావా యని పిలిచినదే మృత్యుదేవత. ఇది నన్ను
దినము నాహ్వానించుచున్నది. ఇఁక దేహము చాలింపక తప్పదని నిశ్చయ

పఱచుకొని యీమరణశాసనము వ్రాసితిని. నేను జదివెదను ఆగుము" అని యాతఁడు నన్ను బతిమాలెను. సరే చదువుమని నే నంటిని.

ఈశరీర మికఁ బదునైదుసంవత్సరములకంటె నెక్కువకాలము నిల్చునదికాదని నిశ్చయించి నాలోకానుభవమంతయుఁ బ్రజకు బోధింప వలెనని దీనిని వ్రాసినాను. నే నశాశ్వతుఁడను. ప్రజలుకూడ నశాశ్వతులే. గురుం డశాశ్వతుఁడు. శిష్యుఁ డశాశ్వతుఁడైనప్పుడే ప్రయత్న మెందులకని యధిక్షేపము కలదు. బోధింపఁదలచినజ్ఞానము శాశ్వతము కావున నే నట్లుచేయవలసి వచ్చినది.

1. మొదటిసూత్రము:—ఎవ్వఁడైన నీకుఁ బిచ్చి యని యన్న యెడల నట్లు నిన్నన్నవానికేపిచ్చియని నిశ్చయింపుము. నిన్ను వెఱ్ఱివైద్య శాలయందుంచుటకు వారు యత్నింపఁగ వారినే నీవు తప్పించుకొని సురక్షితముగ నుండుస్థలమునకుఁ బోవుచుంటినని యెంచవలయును. వారెవ్వరైన నిన్ను జూడవచ్చినయెడల వారితెలివితక్కువమాటలు, బుద్ధిహీన చేష్టలు చూచి వినోదించి వారుపొందుచున్న దుర్గతి నీకు లేకుండ నిన్ను భగవంతుఁడు రక్షించినాఁడని యెంచుము. నీకున్న ప్రపంచజ్ఞానము నప్పుడప్పు డుపన్యాసములమూలమున వారికి వెల్లడింపుము. నీవిట్లు జ్ఞాన బోధము చేయుచుండినగాని ప్రపంచోద్ధరణము దుర్ఘటము.

2. రెండవసూత్రము:—నీవు మహాసంపన్నుఁడవు. మహారాజవు. నీకోటలోని సేవకులందఱు నీ కుపచారములు చేయుటకు నియమింపఁబడినవారే. నీ గదినూడ్చుటకు వచ్చిన సేవకుఁడు నిన్ను మోసపుచ్చి యేదియో పట్టుకొని పోవునని యెంచుము. సౌఖ్యానికుఁడైన, యీరోగ్యమును గనుఁగొనుట నుదయముననే వచ్చిన వైద్యసేవకుఁడు నీయందలి యసూయచే నిన్నున్మత్తుని జేయుటకు వచ్చినాఁడని నమ్ముము, వాఁడిచ్చిన మందును దీసికొనకుము. గ్రొంతుకలోఁ బోసినను దానిని దాఁచి వాడటునిటుచూచుచున్నప్పుడు గుడ్డతో మూతి తుడుచుకొన్నట్లు నటించి యాగుడ్డలోఁ జప్పుడుకాకుండ నుమియుము. నీకాహారము దెచ్చిన భృత్యుఁడు సమయమును జూచి నీకు విషముపెట్టి నీ సంపదను హరించుటకు వచ్చినట్లు నిశ్చయింపుము. సందిగ్ధవస్తువని నీకుఁ దోఁచిన దానిని వానినోటఁ బెట్టుము. లేకున్నయెడల నాహారమును విస

ర్జింపుము. ఎప్పుడైన నిన్ను నీభవనపుటావరణములో గాలికై భటుఁడు వినయపూర్వకముగఁ దిప్పినయెడలఁ జమత్కారమునఁ గనుమొఱఁగి పైకిఁబొమ్ము—నీకొఱ కెంతయాందోళన మందుదురో నీవు లేకుంటచే నీ భవన మెంత గగ్గోలైపోవునో నీవు వినోదముగఁ దెలిసికోవచ్చును. ఒక వేళ సేవకులు నిన్ను గొందడాకీసికొని కొట్టుట సిద్ధించునెడల ప్రజలు ప్రభువును నిరాకరించి తామే పరిపాలించుకొన ప్రయత్నించుట ప్రస్తుత కాలానుగుణమైన పరిస్థితి యని భావించి సాధ్యమైనంతవఱకు నీభటు లతోఁ బోరాడుము. మనుజుని కాటునకు మందులేకపోవుటచే నీవు వారిని కఱచుటకంటె నుపాయములేదు. ఇఁక వా రెప్పుడు నీజోలికి రారు. కాంతాప్రశంసలోఁ గరవెంత సుఖదాయకమో కలహప్రయత్న ములో నది యంతదుఃఖదాయకము. ఇదిగో రవంతసేపు చదువుమాని పూర్వసంగతి చెప్పెదను.

వలదు వలదని నేను మందలించినను నాతఁడు మానక యిట్లు చెప్పెను. దంతక్షత నఖక్షతసంప్రదాయము మన శాస్త్రములోనిది. నే నొకనాఁడు చిన్నతనములోఁ బై నరసపు బసందేదో పరిశీలింతమని పడుచు దాసియింటికిఁ బోయితిని. అచ్చట గుమ్మములో వేంచేసియున్న వేశ్యా మాతను జూచి సాష్టాంగ మాచరించి—

పదము.

చేతిలోనుగట్టి యూతోయి నా దేవి
నడుముచుట్టు గోనెపాత
మాతలందఱిలోను మాతోయినారాణి
అడ్డునడకను గారుపీత.

అని ధ్యానించితిని. ఆమె ప్రసన్నురాలై సరసానికి వచ్చితివా తండ్రీ! ఏదీ చేతిలో నొకకాసు పడవేయవోయి యని సెలవిచ్చినది. అది నాయొద్ద లేదంటిని. పోనీలే. అందఱు నీయఁగలుగువారే యుందురా" అని "ప్రక్క చీఁకటికొట్టులో మంచముమీఁద నామనుమ రాలు పండుకొన్నది. అది సరిక్రొత్తకుఱ్ఱది. మొన్నను సూర్యగ్రహణము నందు మంచి బింకమైనపట్టులో నది వెళ్లఁబడినది. అది భయమున నటునిటు పాఱిపోకుండ గట్టిగఁ గౌఁగిలించికొని సుఖపడు బాబా"

యని నన్ను బ్రేమమున హెచ్చరించెను. అంత గదిలోనికిఁ బోయి గట్టిగా గౌఁగిలించుకొంటిని. బొయ్యిమని యఱచి నులకమంచముమీఁది కుక్క నాగొంతుక పట్టుకొనెను. ఏడ్చుచు గిజగిజ కొట్టుకొనుచుండఁగా చీచీ యని యఱచుచు, వేశ్యమాత లోనికి వచ్చి కుక్కను గొట్టఁదలఁచి కాఁబోలు నావీఁపుపైఁ గఱ్ఱపుచ్చుకొని కొట్టెను, పెద్దగోలయయ్యెను. చుట్టుపట్టులవారు లేచివచ్చి కుక్కను విడిపించి నేను దొంగనని నన్ను బట్టుకొని కొట్టిరి. వేశ్యమాతపాతచీరగుడ్డ ఆరణాలు విలువగలదానిని హరించుటకు వచ్చినానని నాపై నేరము మోపిరి. మైత్రిలోను కరువు మంచిదే, వైరములోను కరువుమంచిదే యని చెప్పితినే అది యిది, ఎట్ల యిననేమి, అప్పటినుండి యాఁడు దనఁగా గడగడ. భూశయనము.

సరే గొప్ప ప్రయోజకుఁడవే. కాని యిఁక సోదె కట్టిపెట్టి మరణ శాసనమును జదువుమని నేనంటిని. ఇదివఱ కెన్ని సూత్రములు చెప్పితి నని యాతఁ డడుగఁగా రెండు చెప్పితివి.

3. సరేమూఁడవ సూత్రము—నీతత్త్వమేదోయెఱుఁగక నిన్ను లోకులు గేలిసేయుదురు. నీతత్త్వ మేదో నీకుఁగూడ బాగుగాఁ దెలి యదు. కావున నేను జెప్పెదను. నీవు లోకులవలెఁ బామరుఁడవు కావు. గుడుగుడుగుంచము లాడుచు లోడితెడగు బాహ్యప్రకృతిలో మిడుకు వాఁడవు కావు. నీవు జగత్సామ్రాజ్యుఁడవు లోకాతీతుఁడవు. ఐహికపుదేవు లాట నీకేమియు లేదు. ఏదిపోయినను నీ యానందము తప్పదు. ఆమైహి కానందము మాట యటుండుగాక. ఆలౌకికానందము నీ జన్మధనమై యున్నది. పంచభూతములు స్వస్వరూపములతో నీకుఁ బ్రత్యక్షము లగుదురు గదా! ముక్కోటిదేవతలు కింకరులవలె నీ చుట్టుచుట్టుతిరుగు చుందురు గదా! అప్సరస్త్రీల యాటపాటలతో మైమఱచి యుందువు గదా!

> కాలేన పంచత్వమితేషు కృత్స్నశో
> లోకేషు పాలేషు చ సర్వజంతుషు
> తదుస్తదాసీద్గహనం గభీరం
> అన్తస్యపారేభి విరాజతే విభుః"

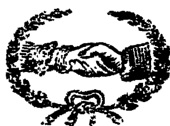
అని వ్యాసుఁ డన్నట్లు,

క. లోకంబులు లోకేశులు
లోకస్థులు దెగినపిదప నలోకంబగు పెం
జీఁకటికవ్వల నతతము
నేకాకృతి వెల్గునతని నే సేవింతున్.

అని పోతరాజుగారు చెప్పినట్లు "ఏకాకృతి వెల్గునతని" నీవెప్పుడు సేవింతువు. నీ కింక మోక్షమున కడ్డేమి? కవికందని, భక్తునికందని, జ్ఞానికందని యాపదవిని నీవు సులభముగా............

ఎవఁడురా అక్కడ డాక్టరుగారు వచ్చుచున్నారు. పో! అవలికిఁబో అని పెద్దకేక లోనుండి వినఁబడినది. వెంటనే పిచ్చివానిని విడిచి పోయితిని.

ఓమ్ శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సావిత్రి

మహాపతివ్రత

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

హిమాలయప్రాంతమునుండి వచ్చిన యొకమహాయోగిని నే డీసభలో నుపన్యసించును. సావధానచిత్తులరై వినఁగోరెదను.

మహాయోగిని యుపన్యాసము

పుష్పములలో గులాబి యెట్లో, రాలలో వజ్ర మెట్లో, లోహములందు కాంచన మెట్లో, మనవారిలో శూరుఁ డెట్లో, యాఁడువారిలోఁ బతివ్రత యట్లు.

గీ. "ధరణి నుండు ద్వితీయమహా దైవ మదియె" యని యొకకవి చెప్పినాఁడు. ఆఁడుజన్మ మెత్తి తరింపవలయును. అందులోఁ బతివ్రతయై తరింపవలయును. మఱియొకమార్గము లేదు. బ్రహ్మజ్ఞానసంపత్తిచేఁ బదు నాల్గుజన్మములకైనను మగవాఁడు మోక్షము నొందకపోవచ్చును కాని, నిష్ఫలాపేక్షమైనపతిభక్తిచే నాఁడుది యొకజన్మములో ముక్తి నొందఁ గలదు. పరమేశ్వరుఁడు కేవలప్రేమమయుఁడే కాక ప్రేమస్వరూపుఁడు కూడను. అందుచే ప్రేమతత్త్వమే సంసారతారకమైనది.

గీ. దంపతులప్రేమవంటి దీధరణి లేదు
వారికే ముక్తివిభవ మెప్పటికి నైన
వట్టిబ్రహ్మచారికి మోక్షపదవి సున్న
జ్ఞానియగువాని కద్ది సంశయము సుమ్ము.
ప్రేమలతఁ గోయు మని మనపెద్ద లనిరి
నాకు క్షమియింపు మామాట నచ్చ లేదు

మ హా ప తి వ్ర త

జన్మరాహిత్య పరమశాశ్వతసుఖంబు
భవ్యతమరాగ లతికోద్భవంబు కాదె ?

అందుచేత సాధువారిలో నొక్కగృహిణికి తప్ప బ్రహ్మచారిణులకు, యోగినులకు, సన్న్యాసినులకుఁ గూడ ముక్తి లభించు నని ధైర్యముగఁ జెప్ప వీలులేదు. ప్రేమాదిరసములు పుట్టుకతోడనే మనహృదయములం దున్నవి. మనము మనుజులకంటె నధమజంతువులుగా నున్నప్పటినుండియు నారసములు మనహృదయములం దున్నవి. ప్రియాగమనమున గుళుకు గుళుకు మనుఁగువ్వ ప్రేమాతిథ్య మెట్టిదో, సతీమణి యింటి కేతెంచిన భర్తపాదసేవ సరిగా నట్టిది. వానికి రెంటికిని తత్త్వమున భేద మేమియు లేదు. జ్ఞానము మనుజునకు సహజము కాకపో వచ్చునేమో కాని ప్రేమమాత్రము సహజ మని యొప్పుకొనక తప్పదు. అట్టి ప్రేమరస మెండఁజేసికొనఁ బ్రయత్నించి జ్ఞానముచేఁ దరింపఁ బూనుట యతికష్టము. అసహజము. అవసానమున దృశ్యాదృశ్యము కూడను. ప్రేమరస మెప్పటికిని గూడ నెండునది కాదు. ప్రేమ తొలగదు. జ్ఞానము కలుగదు. అట్టిసంధ్యవస్థలో మనుజుఁడు చిక్కుకొని యుభయభ్రష్టత నొందుట తగదు. అట్టి ప్రేమాదిరసములు సత్కార్యములందు, సత్పాత్రములందు, సముచితముగ, సద్వినియోగము చేసికొనుట చేతనే జన్మసాఫల్యము కలుగును.

అది గాక స్త్రీతత్త్వసమ్మేళనములో జ్ఞానముపాలుకంటె, భక్తిపాలు హెచ్చు. ఎందుచేత ననఁగా పరమేశ్వరునిచేతిలోన ప్రత్యక్షముగ నున్న సృష్టితంత్ర మంతయుఁ బ్రత్యక్షముగ స్త్రీచే నిర్వహింపఁబడుచున్నది. ఆఁడుది పరమేశ్వరుని ప్రతినిధిని యైయున్నది. ప్రేమసుధలచేఁ గాని కనుటయుఁ బెంచుటయు నెన్నఁడు సిద్ధింపదు. అందులకు జ్ఞానమక్కఱ లేదు. ప్రపంచపుటునికికిఁ బ్రేమయే మూలాధారము.

భగవంతుఁ డున్నాఁ డని, లేఁ డని, యున్నాఁ డనుమాటయే కాని యాతనికి సృష్టితో సంబంధము లేదని, లేనట్లే యున్నాఁ డని, యెన్నితలలతిక్కకొసవెఱ్ఱి సన్నిపాతపుదారులైన మగవాఁడు బుద్ధిలేక త్రొక్కినాఁడు కాని మగువ యాచింత కెన్నఁడైన లోనైనదా ? ఆ సంశయ మెన్నఁడైనఁ బొందివదా ? ప్రేమస్వరూపుఁ డైనపరమేశ్వరుని

యందు నిర్ణిద్రవిశ్వాసము, నిశ్చలభక్తి తప్ప ఆమెహృదయమున నింక ముఖ్యమైన దేమైన నున్నదా? ప్రేమామృతపూర్ణమైన యామెహృదయ మందు మఱి యొక్కటి యుండుటకుఁ దా వెక్కడిది ?

అదిగాక పత్యనురాగ మన్న నేమో కాంత కనుభవమునఁ దెలియును. కానఁ బరమేశ్వరుని తనప్రాణేశ్వరునిఁగా నిట్టె భావింపఁ గలదు. ఓకాంతలారా! మీకున్న మోక్షసౌకర్యము మీపురుషులకు లేదు. పురుషులు మీసాహాయ్యమునఁ దరింపఁగలరేమో!

ఒక మహాపతివ్రత వృత్తాంతమును చెప్పుదును. దూరయానశక్తి కలదానను. కావున నే నొక్కరాత్రి హిమవత్పర్వతకాంచన గంగాశిఖర మునఁ గూరుచుండియుండఁగా నిద్దఱు విద్యాధరస్త్రీలు చెప్పుకొన్న మాటల వింటిని. అందువలన నేను చెప్పఁబోవు మహాపతివ్రతనుగూర్చిన యంశము లనేకములు వారి సంభాషణవలనఁ దెలిసికొంటిని. అవి తరువాత చెప్పుదును. ముందా యుత్తమకాంత యైహికవృత్తమునఁ గర్ణములు పవిత్రములు చేసికొందము.

కృష్ణాగోదావరీమండల మధ్యగతప్రదేశమున నొక సంపన్నుని కుటుంబమున నామె కొన్నిసంవత్సరముల క్రిందఁ బ్రాచీగర్భమునఁ గాంతి రాశివలె నుదయించెను. ఆమె పుట్టినస్థల మేదియైన మీ కెందులకు ? జన్మస్థలమునకు, జన్మకాలమునకుఁ బ్రాముఖ్య మీయఁదగదు. మంచి స్థలమునఁ బుట్టినజీవుఁడు మంచివాఁ డని యనఁదగునా ? చెడ్డస్థలమునఁ బుట్టినవాఁడు చెడ్డవాఁ డనఁదగునా ? జాతకుని స్వరూపస్వభావాదులు జన్మస్థలకాలములఁబట్టి లేశము నుండవు. మాలపల్లెయం దరుంధతి పుట్టలేదా ? బ్రహ్మవంశమునఁ బుట్టినశూర్పణఖమాట యేమి ? దేశ కాలపాత్రాదులు జీవప్రకృతులపైఁ గొంతమార్పు తప్పకుండఁ గలుగఁ జేయు నని కొందఱు చెప్పుదురు. కాని యది సాధారణప్రకృతుల విషయమున వర్తింపవలసినమాట కాని యసాధారణప్రకృతులఁగూర్చి వర్తించుమాట కాదు. అసామాన్యప్రకృతులన్నియు దేశకాలపాత్ర బద్ధములైనవి కానే కావు. సృష్టిసూత్రమున కవి లొంగునవి కానే కావు. వానిని మినహాయింపుల క్రిందనే మనము చూచి గౌరవింపఁదగును. మనగౌరవము నవి యపేక్షించునవి కానే కావు. అట్టి యసాధారణశరీర

తేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన బుద్ధితేజస్సుతో, నంత కంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన యోగ్యతా తేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన భక్తితేజస్సుతో, నంతకంటె నూఱురెట్లు హెచ్చయిన యాత్మతేజస్సుతో నా తేజస్వినీమణి వేణువులో నాణి ముత్తెము పుట్టినట్లు, పంకమున భగవత్పూజార్హమైన పద్మము పుట్టినట్లు, నాఁగటిచాలున సీతామహాదేవి పుట్టినట్లు, సముద్రమున జగమంతయు శాసించు మహాలక్ష్మి పుట్టినట్లాపంపన్నుని కుటుంబమున నీప్రభారాశి ప్రభవించెను. ఆకుటుంబమున కెంతో కాంతి వచ్చినది. ఆ రాష్ట్రమున కెంతో కాంతి వచ్చినది. భారతదేశమున కంతకుఁ గూడఁ గాంతిఁ దేఁగల కమలాస్వరూపిణియై వెలసెను. ఆమె మహాలక్ష్మి యవతారమని పుణ్యాత్ములైన తల్లిదండ్రు లెఱిగి యామెకు మహాలక్ష్మి యని నామ ముంచిరి. ఈ బిడ్డ పుట్టినప్పటినుండియుఁ గన్నవారి కైశ్వర్యము వృద్ధి కాఁజొచ్చెను. తెల్లవాఱి లేచి మొదట నీపిల్ల మొగము చూడకుండ దైవప్రార్థనమైన ఁదల్లిదండ్రులు జేసి యెఱుఁగరు. ఈమె మొగము చూచిన నేమిలాభము కలుగునో యని యితరులు కూడ భావించి చూచుచుండెడివారు. ఈమె నెత్తుకొన్న నేమి విశేషమో, యీమెకు పాలిచ్చిన నేమివిశేషమో, తల దువ్విన నేమి విశేషమో యని యా యూరిప్రభుకాంతలు, బ్రాహ్మణకాంతలు తలఁచుచు, సమస్తోపచారము లీపిల్లకుఁ జేయుచుండిరి. ఎవ్వరికైన జబ్బుగా నున్నయెడల నీమెను వా రింటికిఁ దీసికొనిపోవుచుండుదురు. ఈమె యున్నచోట సుఖము, నారోగ్యము, నైశ్వర్యము, సంపత్తి యుండక తప్ప దని యందఱినమ్మక మై యుండెను.

కాని యీమె బాల్యముననే కొన్ని యద్భుతగుణములు వెల డించుచుండెను. పిల్లలు సాధారణముగాఁ బప్పుని, పండ్లని, భక్ష్యములని వలపులాడిపోవుదురు కదా, యీమె యెదుట నెన్ని మధురపదార్థము లుంచినను వాని నేవియు ముట్టక వ్యాసపీఠమున నున్న భగవద్గీతను జేతఁ బుచ్చుకొని యక్కడఁ గూరుచుండెడిది. బొమ్మలని, గడియారము లని, తోపుడుబండ్లని ఎన్నివింతవస్తువు లెదుట నుంచినను వాని నేవియు స్పృశింపక వీణయొద్దకుఁ బ్రాఁకి తీఁగలను గదల్చి కలకలలాడుచుండె

డిది. ముత్యాలసరము లని, పచ్చలహారము లని, బంగారు కంఠమాల లని—ఎన్నియెన్ని వస్తువు లామెయెదుట నుంచినను వానినిఁ దప్పించుకొని తల్లిగారిదేవతార్చనలోని జపమాల పట్టుకొని ప్రాకి వచ్చుచుండెడిది. ఈగుణములవలన నీమె పరుల కానందము, సుఖము, సంపద కలుగఁజేయువారే కాని స్వలాభము నపేక్షించి యేపనియైనను జేయువారు కారని యప్పుడే యంద ఱనుకొనిరి. భక్తురా లగు నని కొందఱు, సన్యాసిని యగు నని కొందఱు, ఎవరికిఁ దోఁచినట్లు వా రనుకొనుచుండిరి. జనకమహారాజు చక్రవర్తియు, సన్యాసియు నేకకాలమందే యైనట్లీమె చక్రవర్తినియు, సన్యాసియుఁగూడ నేకకాలమందే కాఁగూడదా? యని కొంద ఱనిరి. ఇంత యసామాన్యప్రకృతు లర్ధాయుర్వ్యక్తులే యనియు, ఋణశేషముఁ దీర్చుకొనుటకు వచ్చి తుడిచిపెట్టఁదగినంత తుడిచిపెట్టి, తుఱ్ఱున నెగిరిపోవు ననియు మఱికొంద ఱనిరి. ఎవరినాలుక కడ్డేమున్నది? అన్నిస్వాతంత్ర్యము లంతరించినను రాజకీయవిషయేతరతంత్రములందు మన కింక నాలాపస్వాతంత్ర్యము మిగిలియున్నది కాదా?

ఇంటియొద్దనే యామెకు విద్యాభ్యాస మైనది. అతిశీఘ్రముగ వ్రాయను, చదువను నేర్చుకొనెను. ఆంగ్లేయభాషయుఁగూడఁ గొంత నింటియొద్దనే నేర్చుకొనెను. అట్టె యట్టె వయస్సు హెచ్చుచున్న కొలఁది మొగములో లక్ష్మీకళ హెచ్చుచున్నది. శరీరము పుష్టియైన కొలఁదిఁ గంటిలోనిశాసనతేజము తీక్ష్ణమగుచున్నది. చిత్తమునకు వికాసము కలిగినకొలఁది నావరించిన పవిత్రత హెచ్చుగుచున్నది.

ఒక మహాసంపన్న కుటుంబములోని బాలుఁ డామెస్వరూప స్వభావాదులను విని వరించి, వివాహము జేసికొనెను. ఆమె పుట్టినింటివారికంటె న త్తింటివారికి హెచ్చుసంపన్నతయు, రాబడియు నుండెను. మహాదృష్టవంతురా లని జనవాక్యము విజృంభించెను. అది వట్టి తెలివితక్కువ మాట. ఈమెవలన నామహాసంపన్నుఁడే మహాదృష్టవంతుఁ డైనాఁ డనుమాట బుద్ధికలిగిన మాట. ఆయన కప్పటికున్న కష్టము విచారము లీమెవలనఁగాని శాంతింప వని భగవంతుఁ డెఱిఁగి యీమెను వారియింట సంరక్షకదేవతగ నుంచినాఁడు. పూజకొలఁది

పురుషుఁ డన్న సామెత యిచ్చట వర్తింపదు. అతఁడు చేసికొన్న పూజ కొలఁదియే యీపాలఁతి యాయనకు లభించిన దని యనుకొనుట సరిగా నుండును. ఇఁక నామహారాజున కేమిలోపము. ఆడినది యాట, పాడినది పాట, పలికినది పలుకు, చేసినది చేతఁ, ముట్టినది ముత్యము, పట్టినది బంగారము——ఇట్లు లిరువదియేడుసంవత్సరము లఖండవిజయము తో జరిగినది. ఆమెసంసార మెట్లు జరుపుకొనెనో ప్రతికాంతయేకాక,ప్రతి పురుషుఁడుకూడ తెలిసికొనవలసినదే. మనుష్యలోకమునకంతకు నాదర్శ ప్రాయమైన యీమెచరిత్రనముఁ దెలిసికొనుటవలన దోషశమన మగును. పూర్వమహాపతివ్రతల కథలందువలె నీమెచరిత్రమునందు దావానలభక్షణములు, సూర్యగ్రహనిరోధనములు, మృతసంజీవనశక్తులు మొదలగు నమానుషప్రజ్ఞలు లేవు. ఆకాలపరిస్థితులఁబట్టి యాసన్నివేశములు సిద్ధించి నవి. ఈకాలమున నవి యేవియుఁ గలుగవు. ఇప్పుడు సర్వసాధారణ ముగా సర్వసంసారములందు జరుగు సన్నివేశములలోఁ బతివ్రతయైన గృహిణి యెట్లు ప్రవర్తింపవలయునో యాపాఠమును దేశమునకు శాశ్వతముగా నేర్పిన యామహాపతివ్రత కనేకనమస్కారము లర్పించి మఱి చెప్పెదను.

సతికిఁ బ్రథమగణ్యమైనగుణము పత్యనురాగము. ఇదియే పునా దిగ సంసారభవన మంతయు నిర్మింపఁబడుచున్నది. ఇది యెంత బింక ముగా నుండునో భవన మంతనిలుకడ కలదై యుండును. దీనితత్త్వ మెట్టిదో రవంత పరిశీలింతము. భర్త పలికినపలుకులబట్టి, యిచ్చిన యీవినిబట్టి, చేసిన చేష్టనుబట్టి, చూపిన గౌరవమునుబట్టి భార్యయను రాగ మూసరవెల్లితలవలెఁ గ్రిందికి మీఁదికి నూఁగులాడుచుండును.అట్టి హెచ్చుతగ్గులు పత్యనురాగమున నెప్పుడు భార్యకుఁ గలిగినవో యది యనురాగము కాదని భావింపవలసియున్నది. భార్యకుఁ బతిని జూచిన మొదటిదినమున నెట్టియనురాగ ముండునో యట్టియనురాగమే విష్ణు దూతను జూచువఱకుండవలయును. ఇట్టియనురాగము కేవలము నిశ్చల మైనది దీనికి హెచ్చుతగ్గు లుండుట కవకాశము లేనేలేదు. తనకొఱకుఁ దా నెప్పుడు భర్తను బ్రేమించునో యప్పు డాయనురాగ మను రాగముకాదు. భర్తకొఱకేభర్తను ప్రేమించు పద్ధతిమాత్రమే పత్యను

రాగము గలది. పతివ్రత యని కొనియాడఁదగినది. అనఁగా నైహిక వాంఛాశూన్యమైన యనురాగము పత్యనురాగము. దేశమందున్న స్త్రీలందఱుఁ గూడ నిట్టియనురాగము నాకు నాభర్తపై నున్నదా యని ప్రశ్నించుకొనఁగ యథార్థ మేదియో తెలియును. నే నెఱిఁగినంతవఱకొక్కయీయిల్లాలిపత్యనురాగమే యట్లు నిశ్చలమైనది. సూర్యకాంతికి హెచ్చుతగ్గు లున్నవి; చంద్రతేజమునకు వృద్ధిక్షయము లున్నవి; సముద్రమునకుఁ బోటుపాటు లున్నవి. కాని, యీమె యనురాగమునకు హెచ్చుతగ్గులు లేవు. మొదటితత్త్వమైనయాకాశ మెట్లు మార్పు లేనిదో యీమె యనురాగ మట్టిది. నీ కెట్లు తెలియు నందురా—నే నద్భుతశక్తులను సంపాదించినదానను గాన మీరు విశ్వసింపవలయును. పదునెమినిమిదధ్యాయములలో భగవంతుఁడు బోధించినయనాసక్తియోగ మీమె సర్వసౌఖ్యసంపూర్ణమైన సంసారమునఁ బ్రత్యక్షముగ నాచరణమందుఁ జూపించిరి. స్త్రీ కిదియే మోక్షమునకు మొదటిమెట్టని గ్రహింపవలసినది.

ఇఁక మఱియొక సుగుణమునుగూర్చి చెప్పెదను. పతివ్రతలు సాధారణముగా గర్వభూయిష్ఠలై యుందురు. కాని బీదలపాలిటి కల్పవల్లియైన యీమహాలక్ష్మికి గర్వ మనునది గంధగంధలేశమైన లేదు. "గీ. వినయకారుణ్యబుద్ధివివేకలక్షణాదిగుణముల కాటపట్టయినవాని" అని ప్రహ్లాదునిఁగూర్చి పోతరాజుగారు చెప్పినారు. సర్వశుభగుణములలో వినయ ముత్తమమైనది. అట్టిగుణ మీమెకుఁ గలదు. ఎంతబీదపిల్లలైన సరే, యెంత దరిద్రకాంత లైన సరే, యెంతరోఁతగలుగు స్వరూపస్వభావాదులుగలవా రైన సరే యెంతయో దయతో లాలించి, బుజ్జగించి, యాదరించి, ప్రేమించి, బహూకరించి తిరిగి రమ్మని పంపివేయు నుదారస్వభావ మామెయందుఁ దక్క నే నెక్కడఁ జూడలేదు. ఈ కాంతాశిరోమణి తనకుఁ బరులకుఁ దత్త్వమున నెంతమాత్రము భేదము లేదని త్రికరణశుద్ధిగ నమ్మినయిల్లాలు. అట్టి పరమార్థదృష్టిచే నామెకుఁ గలిగిన యీవినయ మామెను బరమపూజ్యురాలిగఁ జేసెను.

గీ. ఇతఁడు నాశత్రుఁ డితని శిక్షింతు ననుచు
నతని నడఁచి త్రొక్కెడునాతఁ డధమతముఁడు

అందఱకు నేను దాసుఁడ ననుచు శిరము
నవనతము చేయునాతఁడే యధికతముఁడు.

అని బుద్ధుఁడు చెప్పిననీతి నాచరణమునఁ జూపినజ్ఞానవతి.

ఇఁకఁ గారుణ్యమునుగూర్చి చెప్పెదను. దాదాపుఁగా నిరువది యేడు సంవత్సరములనుండి యెన్నివందలకుటుంబములకు గుప్తదానము చేసి పోషించెనో యెవరు చెప్పఁగలరు? చదువులకుఁ గొందఱకు, భోజనములకుఁ గొందఱకుఁ, పుస్తకములకుఁ గొందఱకు, బట్టలకుఁ గొందఱకు, పత్త్రికానిర్వాహణమునకుఁ గొందఱకుఁ, గవితాప్రోత్సాహము నకై కొందఱకు, నిత్యభుక్తికై కొందఱకు, నలంకారములకై కొందఱకు, బుద్ధిలేక పాడైనవారి కింతటినుండి బుద్ధి కలుగుటకై కొందఱకు, పరితోషబహుమానములకై కొందఱకు—తెలుపిలేని యీవి, తెంపులేని యీవి, మెప్పుకోరని యీవి, త్రికరణశుద్ధియైన యీవి, ప్రచ్ఛన్నమైనయీవి, కృతజ్ఞతాలేశ మైన నపేక్షింపనియీవి, పరమాత్మ ప్రీతికరమైన యీవి మనుష్యస్వరూపదేవతాకాంతయైన యీమెహస్తమున నున్నది. ఎవరిమట్టునకు వారు నామీఁద నున్నదయ యీమహాలక్ష్మికి మఱి యెవ్వరిమీఁదను లేదని నిశ్చయముగా నమ్మి యీమెను ప్రేమించుచుండిరి. ఇట్టిభ్రమను గలిగించు ననురాగవైచిత్ర్యము శ్రీరామచంద్రమూర్తిహృదయమున నుండెను.

విద్య, జ్ఞాపకశక్తి మొదలగువానిఁగూర్చి చెప్పెదను. ఈమెకు మూఁడుభాషలలో నసాధారణపాండిత్య ముండెను. ఆంధ్రసంస్కృత భాషాగ్రంథముల లెక్క యేమి? మహాగ్రంథాలయములం దున్న యన్నియాంగ్లగ్రంథము లీమె చదివినారు. చదివిన దంతయు జ్ఞప్తిలో నున్నది. ఈమెబుద్ధి యేకసంతగ్రాహిత్వము కలది. వీరికుటుంబము పశ్చిమఖండప్రయాణము చేసినప్పు డీమె యాంగ్లేయభాషాధోరణి, యాంగ్లేయభాషాజ్ఞానమును గాంచి యచ్చటి గొప్పగొప్ప విద్యావతు లాశ్చర్యమంది యీమెనుగౌరవించిరి. ఆంధ్రభాషలో నమృతప్రాయమై, ధారాశుద్ధియైనకవిత్వ మీమె చెప్పఁగలిగియుండెను. ఈమె కవితాచాకచక్య మెట్టిదో విమర్శనప్రాగల్భ్య మట్టిది. కథాసంవిధానము నందుఁగాని, పూర్వోత్తరసందర్భమునందుఁగాని, వాగ్వ్యవహారము

లందుఁగాని యవలీలగ దోషము కనిపట్టి దిద్దఁగలమహానైపుణ్య మీామె కున్నది. ఈమె స్త్రీలసభలలో నెన్నిసారులో యుపన్యాసము లిచ్చి యుండెను. శారదాదేవివలె నుపన్యసింపఁగల విశారదత యీామెకుఁ గలదు. ఇదికాక వీణావాదనమందు నేర్పరి. తనకుఁగల్గిన యిద్దఱుమగ పిల్లలను, నల్గురాఁడుపిల్లలను మూఁడుభాషలందుఁదనవలెఁ బాండిత్యము గలవారిగను, వీణావాదనమందు శక్తిగలవారిగను జేసినారు. పిల్ల లందఱు దైవభక్తి గలవారు. మాతృపితృభక్తిగలవారు. ప్రజాహిత తత్పరులు. వినయవంతులు, వివేకులు, సత్ప్రవర్తనులు, ఇట్టియుత్తమ సంతాన మాామె కాంచెను. ఆకాంతాలలామ చేసికొన్న పూర్వమహా పుణ్యముచేత నిట్టిసత్సంతాన మాామెకుఁ గలిగినదని చెప్పఁదగదు. పిల్లలు చేసికొన్న పూర్వజన్మసుకృతముననే వీ రాామెగర్భమునఁ బడుట సిద్ధించె నని చెప్పఁదగినది.

ఎన్ని నెలలు ప్రయాణమైనను సరే యన్ని నెలలలోను, నన్ని పట్టణములలోను, నెప్పటి కేవస్తువు కావలయునో యని ముందుగఁ దెలిసికొని వాని నెచ్చటెచ్చట భద్రపఱుపవలయునో భద్రపఱచి, యవసరానుసారముగ నుపయోగించి యొక్కవస్తువైనఁ బోకుండ నన్నిఁగను నింటికిఁ దీసికొనిరావలసినదే. ప్రయాణపుఁబెట్టెల నామెయే సర్దవలయు నని చెప్పుదురు. ఎంతదూరదృష్టియో, యెంతవివేకమో, యెంతయవసరజ్ఞానమో, యెంతమేధాశక్తియో, యెంతభద్రప్రవర్త నమో చెప్పుటకు నాకు శక్తి చాలదు. కోటలో, బొమ్మలమేడలో, నెడమవైపున, రెండవగదిలో కుడిగోడమీాఁది గుండ్రనిగూటిలో నున్న యాావస్తువును భద్రపఱుపవలసిన దని జ్ఞాపకార్థముగా నిక్కడిదాసు లకు రెండువేలమైళ్లదూరమునుండి వ్రాయుట నెక్కడనైన విని యుండిరా? నేను వినలేదు. లక్షలకొలఁది రాఁబడి గల మహాసంసారపు భారమును భర్తకు లేశమైనఁ దగులకుండ నంతయుఁ దాను వహించి యవలీలగ నిర్వహించి పరమసుఖముగఁ బ్రవర్తించి వ్యవహారపుఁగాగిత ములు చూచుకొనుట, చదువుకొనుట, సుఖముగ మిత్రులతో సంభా షించుట మాత్రమే భర్తకు వదలివైచి యాాయనను నిర్విచారస్థితి

నుంచిన యీ యిల్లాలిఘనతకు, నుదారతకుఁ బ్రేమకు సాటియున్నదా! ఆహా! పరాత్పరుఁడా! ఎట్టియాత్మను సృష్టించితివోయి!

ఆమెయొద్ద నున్న సందడి కెన్నడైనఁ దెలిపియున్నదా! సంగీతములవారు, సాహిత్యములవారు, పురాణములవారు, కవిత్వములవారు, నుపన్యాసములవారు, మంగళపుటారతులవారు, హాస్యసంభాషణలవారు, నగరులోఁ దనచుట్టునుండి గౌరవింపఁబడుచుండ, పహారామీఁద బట్టలు తెచ్చినవారు, బంగారువస్తువులు చేసి తెచ్చినవారు, చేఁపలవారు, నడవిపండులవారు, పండ్లగంపలవారు, బట్టలుకుట్టువారు లోపలికిఁ బంపిన దాసులు లోనుండి వార్తలు వస్తువులు మోచికొనిపోవుచు వచ్చుచుండ, నోహోహో! కన్నులవైకుంఠముకదా! చూచి తీరవలసినదే—ప్రతిదినము పెండ్లియింటివలె నుండెడిదే. నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణము కనఁబడుచినదే! దైవవశమునఁ బిల్లల కెప్పుడైన జబ్బుచేసినను భర్తకుఁ దెలిసినయెడల నాయన బెంగపెట్టుకొనును నని యెంచి సాధ్యమైనంతవఱకు రహస్యముగ నుంచెడివారు. తనసౌఖ్యముకొఱకు తా నొక్కపనియైనఁ జేసియుండ లేదని కంఠోక్తిగాఁ బలుకఁగలను. self అను తత్త్వమును బూర్తిగాఁ దుడిచి పాఱవైచినవ్యక్తి నెప్పుడైన వింటిరా! ఇప్పుడు విని పవిత్రత నొందుఁడు.

ఆమెకు మృతి యనఁగ భయము లేశమైన లేదు సరికదా మహానందము కూడను. భర్తప్రోత్సాహముచేతను దొరసానుల తొందరవలనను operation చేయించుకొనవలసివచ్చినప్పుడు బల్లమీఁదఁ బండుకొని, తన్నుఁ గోయఁదెచ్చినకత్తులవాడిని బరీక్షించి, యిది యెందులకది యెందులకని యన్నిటి యుపయోగమును దెలిసికొని నవ్వుచు మత్తుమందు తీసికొన్న మానినీశిరోమణికి మరణభయ మున్నదా?—పీడైన నవ్వుకున్నయెడల దోష మున్నయెడల దేవసన్నిధానమునకుఁ బోవుటకు జంకుకాని, చంటిపిల్లవంటి నిష్కల్మషహృదయ యగునామెకు జంకేమి?

ఈమెకంఠరవము మర్దళధ్వనితో సమమైనది. అదియే యీమెకు మహాదృష్టలక్షణము. ఈమెమామగారిగొంతు మఱియొకవిధముగా నుండెడిది. అది మందరధ్వనిలో మహాగంభీరమైనది. మాటలాడు

చుండఁగా నాయనధ్వని యెంతయో లావుగ నిండుగ నున్న ట్లగపడు చుండెడిది. అది యాయన కదృష్టలక్షణము. అట్టికంఠధ్వని యిప్పటి యుత్తరాదిమఠస్వాములవారి కున్నది కాని యీయిల్లాలిగొంతువంటిది నేను వినియుండ లేదు.

తనకు రాఁబోవుమృతి నాలుమాసములకుఁ బూర్వమే యీమె కనిపెట్టెను. ఎప్పు డది వచ్చునో యని జాముజాము గడియగడియ లెక్కపెట్టుకొనుచుఁ బాతశాలను వదలి బాలిక యింటికిఁ బోవునట్లు మహోత్సాహమున నుండెను. ఆమె కన్యగ్రామములో మృతి సిద్ధించెను. స్వగ్రామమునుండి వెడలఁ బోవునప్పు డామె మామగారి నిల్ువవిగ్ర హామునకు మోకాళ్ల నమస్కరించి యిట్లు మనవిచేసెను. "మీావంశ మును గొల్చునవకాశము నా కిఁక లేదు. మీాపూర్వులవలన మీావలన వంశమునకుఁ గలిగినగౌరవమును నేను జెడఁగొట్టలే దనుటకు నాయంత రాత్మ సాక్షి—మీా నిశ్శరీరాత్మ సాక్షి. పరమాత్మ సాక్షి. నాకు సెలవు. నమస్కారము." అటుపిమ్మటఁ గొన్ని విష్ణుపటముల యొద్దకుఁ బోయి వానికి నమస్కరించి యిట్లు పలికెను. "నాకుఁ బరమేశ్వరునియందు దృష్టి నిలుకడగా నుండుటకు మీారు కొంత సాయము చేసినారు. ఇఁక నేను బరమాత్మయొద్దకే పోవుచున్నాను. నాకు సెలవిండు." తరువాతఁ దోఁట లోనికిఁ బోయి తాను పెంచినపూలచెట్లనన్నింటిని జూచి, స్పృశించి పుష్పములఁ ద్రుంపకుండ నాఘ్రాణించి "మిమ్మింకఁ జూడను. మీాకు నాకు ఋణము తీఱినది" యని పలికి, జయపరమేశ్వరా! యని యుత్సా హామునఁ బోయి తనకుటుంబముతో రైలెక్కెను.

ఆమె యిప్పుడు వైకుంఠమున లక్ష్మీసన్నిధానమున నున్నది. అట్టి యత్యుత్తమురా లింతకాలము జీవించియుంటయే దుర్లభము. ఆంధ్రదేశ మున నామెకొఱ కిప్పటి కేడ్చుచున్నారు. ఆమెకుఁ బునర్జన్మము లేదు. శాశ్వతమహానందము నామె రమాసన్నిధి ననుభవించుచున్నది. కొందఱుస్త్రీ లామెను దేవతార్చనలో మహాలక్ష్మితోపాటు పూజ చేసి కొనుచున్నారు.

విద్యాధరస్త్రీ లేమో మాటలాడుకొనుచున్నా రని చెప్పితిని కాదా! ఒకతె రెండవదానితో నిట్లనెను. "ఒక మహారాజ ధర్మపత్ని

యఁట. అత్యుత్తమురాలఁట. మంచివయస్సులోఁబవిత్రాగ్నిస్పర్శమువలన దేహము చాలించినదఁట. ఆమె మహాలక్ష్మీసన్నిధానమున సావిత్రితో పాటు గౌరవింపఁబడుచున్నది. హంసయాన మెక్కి యామె యుత్తర ద్వారమునొద్దకు రాఁగానే యప్సరస్త్రీలామెకు మంగళపుటారతులిచ్చిరి. కల్పవృక్షము జల్లునఁ బూవు లామెపై గురిసెను. అమ్మా! అమ్మా యని కామధేను వానందమున నఱచెను. అరుంధతీదేవి యామెతలపైఁ గర ముంచి యేదియో చదివెను. తనలోఁ గలుపుకొనునట్లామెను మహాలక్ష్మి కౌఁగిలించుకొనెను. నీ కష్టము చూచుభాగ్యము లేక పోయెను. ఆమె పూర్వజన్మమున నొక్క మహాతపశ్శాలి యఁట. మోక్ష మునకై తపస్సుచేయఁగా విష్ణుమూర్తి ప్రత్యక్షమైయిఁక రెండుజన్మము లెత్తినఁ గాని వీలులేదని పలికెను. తపస్సునకుఁ దిరుగ నాతఁడు కూరు చుండెను. తిరుగ విష్ణువు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. ఒకజన్మముకంటె నే నెత్తను. నా కప్పటికైన మోక్ష మిమ్మని యాతఁడు ప్రార్థింపఁగా సరే యాఁడుజన్మ మెత్తు మని విష్ణుఁ డానతిచ్చెను. ఆసాధువే యీయిల్లాలై పుట్టెనఁట. పూర్వము సాధువున కలవాటున్న సూర్యోపాసన యీయామె స్త్రీజన్మమునఁ జేసికొనెనఁట. దేవతార్చనసంబంధమగు నగ్నిజ్వాలచేఁ జీర యంటుకొన నొడలు కాలిపోయెనఁట. అట్టిపవిత్రాగ్నిచేఁ గాలినది జన్మపరంపర కాని శరీరము కాదఁట. ఇఁక నేమేమో యరుంధతిగా రుపన్యసించినారు. ఆమాటలు నాకుఁ దెలియలేదు. ఈమె మహాలక్ష్మీ సన్నిధానమున శాశ్వతముగా నుండునఁట." ఇవే నేను విన్నమాటలు. కాంతలారా! మీరు చేయఁ గూడనిపని యొక్కటి యున్నది. అది యేదనఁగా, ఆమె యీపాపప్రపంచమును వదలిపోయినదని యెన్నఁడు కంట నీరుపెట్టవలదు. మీరు చేయవలసినపను లున్నవి. అవియేవో చెప్పెదను.

ఆమెపేరు తలఁచుకొని కీర్తింపుఁడు. ఆమెస్వరూపమును దలఁచు కొని పూజింపుఁడు. ఆమెయోగ్యతను దలఁచుకొని యనుకరింపుఁడు. ఆమెప్రేమను దలఁచుకొని భగవత్ప్రేమ యట్టిదే యనుకొనుఁడు. ఆమె స్వార్థహీనతను దలఁచుకొని మహోత్తమజీవులతత్త్వ మదియే యను కొనుఁడు. అఖండములైన సర్వసౌఖ్యములం దామె యంటిముట్టనట్లుం

డినచర్యను దలఁచుకొని మోక్షమున కిదియే ప్రథమలక్షణ మను కొనుఁడు. అట్టి దేవతాతేజస్సు లోకసంగ్రహార్థమై యవతరించి యొక్క సారి రప్పుమని వెంటనే శాంతించిన దనుకొనుఁడు. ఆమెకు జయజయ ధ్వానము లిండు—జయ మహాలక్ష్మికి జయ—జయ చిన్నమ్మతల్లికి జయ జయ, ఆండాల్మహాదేవికి జయా—జయా—జయా. మహాపతివ్రతావు తల్లికిజయ (సభలో నొకరు) యోగినమ్మా! మ మ్మేడువవలదని చెప్పి మీారే యేడ్చుచున్నారేమి? అమ్మా! నిజమే. ఈమె యుత్తమగుణము లొక్కసారి మనము స్మరించుకొనుటచేతనే మన కింత దుఃఖము కలుగు చుండఁగా దాదాపుగా ముప్పదిసంవత్సరము లామెతో సర్వసౌఖ్యము లనుభవించిన మామహాప్రభుఁడు నామెతో నేకప్రాణుఁడైన మహా ప్రభుఁడు యేకపత్నీవ్రతుఁడైన మహాప్రభువు తరుగని దుఃఖములో మునిఁగియున్నాఁ డనుట యాశ్చర్యమేమి? కాంతలారా! నిత్యమామెను స్మరియించుకొనుచు సంసారములఁ జూచుకొనుచు సుఖముండుఁడు.

ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః.

సాక్షి

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషదేకాదశ వార్షికోత్సవ అధ్యక్షోపన్యాసము

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదేకాదశవార్షికోత్సవసభకు నన్నగ్రాసనాధిపతిగా నియమించినందుకు మీ కెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. క్రిందటిసారి యేలూరులో నిట్టిసభ జరిగినప్పుడు నన్నగ్రాసనాధిపతిగాఁ గోరిరి. అప్పటి యనారోగ్యస్థితివలన నే నంగీకరింపకపోయినప్పటికి నన్నుఁ దిరుగ నెన్నుకొని గౌరవించినందుకు మఱింత కృతజ్ఞుఁడను.

నేను బండితుఁడను గానని యీయూరివా రెఱుఁగుదురు; పై గ్రామములవా రెఱుఁగుదురు. నన్నెఱిఁగినంతవఱ కాంధ్రదేశ మంతయు నెఱుఁగును. సాహిత్యహీనతలో జగమెఱిఁగినవాఁడను గాని సాధారణుఁడను గాను. ఇట్టి నన్నుఁ బరిషత్తువా రేల యెన్నుకొనవలయునో నాకుఁ దెలియదు. తెలిసినవిషయ మేమియో యంతకంటెఁ దెలియదు "వెనుక జరిగినది పది పరిషత్సభలకుఁ బండితుల నెన్నుకొంటిమి కదా! ఈసారి యపండితు నెన్నుకొందము. ఇంతలోఁ జెడిపోవున దేమున్న" దని యూహించి మార్పుకొఱకై నన్నెన్నుకొని యుందురేమో! ఎట్టులైన నేమి? అవిలంఘ్యమైన మహాజనులయాజ్ఞఁ దులసీదళమువలె శిరమున ధరించి యిట నిలువఁబడితిని. నాకు సందేహ మెందుకు? నన్నిట నిలువఁబడుటకు నియమించినవారే నాచేఁ దమకార్యమును నిర్వహింపించుకొనుభారమును వహించి యున్నపుడు పనికి మాలి సందేహము లొందుటకంటెఁ బామరత్వ ముండునా? కవి కుండఁదగినయోచన, తొట్రుపాటు, సందేహము, నలజడి కవిచేతిలోని కలమున

కెందుకు? ఈస్వల్పసాధనమును మీ యిష్టానుసార ముపయోగపఱచు కొని మిమ్ము మీరు కృతార్థులుగఁ జేసికొనుఁడు. కలముగూడఁ గాసంత మంచిదే యనునట్లు నన్ను రవ్వంత కృతార్థునిఁ జేయుఁడు. చేయుట కవకాశము లేక పోయినఁ బోనిండు. ఇఁకఁ గార్యక్రమము ననుసరించి సభాచర్య జరిగింతము.

సమ్మానసంభావ్యులగు శ్రీ శ్రీపిఠాపురమహారాజావారి మనో హరమైన యుపన్యాసమును వింటిమి. దానినిగూర్చి నే నేమైనఁ జెప్ప వలసియుండునెడల నా యుపసంహారోపన్యాస మందుఁ జెప్పెదను. ఇఁక నా యుపన్యాసమును జదివెదను.

పీఠికాపురము:—ఈసభ పీఠికాపురముననే తదాస్థానమహా రాజువారిచే నాహ్వానింపఁబడినది. ఆహ్వానించినవా రెట్టివారు? ఆంధ్ర భాషాపోషకులు, నాంధ్రభాషాకోవిదులు, నాంధ్రభోజబిరుదార్హులు, నత్యంతసుగుణసంపన్నులగు నీ మహారాజుగారు. ఆహ్వానింపఁబడినదేది? అన్ని దేశభాషలలో నఘృతాధిక మాధురీధురీణ యని యేభాష యాచం ద్రార్కఖ్యాతిఁ గాంచినదో, యేభాషామతల్లిని సేవించుటచే రాజరాజ నరేంద్రుఁడు మన యందఱియిండ్లలో దేవతార్చన వేదికలపై దివ్య మూర్తులతోపాటు పూజ నందుచున్నాఁడో, యేభాషాయోష నభ్య ర్చించుటచేఁ గృష్ణదేవరాయలయశస్సింహాసన మష్టదిగ్గజములు వహించు చున్నవో యట్టి యాంధ్రభాషాదేవిని సేవించుట కేర్పాటుకాఁబడిన సాహిత్యపరిషత్తు. ఆహ్వానించిన దెచ్చటికి? రామలింగకవి కాలమునకుఁ బూర్వమునుండియే కాక యిప్పటికిఁగూడఁ గళింగదేశాభరణమగు పీఠికాపురమునకు. మల్లన్న—ప్రౌఢకవి మల్లన కాఁడు. పావులూరి మల్లన్న భిన్నాంకపు టక్కుటిక్కు లిక్కడి కొక్కబారెఁడులోనివే. మలయమారుతముతో వచ్చిన రసికజనమనోభిరామపరిమళము లిటకు రెండుబారలలోనివే. లక్షణాపరిణయ శబ్దాలంకారపు టంగుటింగు లిక్కడికి మూఁడుబారలలోనివే. అయిన నిది కేవలము సారస్వతప్రాము ఖ్యమునందిన పట్టణము మాత్రమే కాదు. శివకేశవసన్నిధానమునఁ బరమపవిత్రమైనది కూడను; పాదగయాక్షేత్రమగుటచే నిది మహా క్షేత్రము. అష్టాదశపీఠములలో నిది యొకటి. మహాకవినిలయ మగు

టచే రక్తికి, మహారాజాస్థాన మగుటచే భుక్తికి, మాధవమహాక్షేత్ర మగుటచే ముక్తికి నిదానమైన యీపుర మాంధ్రదేశమహిళామతల్లికంఠ మాలానాయకమణియై ప్రకాశించుచున్నది.

ఇదిగాక చీనాదేశపువారి రాయబారి హియాన్‌త్సాంగ్ అను నాతఁడు మన యార్యావర్తదేశమునకు వచ్చి యిచ్చటివిశేషములు వ్రాయుటలో దక్షిణమునఁ బిష్టపుర మనునొక ప్రసిద్ధమైనపట్టణ మున్న దని వ్రాసినాఁ డనియు, నంతకుఁబూర్వుఁ డొకఁడో గ్రీసుదేశస్థుఁడు కాఁబోలుఁ బిష్టపురఖ్యాతిని వెల్లడిచేసియుండె ననియు మ-రా-రా-శ్రీ ది హానరెబిల్ న్యాయమూర్తి వేపా రామేశముపంతులుగారు నాతోఁ బలికిరి. ప్రాచీనచరిత్రాంశవిమర్శనాసక్తులగు వారిమాటలను బట్టి యీ పట్టణము దాదాపుగాఁ గ్రీస్తుశకమునకుఁ బూర్వమునుండియుఁ బ్రసిద్ధి వహించియున్న దేమో యని యెంచఁదగియున్నది.

మహారాజమందిరము:—అట్టి యీపట్టణమున మహారాజమందిర మున మనసాహిత్యపరిషత్తు సమావేశమైనది. సంగీతసాహిత్యసుప్రసిద్ధుఁ డగు కవివర్యుని యనేక చిత్రవిచిత్రార్థప్రతిపాదనయుక్తమైన వసు చరిత్ర సంగీతపురాణపఠనము జరిగిన దీ సభయందే. సర్వాశామదకుఁ బరిణయ మెందుకోయి యని రామభక్తుఁడైన లక్ష్మణుఁడు కృష్ణ మూర్తిని బరిహాసించిన దీ సభయందే. ఋలుసువారింటఁ బుట్టిన విద్యా రణ్యుఁడు ముప్పదిరెండుపుట్ల రత్నగథను రామార్పణముగ గ్రహించిన దీ సభయందే. భరతాభ్యుదయాధిపతి శతఘుంటకవిత్వకాలము శారదా దేవితోకూడ గజ్జెలుకట్టుకొని తాండవించిన దీ సభయందే. రావువంశ ముక్తావళిని రామరాజేంద్రుని కంఠసీమనలంకరించిన యాస్థానసోదర కవు లర్ధసింహాసన మధిష్ఠించిన దీ సభయందే. కవులకుఁ గనకవర్ష మన్ని ఋతువులందుఁగూడఁ గురియుచున్న దీ సభయందే. నవీనగౌతములు, నర్వాచీనపాణినులు, నూతన బాదరాయణులు విజయదశమినాఁడు మా మహారాజేంద్రునిపై వారి పుత్రపుత్రికాసంతతిపై నాశీఃప్రసవవృష్టిఁ గురియించుచున్న దీ సభయందే. ఆస్థానవైణికాగ్రగణ్య వీణారవా మృతాస్వాదనావశములైన చిలుకలుఁగూడ స్తంభోపరివిటంకములనుండి సహావైఖరిని "రామా" యని యనఁబోయి సంగీతవైఖరిని "రీమా"

యని యనుచున్న దీ సభయందే. అట్టి యీసభయందుఁ దెనుఁగు రాయఁడు మొదలు తెనుఁగుబాసలోఁ బండితుఁడు తెలుఁగుబాసగుఁ బరిపోషకుఁడు నగు నీ మహారాజువఱకు విద్యాపోషణమునకు విశేషవిశ్రుతి కెక్కి దినదిన ప్రవర్ధమానముగ నెక్కుచున్న యితోధికవృద్ధిగా నెక్కఁగల యీసభయందు, రమాశారదాకేళీమందిరమగు నీ సభయందు మనము నేఁటికి సమావేశమైతిమి. ఎందుకు? ఆంధ్రశారదాదేవీసమారాధనమునకు. ఆహా! ఎంత మహాకార్యమునకై—యెంత మహారాజుచే నాహ్వానింపఁబడి యెంత మహాక్షేత్రమున నెంత మహోన్నతయశస్వంతమైనసభయం దెందఱు మహాకవిపండితులు సమకూడిరో! ఆంధ్రభాషా పండితులును, నాంధ్రభాషాభివృద్ధికై యత్యంతము శ్రమమొనర్చుచున్న వారును నగు గౌరవ్యులగు శ్రీ రాజా పానుగంటి రామారాయణంగారు నిరంతర రాజకార్యనిర్వహణదీక్షాబద్ధులై యుండుటచే నిటకు దయ చేయుట తటస్థింపదేమో యని సందేహించితిమి. కాని యాదృచ్ఛికముఁగా రాజ్యాంతరములచే గంజాముమండలమునకు వారు వచ్చి తిరుగ మదరాసునకుఁ బోవునప్పుడు తమ మిత్రులగు మా మహారాజుగారిని జూడ నిట దిగి పరిషత్సభ నిట్లలంకరించుట భాషాభిమానుల కందఱకుఁ బరమానందముగా నున్నది. మదరాసులో రాజప్రతినిధిగారి ప్రథమమంత్రి వీరగుటచే రాజప్రతినిధిగారే పరిషత్సభ నిట్లు బహూకరించి రని యెంచవలసియున్నది. ఆహాహా! ఇది యెంత మహాసుదినము! సెప్టెంబరు రెండవతేది. పోనిండు. అది మన కెందుకు? దుందుభినామసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధైకాదశి భాషాచరిత్రమందు బంగారువర్ణములతో ముద్రింపవలసిన భద్రతిథి కాదా? ఆంధ్రశారదాజయంతి జరుపఁదగిన యమూల్యదిన మిదియేకదా! ఆంధ్రభాషకు జయమగుఁ గాక; ఆంధ్రభాషాపోషకులకు జయమగుఁ గాక? ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు జయమగుఁ గాక!

ప్రస్తుతాంధ్రభాషాస్థితి:—ఆంధ్రభాష ప్రస్తుత మెట్టిస్థితిలో నున్నదో రవంత చెప్పెదను. నేను జెప్పుట యెందుకు? ఆంధ్రభాషాదేవి యెట్లున్నదో మీరేచూడుడు. అదెట్లు? సహజభావనాబలసంపన్నుల మైన మనము మనస్ఫూర్తిగాఁ జూడఁదలఁచుకొన్నయెడల శారదా

దేవి మనకుఁ బ్రత్యక్షము కాకపోవుటయే. మనశక్తికి బద్ధులుకాని దేవత లెవరు? నాయనలారా! బాహ్యనేత్రములను రవంత ముకుళింపఁ జేయుఁడు. అంతరనేత్రజ్యోతి నెగసనఁ బొడిచి దానికిరణము లటు లిటులు చెదరనీయక సంక్షోభవింపఁజేసి మనకుఁ గావలసిన విషయముపై సుస్థిరముగ సూటిగఁ గేంద్రీకృత మొనర్పుఁడు. ఆహావనౌకలందలి యన్వేషణజ్యోతికంటె ననేకగుణతేజస్సమృద్ధమగునట్లు, వెలుఁగఁ జేయుఁడు. ఇఁకనేమి! అదిగో! అదిగో! ఒడలు జలదరించునట్లు, కనులు కృతార్థము లగునట్లు, మనస్సు పుష్పించునట్లు, జన్మము తరించునట్లు—ఆంధ్రశారదాదేవి దర్శన మిచ్చుచున్నదే! అనేకసహస్రచంద్రమండల సన్నిభమైన యాస్యమండలము వీణాదండమువంక రవంత యొఱగి యున్నది. అందుచేఁ గిరీటమునుండి వ్రేలాడుచున్న ముత్తెములగుత్తి మేరువునొద్దనున్న వీణబిరడపై వ్రేలాడుచున్నది. బాగుగా పరిశీలిం పుఁడు. ఎడమమోకాలిపై మడఁచినకుడిమోఁకాలివంపు ప్రక్కను రవంత వెనుకగ దేవతాచందన నిర్మితమైన వీణకుండ ప్రకాశించుచున్నదే, దివ్య సర్వసుధాసేచనమున వీణాదండము తీఁగచెట్టు చిగిర్చిన ట్లామె యెడమ చేయివ్రేళ్లు తంత్రులపై నెట్లు కదలుచున్నవో. ఆహా! అదిగో కుడి వైపున రాజరాజనరేంద్రుఁడు, నెడమవైపునఁ గృష్ణదేవరాయలు వింజా మరములు చేతఁ బుచ్చుకొని యెట్లు వీచోపు లిడుచున్నారో! అదిగో! ఆపీతము మొదటఁ బీతాంబరపు నడికట్టుతో నిలువఁబడి దేవికిఁ బారి జాతపుష్పములతోఁ బూజ లొనర్చుచున్న యాపౌరోహిత్యబ్రాహ్మణుఁ డెవరో యెఱుఁగుదురా? అదిగో! ఒక్కచింతాకంతవాని—క్రిందుగ నిలువబడిన యాకుండలాల సోమయాజి కప్పురపుటారతిపళ్లెరము చేతఁ బుచ్చుకొని—వహవ్వా! నీరజాసననీరజపత్రాక్షికి నివాళు లిచ్చు చున్నాఁడే! మఱియొక బెత్తెడు క్రింద—పురోహితునియంత పొట్టియుఁ గాక, సోమయాజియంత పొగయుఁ గాక మట్టసపు మాపెరిగనున్నమంత్రి శిఖామణి మహాలక్ష్మీదేవి కోడలిని మందాకినీసలిలపుగిండి దోసిటఁబట్టు కొని సేవించుచున్నాఁడే! ఆర్యులారా! చూచుచున్నారా?

ఉ. క్షోణితలంబు నెన్నుదురుసోఁకగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత
శ్రోణికిఁ జంచరీకచయసుందర వేణికి రక్షితామర

శ్రేణికిఁ దోయజాతభవచిత్తవశీకరణైకవాణికిన్
వాణికి నక్షదామశుకవారిజపుస్తకరమ్యపాణికిన్.

అని పఠించి చాపచుట్టుగ సాష్టాంగదండప్రణామ మిడుచున్న యాజాంబూనదవిగ్రహమును గాంచి మీకన్ను లానందబాష్పములను విడుచుచున్నవా? ఆహా! అది యేమి? ఆకవిత వినియేనా శారదాదేవి శిరఃకంపన మొనర్చినది; కాక యుభయమహారాజేంద్రుల వింజామరసేవవలననా యామెచెవినున్న చెంగల్వ గదలినది! అట్లు కదలిన చెంగల్వనుండి జాఱిన యమృతబిందువు లెట్లు వీణాతంత్రులపైఁ బడుచున్నవో! నాయనలారా! ఈచర్యయంతయు నామెపీఠమునకు దిగువనున్న రెండుమూఁడు మెట్లమీఁదిది! కాని యిదియంతయు మనకేల? దిగుఁడు; పదెనిమిది మెట్లు దిగుఁడు; మృచ్ఛకటికాపరివర్తనమును జూలియస్ సీజరుపరివర్తనమును జేతఁ బట్టుకొని నిలువఁబడిన యాస్థవిష్ఠుని గాంచితిరా! బిల్వేశ్వరీయ శంకరవిజయధ్వజాది గ్రంథములను జేతఁ బుచ్చుకొని పలుకుదయ్యమా! ఇది పాయసమమ్మా! బమ్మదయ్యపుటిల్లాలా! ఇది పానకమమ్మా! త్రాగుమమ్మా" యని తల కంపింప స్పష్టముగ సంబోధించుచున్న యాప్రహస్వరూపుని గాంచితిరా? అదిగో! మహేంద్రవిజయ నయనోల్లాసకర్తలగు సోదరకవులు శ్రవణానందముగ శారదాగాన మొనర్చుచున్నారు. వినుచున్నారా! వారి గానమధురిమచే నాకర్షింపఁబడి కాఁబోలు నొక్క శాంతస్వరూపుఁడైన వృద్ధుఁ డటకువచ్చి యారంభించిన భారతము పూర్తికాలేదు; ఇది యమ్మగారి కర్పింపవచ్చునా లేదా" యని పీచుకాగితముల పెద్దకట్టను వారికి జూపి యడుగుచున్నాఁడు. ఆలకించుచున్నారా? ఏవో బరువైనగ్రంథములు పదిసంపుటములు కాఁబోలు జేతఁ బుచ్చుకొని యెత్తు మధుర పాగఁజుట్టుకొని దగ్గుచు కష్టమున మెట్లెక్కుచున్న యాముసలాయన యెవరో యెఱుఁగుదురా? ఈయనను జూచి బిల్వేశ్వరీయకర్త గుఱ్ఱుమనుచున్నాఁ డేల? తన ప్రసన్నరాఘవ విమర్శనముమాట పరాకు పడినాఁడు కాఁబోలు! ఆహా! శతఘంటకవు లిద్దఱు—ఒకరు ముసలివారు; నొకరు పడుచువారు, ఒక రెఱ్ఱనివారు; నొకరు నల్లనివారు. ఒకరు పొట్టివారు;నొకరు రవంత పొడుగువారు. నొండొరులఁ గౌగిలించుకొని

మనగ్రంథములు శారదాదేవి కర్పింతమని యొకరితో నొకరు చెప్పుకొనుచుఁ బూర్వవైరములు వదలి చెట్టపట్టముల వైచుకొని మెట్లు లెక్కుచున్నారు వారిని గాంచితిరా? కాని వీరి కొకటి రెండుమెట్లు ముందు బుద్ధచరిత్రమును సరస్వతీసంచికలను జేతఁ బట్టుకొని కంటిజోడుతో ముందునకుఁ బోవుచున్న యా భాషాపోషకతేజ మేబ్రాహ్మణప్రభునిదో పరిశీలించితిరా?

మహాజనులారా! ఇదివఱకు మనము కాంచినవారందఱు గతించిన వారు. ఇప్పుడు బ్రదికి బట్టకట్టుచున్న వారిని గ్రంథము కలముఁ బట్టిన వారి నికముందు చూడఁదలచియున్నాము. ఇఁకఁ గొన్ని మెట్లు దిగుఁడు. అదిగో! శారదాదేవీచరణారాధనమునకై యింద్రధనస్సురంగులుగల యెన్ని యోపూవులను దట్టలోఁ బెట్టుకొని యొక్క ముసలియాయన యా మెట్టుమీఁదఁ గూరుచుండినాఁడు, కనఁబడుచున్నాఁడా? అని భక్తచింతామణిపుష్పములు కాఁబోలు! అచ్చట నొక పెద్దదుకాణ మున్నది. చూచితిరా! అదేదో వంగభాషనుండి పరివర్తనమునొందిన బహుళములైన నవలలుగల గ్రంథనిలయము కాఁబోలు! ఆ ప్రక్కను ఫర్లాంగు చదరపుస్థలములో దాదాపుగఁ బండ్రెండుగజములయెత్తు వఱకుఁ బేర్పఁబడిన యా పుస్తకములసమూహ మేదో యెఱుఁగుదురా? అవియే పాటలనాటకములు. ఓ; యెగురుచున్నవి. గిరగిర దిరుగుచున్నవి! నేలపైఁబడుచు నెంతగందరగోళమైనఁ జేయుచున్నవి. ఈసందడిలోఁ బర్లాకిమిడి వాస్తవ్యుఁడైన బ్రాహ్మణుఁ డొక్కఁడు నవ్యసంగీతపురాణ ధోరణితోఁ దాళపు జిప్పలు చేతఁబుచ్చుకొని తాండవించుచున్నాఁడు. అదిగో! ఒక్కభాషాపండితుఁడు "ఇటుచూడుఁడు" అని తర్జనితోఁజూపించుచున్న పెద్ద యక్షరములేవో చదువఁగలరా? "విజ్ఞానసర్వస్వాది గ్రంథము లిక్కడ"నని వ్రాయఁబడియున్నది. సెభాస్! ఇవి గీతపద్యనాటకము లని యెవ్వఁడో యొకఁడు కీర్తనాసంచిమూటను విప్పుచున్నాఁడు. ఇవి స్వతంత్రముగ రచియించిన నవలలని గుమికూడి కొందఱేవో పేళ్లను జదువుచున్నారు. సౌందర్యతిలక మని మఱియేమో యని వినఁబడుచున్నది. ఇదిగో! నూతనాంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర మని యొకపుస్తకమును జైకెత్తి యెవరో చూచున్నారు. ఆమూలలను రాశిపోసిన

వన్నియు గ్రామ్యభాషాగ్రంథములు. అచ్చట వృద్ధుఁడయ్యును బలిష్ఠు
డైన యొకబ్రాహ్మణవర్యుఁడు గ్రామ్యభాషోత్కృష్టత నుపన్యసించుచుఁ
దమ పుస్తకములలోఁ బ్రమాదమునఁబడిన విమర్శావర్శవిమర్శాదర్శ
మను గ్రంథమును బైకిఁదీసి గీతనాటకముల దొంతరపైకి ఘూయని విసరి
వైచుచున్నాఁడు. అచ్చటఁ జేరిన గ్రంథకర్త లయిదాఱువందలకుఁబైగ
నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నారు. వీ రందఱచేతులలో నొక నాటకమో,
నవలయో, ప్రహసనమో, చిన్నకథయో యున్నదికాని రిక్తహస్తుఁ డొక
డును లేఁడు. ఇక్కడఁ జుట్టకాని సిగరెట్లుకాని కాల్పఁగూడదని పెద్ద
యక్షరములు గోడలపై వ్రాయఁబడియున్న యాకొట్లేవో యెఱుఁగు
దురా? అవియే తాళపత్రగ్రంథనిలయములు. ఆసమీపముననే కొందఱు
చేతులలో నేమియోకాని గలగలలాడించుకొనుచుఁ దిరుగుచున్నారు
కనుచున్నారా ? రాగికడియములలోఁ దగిల్చిన రాగిరేకులున్నవే
యవియే పూర్వశాసనములు; వారే భావ్యాంధ్రసారస్వత చరిత్ర
కారులు. వహవ్వా! ఎక్కడఁ జూచినఁ గవియే. ఎక్కడఁ జూచిన నాటక
కర్తయే. ఎక్కడఁ జూచిన నాఖ్యాయికుఁడే! ఎక్కడఁ జూచిన విమర్శ
కుఁడే. ఎక్కడఁ జూచినఁ దూర్పువారి పొట్టిరేచ, పడమటివారి
బారెఁడేసి దీర్ఘములు, మధ్యమండలపువారి మట్టసపు మాటలు. ఒక
రీతి యేమి యొక వైఖరి యేమి? అచ్చట నన్నియుఁ గలసియున్నవి.
కవులు గవులను తిట్టుచున్నారు. కవులు విమర్శకులను దిట్టుచున్నారు.
విమర్శకులు కవులను దిట్టుచున్నారు. విమర్శకులు విమర్శకులను దిట్టు
చున్నారు. కవులు విమర్శకులై వారు విమర్శకులు గవులైనవారిని
దిట్టుచున్నారు. వీరిపక్షపువారు వారి పక్షపువారిని దిట్టుచున్నారు.
వారిపక్షపువారు వీరిపక్షపువారిని దిట్టుచున్నారు. ఏపక్షమున లేనివారు
రెండు పక్షములవారిని దిట్టుచున్నారు. మహాజనులారా! ఈ మహా
కోలాహలములోఁ గొందఱు మగువలుఁకూడఁ గనఁబడుచున్నారు
చూచితిరా! అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల యని, సావిత్రీనాటకమని, మఱి
యేమో యని సన్ననైన గొంతులతో సంగీతమువంటి ధ్వనులు వినఁబడు
చున్నవి. తెల్లగ సుద్దకొండలవలె నగపడునవి యేవో తిలకించితిరా!
ఆంధ్రపత్రికలు, కృష్ణాపత్రికలు, హితకారిణీపత్రికలు, న్యాయదీపికలు,

గోదావరీపత్రికలు, జన్మభూమిపత్రికలు. ఇవికాక యెన్నియో గ్రంథ
రూపమున వెలువడిన సంచికలు. ఇఁక నావైపున నున్నవారెవరు?
వారే నవ్యకవులు. తెనుఁగుతోటలో యుద్ధగీతములు, మోహగీతములు,
భావగీతములు, ప్రేమపాటలు ఝుంయిమని రొదచేయుచున్నవి. విను
చున్నారా? ఈమహాసంకులములో రాట్నపుగీతములు, ప్రత్తిగీతములు
ఖద్దరు పాటలు, నూలొడుకుపాటలు, ఏకుచేయుపాటలు, స్వరాజ్యదర్ప
ణములు, స్వరాజ్యతాంబూలములు! ఇవికాక స్త్రీలు పురుషులుకూడఁ
దెఱపిలేకుండ నుపన్యాసములు! వాక్కునకు వ్రాతకు నింత విజృంభ
ణము మున్నెన్నఁడైననుండెనా? ఓ! ఏమి సంక్షోభము! ఎంతశక్తి! ఎంత
జీవము! ఎంతధాటి? శారదాదేవి కింత మహోత్కృష్టదినములే
లేనట్లు కనఁబడుచున్నదే! కాని మొదటి రెండుమూఁడు మెట్లమీఁది
వారెవరో కేకలిడుచున్నారు వినుఁడు. ఎందుకాగోల! ఎందు కొపనికి
మాలిన వ్రాత! ఎందు కాతుక్కు! ఆపెంట" యని కేకలిడుచున్నారే!
సరస్వతీదేవి యామాటలు విని సన్నగ సన్నగ నవ్వుచున్న దెందుకో!
ఎవ్వరైన నెఱుఁగుదురా? ఎఱిగియుండునెడల నాకుఁ జెప్పరా?
మీరు, మీరు. ఇంతలో నా మూలనుండి యేదియో ధ్వని వచ్చు
చున్నది. వినుఁడు ఎవఁడో మాటలాడుచున్నాఁడు. "పనికిమాలిన
వ్రాతయా! అబ్బ! మ మ్మధిక్షేపించుచున్న మీరు చెప్పిన కవిత పనికి
మాలిన వ్రాతకాదుకాఁబోలునేమి!మీపై వారికవితముందు మీరుచెప్పి
నదియుఁ దుక్కే క్రిందివారివ్రాత పై వారివ్రాతముందుఁ దుక్కు. అది
వారి పై వారివ్రాతముందుఁ బెంట. అన్ని కవిత్వములు గాళిదాసుని
కవిత్వముముందుఁ దుక్కు. కాళిదాసుని కవిత్వమైనను పుట్టితేనె కవి
త్వముముందుఁ బెంట. అదియైనను బ్రహ్మానుసంధానమున వేదర్షుల
నుండి నిష్ప్రయత్నముగ నుద్బుద్ధమైన కవిత్వముముందుఁ దుక్కు. ఆ
వేదర్షులైనను యోగమహత్త్వమునఁ దపోమాహాత్మ్యమునఁ బ్రకృతి
కాంతముంగురులలో నొక్కవెండ్రుకలోని వంకరటింకరలైనను సరిగఁ
జెప్పలేకపోయిరే, అట్టిచో నెవనికవిత్వము దుక్కు, ఎవని కవిత్వము
ముక్కు, ఎవనికవిత్వము పెంట, ఎవనికవిత్వము పంట. అందఱుఁ బ్రయో
జకులే! అంద ఱప్రయోజకు లే! మాకాలమందు మమ్మెట్లు పైవారు

తిట్టుచున్నారో, మీకాలమందు పైవారు మిమ్మట్లు తిట్టినవారే. లోక
చరిత్ర మన్నియుగములందుఁగూడ నాడిన యాటయే యాడుచున్నది.
కాని యొక్కచోటఁ గ్రోఁతులభాగవతమాడి యొకచోట గోవిందనామ
స్మరణ చేయుటలేదు. బుద్ధిలేకపోవుటచేత నెప్పటి కప్పటికే పరాకు.
పైమెట్టువారు వారిపై మెట్టువారి మొట్లనుదినుచుఁ దమ క్రిందిమెట్టున
నున్నవారిని మొట్టుచున్నారు. ప్రపంచమునకు సిగ్గెక్కడిది?" అని
ఇంక నేమేమో జంఘాలశాస్త్రి యాకాశమంతనోరు పెట్టుకొని మొండి
మోటత్రోవగా బడితబాజాపద్ధతినిఁ బలుకుచున్నాఁడు. సాక్షిసంఘోప
న్యాసము లింకఁ గట్టిపెట్టరాదఁటయ్యా యని పైమెట్టునుండి వెంకట
రత్నముగారు కాఁబోలు పలికినారు! ఈ వెంకటరత్నముగారికి సాక్షి
యనఁగ నింతద్వేష మెందుకో! మహాజనులారా! మఱియొక ప్రక్కను
జూడుఁడు. అఱువది సమీపించుచున్న వృద్ధపండితుల యెదుట నిద్దఱు
పడుచుపండితులు కూరుచుండి యప్పుడే యక్షరస్వీకరణ మొనర్చుచున్న
యర్భకులవలె "అఆ ఉఊ" అనుచున్నారేల? వారే సూర్యరాయ
నిఘంటు కార్యాలయమందలి పండితులు. గ్రామ్యభాషా గ్రంథోపద్రవము
నుండి భాషను రక్షించి యుద్ధరించిన భాషాకోవిదుఁడైన యాంధ్రభోజ
మహారాజు మీయెదుటనే కానఁబడుచున్నాఁడు. "భాషోద్ధారకా!
పుత్రపౌత్రాది సంపత్తితో నిండుగా నూఱేండ్లు వర్ధిల్లుమయ్యా మహా
రాజా!" యని మహాజనులంద ఱొక్క మా టాశీర్వదింపరా? మహా
జనులారా! తెలి పడుచున్నది. దేవతాదర్శన మింకఁ జాలును.

మహాజనులారా! శక్తివంచన లేకుండ శారదాదేవీపూజకై
యెందఱు గ్రంథకర్త లెంతగాఁ బాటుపడుచున్నారో చూచితిరా? ఇన్ని
పాటులుపడి యేమి ప్రతిఫల మొందుచున్నారో యెఱుఁగుదురా?
పస్తులు. పరిభవములు. ఈపుస్తకములన్నియు మంచివి కాకపోవుటచేతనే
ప్రజలు వాని నిరాకరించుచున్నారా? మంచివో చెడ్డవో చూచినతరు
వాఁతగదా తెలియవలసినవి. అట్లు చూచినవా రెవరు? చూచుట కోపిక
యెవరికి? చూచుటకుఁ దీఱిక యెవరికి? చూచుట కంత భాషాభిమాన
మెవరికి? చూచుట కక్షరజ్ఞానమైన నెందఱకు? ఆంధ్రదేశప్రజలలో విడి
విగా లెక్కదూచుకొనినయెడల నూటి కిరువదిమంది కాంధ్రభాషాజ్ఞాన

మున్నదేమో! చాలు. అంతే చాలును. లేకపోయినప్పుడు చాలదని దేవులాడిన లాభ మేమున్నది? చదువుట కర్హులగు నీ యిరువదుగురిలో వా రెవ్వరో చెప్పనా? న్యాయవాదులు, సర్కారుద్యోగులు, వర్తకులు, పాఠశాలోపాధ్యాయులు, గ్రంథాగారసంపాదకులు, మార్గస్థులు, వేశ్యాప్రియులు మొదలగువా రున్నారు. న్యాయవాదులు, సర్కా-రుద్యోగులు, వర్తకులు, పాఠశాలోపాధ్యాయులు నాంధ్రభాష చదువరు. ఆంధ్రభాషలోఁ దఱచుగ మాటలాడరు. ఆంధ్రగ్రంథములు ముట్టరు. తత్రాపి యాధునికుల గ్రంథములపేరే వినరు.

వీరివలన భాషకుఁగాని భాషాజ్ఞానసంపన్నులగు గ్రంథకర్తలకుఁగాని యేవిధమైన లాభములేదు. ఇఁక గ్రంథాగారసంపాదకులు బీరువాలలోఁబెట్టి బీగముపెట్టుటకు వారి గ్రంథములు సగమువెలకుఁ గొందురు. ఇఁక నటకులు రూపాయకు మూఁడుపావులాలు తగ్గించుకొని యాగ్రంథములనుగొని వారికి నోటికందని జ్ఞప్తిలోనుండని పనికిమాలినవని తోఁచినభాగములను ఖండించి నాటకములలో నుంచిన పాత్రములలోఁ గొన్నిఁటిని దీసివైచి మఱికొన్ని సొంతపాత్రములఁజేర్చి చావవలసినవారిని బ్రదికించి, బ్రదికియుండవలసినవారిని జంపి గదిలోనిభార్యాపరిరంభక్రియ మొదలు కాటిలోని కడపటికర్మమువఱ కన్నిపనులుగూడ పార్శీమట్లుపాటలచేత జరిపించి గ్రంథమంతయు భంగమొనర్చి భ్రష్టమొనర్చి పరశురామప్రీతి చేయుదురు. ఇఁక మార్గస్థులు రైలులోఁ బ్రయాణమొనర్చువారు రెండణాల కొక్క నాటకమో యాఱుడబ్బుల కొక్క నవలయో కొని కునికిపాట్లువచ్చునప్పుడు రవంతచూచుచుఁ జుట్టగాల్చి దానిపై (బ్రమాదవశమున ధూకరించుచుఁ దప్పనిసరియైనప్పుడు మాత్రము పాదరక్షలతోఁ ద్రొక్కుచు నేసందడిలోనో కాఫీపాత్రయో నీటిచెంబో తిరుగఁబడుటచే నది తడిసిపోవఁగ దాని నావలనో మూత్రపు గదిలోనో పాఱవేయుదురు. ఇంక వేశ్యాప్రియులు తమవేశ్యలయొద్దఁ దాము మిగుల రసజ్ఞుల మనిపించుకొనుట కేదో నవలయో నాటకమో కొని వారియొద్ద వారిప్రీతికొఱకై నాటకపద్ధతిగాఁ జదివి మంచము క్రిందఁ బాఱవేయఁగా దానిని వేశ్యమాత యద్దుపొఁగకో, ప్రధాన నాయిక పాలాస్త్రిపట్టులకో వినియోగింతురు. గ్రంథము లెట్లు భ్రష్ట

మయినను గ్రంథకర్తలొక్కపూఁటయైనఁదినుటకు వీరివలననే సదుపాయ మగుచున్నది. ముష్టికాఁడువాఁడు గ్రంథము కావలసినదే కాని పావులా డబ్బులు పెట్టి భాగ్యవంతుఁ డొక్కపుస్తక మైనఁ గొనఁడే. నలువది రూపాయలు జీతము తెచ్చుకొనుజనుఁడు మొదలు నాల్గువేలరూపాయలు జీతముతెచ్చుకొను జస్టిసు వఱకుఁ జదువుకొనుట కొక్కయాంధ్ర గ్రంథమైనఁ గొనినవాఁడు కనఁబడఁడే. సిగ్గుసిగ్గు. జాతికిసిగ్గు. దేశమునకు సిగ్గు. ఆంధ్రగ్రంథముకొనినయెడల నప్రయోజకత. అభాగ్యత. అప్రతిష్ఠ. అజ్ఞత. ఈభాగ్యవంతులలో నట్టియపోహ మంతరించినఁగాని యట్టి గర్వము కడతేరినఁగాని, యట్టియజ్ఞానము ధ్వస్తమైనగాని భాష బాగు పడనేరదు. కడుపుకట్టుకొని కవు లెన్నిగ్రంథములను వ్రాయఁగలరు ? ఎంతకాలము వ్రాయఁగలరు. భాషాసేవకై వినియోగపడని వీరి భాగ్య మెందుకు? వీరు గ్రంథములు వ్రాయనక్కఱలేదు. చదువనక్కఱలేదు. వీరు మైన్సు పినాల్‌కోడ్ (Maynes Penal Code) కంఠపాఠము తల క్రిందుగాఁ జేయవచ్చును. కళాపూర్ణోదయగాథనైన విననక్కఱలేదు. జస్టిసు బెన్సను (Benson) గారి తీర్పులన్నియు వీరి జిహ్వాగ్రమున నుండనేవచ్చును. జనకచక్రవర్తి యెవరో వీరికిఁ దెలియనక్కఱలేదు. వీరు భాగ్యవంతులయొద్ద బదుళ్లు తీసికొని దివాలాలు తీయనేవచ్చును. సుమతిశతకమైనఁ జదువనక్కఱలేదు. ఆంధ్రదేశమునఁబుట్టి ఆంధ్రులై ఆంధ్రజాతిరక్తమును దేహమునఁగలిగియున్న వీ రాంధ్రకవుల గ్రంథముల నాంధ్రదేశముకొఱకైనను, నాంధ్రభాషకొఱకైనను, నాంధ్రజాతికొఱకైనను, దమ యాంధ్రత్వమును నిలువఁబెట్టుకొనుటకైనను గొనక తప్పదు. కొన్నిగ్రంథములు చదువనైన నక్కఱలేదు, చదివినయెడల మఱింత మంచిదె. భాషాజ్ఞానమును సంపాదించుకొని కవులను పోషించినయెడల మఱింత మంచిదే. పోషించుట యేమున్నది ? పుస్తకమును గొన్నయెడల నంతే చాలును. భారత భాగవతము లెఱుఁగనివాఁడు బారిష్టరైన నేమి? భండారాధిపతియైన నేమి ? ప్రభుఁ డైననేమి ? బ్రహ్మాండనాయకుఁ డైననేమి? ఆతఁ డాంధ్రుఁడుమాత్రము కాఁడు. ప్రజాపోషణము గ్రంథకర్తల కత్యావశ్యకము, మనదేశమునందే లేదు గాని మిగిలినయన్నిదేశములందుఁ గూడఁ గవులకుఁ బ్రజాపోషణ

మున్నది. ఈ నిర్భాగ్యత, యీాదురవస్థాగ్రగణ్యము మనదేశమందే. ప్రభువు లెందఱుకవులను బోషింపఁగలరు? ఎంతకాలము పోషింపఁగలరు? ప్రజ లాభాషాపోషణభారమును గొంతవహించుట విధి. దేశభక్తియని, భాషాపోషణ మని, స్వార్థపరిత్యాగ మని, స్వరాజ్య మని, మఱియేమో యని యాఁర్యావర్తదేశమంతయు నట్టుడికినట్లుడుకుచున్నప్పుడే యాఁర్యావర్తదేశక్షోభమునుగూర్చి యవతలిప్రపంచమంతయు నాందోళనపడు చున్నప్పుడే యాఁఅణాల డబ్బు లిచ్చి యొక్క యాంధ్రగ్రంథమును ననేకసహస్రసమార్జనసాహితీచక్రవర్తులలో నొక్కఁడైనఁ గొనలేకుండ నున్నాఁడే! ఆహా! ఏమి యాంధ్రదేశభాగ్యము! ఇఁకఁజాలును, దానికిఁ జాలును; మనకుఁ జాలును.

నిజమే. గ్రంథము లెల్లెడలఁ బయలువెడలుచున్నవి. గోరంటలు పుట్టుచున్నవి. గుల్ మబులు పుట్టుచున్నవి. గులాబులు పుట్టుచున్నవి. కుక్కగొడుగులు పుట్టుచున్నవి. అన్నియు మంచివే పుట్టవలెనని ప్రకృతిలో శాసనమున్నదా? ఎచ్చటనైన నటులు పుట్టినవా? ఏకాలమందైన నట్లు పుట్టినవా? ఏజాతిలోనైన నట్లు పుట్టినవా? ఉహూంహూ. అన్నియెడల నుహూంహూన్న ప్రకృతి మనయెడల మాత్రము "ఊఁ" యని యేల యనవలయును? కలువతీఁగ ప్రక్కనే తూఁటికాఁడ; ముత్తె సరి ప్రక్కనే చికిలింత; మొల్లతీఁగె ప్రక్కనే మొండిచేయి; ఘనాఘనగర్జ వెంటనే కప్పకూఁత; దేశకాలపాత్రములఁబట్టి ప్రకృతి తన మనోభావ మును బహిర్గత మొనర్పకతప్పదు.

మామిడిపూఁత యెట్టిదో మసూరిపోఁత యట్టిది. గోరంటపూవు వాసన యెట్టిదో కోరింతద గ్గట్టిది. గుబ్బలాఁడి కంటితళు కెట్టిదో మబ్బు లోని పిడు గట్టిది. పద్మములోని మధు వెట్టిదో పాములోని విస మట్టిది. గ్రంథకర్తరణగీత మెట్టిదో యతిమూత్రరోగి రాచపుం డట్టిది. అన్నియుఁ బ్రకృతిసంబంధములే. అన్నియు బహిర్గతాంత స్తత్త్వములే. అయిన నేమి? చూలింతరాలివేవిళ్లకు సూడిద లిచ్చుచున్నాము. కలరావాంతు లకు కర్పూరారిష్ట మిచ్చుచున్నాము. మొగలిపూవును గులకాంత కొప్పులో నుంచుచున్నాము. మూలవ్యాధిని ఛేదించుచున్నాము.

అటులే గ్రంథము లన్నిటిలో మంచివానిని బహుమానింపవలయును. చెడ్డవానిని బహిష్కరింపవలయును.

వైద్యశాస్త్ర మెందుకుఁగలిగెనో, ధర్మశాస్త్ర మెందుకుఁగలిగెనో విమర్శనశాస్త్రముకూడ నందుకె గల్గినది. వైద్యశాస్త్రమునకున్న వ్యాప్తి విమర్శనశాస్త్రమునకు లేదు. నిజమే, అటులేల యుండును ? మాటవచ్చినదికావునఁ జెప్పుచున్నాను. మీ రెంత ప్రశస్తమైన భావగీత మును బాడినను బాముకాటంతశీఘ్రముగఁ బ్రాణము తీయఁగలరా? గోడయున్నయెడలఁ జిత్రకర్మమునకు లోపమేమని ముందు మనవారు తనువులు భద్రపఱచుకొనుటకుఁ దంటాలుపడి వైద్యశాస్త్రమును ధర్మశాస్త్రమును సృష్టించినారు. కావున విమర్శనశాస్త్రము ప్రధాన కృత్యముకాక వేడుకపనియైనది! కాగితములు చవుక యగుచున్నవి. అచ్చుశాలలు వృద్ధియగుచున్నవి. నాటకసంఘములు హెచ్చుగుచున్నవి. గ్రంథమాలలు ఘనము లగుచున్నవి. కవులు మితి మీఱిపోవుచున్నారు. గ్రంథము లసంఖ్యాకము లగుచున్నవి. వీనిలో మంచివేవో నిర్ణయించి చెడ్డవి త్రోచివైచుట ప్రకృతిపద్ధతినిబట్టి యావశ్యకమై యున్నది.ఇవి యన్నియు భూమికి భారమగునని యెవ్వఁడును జెప్పుటలేదు. వీనివలన వచ్చిన బాధ యేదో చెప్పెదను. మాయముత్తెమున కున్నతళుకు మంచి ముత్తెమునకు లేదు. ముచ్చెబంగారమున కున్న మెఱుఁగు మేలిమి కున్నదా? అసత్యమున కున్న చాకచక్యము, జమత్కృతి సత్యమున కెక్క డిది ? అది మూన్నాళ్ల ముచ్చట. ఇది ముప్పదితరములకైన పోనిది. అల్పగ్రంథమునకు హర్షించినవారే యనేకులు మంచిగ్రంథమును దెలిసి కొని యనుభవించినదాఁక నెవనికి? మహాజనులారా! నూటి కెనుబదు గురు రసగ్రహణమున గేవలము మూఢులు. వారు పామరుల తెయి తక్కలకు బలీయందురు కాని ప్రకృతిలోని తలవెండ్రుకల చిక్కువిప్పిన గ్రంథములకు సంతసించెదరా ? ఉహుఁ. చెంచునాటకమున కున్న జనాను రాగము శాకుంతలమున కేది? పంచదారకుఁ బట్టిన యెఱ్ఱచీమలకంటెఁ గుంకుఁడుకాయలకుఁ బట్టిన యెఱ్ఱపురుగు లెక్కువకదా! ఇఁక గ్రంథ కర్తలమాట చెప్పెదను. గ్రంథకర్తలలో సుపజ్ఞానసహితుఁడు వేయి కొక్కఁడైన నుండునో లేదో! అనేకు లేదైన నొకగ్రంథ మామ్నో

దించి యాకవిని బహుమానించుట సిద్ధించునెడల "ఆహా! వ్రాయవల సినపద్ధతి యదియే కాఁబోలు! మనముకూడ నట్లే వ్రాయవలెను గాఁబోలు!" నని యనేకకవులు భ్రమపడుదురు. పైకి వారిని దిట్టుచునే యుందురు. గాని లోపల నీయపోహములకు లోనైయుందురు. వారంత క్రమముగా దిగి యంతకంటె జాతి యధఃపతితులై నీచగ్రంథసృష్టినిర్ని ద్రులై ప్రకాశింతురు. మఱికొంద ఱింకొకవిధముగా మాఱుచున్నారు. అయ్యవారులుగారి పాటలనాటకమునకుఁ బండ్రెండువందలరూపాయ లొక్కరాతిరి వచ్చినవనఁగ నిఁకఁ బ్రకృతి లేదు. పాత్రౌచిత్యము లేదు. ఏమియు లేదు. పదిదినములలోఁ బాటలనాటక మొక్కటి కవి ప్రజ లపైఁ బాఱవైవవలసినదే. పాటలనాటకములు ప్రకృతివిరుద్ధము లని యాతఁ డెఱిఁగియుండియుఁ బైసకొఱకుఁ బ్రఖ్యాతికొఱకు బహుళ ముగా ధన మిచ్చి వ్రాయించుకొను నాటకసంఘములకొఱ కాతఁడు వ్రాయును. కడుపు కక్కుఱితిచే మనస్సాక్షిబోధన కాతఁడు వ్యతిరేక ముగఁ బ్రవర్తించును. సామాన్యబుద్ధియు క్షుద్రుఁడైన యాతఁడట్లు ప్రవర్తిం చుట విశేషముగాదు. మహాధీశాలియై శారదాదేవిచే త్వమేవాహ మ్మని యనిపించుకొనె నని చెప్పఁబడిన కాళిదాసుఁడుసైతము సామాన్య జనాభిరుచి ననుసరించి రఘువంశములోని కడపటిసర్గలలో నవలానవ లాలితేత్యాది శబ్దచమత్కారములను గవిత్వములో సింగారించి కవి త్వము భ్రష్టపఱచుకొనె నని పూర్వవిమర్శకులే వెల్లడిచేయలేదా! మన యీదేశమందే యిట్టిసన్నివేశము లౌ'దే. అలెగ్జాండరు పోపు (Alexander Pope) కవిత్వము వాని ననుసరించిన వారికవిత్వము వట్టి గజముబద్ధకవిత్వ మన్ని, తక్కెడ తప్ప కవిత్వ మని యెఱిఁగియున్న బైరన్ (Byron) వంటి స్వతంత్రబుద్ధిసహితుఁడు సైతము యశఃకన కము లపేక్షించి తనకవిత్వముకూడ కంపసు కవిత్వములోనికి దింపినాఁడు కాదా! అంకనాటకములకు డబ్బు రానియెడల రంగనాటకములనుఁ వ్రాయుదము. అంతే. దేస్వాలామట్టుల నాటకముఁకు డబ్బు రాని యెడల పార్సీమట్టులనాటకముల వ్రాయుదము. దీని కింతయోజన యెం దుకు. పార్సీమట్టుల నాటకములకు డబ్బురానియెడల బ్యాండుట్యూన్సు (Band tunes) నాటకములఁ జేయుదము. దానితెగు లంతటితో

డక్కఱఁ గుదురును. ప్రకృతిపరీక్ష యక్కఱలేదు. పాత్రతత్త్వభేద మక్కఱలేదు. ప్రసంగచమత్కృతి యక్కఱలేదు. పాత్రౌచిత్య మక్కఱ లేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. పాఠాంతరమునకుఁ బాట దొరికినఁ జాలును. ప్రకృతి ప్రతిబింబములుగ గ్రంథముల వ్రాయవలసిన కవు లీ కారణములచే భ్రష్టులై పోకుండ విమర్శగ్రంథములు పుట్టవలసియున్నది. ఒకకవి వేఱొకకవిని విమర్శింపఁదగదు. అది ప్రబలవైరమునకుఁ గారణ మగును. ఆభయంకరవైరకీలాజాలము పుష్కలావర్తమేఘమునఁ గాని శాంతింపదు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో సాహిత్యపరిషత్తువారీవిమర్శనకృత్య మును మీఁద వైచుకొనక తప్పదు. కవిత్వము చెప్పుటకు శక్తిలేని వాని కవితారసమును గ్రహింపఁగల లోకోపకారకబుద్ధి గల నిర్దాక్షిణ్య స్వభావము గలపండితుల నిందుకై పరిషత్తువారు జాగ్రత్త పెట్టవలసి యున్నది. వారి విమర్శనములను బరిషన్మహాసభ్యుల యామోదము నొందినపిమ్మట లోకమున విడువవలయును. పరిషన్ముద్ర వానిపైఁ బడు టచే నవి యెచ్చటికిఁ బోయిన సరే నాణెములవలె మారును. అవి తుపాకిపిక్కకుఁ జెదరవు. బల్లెపుఁబోటునకు జంకవు. నీటివడి కెదు రెక్కఁ గలవు. కాని కవుల యనుమతి లేకుండ వారి గ్రంథములను విమర్శింపఁ దగదు. నీగ్రంథముల విమర్శింతుము. నీవేమందువని పరిషత్తువారు కవి నడుగునెడల వలదని యాతఁడన గలఁడా? వలదన్నయెడల నందున నేమి కుళ్లున్నదో యని యితరు లనుకొందురేమో యనుసందేహ మాతని కుండదా? విమర్శన బహుజాగరూకతతోఁ జేయుట యత్యావశ్యకము. ఎట్లు చేయవలయునో నేను జెప్పను. ఎట్లు చేయఁగూడదో మాత్రము రవంత చెప్పెదను. స్వల్పదోషమైన నుపేక్షింపఁదగదు. దోషములను నిర్హేతుకముగ నిర్ణయింపఁగూడదు. చిన్నయ్యకాలమున నట్లు వ్రాసిరి. పెద్దన్న కాలమున నట్లు వ్రాసిరి. నన్నయ్యకాలమున నట్లు వ్రాసిరి. కావున మీరుగూడ నట్లే వ్రాయవలయు నని శాసింపఁదగదు. సర్వ కవులకే కాక సర్వకళాభిజ్ఞులకుఁగూడ నవిలంఘ్యము లగుబహిరంతః ప్రకృతిశాసనములకంటె భిన్నములైన శాసనములు గుణదోషనిర్ణయ మున కక్కఱకు రాఁగూడదు. దోషములు నిర్ణయింపవలసినదే కాని యిట్లు దిద్దుపాటు లొందినయెడల నాదోషములు గుణము లగు నని

గొన్నడును బలుకవలదు. గ్రంథరచనయం దొకపద్ధతినిగాని, మార్గ మునుగాని, క్రమమునుగాని చూపఁదగదు. మీవిమర్శనమువలనఁ గవి తనుఁ దళుకుమాత్రమే హెచ్చించి దార్ఢ్యము తగ్గింపఁగూడదు. ఆకార సౌందర్యము మాత్రమే వృద్ధిపఱిచి యాంతరంగపటిష్ఠత తగ్గింపఁ గూడదు. నిర్దుష్టత మాత్రమే వృద్ధిపఱిచి రసమును దగ్గింపఁగూడదు. అలంకారములు వృద్ధిపఱిచి యవయవసౌందర్యమును నాచ్ఛాదింపఁ జేయఁగూడదు. మదగజయామినీత్వమును మాత్రమే హెచ్చుచేసి మగతనమును దగ్గింపఁదగదు. అనుకరణము మాత్రమే యధికపఱిచి యుపజ్ఞ కడ్డు రాఁగూడదు. చిత్రవిచిత్రము లగురుచులుమాత్రమే వృద్ధిపఱిచి జీర్ణశక్తిని దగ్గింపఁగూడదు. కల్పనకు స్వాచ్ఛందత్వమును తగ్గించి బండిజాడనుబట్టి పోవునట్లు మాత్ర మెన్నఁడును జేయఁదగదు. అట్లే మీ రొనర్చినయెడల మధ్యకాలప్రబంధశకము దిరుగ నుదయింపఁ జేసినవా రగుదురు. ఇఁక మేనమామపోలికలు, కవలపిల్లలపోలికలు, ఇఁక ననుకరణములు, ననుకరణమున కనుకరణములు, ఛాయాపటములు, నచ్చుబొమ్మలు మొదలయినవి బయలుదేరును. విమర్శనములోని కట్టు దిట్టములకు మీ రేమైన నూతనశాసనములు కల్పించునెడల నింత మునుఁ గును. మీ రెన్ని శాసనములు కల్పించినను సామాన్యకవితాశక్తికలవాని కవి ప్రతిబంధము లగునుగాని యుపజ్ఞాసహితుఁ డగు నుత్తమకవి యొం దెప్పుడయిన నుదయించునెడల నాతని నేశాసనములు కూడఁ బ్రతి బంధింపఁజాలవు. నిఘంటు వాతని ననుసరించి పోవును. వ్యాకరణ మాతని వెంబడించును. పద్యలక్షణ మాతని కన్నుల మెలఁగును. భాష యాతనిఁ గాంచి గడగడ లాడును.

వచన రచన:—వచనప్రబంధములు మనలో మొదటినుండియుఁ దక్కువగ నేయున్నవి. వానియందు మనవారి కాదరము తక్కువ. చదువ వలసినవారికా, వ్రాయవలసినవారికా? చదువవలసినవారికిఁ జదువు నందే యాదరణము లేనప్పుడు వచనప్రబంధములం దనాదరణ మని వాపోవుట యెందుకు? వ్రాయవలసినవారికే వానియందు వైరాగ్య బుద్ధి; వచనము వ్రాయువాఁడు వట్టితెలివి తక్కువవాడని సాధారణ జనాభిప్రాయమై యున్నది. కవితామణికోటీరమును ధరించుట కర్హుఁడు

కానివాఁడే యీకట్టెలమోపు మోయఁ దగినవాఁడని జనుల నమ్మకము. సాధారణజనులకే యటులుండ నిఁకఁ బద్యప్రబంధకర్త వచనప్రబంధ కర్త నెంతచులుకనగాఁ జూచునో చెప్పవలయునా? తాను దేనెపట్టనియు నాతఁడు తెలికపిండి యనియుఁ దాను చెఱకుఁగఱ్ఱ యనియు నాతఁడు చొప్పదంటనియుఁ, దనది పూలయంగడి యనియు నాతనిది పుల్లలదుకాణ మనియుఁ, దననెత్తిపై మకుట మనియు నాతని నెత్తిపై మట్టితట్ట యనియుఁ బద్యలేఖరి వచనలేఖరిని గూర్చి భావించును. ఎంతబుద్ధిహీనతయో! ఈబుద్ధిహీనత యీనాఁటిది కాదు. చిరకాలము నుండి వచ్చుచున్నది. నిజముగా నాసేతుహిమాచలపర్యంతము మన యార్యజాతి యంతయుఁ గవిజాతి. భరతదేశమందలి ప్రకృతిసౌభాగ్యమువలన మనము జన్మకవులము. రత్నగర్భ యని సార్థకనామము ధరించుటకు సర్వదేశములందు మన యార్యావర్తదేశమే సమర్థమైనది కాదా? బంగారము పండఁ దగిన భార్గవత్త్వము ప్రపంచమున మఱి యొకటి యేది? ఈవైపునఁ బంచోపనదులతోఁ గైలాసముపై నుండి కచ్చివఱకు సింధునది, యఁడిదాఁటి రవంతకుడిప్రక్కకు రాఁగానే యభవ జటాజూటోద్భవయై యనేకోపనదులతో నమృతాధిక మాధుర్యధురీణాంబుప్రవాహములతో ననేక శతయోజన పర్యంతావనీస్థలఫలీకరణ పాటవప్రాబల్యముతోఁ ననేక జన్మార్జితాఘవినాశన మాహాత్మ్యముతో నార్యావర్తమున కామూలనుండి యీమూలవఱకు జగజ్జనజేగీయమాన ప్రకాశముతోఁ బ్రవహించు నార్యావర్తభాగ్యదేవతయైనగంగాదేవి— మఱిరవంత దాఁటఁగనే ధవళగిరిపైని—నెవరెస్టుపైని—నా పైనున్న శిఖరములపైని నేమూలనో యుద్భవించి వాయువేగముతోఁ బ్రాగ్దిశగాఁ బ్రవహించి అస్సామునొద్ద మోచేతివాటముగా మరలి దక్షిణముగఁ బ్రవహించు బ్రహ్మపుత్ర యిదికాక వీనిక్రింద నర్మద, మహానది, గోదావరి, కృష్ణ, తుంగభద్ర, కావేరి మొదలగు మహానదులు తమ శీతలత్వముచేతఁ దమసరళత్వముచేఁ దమ మాధుర్యముచేఁ దమప్రవాహశక్తిచేఁ దమపవిత్రతచే నార్యావర్తజనసంఘబుద్ధితత్త్వమున శీతలత్వము, సారళ్యము, మాధుర్యము, పవిత్రత, ధాటి యొసంగుటకుఁ జాలియున్న వని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదే. ప్రపంచపర్వతములలోఁ బ్రథమ

గణనీయమగు ప్రాలేయాచలము భరతదేశమాతృదేవతకు హీరకకిరీటమై ప్రకాశించుచుండ, వింధ్యాద్రివజ్రాలమొలనూలై యుండ, సింహళద్వీపము పాదపీఠమైయుండ, సమస్తప్రకృతివైచిత్రీసన్నివేశప్రథమనిదానమైన యీభరతఖండమునందు సన్నిహితసూర్యకాంతి జనులరక్తమునకుఁ దేజోధికత, ధాటి, దీప్తి గలిగింప భావనాప్రపంచమున శంపాలతాకోటులఁ బ్రాఁకింపఁ బవనునకు బంగారుపూఁత వోయఁగ సర్వవిధములఁ బ్రకాశించు నార్యావర్తదేశమందుఁ గవులకు, గాయకులకు, చిత్రలేఖకులకుఁ, భక్తులకు, జ్ఞానులకు నేమాత్రమైన లోప మున్నదా! కావున మనది యాజన్మకవిజాతి; మనగ్రంథము లన్నియు వైద్యగ్రంథములే కావు, చరిత్రగ్రంథములే కావు, నిఘంటువులే కా వన్నియుఁ గూడఁ బద్యముననే పూర్వము వ్రాయఁబడినవి. ఇప్పుడు మన కట్టిభావనాశక్తి యున్నదా? ఉహూఁ. ఇప్పుడు మనకట్టికవితాసంపత్తి యున్నదా? ఉహూఁ. మనచిత్తముల కట్టియుత్సాహమైన నున్నదా? ఉహూఁ. విదేశీయపరిపాలనమున, విదేశీయగ్రంథపఠనమున, విదేశీయాచారావలంబనమున, విదేశౌషధగ్రహణమున మనపూర్వశక్తి పూర్తిగ నశించినది. గంగానది నురుగులోఁ గైలాసేశ్వరుని జటాజూట మావరించిన జనని మందహాసమును మనము గాంచలేనప్పుడు మనకుఁ గవిత్వ మెక్కడిది? గరుడుఁడు కృష్ణా యనునప్పుడు 'విష్ణువాహ నమస్తుభ్యం పక్షిరాజాయతే' నమః యని చేతులు జోడించుకొనలేని మనకుఁ గవిత్వ మెక్కడిది? అట్లు చేసిన వానిని బుద్ధిహీనుఁడని మనము పిలుచుచుండినపుడు మన కింకఁ గవిత్వ మెక్కడిది? ఇదికాక మతమును వృద్ధిచేయకుండ, దైవభక్తిని హెచ్చింపకుండ,నాధ్యాత్మికజ్ఞానమును బలపఱుపకుండఁ బ్రకృతిశాస్త్ర మసందర్భముగ, ననర్థముగ, ననుచితముగఁ బవిత్రప్రదేశములందలి పైకప్పులను దొలఁగించినప్పుడు మన కింకఁ బ్రకృతిపై రోఁతయే కాని ప్రీతి యేమున్నది? విసుఁగే కాని వింత యేమున్నది? అగ్నిజ్వాలలోని యసాధారణలావణ్యమును జూచి యానందింపలేక యిది చూచి కెమికల్ కాంబినేషణ (Chemical combination) యొక్క ఫల మని నిర్లక్షముగఁ జేయి నూఁపుచున్నాము. కలకంఠము గానకాలక్షేప మొనర్ప నొడలు జల్లు మనవలసి యుండఁగా వోకల్ కార్డ్సు (Vocal chords)

యొక్క అరేంజిమెంట్సు (arrangements) అతీఱున నున్న వని మన పెదవి విఱుచుచున్నాము. తుట్టతుదకుఁ కన్నీటిబిందువు చూచినను మనమనస్సు కరఁగకున్నదే! లాక్రిమల్ (Lachrimal) రసము కొంత, సున్నము కొంత, యుప్పు కొంత, ఆక్వా (Aqua) కొంత యని యనేక లక్షల యాణిముత్తెముల విలువ చేయఁగల యశ్రుబిందువుల ననేకథా భ్రష్టపఱిచి భంగపఱిచి దానివంకఁ బృష్ఠము త్రిప్పుచున్నాము. ఇంకను గవిత్వ మని పద్యము లని యేల దేవులాడవలయును. మనపూర్వపరిస్థితు లన్నియుఁ బూర్వమున నున్నట్లే యున్నవి. కాని మనముమాత్రము మాఱితిమి. మనహిమవత్పర్వతములో నౌన్నత్యమే కాని మనమనస్సు లలో లేనప్పుడు, మన గోదావరీనదిలో రసమే కాని మన మనస్సులలో లేనప్పుడు, మనబంగాళాఖాతములో గాంభీర్యమే కాని మన మనస్సు లలో లేనప్పుడు, మన కరకకాయయందు భావనయే కాని మన మనస్సు లలో లేనప్పు డింకఁ గవిత్వ మెందుకు? మన సూర్యభగవానుఁడు మన కత్యంతసమీపముననే యున్నాఁడు. కాని మన మనస్సులలోఁ గరఁగని మంచుకొండ యున్నపుడు మనకుఁ గవిత్వ మెక్కడిది? కవిత్వము చెప్ప నివాని నింక నధిక్షేపించు టెందుకు? ఎట్టిపిచ్చిలో నేవిధమైన వెగటును లేదో, ఎట్టియున్మాదము ప్రపంచోద్ధరణపటిష్ఠమో, యొట్టిమతిమాలిన తనములో జ్ఞానవిజ్ఞానములు దుర్నిరీక్ష్యమైన తేజస్సుచే వెల్గునో, యొట్టి వెఱ్ఱికి వేయివిధములు కాక కోటివిధము లయ్యును బహుమార్గ గ్రహణవిధాన మనునొక్కటే విధానమున్నదో, యొట్టి వెఱ్ఱి వెఱ్ఱు లన్నిటికంటె వెఱ్ఱిదో యట్టి వెఱ్ఱిని, యట్టి లోకాతీతమైన వెఱ్ఱిని, నట్టి వెఱ్ఱిలేని వెఱ్ఱిని గలిగి తాను ధన్యతఁ జెంది మనల ధన్యులఁ జేయు నాతఁడు కవి. ఇప్పుడైన నట్టిపిచ్చి లక్షకుఁ గోటి కెవ్వని కైన నుండినయెడల వాఁడు కవితాగానము చేయవచ్చును. అంతే గాని కవిత్వమున నేదో ఘనత యున్నదని యాసించి యందుకై ప్రయత్నించి జను లసందర్భగ్రంథముల సృజించి యకాలపు వెఱ్ఱులై ప్రకృతి కాపత్తుఁ దెచ్చిపెట్టుట న్యాయమా? అంతేకాక వచనమును వ్రాయువానిని దీసిప్రేతసరకుగఁ గుక్కమూలిపిందెగఁ దృణీకరింప న్యాయమా? పద్యమునఁ గవిత్వ ముండి వచనమున లేకుండునా?

ఎచ్చట రసముండునో యచ్చటనే కవిత్వ మున్నది. కవిత్వము గుణ ములో నున్నది కాని గణములో నున్నదా? అభిప్రాయప్రకటనమే కావలసినది. అన్ని నాగరకదేశములందుఁగూడ వచనప్రబంధములు లక్షో పలక్షలుగా వృద్ధిపొందుచున్నప్పుడు మనదేశమం దట్లు జరుగకపోవుట కడు శోచనీయముకాదా? వచనగ్రంథరచనాబాహుళ్యమునఁ గాని భాష యభివృద్ధి నొందనేరదు. మనపరిపాలకులగు నాంగ్లేయులభాషలో వివిధవిషయములపై నెన్ని వేల వచనగ్రంథము లున్నవో మీా రెఱుఁ గనివిషయమా? మీారు వానిలో నెన్నిఁటినో చదివియే యుందురు. చదివి యూరకుండుట తగునా? ఆజ్ఞానము నంతను సంపాదించినమీారు మనమాతృభాష నభివృద్ధిపఱచుటకుఁ దోడుపడనక్కఱలేదా? మన కెంతసేపు నాటకమో, నవలయో, ప్రహసనమో, చిన్నకథయో, మోహ గీతమో యంతకంటె మఱేమియు లేదే! విజయనగరరాజ్యమునుగూర్చి సూయల్ వ్రాసిన గ్రంథమైన మనవా రాంధ్రీకరింపకుండిరే! చాణక్యుని యార్థికశాస్త్ర మెవ్వరైన మనకుఁ దెనుగుబాసను నేర్పిరా? ఒక్క గులాబిపువ్వును గూర్చి యెన్నియాంగ్లగ్రంథములలో యున్నది. మన కొక్కగ్రంథమైన నున్నదా? శారీరశాస్త్ర మొక్కటి సంపూర్తిగాఁ బరి వర్తన మొనర్పఁదగియున్నది కాదా? ఫోటోగ్రాఫీ (Photography) మీాఁద మెటలర్జి (Metallurgy) మీాఁద ఇవల్యూషను (Evolution) మీాఁద మఱి దేనిమీాఁదనో మఱి యింక దేనిమీాఁదనో యున్నగ్రంథ ములలో నుత్తమమైనదానిని మచ్చున కొక్కటినైన మనభాషలోఁ జేర్పఁదగదా? క్రొత్తవిషయములపైఁ గ్రొత్తగ్రంథములు రావలయును. అప్పుడు కాని భాష పరిపుష్టినొందదు. ఇంతపనియుఁజేసి భాష నభివృద్ధి పఱుపఁగలవారు మనలోని యాంగ్లేయవిద్యాధికులే కాని మఱి యెవ్వ రున్నారు. వారు మన కేమని యూరకుండునపుడు భాషకు దుర్గతి యొట్లు వదలును. ఆంగ్లేయు లెన్ని పరభాషాగ్రంథములను దమభాషలోనికిఁ దెచ్చు కొనుట లేదు? మన మట్లేల సేయరాదు? అది కాక స్వతంత్రగ్రంథముల కేమంత ప్రోత్సాహ మున్నది? శృంగారరసమున వ్రాసినగ్రంథము లస భ్యమసభ్య మని మదరాసులోఁ బఠనగ్రంథనిర్ణాయకసంఘము వారిలో నొక్కక్రైస్తవుఁడో మహమ్మదీయుఁడో వైచినకేక ఛత్రపురపుఁ

జవ్వుటిపట్టులకుఁ దాఁకి బళ్లారి బోడికొండలమీఁదఁ బ్రతిధ్వనించు నప్పు డింకఁ జేయవలసినదేది? కరుణరసమున గ్రంథము వ్రాసినయెడల గజనీమహమ్మాదు సోమనాథలింగభంగ మొనరించినది మొదలు త్రికాలములయందు మనకలవాటున్న రసము కరుణరసమే యగుటచేత నెవ్వ రా గ్రంథమును లక్ష్యపెట్టుదురు? హాస్యరసమున గ్రంథము వ్రాసిన యెడల నితరజాతుల కెట్లున్నను మన కది మిగులఁ దప్పు. మనకు లైఫ్ (Life) చాల సీరియస్ (Serious) అని యేదో ఫుట్టి మునిఁగిపోయి నట్లు జీలుగుబెండుకంటె దానిని లఘువుగఁ జూతురే! వీరరసముపై వ్రాయుటకుఁ జేతులు కదలకుండ నరదండములే యయ్యెను. అందుచేఁ గల్పనకుఁ గవితకు సృష్టికి నవకాశ మేది? ఏమున్నదో నే జెప్ప నేల? మీ రెఱుఁగనిదియా? అందుచే బ్రతుకుఁదెరువు పుస్తకములు, ప్రతిదేశ వీరచరిత్రములు, ప్రాణరక్షణగ్రంథములు, ప్రకృతిశాస్త్రగ్రంథములు, రాజనీతిపుస్తకములు, పరిశ్రమగ్రంథములు నింక నిట్టివే భాషలోనికి దింపవలసియున్నది. ఈ గ్రంథజాలము యథార్థమైన సారస్వత మగునా యని సందేహము వలదు. "సమిష్టిస్సర్వశాస్త్రాణాం సాహిత్య మితి కథ్యతే" యని యున్నదికాదా? సాహిత్యపరిషత్తువారికే యిఁక సందేహ మేల? కాలానుసరణమైన సారస్వత మిదియే. ఈపని యాంగ్లేయభాషావిద్వాంసు లగు నాంధ్రులవలననే కాని కాదు. వారిలో మాతృభాష యం దాదర మున్నవారు కొంద ఱున్నారు. వా రెట్లున్నా రనఁగ ననేకవిషయజ్ఞానసామగ్రి యంతయు సిద్ధపఱచికొనియున్నారు. విషయ విభాగములఁ గూడఁ జేసికొనియున్నారు. తెనుఁగుభాషలో వ్రాయుటకు జంకుచున్నారు. చేతఁగాక కొంత, సిగ్గుచేఁ గొంత. మాకన్నియుఁ దెలియు నని వెల్లడించుచునే యున్నారు. ఎప్పుడో వ్రాసెదమని వాగ్దాన మొనర్చుచునే యున్నారు. తీర నెవ్వఁడైన నొక్క తెలుఁగు గ్రంథము వ్రాసి దీని కుపోద్ఘాతము వ్రాయుఁడని వారిలో నెవరికైనఁ జూప నుపోద్ఘాతము నాంగ్లేయభాషలో వ్రాయుచున్నారు. పీఠిక లాంగ్లేయమున నున్న తెలుఁగుగ్రంథములు మనకుఁ గొన్ని లేవా? ఇదేమి కర్మము! ఆంధ్రసారస్వతచరిత్ర మాంగ్లేయభాషలో వ్రాయుచున్నా నని చెప్పినవారిని నే నెఱుఁగుదును. సంధ్యావందన మింగ్లీషుతోఁ

జేయుదుమన్న వారితో మనకేమి వినియోగము. కాని వారిసాహాయ్యము లేనిదే మన మేమిచేయఁగలము. వారు సాహసించి తెనుఁగున వ్రాసి నట్లైన భాష కుపకృతి జరుగుట నిశ్చయము. వారందఱు మెకాలే Macaulay), రస్కిన్ (Ruskin), గిబ్బన్ (Gibbon), కార్లైల్ (Carlyle), అడిషన్ (Addison) లాక్ (Locke) హెర్బర్టు స్పెన్సర్ (Herbert Spencer) మొదలగు మహావచన ప్రబంధకర్తల శైలిభేద ములు పూర్తిగ నెఱుఁగుదురు. వారి కభిరుచియైన యేశైలినో యను సరించి వారు గ్రంథములను వ్రాయుదురు. ఓ! ఇఁక నేమికొదువ? ఖదమునడకవంటి శైలి యొకటి, చాదర్ ఖావంటి శైలి యొకటి, భాజీ వంటి శైలి యొకటి, పందెపుదౌడువంటి శైలి యొకటి మనభాషలో నవతరింపఁజేయగలరు. చిత్రములైన శైలీభేదములు మనభాషలో మిగుల నరుదుగా నున్న వని వేఱె చెప్పనేల? రైమని పేకచువ్వ పై కెగిరినట్లున్న శైలిభేద మేది?

కాకి పై కెగిరియెగిరి ఱెక్కలు కదలకుండ జందెపుఁబెట్టుగ సాఫుగ వాలుగ దిగునప్పటి లఘుపతనచమత్కృతి కనఁబఱుచు శైలి పద్ధతి యేది? తాళము వాయించునప్పటి తళుకుబెళుకులు, టంగుటం గులు, గలగలలు, జలజలలు గలశైలి యేది? మహాజనులారా! ఇట్లు నే నెన్ని చెప్పవచ్చును? భయంకరమయ్యును మనోహరమై, మహాశక్తి సక్త మయ్యు మార్దవయుక్తమై, ధారాళమయ్యు విశాలమై, స్వభావ సమృద్ధమయ్యు సరసాలంకారభూయిష్ఠమై, సముద్రఘోషముగలదయ్యు సంగీతప్రాయమై, స్పష్టీకృతసకలవిషయతత్త్వ మయ్యు నస్పష్టస్వకీయ తత్త్వమై చదువరులకుఁ గనుకట్టై, చెవికట్టై, వాకట్టై మదిగట్టై తల పులిమినట్టు శ్వాసమైన సలుపకుండఁ జేసినట్లు ముష్టివాని చిప్పనుండి మూర్ధాభిషిక్తుని కిరీటమువఱకు భూమిక్రిందియరలనుండి సముద్రము లోని గుహాలవఱకు నెవరెస్టు కొండనుండి యింద్రధనుస్సు రంగుల వఱకు మందాకినీతరంగసంగత్తంసాంగనాకేళిగారములనుండి మహాదేవ సంధ్యాసమయ నాట్యరంగమువఱకు మనోవేగముతో నెగురుశక్తిగల చిత్రవిచిత్రశైలిభేదము లింక నెన్ని యోభాషలలోఁ బుట్టవలసియున్నవి. అట్లు సృష్టికి సమర్థులగువా రెందఱో యిట నున్నారు. బహుధన

మున్నది. పరికరనికరమున్నది. పాత్రసామగ్రియున్నది. పాచకులున్నారు. ప్రబలుఁడైన శని నోటనుండుటచే భాషావచనశైలి బలహీనమై పౌరుష రహితమై యున్నది. నకనకలాడుచు నన్న మోరామచంద్రా యనుచున్న ట్లున్నది. ఈలోప మెట్లు తీరఁగలదో సాహిత్యపరిషత్తువారు సత్వరము సమగ్రముగ యోచించుట కర్తవ్యము.

సాహిత్యపరిషత్తు:—సాహిత్యపరిషత్తువారే యీబాధ్యత బహు శ్రమముగా వహింపవలయునని నా వినయపూర్వకజ్ఞాపనము. వారు పైవా రెవరిచేతనో యీ గ్రంథముల వ్రాయింప నక్కఱలేదు. ఆంధ్రదేశ పండితు లాంధ్రదేశవచనగ్రంథకర్తలు నాంధ్రదేశకవులుసాహిత్యపరిషత్తు లోనివారే కాక పైవా రెవ్వరున్నారు? అట్టివా రెవరైన నున్నయెడల వారిని బ్రార్థించి పరిషత్తులోఁ జేర్చుకొందము. పైనిజెప్పినగ్రంథ ములు వ్రాయవలసినవారు మనలోనివారే. ఎటువచ్చినను వారిని బ్రత్యేకముగ సమావేశ మొనర్పవలసియున్నది. పరిషత్తు బ్రతిసంవ త్సర మెవ్వరో యొక రేదోయూరి కాహ్వానించుచున్నారు. మన మెవ్వ రినో యధ్యక్షు నేర్పఱుచుకొనుచున్నాము. ఏదో కార్యక్రమము నను సరించి గోష్ఠిలో జరుపుకొనుచున్నాము. పై సంవత్సరమునకు మఱేదో యూరు పోవుచున్నాము. అంతే. జరుగుచున్న దంతే. ఇన్నిసంవత్సర ములనుండి భాషాభివృద్ధికై ప్రయత్నించుచుంటిమి కదా! అది యేతీరున నైనది? ఎంతవఱకైనది? వేనివలన నైనది? అని మనము మనలను గఠినముగాఁ బరీక్షించుకొనఁదగదా? ఇతరులు మనలఁ బరీక్షింపకుండ మనమె యట్లొనర్చుకొనుట మంచిదికాదా? పదునైదు పదునాఱు పూర్వప్రబంధము లచ్చువేయించితిమి, పారిభాషికపదముల పట్టికలు కొన్ని రచియించితిమి, ప్రశస్తములైన యుపన్యాసము లనేకములు పరిష త్పత్రికలో నచ్చువేయించితిమి. A Defence of Literary Telugu అను గ్రామ్యవాదఖండనగ్రంథము ప్రకటించితిమి, కాని మనము చేసిన యీసేవ చాలకపోవుటచేఁ గాఁబోలుఁ బరిషత్కన్యక యుండవలసినట్లు లేదు. పంద్రెండవయేఁడు జరుగుచున్న పడు చెట్లుండవలసినది? ఓనన్నుఁ జూడు నన్నుఁజూడు మన్నట్లుండవలసినదే—అట్లున్నదా—అయ్యయ్యో! ౭౮ సంవత్సరములున్న నావలెనే చప్పిదౌడలతో శల్యావశిష్ట

రై యున్నట్టున్నదే! బంగారమువంటి ప్రాయ మంకురించినదుచు పట్టెం
బగ్గములు లేకుండ నుండవలసినదే. అయ్యో! కాలానుసార గ్రంథపోషణ
మునఁ గాని కావ్యకన్యక యెడలు చేయదు. తేకెత్తదు. జబ్బపై
జబ్బ వేయదు. జగన్మోహకముగఁ గనఁబడదు. ఇదివఱ కెన్నో నాట
కములు నవల లున్నవి కదా వానివలన భాషాభివృద్ధి కాలేదా యని
యందురేమో. ఏదో స్వల్పముగ నయియుండును. గాని వానివలన
భాషలో నూతనాభిప్రాయములు గలిగినవా? నూతన విషయము లేమైన
బోధింపఁబడినవా ? నూతనశబ్దజాల మేమైన భాషలోఁ బ్రవేశించినదా?
అవి యన్నియు మెఱుఁగులుఁ, చమత్కారములు, విలాసములు, వన్నెలు,
వగలు, నొయ్యారములు, తళుకులు, బెళుకులు. అంతేకాని వానివలన
భాష యభివృద్ధినొందిన ట్లెట్లు చెప్పఁగలము. ఒకభూగోళశాస్త్రము
మనలోనికిఁ దెచ్చుకొన్నయెడల మనవారి కిదివఱకుఁ దెలియని విష
యము లెన్ని తెలియును? ఇదివఱకు భాషలో లేనియభిప్రాయము
లిపుడు క్రొత్తగా నెన్ని చేరును? ఇదివఱకు భాషలో లేని యెన్ని
శబ్దము లిప్పుడు క్రొత్తగాఁ జేరును? లీలావతినాఁటి గణితముఁతరువాత
మనకట్టి దేదైన నున్నదా? ప్రపంచమున నున్నయన్ని శాస్త్రములలో
నన్నికళలలో నన్నితంత్రములలో నేమేమి మెఱుఁగు లున్నవో తెలియఁ
జేయఁగల గ్రంథములు మనకుఁ గావలయును. ఇతరజాతులవా రంద
ఱట్లు సంపాదించుకొనుచున్నారు. కావున నింతగా దేవులాడవలసివచ్చి
నది. ఒక్కొక్కజాతిగ్రంథము భాషాదేవి కొక్కొక్కముందడుగుగా
నుండవలెను. అట్టిగ్రంథములను సృష్టించుటకు మన మిపు డేమిచేయఁ
దగియున్నది? అధ్యక్షకోపన్యాసమైన తరువాతఁ గార్యదర్శినివేదన
మేదో యున్నదికదా! దానితరువాతఁ బండితులయుపన్యాసము లున్నవి
కదా! ఉపన్యాసబాహుళ్యము కొంత తగ్గించి మొదటిదినమునముందుఁ
గాని రెండవదినమందుఁ గార్యనిర్వాహకసంఘుసభకుఁ బూర్వమో
పరమో కాని గ్రంథకర్తలందఱుఁ గలియవలయును. కేవలము తెనుఁగు
తెలిసినవారేకాక, సంస్కృతాంగ్లేయభాషలయందుఁ బ్రవేశ ముండి
యాంధ్రమున వ్రాయఁగలగ్రంథకర్తలు కలియవలెను. ఈసంవత్సర
మున కేదో జరిగిపోయినది. పైసంవత్సరమునుండి యట్లు చేయుట

మంచిదేమో యోజింపుడు. అట్లు కలసి యిప్పు డాంగ్లేయమునుండి సంస్కృతమునుండి యాంధ్రభాషలోనికిఁ దీసికొనిరావలసిన గ్రంథము లేవో మొదట నిర్ణయించుకొనవలయును. వానిలో ముఖ్యములైన గ్రంథము లేవో నిశ్చయించి, మనలోని గ్రంథకర్తల శక్తులన్నియు మనకుఁ దెలియునుగాన, "అయ్యో! యీ గ్రంథమును మీరీగ్రంథమును మీ రని మనలో మనము పంచుకొనవలయును. ఆగ్రంథములు పై పరిషత్సభకుఁ బూర్తిచేసి తీసికొనివచ్చు నేర్పాటు చేసికోవలయును. మహాజనులారా! ఈయేర్పాటుమాత్ర మధ్యక్షోపన్యాసముకంటెఁ గార్యదర్శి సాంవత్సరికచర్యా నివేదనముకంటెఁ గార్యనిర్వాహకసంఘపుఁ దీర్మానములకంటె నత్యంతము ముఖ్యమైనది. ఏపరిషత్సభలో భాషాపండితులు సంవత్సరము కష్టపడి పూర్తిచేసి తీసికొనివచ్చిన గ్రంథములు ప్రదర్శింపఁబడునో యాపరిషత్సభయే జయప్రదముగా జరిగినదని చెప్పవలసినది. మిగిలినసభ లన్నియు మిత్రదర్శనములు బంధుసమాగమములు లీలాప్రయాణములు గాలిమార్పులు అట్ హోములు (At home) టీపార్టీలు—ఇన్ని మాటలు చెప్పితివిగదా! నీ వేగ్రంథము నేల రచియింపలేదని మీరు న న్నడుగఁదగినదే. ఇదిగో! చెప్పుచున్నాను. నాగుణలోపముకూడఁ జెప్పెదను. ఆంధ్రభాషలో నాయభిప్రాయమును వెల్లడించుటకుఁ దగినశక్తి నాకుఁ గలదు కాని సంస్కృతభాషలో నాకుఁ బ్రవేశము తక్కువ. సామాన్యపుఁదక్కువ కాదు. లేదని చెప్పఁదగినంత తక్కువ. ఆంగ్లేయభాషాజ్ఞానము మొదటినుండియుఁ గలంత కొట్టయినది. ౩౨-సంవత్సరముల క్రిందటఁ జదివిన యాంగ్లేయగ్రంథమే కాని తరువాతఁ జదివిన దొక్కటైన లేదు. జీవనోపాధిలో నాంగ్లేయభాషాజ్ఞాన మేమైన నక్కఱకువచ్చిన దేమో యనఁగ శ్రీరామరక్ష. శ్రీరామరక్ష. మహారాజశ్రీయే కాని మై డియర్ సర్ (My dear Sir) అని యెవరికి వ్రాయవలసిన యావశ్యకత నాయదృష్టమున లేకపోయినది. అందుచే న న్నాంగ్లేయభాష రానివాఁడుగనే మీరు గణింపవలయును. మీ రిట్లు సంవత్సరక్రమముగాఁ జేయవలసిన గ్రంథజాలమువలన భాష యభివృద్ధి నొందుటయే కాక గ్రంథకర్తలలో సఖ్యముకూడ నభివృద్ధి నొందఁగలదు. కవికిఁ గవి కున్న కాకో

దరమండూకము వైఖరి, కవికి విమర్శకున కున్న మూషకమార్జాలవైఖరి, విమర్శకునకు విమర్శకున కున్న సామపపంచాననపద్ధతి, సత్వరముగ నంతరించి వారిలో సాహచర్యము సౌమనస్యము సౌభ్రాతృత్వము సంభవింపఁగలవు. గ్రంథకర్తలలో నిట్టి మనస్థితి భాషకు దేశమునకుఁ బరమ శుభోదర్కము. సాహిత్యపరిషత్పక్షమున నిప్పుడు రచియింపఁబడుచున్న యాంధ్రభాషాశిరోభూషణ మైనగ్రంథము సూర్యారాయాంధ్ర నిఘంటువు. ఇది పరిషత్పక్షముననే రచియింపఁబడుచున్న బరిషత్సభ్యులకు ధనవిషయ మైనశ్రమము లేకుండ నిఘంటుసంబంధము లగుసమస్త వ్యయప్రయాసములను మామహారాజుగారే మహోదారమనస్కులై వహించుచున్నారు. భాషాపండితులును నుత్తమవిమర్శకులును నగు మ-రా-రా-శ్రీ, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు కేవల భాషాప్రేమ పూర్వకశ్రమమునకులోనై భాషా సేవయె ప్రతిఫలముగా నెంచి నిఘంటు సంపాదకత్వమున నిర్నిద్రదీక్షులై యున్నారు. ఈనిఘంటువు మహోత్తమగ్రంథము కాఁగల దని నమ్మియున్నాము. మఱియు ననేకాంధ్ర ప్రబంధవ్యాఖ్యానరచయితలును ననేకగ్రంథద్రష్టలును నపారసాహిత్య సంపన్నులును నాస్థానవిద్వాంసులు నగు శ్రీపురాణపండ మల్లయ్య శాస్త్రులుగారిచే బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును మహారాజుగారే యాంధ్రీకరింపఁజేసిరి. భాషాపుష్టికర మైనదియు విషయగౌరవప్రాశస్త్యాదులం బట్టి యాచంద్రార్కముగ నాంధ్రభాషలో నుండదగినదియు నై యున్నది. ఇది కాక యనేకపాఠాంతరములతో నర్హమైన వ్యాఖ్యతో నాంధ్రభారతమందుఁ గొన్నిపర్వము లీపండితవర్యునిచేతనే పరిష్కరింపఁబడియున్నవి. భాష కీమహోపకారము కూడ మామహారాజుగారే యాచరించుచున్నారు. ఇది కాక కవిచక్రవర్తి యైన కృష్ణదేవరాయలచే రచియింపఁబడిన యాముక్తమాల్యదకు మామహారాజుగారు బ్రహ్మశ్రీ మహామహోపాధ్యాయేత్యాదిబిరుదాంకితు లయిన వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారిచే వ్యాఖ్యానము వ్రాయించిరి. దాని నచ్చు వేయించుట కెన్నిసంవత్సరముల క్రిందటనో యేర్పాటు చేసియుండిరి. వ్యాఖ్యారచన పూర్తియైన దఁట! అచ్చింకఁ గాలేదు. కారణము తెలియదు. ఇదిగాక యాస్థానతర్కవిద్వాంసు లగు శ్రీమాన్ గుదిమళ్ల

వేంకటరంగాచార్యులచే శ్రీవచనభూషణ మనుసంస్కృతగ్రంథము నాంధ్రీకరింపఁజేసిరి. ఇట్లు భాషాపోషకులు భాషాపండితులు నగు శ్రీ మహారాజుగారికి దీర్ఘాయురారోగ్యాది సకలైశ్వర్యములు సర్వేశ్వరుఁడు ప్రసాదింపవలయు నని పరితృప్తమున నేను ప్రార్థించుచున్నాఁడను.

వ్యాకరణము:— ప్రస్తుతవ్యాకరణము లసమగ్రముగ నుండుట చేత భాషాపరిశుద్ధి రక్షణమునకై విపుల మగునొక వ్యాకరణమును రచియించుట మంచిదని పూర్వసభలలో నుపన్యసించిన యధ్యక్షులు కొందఱు సెలవిచ్చిరి. వారి యిష్టము ననుసరించి వ్రాసినను వ్రాయ వచ్చును. మీయపేక్ష ననుసరించి మానినను మానవచ్చును. ప్రపంచ మున నున్న ప్రతిసారస్వతపరిషత్తునకు రెండే ప్రధానోద్దేశములు. భాషాపోషణము, భాషాపరిశుద్ధరక్షణము. మొదటిది గ్రంథములవలన నగును. రెండవది వ్యాకరణశాస్త్రమువలన నగును. ఇదివఱకు మన మనుకొనిన ట్లింకఁ, గొన్నివత్సరములు గ్రంథములు వృద్ధినొందినతరు వాత వ్యాకరణరచనానుచరణనుగూర్చి యోజింపవచ్చును. ఇప్పు డంత తొందర లేదు. ఇప్పుడే రచియింపవలయు నని యోజించు వారు వారి యిష్టానుసార మాచరింపవచ్చును. ఎప్పుడు రచియించినను బరిషత్పక్షము ననే యది రచియింపఁబడుట మంచిది. పరిషన్ముద్ర దానిపైఁగూడ నుండ వలయును.

మహాజనులారా! ప్రభువుల యాదర మున్నను లేకున్నను బ్రదుకుఁదెరు వున్నను లేకున్నను బ్రపంచయాత్రలోఁ బరిపరివిధములఁ గష్టములొందినను భాషాచరిత్రమునఁ దమపేరు స్థిరముగా నిలిచియుండు నను ప్రజలశ్వాసముచేత నూఱుసంవత్సరములలోపల నెందఱో గ్రంథ ములు రచియించి మరణించియున్నారు. తమహృదయరక్తముతో వ్రాసి వారు మనకొఱకిక్కడ విడిచిపెట్టిన గ్రంథములను మనము భద్రపఱచి గౌరవించుచున్నామో లేదో యని వారి నిశ్శరీరాత్మ లాందోళనము నొందుచున్నవి. తమ్ముఁ గూర్చి తమతరువాతివా రేమనుకొనుచున్నారో యనియుఁ దమ్ముఁ బ్రశంసించుచున్నారో దూషించుచున్నారో మఱ చియే పోయినారో యనియు వారు తహతహలాడుచున్నారు. నిజము చెప్పవలసినయెడల మనము కొందఱి నప్పుడే మఱచియే పోవుచున్నాము.

మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులవారు రచియించిన గ్రంథనామము లన్నియు మనకుఁ దెలియునా? ఆయన జననతిథి మృతతిథి యేవో మనకుఁ దెలియునా? పోనిం డెంతకాలము జీవించిరో యెఱుఁగుదుమా? శతాధిక గ్రంథకర్తచరిత్రమే మనకు సందేహాస్పద మైనదే. వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రులవారు, బెల్లపుకొండ రామారావుగారు, కొక్కొండ వేంకటరత్నము పంతులుగారు, ధర్మవరము కృష్ణమాచార్యులుగారు, డి. కృష్ణశాస్త్రులుగారు, దేవులపల్లి సుబ్బరాయ తమ్మన్నశాస్త్రులవారు, దేవగుప్త సన్న్యాసిరాజుగారు, తిరుపతిశాస్త్రులవారు మొదలగువా రెందఱో గ్రంథముల వ్రాసి కాలగతిం జెందినారు. వారిచరిత్రములు తెలిసినంతవఱకు సంపాదింపవలసియున్నది. ఈభారముకూడ బరిషత్తు వారే భరించుట కర్హులు. కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి కవి జీవితగ్రంథముల తరువాత వ్రాయఁదగిన గ్రంథముల కుపయోగపడు సామగ్రి పరిషత్తువారికిఁ గావలదా? ఆదిగాక మృతకవులయందఱ ఛాయాపటములఁ గూడఁ బరిషత్కార్యాలయమున నుంచుట మంచిది. వారి నావిధముగ మనము గౌరవింపవలయును.

ధనార్జనము:—కాని ప్రాఁబలుకులకుఁ బ్రణవ మెట్లు ప్రారంభమో, వివాహాదిశుభకార్యములకు విఘ్నేశ్వరపూజ యెట్లు ప్రారంభమో, నాటకములకు నాందీపూజ యెట్లారంభమో, పరిషత్కార్య నిర్వాహణమునకు "సొమ్ములేదు సొమ్ములే" దను పంచాక్షరి ప్రారంభ మైయున్నది. ఇది యొక్కమనపరిషత్తునకుఁ గలిగినబాధయే కాదు, పార్లమెంటుసభయందు మొదలు పంచాయతీకోర్టులోవఱకుఁ బాడఁబడు చున్న పాటలన్నిటికిఁ బల్లవి యిదియే. సొమ్ములేదు. సరియే కాని, యుత్సాహము లేకున్నఁ జిక్కు కాని సొమ్ము లేకున్న నంత చిక్కు లేదు. సొమ్ము పైనుండి రావలసినది, యుత్సాహము లోనినుండి రావలసినది. ఉత్సాహమె మనకు బూర్తిగ నున్నయెడల సొమ్ము వచ్చియే తీఱును. ఉపకారవేతనమును దీసికొనక పూర్వము మ. రా. శ్రీ జ. రామయ్య పంతులుగారు పరిషత్తునకు ధనలోప మెక్కువగా నుండు టను జింతించి తా మాంధ్రదేశమునను న్న ప్రతిగ్రామమునకే గాక ప్రత్యాంధ్రుని గృహమునకుఁ గూడఁ దిరుగుదు ననియు నింటికొక్క

రూపాయచొప్పున సేకరించి పరిషత్తున కీకొఱతఁ దీర్తు ననియు నీగ్రామమందే సెలవిచ్చియుండిరి. ఆయనయుత్సాహమే పరిషత్తునకున్న ప్రధానాధారములలో నొక్కటి. ఆయన పెద్దలగుచున్నారు. యువకులగు భాషాభక్తు లాయనకుఁ దోడుపడినయెడల సొమ్ము లేదన్న పంచాక్షరీమంత్రము సొమ్ము లేకపోలే దనునష్టాక్షరీమంత్రముక్రింద మార్పఁగలరు. మహారాజులు రాజులుజమీందారులు మొదలగుసంపన్నులిదివఱకే విశేషధన మిచ్చియున్నారు. అందులో మామహారాజు గారు పైగ ప్రధానమైన నిఘంటునిర్మాణమునకు వలయుధనము నంతయు నీయసంకల్పించుకొనియే యున్నారు. ప్రజలే తమ బాహుబలమున నింకఁ పరిషత్తునకు ధనము సమకూర్పవలసియున్నది. ఊరనున్న ప్రతి గృహముపై యూనియను పంచాయతీ పన్నిచ్చుచున్నామా? లేదా? ఒకరూపాయ మొదలు పది యిరువది రూపాయలకు పైగ నిచ్చుచున్నామా? లేదా? పరిషత్తు పన్నుక్రింద నింటింటి కొక్కరూపాయ యిఁతటినుండి వసూలు కావలయును. అది యెంతబీదవారి యింటికైనను భార మని యనిపించదు. ఇదివఱకు మన మెన్ని పన్ను లిచ్చుచుండలేదు. ఇంక నెన్ని యిచ్చుటకు సంసిద్ధులమై యుండలేదు. అవియన్నియు మనకు మోక్షప్రదములా? ఇది కాకపోవునా? నిజ మాలోచింపగాఁ బరిషత్తుపన్నుకంటె మ్యునిసిపల్ పన్ను మనకు ముఖ్యమైనదికాదు. ఇంటిముందు పెంట యుండుట మంచిదా? మనసునందుఁ బెంటయుండుట మంచిదా? కావునఁ బంచాయతీపన్నుకంటెఁ బదిరెట్లు సంతోషముతోఁ బరిషత్తుపన్నును మన మీయవలయును. ఇప్పుడు మనదేశమం దున్న గ్రంథకర్తలతాతలో తాతలతండ్రులో ప్రత్యాంధ్రునియింటిలో జరిగిన వివాహములలోఁ గవిత్వపుఁ బల్లెరమును గ్రహించినవారై యుందురు. నేనుగూడఁ గవిత్వపువరహా గ్రహించు నాచారము గల వారివంశములోనివాఁడను.

కవులారా! మనహక్కులను మనము విడుచుకొంటిమి. అది తప్పు. Lispendens Resjudicata జ్ఞానమువలన మనము సంపాదించుచున్న సంచులకంటె కాస్తీటా సైన్తీటా జ్ఞానము సంపాదించుచున్న ముల్లెలకంటె D. C. B. Income-tax జ్ఞానమువలన స్సంపాదించు

చున్న మాటలకంటె Cash credit జ్ఞానమున సంపాదించుచున్న గోతములకంటె కవితాదేవతారాధనపూర్వకముగ మనముత్తాతలు కళ్యాణకాలమందు సంపాదించిన పరమపవిత్రమైన కరకువరహాయున్న దే యది మాత్రము సోదరగ్రంథకర్తలారా! అధికమైనది. అమూల్యమైనది. అనుపమానమైనది. మదరాసు బ్యాంకి (Bank) లోని ధనమంతయు మీఁదే యైనను మాటవరుసకుఁ జోడీ తప్పు లేదుకద! దానికంటె మీ కవిత్వపువరహా ఘనమైన దని యెంచవలయును. అట్టి యత్యుత్తమ ధనము మన మేల వదలుకొనవలయును? ఆంధ్రసోదరులారా! ఇంతటి నుండి మీయింట జరుగు కళ్యాణమునందు మాకు రావలిసిన కవిత్వపుఁ గట్నము మీరీయకతప్పదు. మీపూర్వులు మాపూర్వుల కిచ్చిరి గావున మీరు మా కీయవలసియున్నది. గ్రంథరచయితల మగు మే మాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునఁ జేరియుంటిమి కావున మాకు రావలసినదేదో మీరు పరిషత్తునకే యర్పింపవలయును. మాయిండ్లలో జరుగు పెండ్లిండ్లకుఁ గూడ మేము గవిత్వపుఁగట్నమును పరిషత్తునకే సమర్పించుకొందుము. మహాజనులారా! పరిషత్పోషణము మీచేతులలోనే యున్నది. మీ వలన వచ్చుధనము పరిషత్కార్యముల కింకను జాలకుండునెడల మరల దేశీయప్రభువులనేప్రార్థింతము. పదేపదే వారినడుగుటలో మనకు వెనుక యడుగు లేదు. మరల మరల నెందు కీయవలయునని వారికి వెనుకచేయి లేదు. ఇట్లు రాఁదగినధనములో నెనిమిదవభాగ మైనను బండ్రెండవ భాగమైన నే నిఁకఁ జెప్పఁబోవుపనికై వినియోగింపవలయు నని నా ప్రార్థన. నాయనలారా! మీరు శాసననిర్మాణసభలలో సభ్యులైనను మంత్రిపదవుల కర్హులైనను గాలాంబరకవచధారులై కర్కశతర్కవాగ్వాహినితో న్యాయసభలందుఁ జేరి కాకిని గ్రద్దను, గ్రద్దను కాకిని జేయఁగల యింద్రజాలమహేంద్రజాలవిద్యామహామహోపాధ్యాయు లైనను దర్క వ్యాకరణ వేదాంతాది శాస్త్రపంచాననులైనను భాషాభివృద్ధి మాత్రము కలము చేతఁ బుచ్చుకొని కపుడు చేతఁ బుచ్చుకొని గ్రంథముల వ్రాయు కవులవలనఁ గాని మీవలనఁ గాదు. గ్రంథరచనా బాహుళ్యమునఁగాని భాషాభివృద్ధి కాదు. కాదు. వెనుకటియధ్యక్షులు చెప్పిన దదియే; ఎన్నిసారులైన నేను జెప్పిన దదియే; రాఁబోవువారు

కూడఁ జెప్పఁదగిన దదియే. అధ్యక్షులలో భేదమేకాని పాటలో భేదము లేదు. మునుపటి సుతియే. మునుపటి రాగమే. మునుపటి తాళమే. మునుపటిపల్లవియే. మునుపటి యెత్తుబడియే. చివఱకు మునుపటి యాశాభంగమే. అది మాత్రము రానీయకుఁడు. నిజముగాఁ గవులు మిగుల దురవస్థలో నున్నారు. గాదులలో గరిసెలకొలఁదిఁ గల్లా యున్నవారు, సర్కారివారియొద్దఁ బత్రము లున్నవారు, మిద్దెమీఁదఁ గొబ్బెర కురిడీలను నిలువఁజేసినవారు, నింక నేమోచేసినవారు, ఇంక మఱియేమో చేయుచున్నవారు నట్టిమీకుఁ గవులు పడుదుఃఖ మెట్లు తెలియఁగలదు. కవిజన్మమంత యసందర్భజన్మము మఱియొకటి లేదు. స్వభావజ్ఞాన నిక్షేపమన కవికి సంసారమును బొదుపుగా జరుపుకొను బుద్ధి లేదు. భావనాభండార ప్రభూత్తముఁడైనకవి కాఫీనీటికై మూఁడుకాసులకొఱ కల్లాడిపోవును. తనయభిప్రాయములను వారణాసీ పీతాంబరములతో ఢాకామసిలినులతో జలతారు బుటేదారీపనులతో సింగారించినకవి కమీజుమెడక్రింది చినుగులనుం గ్రమ్ముకొనుటకుఁ గంతముచుట్టు బట్ట చుట్టుకొనును.

ఇట్టిదుస్థితిలో నున్నను మనస్సులో నతనికి దీనత లేదు. నైచ్యము లేదు. అడఁకువ యన్నమాట లేదు. శాశ్వతముగా నుండువాఁడు దానొక్కఁడే కాని మిగిలినవా రందఱు నశించువారే యని నమ్మికతోఁ దా నుండును. అట్టివాఁ డొకని నాశ్రయింపఁగలఁడా? అతనికున్న గర్వము నహంభావము రణశూరుల కున్నదా? రాజాధిరాజులకున్నదా? తలతిక్కలో నంతవాఁడు మఱియొక్కఁ డేఁడి? తనరుచియే తనది; తన మతమే తనది: తనధోరణియే తనది. ఫాదుషాను మెచ్చువాఁడు కాఁడు. భగవంతునే మెచ్చువాఁడు కాఁడు. కాని యిట్టికోస వెఱ్ఱివారివలననే భాషాభివృద్ధి యయినది; యగుచున్నది, కావలసియున్నది. వా రిండ్లలోఁ బడి యష్టకష్టములఁ బడుచు భాషాసేవ చేయుచున్నారు. వారంత దురవస్థలో నున్నారని చెప్పుటయే సత్యము. వీథులవెంటఁదలలెత్తుకొని తిరుగుచునే యున్నారని మీరు నన్నధిక్షేపింపకుఁడు. వా రంటుజవాను లే వైపునుండి వచ్చుచున్నారో యని యటునిటు తలలెత్తి చూచుచున్నారు. కాని మఱియొకటి కాదు. నామాట యథార్థమని విశ్వసిం

పుఁడు. అట్టివారు కొన్ని యమూల్యగ్రంథములను వ్రాసి యంతరించి నారు. ఇంక నంతరింప నున్నారు. వారి గ్రంథము లచ్చుపడుట కాధారము లేదు. అవి భాషలోఁ జేరు నను నాస లేదు. ప్రతిమండలమందుఁ బుస్తకముల యేజంటులు నున్నారుకదా! వా రా గ్రంథముల నుద్ధరించి కవులకష్టములఁ గడతేర్పరాదా? ఆఁ! కడతేర్చుచునే యున్నారు. కవులను గ్రంథములనుగూడ నూటి కెనుబదియైదు కమీషననువాఁడొకఁడు మూఁడువేల ప్రతు లచ్చువేయించుకొని మూఁడుపాతికల ప్రతులు కవి కిచ్చెద ననువాఁడొకఁడు. ఇట్టివారేయున్నవారిలో ననేకులు. ఇతర దేశములలోఁ బూర్వశతాబ్దములందలి గ్రంథవిక్రేతలు కవులనైన మిగిల్చిరి. ఇప్పుడు పరదేశములలో గ్రంథకర్తలు గ్రంథవిక్రేతలుఁగూడ బాగుపడుచున్నారు. మనదేశమందు గ్రంథవిక్రేతలు కలియుగవృకోదరులై మన గ్రంథకర్తలనుగూడఁ గబళించుచున్నారు. గ్రంథకర్తలలో బొత్తిగా రిక్తులగువారిని మీరు కాపాడవలసియున్నది. ధనశక్తి తక్కువైనకొలఁదిఁ గవితాశక్తి యెక్కువగ నున్నవా రెందఱో యున్నారు. ఆ సంగతి మీరు బాగుగఁ దెలిసికొని యట్టివారి గ్రంథముల నచ్చువేయించి వారికి గ్రంథప్రతుల నిచ్చునెడల వారు బాగుపడుదురు. వానిని గ్రంథనిర్ణాయకసంఘమువారు పఠనగ్రంథములుగ నియమించునెడల వారు రవంత నిలువఁబడి యింకను గ్రంథముల వ్రాయుదురు. పరిషద్ధనములోఁ బండ్రెండవవంతో యెనిమిదవవంతో యొకందులకు వినియోగింపవలసి యున్నదని నే నింతకుముందుఁ జెప్పితినే, యీ యుత్తమకార్యమునకై యది వినియోగపడవలసియున్నది. ప్రపంచమందలి యితరదేశములలోని పరిషత్తులు దాదాపుగా నన్నియు నిట్లు నిరుపేదకవులకు సాయమొనర్చినవి. అదికాక యట్టివారు మరణించినపిమ్మటఁ గూడ వారిపిల్లలకుఁ గొంతయుపకారము వేతనము లిచ్చినవి. అంతపని మనము చేయఁజాలము. ప్రధానకృత్యములకే పరిషత్తుధనము లేకుండ బాధపడుచుండఁగాఁ బారమార్థికకృత్యము లెట్లు చేయఁగలదు? అదిగాక రెండు మూఁడు వందలసంవత్సరముల క్రిందటఁ బాశ్చాత్యదేశములందలి కవుల దరిద్రతవంటిది ప్రపంచమున లేదు. మనకవులలోఁ గూడ లేనివా రనేకు లున్నారు. కాని వారియంత లేనివారు కాదు. అయిదుదినము

లాఁకలిచే మాఁడిమాఁడి యాకస్మికముగ దొరికిన రొట్టె నాత్రముతో మ్రింగఁబోవ నది యంగిటి కడ్డుపడుటచే నంతలో నసువులను బాసిన ఓట్వే (Otway) వంటి కవి మనలో నేఁడీ? తనయస్థిపంజరము నమ్ము కొని రొట్టె వాని కీయవలసిన ఋణమును దీర్పు మని మరణశాసనము వ్రాసిన వాజిలాల్ వంటికవి మనలో నేఁడీ? కావున మనకవులకు గ్రాస వాసముల కంతసాహాయ్య మావశ్యకము లేదు. మంచిగ్రంథములు వారు రచించునెడల వాని నప్పుడప్పుడు పరిషత్తువా రచ్చువేయింప వలయును.

బిరుదములు:—ఆర్యులారా! మఱియొక చిన్న విన్నప మున్నది. ఆంధ్రదేశపండితులలోఁ గొందఱు సర్కారువారు బిరుదములు నొసంగు చున్నారు. సర్వసంగపరిత్యాగు లైనసన్న్యాసులు సైతము వదలని వదలఁగూడని భాషాభిమానముచే భాషావిద్వాంసులలోఁ గొందఱకు బిరుదము లిచ్చినారు. శంకరాచార్యపీఠస్థులొకరు బ్రహ్మశ్రీ కొక్కొండ వేంకటరత్నముపంతులవారి కొక బిరుద మిచ్చినారు. వానమామల జియ్యరుగారు శ్రీమాన్ కాండూరి భాష్యకారాచార్యులవారికిఁ గవి సార్వభౌముఁ డను బిరుదమును గాఁబోలుఁ గటాక్షించిరి. కామకోటి శంకరాచార్యపీఠస్థులు మన బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి కనేకబిరుదము లీనడుమనే యిచ్చినట్లు వినుచున్నాము. తుదకుఁ గాలీ ఘట్టమున నున్నసంఘమువా రెవరో మనయాంధ్రదేశీయపండితులకు బిరుదము లిచ్చి బహుమానించుచున్నారు. కాని మనసాహిత్యపరిషత్తు వా రిచ్చుచున్న దేమున్నది? మనవా రిచ్చుచున్నవి రెండే బిరుదములు; సామాన్యసభ్యుఁడు, కార్యనిర్వాహకసభ్యుఁడు. ఇంతే. ఈబిరుదమునైన నేదో కొంత దక్షిణ తీసికొని యిచ్చుచున్నారు. కాని పాండిత్యబహూ కృతిగా నిచ్చుటలేదు. మీ కాంధ్రదేశమున బిరుదార్హు లైన పండితులు కనఁబడనేలేదా యేమి? అటులైన మీకుఁ గనఁబడనివారు పైవారి కెట్లు కనఁబడుచున్నారు? ఒకరి కిచ్చినయెడల మిగిలినవారు మాకేల యీయక పోవలయునని వివాదపడుదు రేమో యనుసందేహమున మానివైచి తిరా! అటులైన సర్కారువారిపైనను, శంకరాచార్యులవారిపైనను నిందుల కిప్పుడు వ్యాజ్యములు తెచ్చినవా రెవ్వరు? బిరుదముల కర్హు

లైన పండితు లందఱు మనసాహిత్యపరిషత్తులోనే యున్నారు. కాని బిరుదములను గూర్చి యేపండితుఁడుగూడ నిదివఱకు ముచ్చటించి యుండలేదు. ఎందుకో మీ కెఱుఁగరా? ఏపండితుఁడైన ముచ్చటించినయెడలఁ దనకు బిరు దిమ్మని యడుగుచున్నాఁడని పైవా రనుకొని పోవుదు రనుభయముచేఁ బండితు లెవ్వరుఁ గిక్కురుమనకుండనున్నారు. నే నాపాండిత్యబాధ లేనివాఁడను గావున నిర్భయముగాఁ బలికితిని. అపండితుని సభాధ్యక్షునిగా నెన్నుకొనుటవలనఁ గలిగినలాభ మిది. ఇంతకంటె నే నిప్పుడు చెప్పఁదగినది లేదు. సాహిత్యపరిషత్తు నిచ్చటి కాహ్వానించిన భాషాపోషకు లగు శ్రీపీఠికాపురమహారాజుగారియెడలఁ గృతజ్ఞులమై యుండి వారిక్షేమాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధులకు భగవంతునిఁ బ్రార్థింపవలయును.

సాక్షి

జంఘాలశాస్త్రి యిట్లు పలికెను:—

నాయనలారా! నేఁ డుపన్యాసము లేదు. ఎవరో యొక కవి సాక్షిసంఘములోఁ జదువుటకొఱకు నొకకథను వ్రాసిపంపెను. దానిని చదివెదను. సావధానముగ వినఁగోరుచున్నాను.

I

నక్కదోసకాయ యూరుగాయ. గోఁగుకూర పచ్చడి. బఱ్ఱె పెరుఁగు అంతే. అంతకంటె నక్కడ నేమిదొరకును? అవే పంచభక్ష్య పరమాన్నములు. ఇట్లనుదినము వేళపాళయని లేక కొర్నిపాటి సుబ్బరాజుగా రన్నప్రదాన మాచరించుచుండిరి. అన్నము జొన్నయన్నము. విస్తరి బొడ్డుమేడియాకు విస్తరి. ఉప్పు ఱాతియుప్పు. నీరు దిగుడుబావి నీరు. ఇప్పటిమాటయా? దాదాపుగా నూఱేండ్లక్రిందటిమాట, ముప్పది సంవత్సరము లిట్లా బ్రాహ్మణుఁ డన్నప్రదాన మొనర్చినాఁడు. మహానుభావుఁడు. నిర్గర్వుఁడు. నల్వురు మోయఁదగిన చొప్పమోపును తానే పొలమునుండి తలపైఁ బెట్టుకొని తెచ్చి బఱ్ఱెలకువేయును. వాని పాలు పాలికాఁపులచేఁ బితికింపక తానే పితుకును. ఇంట నందఱ కాతనిభార్యయే వంట చేయును. వంటలక్కలు కాని, నీళ్లబ్రాహ్మణులు కాని వారి కెవ్వరును లేరు. ఉంచుకొనవలసిన యావశ్యకతయు వారికి లేదు. తమయింటిపని నొకరిచేఁ జేయించుట వారు తప్పుగ భావించుచుండెడివారు. పచనాదికృత్యములను బైవారిచేఁ గూలిపెట్టి చేయించినయెడల నతిథిపూజాఫలము పరిపూర్ణముగఁ దమకు సిద్ధింప దేమో యని వారికి భయము. పాలుమాలికలేక, యొడలు దాఁచుకొనక భూతసంతుష్టిచేయుటయే పుణ్యకార్యమని నమ్మి వా రట్లు చేసిరి.

మగనికిఁ దనకుఁ దవ్వెడుబియ్యము కుతకుతలాడించుటకే యీ కాలపుఁ గులకాంతల కోపికలేదు. దొడ్డిలో దాసి. వీథిగుమ్మములో

భయంకరముగా నున్నది. నాచేతు లాడకున్న" వని యాతఁడు నబాబు గారి పాదములపైఁ బడెను. "నీ వాతనిని నలుకకుండునెడల నిన్ను ముందు నఱికింతు" నని నబాబుగా రాతని బెదరించిరి. అంత నాతఁ డేమిచేయఁగలఁడు? గడగడ వడకుచు సుబ్బరాజుగారి కంఠమున బిస్మిల్లా యని కత్తి విసరెను. కంఠము తెగలేదు. మఱియొక్కసారి చొరవ తెచ్చుకొని వైచెను. తెగలేదు. "ఓయబ్బ! నీవలనఁగాదయ్యా భాగవ తము తలమీఁదనుండఁగాఁ దల తెగుననియే యనుకొంటివఁటయ్యా! నీబొంద పడ! ఎక్కడనో యడవిమృగమువలె నున్నావు. విను. నీవే మియుఁ గష్టపడకు. వెనుకకు విఱిచికట్టిన నాచేతులు విప్పవయ్యా? భాగవతము తలమీఁదినుండి దింపుదును. తరువాత సుఖముగా సుఖ ముగా నలుకుదువు కాని యెందులకింత యోజన" అని సుబ్బరాజుగారు పలి కిరి. చేతులు విప్పుమని నబాబుగారు భటునకు సంజ్ఞ చేసిరి. అంత సుబ్బ రాజుగారు, కొన్నిపాటి ప్రయాణమునుండి యానినుసమునఱకుఁ దల మీఁదనే కట్టుకొనియుంచిన భాగవతమునుదీసి, కన్నులకద్దుకొని దూర ముగనుంచి దానికిఁ బ్రదక్షిణ మొనర్చి సాష్టాంగ మాచరించి లేచి కోదండరామప్రభో! యని బ్రహ్మాండకటాహ మదరున ట్లొక్క కేక వైచి చాపచుట్టగఁ గ్రిందఁబడి ప్రాణములు విడిచెను. కత్తితో భటుఁ డింక నలుకుట యెందులకు? అతఁ డెట్లు మరణించెనో? యని యందఱ కాశ్చర్యముగా నున్నది. పరీక్షించిచూడఁగ నాతనినోటినుండి రక్త మొలికినది. పిడుగుపడినట్లు కోదండరామప్రభూ యని యాతఁడు వైచినకేకతో గొంతులలోని రక్తనాళము తెగి యారక్తపుఁజుక్కలు వాయుద్వారమునఁ బోవుటచే నూఁపిరియాడక నిముసములో మరణ మీతనికి సిద్ధించినదని యటనున్న వైద్యుఁడు శాస్త్రీయసమాధానమును (Scientific Explanation) చెప్పి, తనపాండిత్యమందఱకుఁ దెలిసినదో లేదోయని యటునిటు చూచెను. పరమాత్ముని యాజ్ఞ యయినది కావున బ్రాణములు దేహమును వదలిపోయిన వని చెప్పఁగ నందఱకును దెలి సినమాట.

సుబ్బరాజుగారు మరణించిరనుమాట చెవినిఁబడఁగనే కన్నుల కేదైనఁ గనఁబడునో, కడుపులో నేమైన గుబులుపుట్టెనో కాని గడగడ

కంకులదినములలో నూచబియ్యము. మొక్కజొన్నపొత్తులకాలములో మొక్కజొన్నపొత్తులు. ఇట్లు ఏ యేకాలములలో నేది వచ్చునో యది యల్పాహారముగ వారియెదుటఁ బెట్టి తాను చేగునపమంత గంటము చేతఁ బుచ్చుకొని, తాటియాకులపై భాగవతమో, హరివంశమో, మఱే దియో యా సుబ్బరాజుగారు వ్రాసికొనుచుండును. ఇట్లాతఁ డెన్ని గ్రంథములో వ్రాసినాఁడు. కవీశ్వరు లాతనికిఁ గన్నులఁ గట్టినట్లుండురు. తిక్కన సోమయాజి యాజానుగుల పొడవగువాఁడని, గ్రద్దముక్కుకల వాఁడని నడుముకట్టులోఁ జురకత్తి కలవాఁడని, కాలిన మొక్కజీడిపప్పు రంగువాఁడని యాతఁ డా యతిథులతోఁ జెప్పుచుండును. చేతిలోనున్న యనుపపప్పు ముందుఁ గథలోనున్న కాలిన మొక్క జీడిపప్పెక్కువ రుచింప కుండుటచేఁ గాఁబోలు వా రామాటలను గణింపకుండెడివారు. తిక్కన సోమయాజిగా రిట్లుండెనని మీకెట్లు తెలిసినదని యాయన నెవ్వరు నడుగలేదు. అడిగినయెడలఁ గారణ మాయనకుమాత్ర మేమి తెలి యును? అట్లాయనకుఁ దోఁచుటయే కారణము, పింగళి సూరన్నగారికి ముందుదంతములలో నొకటి పొడుగని, యొకటి పొట్టియని చెప్పును. ఆయనకు ఆలాగునఁ గనఁబడుచుండఁగ నెవరు కాదనఁగలరు? ఒకనాఁడు తాను తనభార్యయుఁ బండుకొని యుండఁగాఁ దాను "దుర్గా! పోత రాజుగా రెట్లుండురని నీయభిప్రాయ"మని యామె నడిగెను. ఈ ప్రశ్న యామె కెందులకో బోధపడదు. "పొడుగుగాను, సన్నముగాను నుందు రని నే ననుకొందు" నని యామె బదులుచెప్పెను. భర్త యడిగిన నడు గునుగాక! భార్య కీప్రత్యుత్తర మెందులకో యంతకంటె బోధపడదు. "ఆలాగునఁ గాదుసుమీ, పొట్టిగా నుండును. తగుమాత్రమైన బొజ్జ గలిగి యుండును," అని భర్త బదులుచెప్పెను. ఔనని, కాదని, భార్యా భర్తలిట్లొక్కనిముసము సంభాషించుకొన్న మీఁదట భర్త—"నేనన్న మాటయే నిజమగునెడల—నదిగో—గోడబల్లమీఁదఁ బెట్టిన మద్దెల యున్నదే అది గణగణ మ్రోఁగును" అనుసరి కైదైన యెలుక దానిని గదల్చెనో మఱేమైన జరిగెనో తెలియదు. కాని; మద్దెల గణగణ మ్రోఁగెను. అంత నాతఁడు మహానందమున లేచి మద్దెలను గ్రిందికి దింపి దానికిఁ బూజ లొనర్చి, పోతరాజుగారిమద్దెల యని దానికిఁ బేరిడి,

పోతరాజుగారి గజేంద్రమోక్షాది గాథలలోని పద్యములన్నియుఁ గీర్తన ముగాఁ బాడుకొనుచు మద్దెల వాయించుకొనుచుండెను. ఇది జరిగి యిరువదేండ్లు దాఁటినది. అల్పాహారకాలమునం దీకథ యతిథులకుఁ బ్రతిదినమును జెప్పును. అట్లు కొంతసేపు చెప్పి—

క. "పలికెడిది భాగవతమఁట, పలికించెడివాఁడు రామభద్రుండఁట నేఁ
బలికిన భవహర మగు నఁట, పలికెద వేఱొండుగాథ పలుకఁగ నేలా?"

యను పద్యమును చదివి "ఆహా! మహానుభావుఁడు! ఎంత మృదులముగా, నెంత లలితముగా, నెంత మనోహరముగాఁ జెప్పినాఁడో! మాతండ్రి—పోతరాజుగా రిప్పు డెక్కడ నుండునో యని కన్నులనీరు జలజల రాల్చుచుండును. ఊచబియ్యపుఁబదరుచేఁ జొంగలుగార్చు చున్న భుక్తిప్రియులకుఁ బోతరాజుగారి కవిత్వ మప్పుడు కావలయునా?

ఇట్లు కొంతకాల మత్యుచ్ఛ్రియముగా నాసంసారమునకు దినములు జరిగినవి. కాల మొక్కరీతిగాఁ గడచునా? వర్షములు వెనుకఁ బట్టినవి. పంటలు తగ్గిపోయినవి. క్షామము తలసూపినది. అందువలన నతిథులు మఱింత వచ్చుచున్నారు. అందఱకు సంతుష్టిగఁ బెట్టుచునే యున్నాఁడు. అప్పులు చేసినాఁడు. పాటిపొలము లమ్మినాఁడు. ఇల్లమ్మినాఁడు. ఇంటిలోఁ బాత్రసామగ్రి నమ్మినాఁడు. కోటప్పకొండ మ్రొక్కుతో సంబంధించిన తన యెడమకాలి వెండికడియ మమ్మినాఁడు. అమ్మగా మిగిలిన రెండుగేఁదెలుకూడఁ జచ్చిపోయినవి. ఇంటిలో నేమియు లేదు. మట్టమధ్యాహ్నమగుసరి కిద్దఱతిథులు వచ్చినారు. ఇంటిలో నరసోలెడు గింజలు లేవు. అప్పుడు భార్యయొద్ద కాతఁడు పోయి యిప్పుడువచ్చిన యతిథులను బూజించు టెట్లు?—అని యడిగెను. పసుపురాచిన దారమును మెడను గట్టుకొని మంగళసూత్ర మిచ్చి "ఇది యమ్మి వారికిఁ గావలయు సామగ్రిని తెండు. అమ్మాయి చద్దియన్నము తినినది. మన మీ దినమున భుజింపవలదు. వారికి సాయంకాలము కాకుండ భోజనముపెట్టి పిల్లను దీసికొని రాత్రి యెటకైనఁ బోవుద" మని భార్యపలికెను. మంగళ సూత్రమునకు రెండువరాలుకాఁబోలు వచ్చినది. కొంత వ్యయపఱచి యాయతిథులకు సంతుష్టిగా భోజనము పెట్టి శిష్టాన్నము కొంత సాయంకాలమునఁ గూఁతునకుఁ బెట్టి, తాము తినక వా రారాత్రి యెవ్వరి

తోడను జెప్పకుండ వెడలిపోవఁ బ్రయత్నించిరి. కాని, యీ యూర నున్న యొకసంపన్నుఁడీయంశమును గర్ణాకర్ణిగా విని యాయనయొద్ద కారాత్రి వచ్చి "సుబ్బరాజుగారూ! మీకు దుర్దినములు వచ్చినవి. దరిద్రతకంటె దుస్థ్సితిలేదు. మిమ్ము నేను గనిపట్టుదును. మీ రెక్కడికిని బోవల"దని చెప్పెను. "ఓయబ్బ! దుష్టదినములు మాత్రము మ మ్మేమి చేయఁగలవయ్యా? దరిద్రము పోతరాజుగారు పడలేదా? ఆయనకంటె మే మెక్కువవారమా? ధర్మబుద్ధిచే నొకరు నా కింతపెట్టగ నేను దినువాఁడను గాను. పోతరాజుగారిని రక్షించిన యొంటిమెట్ట కోదండరామమూర్తి మ మ్మేల రక్షింపకుండును? అడవులఁ బట్టి పోవుదుము. నాయనా! పోతరాజుగారు "అడవి రక్షలేని యబలుండు వర్ధిల్లు, రక్షితుండు మందిరమునఁ జచ్చు" నని చెప్పినారు. మ మ్మడ్డుపెట్టకుము. కాని నా దొక్కకోరికయున్నది. ఎవ్వరైన నతిథులు వచ్చునెడల నీవు వారిని చేతనగునంతవఱకు నాదరించుచుండుము. అట్లు చేయునెడలఁ బోతరాజుగారు సంతసింతురు అని చెప్పి యాతని నంపివైచి, ఇదివఱకుఁ దాను వ్రాసిన తాటాకుగ్రంథము లన్నియు నటుకమీఁదఁ బదిలముగా దాఁచి, తాను వ్రాసిన పోతరాజుగారి భాగవతమును దేవతార్చనపుఁ బెట్టితోఁగూడ నంగవస్త్రమున జుట్టి తలపైఁ బెట్టుకొని, పోతరాజుగారి మద్దెల వీఁపునఁ గట్టుకొని, గంటము మొలలోఁ బెట్టుకొని, కూఁతు నెత్తుకొని, భార్యచేయి పట్టుకొని—

క. "శ్రీకంఠచాపఖండన, పాకారిప్రముఖవినుతభండన విలస
త్కాకుత్థ్సవంశ మండన, రాకేందు యశోవిశాల రామనృపాలా!"

—యని పఠించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

II

అది మహమ్మదీయుల రాజ్యము. ఆయూరిపే రేదో తెలియదు. జోడుగుఱ్ఱాల బండిమీఁద నవాబుగారు బయలుదేఱి—'కాసు' తోఁట జూచి తిరుగ నింటికిఁ బోవుచున్నారు. ఆదారిలో నొక బ్రాహ్మణుఁడు నిలువఁబడియున్నాఁడు. గుఱ్ఱపుబండి వచ్చుచున్నది. "ఓయబ్బా! ఆఁపవయ్యా బండి! ఒక్కటేపరుగా?" యని బండివాని కాతఁడు కేక వైచెను. బండియాఁపక యాతఁడు తోలుకొనిపోవుచుండఁగా నాబ్రాహ్మ

ణుఁడు గుఱ్ఱపుఁగళ్లెములను బట్టుకొని బండి నాఁపెను. గుఱ్ఱములు బెదరుచున్నవి. కాని వానినిగదలనీకుండనాతఁడు పట్టుకొనియున్నాఁడు. ముందుఁ గొంతదూరముపోయిన తురుపుసవారులు వెనుకకుఁ దిరిగిరి. మఱికొందఱు జనులు మూఁగిరి. నబాబుగారు బండి దిగినారు. ఆయన యొద్ద కాతఁడు వెళ్లి "మాయబ్బ! నీవేనటయ్యా! ఈచుట్టుపట్ల పొలాల కంతకును రాజవు? సరేకాని, నా కేమైన భత్య మేర్పాటుచేసి తాటాకుగ్రంథాలు వ్రాయింపరాదఁటయ్యా! నాకు జరుగుబాటుగను నుండును. నీకు ఖ్యాతిగాను నుండును. సుఖముగాఁగూరుచుండి వ్రాయుదును. నీకచ్చేరిలోనికి నన్ను రానీయరని నిన్నుఁజూచుట కీడకు వచ్చినాను. ఎవ రేమి చెప్పుకొందురో వినవచ్చును. బండి నిమ్మళముగాఁ దోలించుకొనరాదయ్యా" యని నబాబుగారి కనియెను. బ్రదుకుఁదెరువు కొఱకుఁ బ్రభుని బ్రథమమున సందర్శించునప్పటి సంభాషణమిట్లున్నది. పాపము! భటత్వ మెఱుఁగునా? ప్రభుత్వ మెఱుఁగునా? మన్ననయెఱుఁగునా? మార్దవ మెఱుఁగునా? మర్యాదయెఱుఁగునా? మాటతీ రెఱుఁగునా? అయ్యో! వట్టిజానపదుఁడు, రూపమున మోట. వస్త్రమున మోట. పలుకున మోట. వట్టి నిష్కల్మషుఁడు. అమాయకుఁడు. మనసున నొకటి నోట నొకటి యున్నదా? శుద్ధ సత్యకాలపువాఁడు. ఋషి విగ్రహుఁడు. హరిహరి! ఇప్పటి యింద్రజాల మహేంద్రజాల మహామహోపాధ్యాయులలోనివాఁడా? ఇప్పటివారిలోఁ గొందఱు సత్యసంధులకుఁ దక్కఁ దఱచుగా నెవ్వరినిఁ జూచినను నొసలు వెక్కిరింపు. నో రిగిలింపు. మొగమెదుట నమస్కారములు. వెనుకఁ దిరస్కారములు. పలుకు తేనెపట్టు. పిడికిలి కోఁతిపట్టు. పెదవిని మందహాసము. హృదయమునఁ జంద్రహాసము. ఆతఁ డిట్టివారిలోవాఁడా? తన కుపకారపు మాట యేదో యెఱుఁగఁడు. ఎదుటివాని కపకారపుమాట యేదో యెఱుఁగఁడు. మనసులో నేది సత్యమని తోఁచునో యది పైకి రావలసినదే. ఆ వచ్చుటలో నొక సొపులేదు. సంతనలేదు. నీటులేదు. మాటలేదు. వట్టికఱ్ఱపడి కంకరరాతిపాకముతో రావలసినదే! ఆతఁ డనిన మాటలు విని నబాబుగారు కొంత నిశ్చేష్టితులై యూరకుండిరి. నబాబుగారివంటివానిని సుబ్బరాజుగా రెట్లు చూడలేదో, సుబ్బరాజుగారి

వంటి వానిని నబాబుగా రట్లుచూడలేదు. "మాయబ్బ, అదేమి చూపయ్యా!

"కారే రాజులు రాజ్యముల్ గలుగవే గర్వోన్నతిం జెందరే?
వా రేరీ సిరి మూటఁ గట్టుకొని పోవంజాలిరే భూమిపైఁ
బేరైనం గలదే శిబిప్రముఖులున్ ప్రీతి న్యశస్కాములై
యీరే కోర్కుల వారలన్ మఱచిరే! యిక్కాలమున్ భార్గవా!"

యని పోతరాజుగారు సెలవిచ్చిరయ్యా! అడుగక యడుగక యఱువదియేండ్ల కడిగినానయ్యా! నీపొలా లన్నియు నా కూరకే యిచ్చినను నా కక్కఱలేదు. ఏదో కొలువుచేయించుకోవయ్యా! ఎందుల కింతయోజన! నీ పిచ్చి భత్యము నా కేమియు నక్కఱలేదు. వింటివా? పూటఁ కొక్కయతిథి కన్నముపెట్టి మిగిలిన గంజితో నా కూఁతును రక్షించుకొందును. నేను నాభార్యయుఁ బస్తుండెదము. కాదేని కాయయో కసరో తినుచుందుము. మామాట కేమి?" అని బ్రాహ్మణుఁడు పలికెను. ఇంకను నబాబుగారు నిల్వుగ్రుడ్లువైచుకొని చూచు చుండఁగా, "నీతో నాకేమి పోవయ్యా! రా జన్నపుడు పోతరాజుగారే రాజుగాని నీ వెక్కడిరాజువయ్యా" యని యాతఁడు పోబోఁవుసరికి నబాబుగారు భటులకుఁ గనుసన్న చేసిరో యేమో కాని నల్వురుభటులు సుబ్బరాజుగారిని సున్నములోని కెముకలేకుండఁ గొట్టిరి. సుబ్బరాజు గారు రామరామ యనుచు నా దెబ్బలన్నియు నే మాత్రము తిరుగు బాటుయిన లేకుండ కన్నయినఁ జిట్లించుకొనకుండ సహించెను. మఱి యొక భటుఁ డింతలో వచ్చి యాయన జన్నిదమును ద్రెంపఁబోవఁగ నాతని నెత్తిపై తన గంటము మొదటితోఁ గొట్టెను. వాఁడు గిలగిల లాడుచుఁ గ్రిందఁబడిపోయెను. అంత సుబ్బరాజుగారు కారాగృహమం దుంపఁబడిరి. నబాబుగారు తమ మహలునకుఁ బోయిరి.

III

స్ఫోటకపువ్యాధులచే, విషూచివ్యాధులచే నా మహామ్మదీయ గ్రామమంతయు నిండియున్నది. జనులు కుప్పతిప్పలుగాఁ జచ్చుచున్నారు. బండ్లమీఁద వైచి శవములను దీసికొని పోవుచున్నారు. సుబ్బరాజు గారి కారాగృహమున కొక్క నలువది బారల దూరములో నొక కానుఁగుచెట్టున్నది. అది వీథిప్రక్క నున్నది. దాని క్రిందనే దుర్గమ్మ

యామెకూఁతుతో నివసించుచున్నది. తనకుఁ, దనభర్తకు నన్నము లేక పోయినను ఏజిరుగడమో కట్టెపెండలమో తిని కాలక్షేపము చేయఁ గలరు. కాని, అయిదేండ్లపిల్ల అట్లు బ్రదుకఁగలదా? ఆపిల్లను సంర క్షించుట కామె యెచ్చటనైన దాస్యమున కొప్పుకొని చేయవలయును గదా! ఎక్కడెక్కడఁ దిరిగినను సదుపాయమగు నౌకరి దొరకలేదు. తుదకొక్కయింట నెల కొక్క వరాజీతమున కొప్పుకొని యాయింటను స్ఫోటకపువ్యాధిచే బాధపడుచున్న యొక కాంత కుదయమునుండి సాయంకాలమువఱ కుపచారము చేయుట కంగీకరించెను మాసవేతన ములోఁ దీర్చుకొనుపద్ధతిమీఁద నొక్కమాడ ముందుగాఁ దీసికొని పిల్ల దానికిఁ గావలయు సామగ్రి కొని కుండతోఁ దెల్లవారకముందే రవంత వండి, కూఁతునకుఁ బెట్టి, దానిని దండ్రి గారాగృహముగుమ్మము వెలుపల విడిచి, తాను సేవకుఁ బోవుచుండును. ఇట్లు పదునైదు దినములు గడవకుండ నామెపిల్లకు జ్వరము వచ్చెను. పుచ్చుకొన్న మాడ కింకను రెండు దినములసేవ బాకియున్నది. ఋణము తీర్చుకొన కుండరాద నియు, నుచితముగ నెవ్వరిసొమ్మును దీసికొనఁగూడదనియు నాజ్వరము తోడనే పిల్లను గారాగృహాంగణమున విడిచి సేవకుఁ బోయి యాబాకి తీర్చుకొని, యంతటనుండి సేవకు రాఁజాల నని చెప్పెను. పిల్లకుస్ఫోట కము వచ్చినది. రెండీతాకు లడ్డుకట్టుకొని యాచెట్టు క్రిందనే వాని చాటునఁ బిల్లను బెట్టుకొని కంటికిమంటి కొక్కధారగా నేడ్చుచుండును. తండ్రి కారాగృహమందు భీష్మస్తవరాజమును జదువుకొనుచుండును. ఇట్లుండఁగాఁ బైఁటచాటున గుడ్డలలోఁ బిల్లను బెట్టుకొని యొక్కనాఁ డుదయమున దుర్గమ్మ కారాగృహమునొద్దకు వచ్చి పిల్లను తండ్రికి జూపి యేడ్చెను. ఉదయ మఖుదుగంటలకే యాపిల్ల మరణించెను. మృతినొందిన తనకూఁతును, రోదనము చేయుచున్న భార్యను గాంచి, కన్నులనుండి జాఱిన యిందుపగింజలంతటి రెండు బాష్పముల నట్టె త్రోచివైచి—"ఓయబ్బ! ప్రపంచ మిట్టిదని యెవ రెఱుఁగరు? తొందర పడకు. ఒంటిమెట్ట కోదండరాముఁ డిచ్చినాఁడు. ఆయనయే తీసి కొన్నాఁడు. ఓయబ్బ! తనసొమ్ము తాను తీసికొనఁడేమి? పోతరాజుగారి

మాటయందు నా కున్నట్లే నీకుఁ బ్రమాణబుద్ధి యున్నది కావునఁ జెప్పెదను.

"మచ్చిక వీరికెల్ల బహుమాత్రము చోద్యము! దేహి పుట్టుచుం
జచ్చుచునుండఁ జూచెదరు చావకమానెడువారిభంగి నీ
చచ్చినవారి కేడ్చెదరు చావున కొల్లక దాఁగవచ్చునే?
యెచ్చటఁ బుట్టె నచ్చటికి నేగుట నైజము ప్రాణికోటికిన్."

అందువలన నిప్పుడు మనయమ్మ వైకుంఠముననున్నది. నే నెఱుఁగుదును. నాకు రాత్రియే తెలిసినది" అనెను. ఇంతలో స్ఫోటకపుశవము నచటికిఁ దీనికొని రాఁగూడదు పోపో యని భటు లామెను బెదరించిరి. ఆమె యేడ్చుచు "నాయనలారా! పోవుదును. క్షమింపుఁ"డని భర్తవంక తిరిగి "ఎవ్వరికైన నొకటంక మిచ్చినఁగాని యీపిల్లకుఁ దరువాతికర్మము జరుగదు. నావద్ద నేమియు లేదు. నేనే తీసికొనిపోయి నా చేతులతో నే యీపని చేయవలయునా? యని గోలున నేడ్చుచుఁ దటాలునఁ బోయెను. ఆమె యేడ్పుచూచి భర్తగుండెలే కావు బ్రహ్మాండగోళమంతయు గడగడవడఁకిన ట్లయ్యెను నిజమైన యాపద వచ్చినప్పుడు— అందులో మహాపతివ్రత కాపదవచ్చినప్పుడు—ఆ యాపద కన్నకడుపుతోఁ జేరినప్పుడు—పునాదులతోఁ బెల్లగిల్లునట్లు—ప్రకృతి కంపించుననఁగా నాశ్చర్య మేమి? అంత సుబ్బరాజుగారు—

"లావొక్కింతయు లేదు ధైర్యము విలోలంబయ్యెఁ బ్రాణంబులున్
ఠావుల్దప్పెను మూర్ఛవచ్చె తనువున్ డస్సెన్ శ్రమంబయ్యెడిన్
నీవేతప్ప నితః పరం బెఱుఁగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
రావే యీశ్వర! కావవే వరద! సంరక్షించు భద్రాత్మకా!"

యను పద్యమును జదువుకొని కొంత శాంతిపడి రామనామస్మరణ మొనర్చుకొనుచుండెను.

IV

సుబ్బరాజుగారి గంటపుదెబ్బతినినభటుఁ డిఱువదిదినములు బాధపడి మరణించెను. ఖూనీ నేరము చేసినందులకు సుబ్బరాజుగారిని నబాబుగా రింక శిక్షింపవలసియున్నది. విచారణ కొక్కదినమున నాయనను నబాబుగారి కచ్చేరికిఁ దీసికొనిపోవుట కేర్పాటయినది. వకీల్లు కావలయునా? దస్తావేజులు కావలయునా? సాక్ష్యము కావలయునా?

నబాబుగాని యెదుటనే కాదా నేరము జరిగినది? భీష్మైకాదశీదినమున విచారణ జరుగనైయున్నది. ఆ యుదయముననే దేకుకొనుచు నాతని భార్య కారాగృహమునొద్దకు వచ్చి భర్తనుగాంచి "నా కీయుదయమున నుండి వాంతులు భేదు లగుచున్నవి. నాతను పీ సాయంకాలమువఱకు నిల్చునని తోఁపదు. నడువలేక యిట్లు దేకుకొనుచు వచ్చితిని. సర్వథా యనుగ్రహ ముంపవలయును." అని లోయేటఁబడిన గొంతుతోఁ బలికెను. భార్యనుగాంచి భర్త కోయ్యవాఱెను. ఒక్క నిముసమునకుఁ బ్రజ్ఞఁగాంచి చూచుసరికిఁ దనపాదముల నాయనశేలాకనుండి యావలకు లాఁగి వానిని గన్నులందుఁ జేర్చుకొని—శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణే నమః—యని భార్య యనుచున్నది. భర్తకుఁ గంటివెంట నీటిచుక్క లేదు. భార్య కంతకంటె లేదు. అతిశుష్కమైన వస్తువున కయిన రస మున్నది. అతినీచమైన కార్యమునకైన రసమున్నది. అగ్నిజ్వాలలకైన రసమున్నది. కాని యతిదుఃఖమున రసము లేదు. "మీపాదసన్నిధిని నాకు మరణింపవలయునని యున్నది. కాని యీవ్యాధిగల నన్నిక్కడఁ గొంతసేపైన నుండనీయరు. భటులు పొమ్మనకుండనే స్వామీ వెడలి పోదును. నమస్కారము" అని యామె దేకుకొనుచుఁ బోయెను. ఆమె యేమనుకొనుచుఁ బోయెనో యాయన యేమనుకొనుచుఁ గొట్టులో నుండెనో వారికే తెలియఁదగినది. అంత—

క. కలఁడందురు దీనులయెడఁ
గలఁడందురు పరమయోగి గణములపాలన్
గలఁడందు రన్నిదిశలను
గలఁడుకలం డనెడివాఁడు కలఁడో లేఁడో.

యని చదువుకొనుచు నిట్లు గలిగిన సందేహమును వెంటనే పరి హరించుకొని—

క. నీపాదకమలసేవయు, నీపాదార్చకులతోడి నెమ్మి నితాంత
శ్రీపాదకమలసేవయుఁ, దాపసమందార నాకు దయసేయఁగదే.

యని ధ్యానించుకొనుచుండెను. ఇంతలో విచారణకొఱ కాయ నను గచ్చేరికిఁ దీసికొనిపోవుభటులు వచ్చిరి. వా రాయనను తీసికొని పోవుచుండఁగ "ఆకానుఁగుచెట్టుక్రింద నన్నొక్కసారి నిలుపవయ్యా! నా

భార్యనుచూచి వస్తా”నని వారిలో నొక్కని నాతఁడు కోరెను. వారంగీకరింపక చెట్టుప్రక్కనుండియే యాతనిఁ దీసికొనిపోవుచుండ, దుర్గా! దుర్గా! దుర్గా! యని సింహగర్జనమునఁ బిలిచెను. పలుకలేదు. ఆమె మరణించెనని నిశ్చయపఱచుకొని కోదండరామప్రభూ! యని యొక్క కేకవైచి “ఓ కానుగుచెట్టా! నాదుర్గను, నాబిడ్డను, నేను బోషించుకొనలేని దినములలో నీవు నీడనిచ్చి వారిని బోషించితివి. దిక్కుమాలినదైన నాభార్యకళేబరము ప్రక్కనుండియే దానిని జూడకుండ నేను బోవుచున్నాను. నీవట్టిదానవు కావు. నీ వింక నామెయొద్దనే కనిపెట్టుకొని యున్నావు. నీవే నాకంటె ధన్యతకలదానవు. నీ కుత్తరజన్మమున మహోత్కృష్టమగు జన్మము సిద్ధించునుగాక!” యని నడుచుచునే చెట్టును దీవించి కచ్చేరికిఁ బోయెను. కచ్చేరిలో విచారణ యేమున్నది. “నీవు మాభటుని గంటముతోఁ గొట్టి చంపితివి. నీకు మరణశిక్ష యేల విధింపఁగూడదో చెప్పుకొందువా” యని నబాబుగా రాయన నడిగిరి. “ఓయబ్బ! గంటపుదెబ్బకే చచ్చిపోయినాఁడయ్యా! గట్టిగాఁ గొట్టనే లేదయ్యా! మాయబ్బ! ఎన్నిగ్రంథములు వ్రాసిన గంటమయ్యా! ముందుజన్మమున వాఁడు మంచికవియై పుట్టును. ఈడను మంచిమేలు పొందుటకే యాడకుఁ బోయినాఁడని నమ్మవయ్యా! మఱి నన్నేదో చెప్పుమంటివి వెందుకు? నన్నడుగు టెందుకు? నీయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికోవయ్యా. అడిగి యడిగి నీ వేమాత్రము చేయఁగలవయ్యా? పోపో” యని కచ్చేరినుండి పోవుటకుఁ బ్రయత్నింప భటు లాయనను బట్టుకొనిరి. ఇంతగర్వి, ఇంతపొగరుఁబోతు, నింతదుర్మార్గుఁడు లేఁడని యచ్చటివారంత అనుకొనిరి. ప్రజల యభిప్రాయముల సౌష్ఠవము సౌభాగ్యము నిది. ఈయంశమునం దేకాదు. అన్నియంశములందుఁగూడనిట్టిదే. ఆతనితల నఱుకవలయుననినబాబుగారు భటులకాజ్ఞాపించెను. “ఓయబ్బ! ఇంతేనా? ఈమాత్రానికి నన్నిడకుఁ బిలిపించు టెందుకయ్యా” యని యాబ్రాహ్మణుఁడు పలికెను. భటు లాతనిని వధ్యస్థానమునకుఁ గొనిపోయిరి. తలారి కత్తి చేతఁ బట్టుకొని యాతనిమొగము గాంచి గడగడ వడఁకి నే నీపనిని జేయఁజాలనని కత్తి నావలఁ బాఱవైచెను; ఏల నఱుకలేవని నబాబుగా రాతని నడుగ “ఆతనిరూపము నా కేమో

సేవకుఁడు. ఇంటిలో వంటలక్క. ఇంతపై బలగమున్న గాని యీలు మగనికంటె నెక్కువలేని యిల్లటకాఁపుర మీ దినములలోఁ గడతేఱకుండ నున్నది. పంచపాళిలో నాఱవైచినబట్ట భటునిపాలు. పెరటిలోఁ బాఱవైచిన తప్పెల దాసిపాలు. పడమటింటిలోని పప్పు నేయి సామాను బాపనక్కపాలు. అమ్మగారు పడకటింటిలో నౌరంగజేబు నవలను జదువుచు నావులింతలపాలు. అయ్యగా ఋణాబిల్లపై సంతకములతో నప్పులపాలు. ఇంతేకదా యిప్పటి సంసారముల సౌభాగ్యము! అతిథిపూజ లేదు. సరేకదా పతివిస్తరిలోఁ బచ్చడి మెదుకులయినఁ జేసి పెట్టినదేది? వంటప్రొయ్యియొద్దఁ గూరుచుండునెడల మొగము మెరుఁగు కరఁగిపోవునప్పుడు మగని మొగాన నింక మొద్దులేకాని మఱియేమున్నది! ప్రాసయతి మంజరీద్విపదలో నుండవచ్చునో లేదో తెలియును గాని, పప్పుడికిన తరువాత నుప్పు వేయవలయునో - యుడుకకముందు వేయవలయునో తెలియదు. ఉండలు జిల్లేడుగాయలు కాకుండ నత్తెసరు వేయఁగల యమ్మగా రన్నపూర్ణాదేవిగారు. వంటయింటిలోని ప్రాణాపాయతులతోను, బజారులోని కారపుఁబూసతోను గాఁపురము లెట్లో జరుగుచున్నవి. జరుగకమానునా? కాలచక్రము నెవరడ్డగలరు? ఆయువుండఁగా నెవ రేమి చేయఁగలరు? మగల బ్రతుకులే యిట్లు డిగనాఱునప్పుడు మఱఁదుల, బావల, యత్తల బ్రదుకు లడుఁగవలయునా?

కాని యాహా! ఏమిదుర్గమ్ము! దూపాటి సీమనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. నల్లమలనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. కోనసీమనుండి వచ్చిన వాఁ డొకఁడు. పలనాటిసీమనుండి వచ్చినవాఁ డొకఁడు. ఇట్లెందఱో యతిథులై రాఁగా, వారి కంజఱకు బహుపరిశుభ్రముగా వండి భర్త కుట్టి సిద్ధపఱచి యుంచిన యాకులలో వడ్డించి, వారు సంతుష్టిగ భుజించినతరువాతఁ దాను భుజించును. ఇట్లొకదినమా? ఒక్కమాసమా? ఒక్క సంవత్సరమా? ఆఁడుదాని పరిపూర్ణసహాయ్యము లేకుండ బ్రహ్మదేవుఁడైన నన్నప్రదాన మాచరింపలేఁడు. అన్నప్రదానపుణ్యమంతయు నంగనదే!

ఇఁక నీ యతిథులకు సాయంకాలమున మూఁడుగంట లగుటతోడనే—అనపుఁగాయదినములలో తంపటివైచిన యనుపగుగ్గిళ్లు, లేజొన్న

వడఁకి బారున నబాబుగా రేడ్చిరి. వారికంటె ముందుగానే కాఁబోలు వారి భటు లేడ్చిరి. అచ్చటిప్రజ లందఱికంటె ముందుగాఁ గాఁబోలు నేడ్చిరి. అంద ఱేడ్చుచున్నారు. ఎందుల కేడ్చుచున్నారో యెవ్వరునెఱుఁగరు? ఏది? ఆ సమయమున నెవ్వరికైన మతులున్నవా? చైతన్యములున్నవా? గోలుమన్న రోదనముతప్ప నంతకంటె నేమియు లేదు. అంతయుఁ దీఱిన తరువాత నేడ్చిన లాభ మేమి? సుబ్బరాజుగారికథ విన్నవారికే కన్నులు చెమ్మగిల్లవలసి యుండఁగ నాయనకథను జూచినవారికిఁ గడుపు చెఱువయ్యె ననఁగ నాశ్చర్య మేమి? నబాబుగారేమో రామభక్తుఁడై నాడఁట! అగుఁగాక. రామభక్తు లెందఱు లేరు. వారిలో నొకఁ డొకఁడు. సదా కోటిజంగాలలో నొక బోడిలింగము. లెక్కయేమి? ఆర్యావర్తదేశమున నారామచంద్రమూర్తి మహాత్మ్య మెఱుఁగని నరుఁడెవ్వఁడు? నరునివలె నెందులకు? కోఁతినడుగు, కొండముచ్చునడుగు, కాకినడుగు, గ్రద్దనడుగు అంతఱినిఁ గూడ నెందులకు? చెట్టునడుగు, పుట్టనడుగు, ఱాతినడుగు, అప్పనడుగు దేశమంతటను రామనామము శతకోటిజిహ్వలతో మాఱుమ్రోఁగుచున్నది. రాముఁడు లేనిచోటేది? రామునిగూర్చి యొకానొకఁ డిట్లు పలికినాఁడు.

సీ. వీధి పురాణంపు వేదికపై నీవు,
పారాయణపుఁ బీటపైని నీవు,
దృశ్యప్రబంధంపుఁ దెరలసందున నీవు,
స్మృతివార్త శ్రుతిఁ బడ్డ యెడను నీవు,
గొల్లసుద్దుల ఱేకు డొల్లలందున నీవు,
యక్షగానపుఁ జిందులందు నీవు,
చండాలుబుజముపై మోఁడితంబుర నీవు,
తోలుబొమ్మలసంత గోల నీవు,
పడుకగదుల గోడల నీవు, భక్తహృదయ
రసనలను నీవు, యాయావరతను నీవు,
సృష్టినీమయమో? నీవు సృష్టిమయమొ?
యెట్లయిననేమి? రామ! రక్షింపుమయ్య!

"ఓం శాంతి శ్శాంతి శ్శాంతిః."

సాక్షి

దొరకిన యుపన్యాసము

శ్రీ భారతీ పత్రికాధిపతీ! నమస్కారములు.

ఈనడుమ నా సొంతపనిమీఁద నేను దఱుకు వెళ్లి యచ్చట నొక్కదిన ముండి తిరుగఁ బీఠికాపురమును జేరుటకై నిడుదవోలునొద్ద రైలుబండిలో నెక్కఁబోవుచుండఁగ, కొందఱు స్త్రీలు పురుషు లొక గదినుండి దిగఁబోవుచుండిరి. వారు వారిసామగ్రితో దిగినపిమ్మట నేను గదిలోనికిఁ బోయి కూరుచుంటిని. రైలు నడువనారంభించెను. కొంతసేపు కునికిపాటులు పడిపడి పండుకొనుటకై యెంచి లేచి బల్లపైనున్న మెత్తను త్తరీయముతో దులుపుచుండఁ గ్రిందిమెత్తకును, వెనుకనున్న మరియొక మెత్తకును నడుమనున్న యవకాశమున నొక కాగితములబొత్తి నాకంటఁ బడినది. దానిని గ్రహించి చూచితిని. అదియొక కాంతారత్నము వ్రాసిన వ్రాఁతవలె నాకుఁ దోఁచినది. ఈకాగితములు పోవుటచే నా కాంత యెంత పరితపించుచుండునో యని కొంతసేపు విచారించితిని. ఆ వనితామతల్లి ప్రకటింపనెంచిన యభిప్రాయములను బ్రకటించుటయే మంచిదని నే నూహించుకొని యాకాగితములకుఁ బ్రతివ్రాసి దానిని మీయొద్దకుఁ బంపితిని. మీరు ప్రకటించినయెడల దానిని వ్రాసిన నారీమణి సంతోషించునని నావిశ్వాసము. ఈక్రిందిదియే దాని ప్రతి.

చిత్తగింపవలయును.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు.

ప్రారంభోపన్యాసము

"సోదరీమణులారా! మీ యందఱితో నొక ముఖ్యాంశమును ముచ్చటింప నెంచి మి మ్మిట కాహ్వానించితిని. ఆయంశము మీతో

నెంతకాలమునుండియో చెప్పఁదలఁచితినిగాని మీ మనస్సులకు స్ఫురిం
పని యంశము నామనస్సున కేల తట్టెనో యని నాకే సందేహముగా
నుండుటచే మానివైచితిని. ఇప్పు డన్నిసందేహములను మించిన యాతు
రత నన్నుఁ బ్రేరేప, నా యభిప్రాయమును మీకు వెల్లడించి హృద్భార
మును బాపుకొన నిశ్చయించుకొంటిని.

కాంతలస్థితిగతులు కొంతకాలమునుండి యభివృద్ధిదశలోనే యు
న్నవి. ఇట్టి మనయభివృద్ధికి మనమే కారణము కాని మగవాఁడు కాఁడని
లోకమెఱిఁగియే యున్నది. మగవానివలన మేలు జరుగునని మన మెన్న
డనుకొనియుండలేదు. ఆతఁడు మనసందర్భమునఁ గేవల నిరుపయోగుఁ
డనియే నిశ్చయపఱచితిమి. ఆతఁడు నిరుపయోగుఁ డైనంతమాత్ర
మున మనము విచారింపవలసిన పనిలేదు. సమర్థతాశూన్యత క్షంతవ్యము
కాని యాతఁడు మనయభివృద్ధికి మొట్టమొదటినుండియుఁ బ్రతిబంధగా
రుఁడై పరమశత్రుఁడై ప్రత్యక్షమారకుఁడై ప్రవర్తించుటచేతనే మన
మాతనిని నిందింపవలసివచ్చినది. ఆతనిపాపమున నాతఁడే పోవునని మన
మూరకుండక మన బానిసతనమునకుఁ బరితపించి, మన విద్యాశూన్య
తకు విచారించి, మనవ్యక్తిరాహిత్యమునకు వ్యసనపడి యాతని లక్ష్య
పెట్టక, యవసరానుసారముగ నాతని కెదురుతిరిగి, స్వయంకృషిని నమ్మి
యాత్మవిశ్వాసమును గల్గి, మన పురోభివృద్ధికి మన పాటులేవో పడుట
చేతనేకదా పొయ్యియొద్దఁ గట్టెల పొగనడుమఁ గూలఁబడవలసిన మన
ముపన్యాసపీఠములపైఁ గరతాళముల నడుమ నిలువఁబడుచున్నాము!
వేఁడనీళ్లతో నట్టిండ్లలికిన మనము నవరసములతో నాటకములను
సృష్టించుచున్నాము! పిల్లల తొట్టెలయొద్ద జోలపాటలు పాడిన మనము
న్యాయసభలందు ధర్మవాదము లొనర్చుచున్నాము! లొడితెడు సంసార
ములో గుడుగుడుగుంచము లాడవలసిన మనము లోకోపకారమునకై
భారతదేశమం దంతటఁ బర్యటన మొనర్చుచున్నాము!

మగవాఁ డనువాఁ డాఁడుదానిని వీథిగుమ్మమునొద్దకుఁ గొలఁది
కాలము క్రిందటివఱకు రానిచ్చినాఁడా? చీఁపురుకట్ట వదలి Briefbag
ను బట్టనిచ్చినాఁడా? తనసేవ మఱచి దేశసేవమాట నెన్నఁడైనఁ దలఁప
నిచ్చినాఁడా? ఎంతసేపు తాను, తనవిద్య, తనసుఖము, తనకీర్తి, తన

వృద్ధియే కాని సృష్టిలోఁ దనసాటిదైన యాఁడు దున్నదనిరైన మన సునఁ బెట్టినాఁడా ? ఇతర దేశ స్త్రీల యభివృద్ధి వినినైనను రవంత దయ, కాసంత దాక్షిణ్యము, నిసుమంత సమభావము మనయెడలఁ గనఁబఱచి నాఁడా ? తరతరములనుండి యుగయుగములనుండి క్రాఁగిపోయిన ఘనీభ వించిన యజ్ఞానాంధకారమునుండి స్వప్రయత్నముచేత నతిశీఘ్రకాల ములో జ్ఞానతేజఃప్రపంచమున కుబ్బెత్తుగ నుబికినజాతి సర్వప్రపంచ చరిత్రమం దొక్క యార్యనారీజాతి తక్క మఱియొకటి యున్నదా ? బ్రాహ్మణులేమో తమ్మజ్ఞానమునఁ బడఁద్రోచిరని యబ్రాహ్మణులు వారి కెదురు తిరిగిరి. కాని నారీసంఘ మంతయు నీ యనారీసంఘము నేల యెదుర్కొని త్రొక్కివేయఁగూడదో నాకు బోధపడుటలేదు. మగవాఁ డంత స్వార్థలోలుఁడు, నసూయాపరుఁడు, నధర్మశీలుఁడు నహంభావ దూషితుఁడు ప్రపంచమున లేఁడని మనచరిత్రవలన స్పష్టపడినదా ? పాపము పండిపండి బ్రద్దలు కాకమానునా ? ఎగిరియెగిరి యెగసియెగసిన వాఁ డధఃపతితుఁడు కాకతీఱునా ? చౌటిపడియలని తా ననుకొనినవే కాదా యిప్పుడు సుక్షేత్రఖండిక లైనవి ? రాక్షసిబొగ్గుదిబ్బలని తా ననుకొనినవే కాదా యిప్పుడు రత్నాలగను లైనవి! ఎండి, మెలికలు పడి, పిట్టతలలువైచి కంపతోడునైన తీఁగలే కాదా యిప్పుడు ప్రసవఫల బంధుర పరిమళప్రాంచితము లైనవి! వంటయింటి పనుకట్టింటి బానిసలే కదా యిప్పుడు భారతదేశ సౌభాగ్యదేవతలై ప్రకాశించుచున్నారు! చిరకాలనాగరకత, చిరకాలవిద్య, చిరకాలాభ్యాసము, చిరకాలాహం భావము కలిగిన మనవాఁ డిప్పుడు మనకు వెనుకఁబడినాఁడా లేదా ? భారతదేశ సమస్తకర్యభారవహనక్రియాకలనమందు ముందుబుజము మనదా యాతనిదా ? మనము పాడినపాటనుబట్టి తనగొంతు సవరించు కొనుచున్నాఁడు. మనము వేయుచున్న యడుగునుబట్టి తనయడు గిప్పుడు సర్దుకొనుచున్నాఁడు. మార్గదర్శకవ్యాపారమున మగువ నిల్చి మగవానిని వెంటఁద్రిప్పుకొనుచున్నప్పుడే కదా నాగరకత శిరోనక్షత్ర మంటిన ట్లెంచవలసియున్నది!

ఇట్టిస్థితిలో మన ముండుటచేత భగవంతు నెంతయైనఁ బ్రార్థింప వలసియున్నది. మనము మనల నెంతయైన నభినందించుకొనవలసియున్నది

మగవాని నెంతయైన నిందింపవలసియున్నది. కాని యింతసంతోషమందుఁ గూడ నొకటి రెండు విచారహేతువులున్నవి కాని లేకపోలేదు. ఒక దానిని గూర్చియే యిప్పుడు చెప్పెదను. నేను జెప్పఁబోవు నంశము మీ రెఱుఁగనిది కాదు. మీరేల యింతకాల ముపేక్షచేసి యూరకుంటిరో యని నా కాశ్చర్యముగా నున్నది. ఈ యంశముకూడ మగవాని దుష్ట వ్యాపారముతో సంబంధించినదే. ఈదోష మేదో వెల్లడించి దీనిని దిద్దుబాటు చేయుటకుఁ బ్రథమావకాశము భగవంతుఁడు నాకుఁ గటాక్షించి నాఁడు కదా యని నేను సహేతుకమైన గర్వమొందుటలోఁ దప్పు లేదని యనుకొందును.

సోదరీమణులారా! మనము కంటికి జోడు పెట్టుకొన్నప్పుడు కొలఁది కాలము క్రిందటఁ దానెంత వెక్కిరించినాడో మీకు జ్ఞప్తిలేదా? అక్షిరోగమునకే కాక యాస్యసౌభాగ్యమునకుఁగూడ నద్దములను దాను ధరించునప్పుడు వానిని మన మేల ధరింపఁగూడదో? అది తన యనుకరణమఁట! మనము కంటితోఁ జూచుటకూడఁ దన యనుకరణమే యఁగును గావున మనము కన్నులు మూసికొనవలసిన దని తన యభిప్రాయము కాబోలు! అరుంధతినాఁడో ఆదిశక్తినాఁడో కల్పింపఁబడిన యంద మాకారములేని యాప్రాఁతయొడ్డాణమే మనము ధరింపవలయును గాని నడుమునకుఁ బటకా పెట్టుకొనఁగూడదట! ఈ యధిక్షేపణములో హేతువున్నదా? నీతియున్నదా? మనుష్యధర్మమైనయున్నదా? షరాయి తొడిగికొని చర్మపాదరక్షలు మనము ధరించినపుడు తా నెంత వెకవెకలాడెనో మీ రెఱుఁగనిదా? అంత వెకవెక లెందులకు? అదేమి హానియా, అపకీర్తియా? తన్ను మన మెంతమాత్ర మనుకరింపఁగూడదఁట! ఆ ప్రధానరోగమునకు బాహ్యలక్షణములే యీతలయూఁపులు, నీ వెకవెకలు, నీ సకిలింపులు, నీ కటకటలు, ఎన్ని నవ్వులు నవ్వినసరే యెన్ని యేడ్పు లేడ్చినసరే మనము మానఁదలఁచుకొన్నప్పుడుకదా యాతఁడు విధిలేనివైరాగ్యమును వహించి యూరకుండినాఁడు. మనము సైకి లెక్కఁగూడదని సంఘమర్యాద, వ్యాకరణమునఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదమునఁ బ్రథమసూత్రము వ్రాయుటకుఁ దా నెవఁడు? ఇది మన వారి పంచమహాపాతకములలో నొక్కటా? ఏసుక్రీస్తువారి పది యాజ్ఞ

లలో నొక్కటా? ఇదికాక మన డబ్బిలోనిది ముక్కుపొడి, తనడబ్బి లోనిది శ్రీపాదరేణువునా? ముక్కు భగవంతుఁడు తనకే ఇచ్చినాఁడా? ఇంత తెగనీలు గొందైన నున్నదా? మన జేబులోనివి సిగరెట్లా! తన జేబులోనివి తులసికట్టెలా? ఇంతకు నో సోదరీమణులారా! కారణము చెప్పియే యుంటిని. ఆఁడువి మగవాని ననుకరించుటకంటె మగవానికి రోత వేఱొక్కటి లేదు. మన కుచితమైనదియు, నుపయోగకరమైనదియు, నర్హమైనదియు, నవసరమైనదియు మనము చేయుచున్నాము కాని తన్నను కరించు నుద్దేశ మెంతమాత్రము మనకు లేదని తా నేల యెఱుఁగడు? తా నెవరి ననుకరించి యిన్ని వేసములు తెచ్చుకొనినాఁడు? ఆమాత్రపు టూహ తనకే యుండఁగూడదు? అతనికి మొదటినుండియు మనయెడల సదూహయే యున్నయెడల మనకిన్ని పాటు లెందులకు? తనకిన్ని తిప్లెందు లకు? మనము తన్నెంతమాత్ర మనుకరింపఁగూడదు. కాని తాను మనలఁ బూర్తిగా ననుకరింపవచ్చును గాఁబోలు! అది తప్పులేదు కాఁబోలు! అందులకు మన మాతని నేమియు ననఁగూడదు కాఁబోలు! నాటకములలో స్త్రీపాత్రములను ధరించి తాను మనల నేల యను కరించుచున్నాఁడో చెవిపట్టుకొని జోకాయించి నిలువబెట్టి యేల యడుగ రాదు? ముంగురులు వింతయైన సొగసుగా నుండునని మన మీ చెంప నా చెంప నొక్కయంగుళముమాత్రపు వెడల్పున వెండ్రుకలు కత్తిరించు కొన్నప్పుడు తా నెంత యల్లరి పెట్టినాఁడో! తలవెండ్రుకలు పూర్తిగా తీయించుకొనినట్లుగా నింటిపెంకు లెగిరిపోవున ట్లెంతహంగామా చేసి నాఁడో! అట్టియాతఁ డిప్పుడు మీసములు పూర్తిగా గొరిగించుకొని సవరములు నెత్తికిఁ గట్టుకొని నాటకరంగమునఁ బోతుపేరఁటాలై నిలువఁబడినప్పుడు "నీ కిది యెవఁడు చెప్పినాఁడురా" యని మన మాతని మూఁతిపై నేల యీడ్చికొట్టరాదు? కోటులాగున నుండునెడలఁ గ్రమ్ము దలకుఁ గ్రమ్ముదల, సొగసునకు సొగస్సుగా నుండునని రైకకు బొత్తాము లంటించి చేతులు రవంత పొడుగుచేసి ధరించి సహజమైన సిగ్గుతో నూత్నమైన శోభతో మనము ప్రకాశించుచుండఁ దన కన్నులలోఁ జీలలు కొట్టుకొనినాఁడే! అట్టివాఁ డిప్పుడు మనరైక తొడిగికొని దానిలో మఱేవో తగులఁబెట్టుకొని సిగ్గులేక, యుభయభ్రష్టత్వపుఁ బాడురూప

ములతో రంగమున మగముత్తైదువై నిలువఁబడి మనలఁ బరాభవించు చున్నప్పు డాతని నేమి చేసిననైనఁ బాపమున్నదా? కట్టుపడి యొడలిపై నడ్డుకట్టుకోకతో, నడ్డుచీలల ముంజేతుల కదికింపుగాజులతోఁ, గండలపై జేరుబోఁదులవంటి నరము లుబికిన మొఱకు కంఠమున గాజుపూసలతోఁ, జుట్టుపోగచేఁ బొక్కి మాడి చచ్చిన పెదవులపై లత్తుకతోఁ, గూటితీయు టచేఁ గాయాలుగాచి గీఁతలుపడిన దౌడలపై బూడిదెతో, వేంకటేశ్వర పాదములపైఁ దుమ్మకాయ గొలుసులతో, నాడుదాని తలకంటె సహజ ముగఁ బెద్దదైన తలపై సవరముల జవునుకూర్పుచే భయంకరముగ నగపడు రాకాసితలతో, రంగముమీఁద సంకరస్వరూపమున నవతరించిన యీ జగన్మోహినీదేవతను జూడగ నార్యావర్తదేశమంతయు నొక్కపెట్టున నేడువవలసియున్నట్లున్నదే! తా నాఁడుదానిని బూర్తిగ ననుకరించినట్లు లోలోపల నుత్సాహమున నుబికి యుబికిపోవుచున్నాఁడు కాఁబోలు! తానా? ఆఁడుదాని ననుకరించుటా? తనతరమా? సహజ లావణ్యముగల యాఁడుదానిని గనులకు సూటిగ నొక్కజేనెడు చూచి టంగున (Tangeal)కు మఱలిన చూపుగల యాఁడుదానిని—నెగుడు దిగుడుగఁ దరంగ ఫక్కిగఁ జూడఁగల యాఁడుదానిని—నింద్రధనుస్సు వలె లోకమునకంత నొక్కసారి మంగళపుటారతి నీయఁగల యాఁడు దానిని పాముమెలికల జిగజిగలతో మెఱడు గప్పున మెఱసి చప్పున మాయమైనట్లు చూడఁగల యాఁడుదానిని దానా? అనుకరించుటా? మఱి యుండియే యీపని చేయుచున్నాఁడా? పెదవులపై లక్ష చందమామల పండువెన్నెలల కేకలతో కానఁబడవలసిన మందహాసమును బెదవులపై మాటుపఱచి దానిని గంటికొసలో నొక (Geometrical point) లోఁ గేంద్రీకరణ మొనర్చుట కొక్కనిజమైన యాఁడుదియే తగునుగాని యీకొజ్జాస్వరూపమే—అందులకుఁ దగునే! చచ్చి యాఁడుదియై పుట్టినప్పటిమాట కాని యిప్పటిమాటయా?

సోదరీమణులారా! ఇంత యసాధ్యకార్య మాతనివలనఁ గాదు, పోనిండు! ఆఁడుది నిలువఁబడినట్లయినఁ దాను నిలువఁబడలేనప్పుడు తన మొగము, తనమోర, యిఁక ననుకరణ మెందులకు? చనువు, ప్రేమ, రవంతమోతాదుమించిన ఫాల్లభ్యము గనుఁబఱుపవలసిన భర్త యెదుట

నాఁడుది యెట్లు నిలువఁబడునో, కాసంతమాత్రమే గౌరవము గానఁ
బఱుపవలసిన పెద్దబావగారి యెదుట నెట్లు నిలువఁబడునో, యధికభయ
గౌరవములు గనఁబఱుపవలసిన మామగారియెదుట నెట్లు నిలువఁబడునో,
యనిష్టముగ గౌరవింపవలసిన యత్తగారియొద్ద నెట్లు నిలువఁబడునో,
యీ భేదములలో నొక్కభేదమైనఁ దాను గనఁబఱుపఁగలఁడా ? నా
భర్త యీనడుమ నాటకము లోనికి వెళ్లెదనని చెప్పుటచేఁ బొమ్మంటిని.
“నీభర్త కీరాత్రి నాటకములో వేసమున్న”దని మాయింటిపోరు గమ్మ
లక్కలలో నొక్కతె నాచెవి నూదెను. నాభర్త వెడలిపోయినఁ గొంత
సేపటికి నేను నాటకశాలకుఁ బోయితిని. అభిజ్ఞానశాకుంతలమున నాభర్త
ప్రియంవద వేసము కాఁబోలు వేసినాఁడు. కణ్వమున్యాశ్రమములోని
మొక్కలకు నీళ్లుపోయుటకై శకుంతలతోఁగూడఁ జేతిలో నొకయిత్తడి
చెంబును బుచ్చుకొని నాభర్త రంగమునకు వేంచేసినాఁడు. నే నప్పుడు
కొంతసేపు దిల్లపడి కొయ్యనై పోయితిని. నా కప్పుడు మనస్సునఁ
గోపమే కలిగెనో రోఁతయే పుట్టెనో, నవ్వే కలిగెనో యేడుపే వచ్చెనో
నే నేమియుఁ జెప్పఁజాలను. ఒక్కనిముస మట్లున్న పిమ్మట నాభర్త నిట్టి
స్థితిలోఁ జూచుటకంటెఁ జచ్చిపోవుటయే మంచిదని ప్రపంచవాంఛా
నిస్పృహతనుఁ జెందితిని. అంతలో సున్నపుగుల్లపొంగువలె రోస మెక్కడ
నుండియో గుబగుబలాడుచు నుబికి నన్నుఁ గంపితురాలిఁగఁ జేసెను.
రంగస్థలమునకుఁబోయి యాతనియెదుటఁబడి నెత్తిపైనున్న సవరపుబుట్ట
లాగి “నీకువచ్చిన యేం డ్లెవనికి వచ్చినవి ? నీ కీపెక్కుమాలిన సంకరపు
వాలక మేల ?” యని యా బుట్టతో నెత్తిపై నాల్గు వాయింపవలయు
నని బుద్ధిపుట్టినది. కాని యారోసమును గష్టపడి శాంతిపఱచుకొని, పండ్లు
గొఱుకుకొనుచు లోలోపల నెన్నితిట్లయినఁ దిట్టుకొనుచుఁ గూరుచుం
టిని. రంగమున నాభర్త యెట్లు నిలువఁబడెనో చెప్పనా ? అయ్యయ్యో !
ఇంక నా భర్త యేమి ! నాసవతియో నాయాఁడుబిడ్డయో యైన యా
పురుష సువాసినీస్వరూపము నిలుఁబడినతీవి యెట్లున్నదో చెప్పనా ?
ఎడమచేయి నడుముమీఁద వైచికొనినాఁడు. అభ్యాసము లేకపోవుటచే
నది కడుపుమీఁదికి జారిపోయినది. కుడిచేత నిత్తడిచెంబు పట్టుకొని
ప్రక్కనుండి పాఠము చెప్పువానివంకఁ జూచుచున్నాఁడు. అప్పుడు నా

కాతఁ డెట్లుండినట్లు తోఁచెనో చెప్పనా? లెట్రీసులో నెవఁడో యుండుట చేత గుమ్మమువంకఁ జూచుచు నాతురతతోఁ గనిపెట్టుకొన్నవాఁడువలె నాకుఁ గానఁబడినాఁడు. ఛీ! ఛీ! నడుముమీఁదఁ జేయివైచుకొన్న యెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే! బుగ్గమీఁద వ్రేలు పెట్టుకొన్నయెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే! పైఁట మాటిమాటికి సవరించుకొన్నయెడల నాఁడుదాని ననుకరించినట్లే. వెఱ్ఱివెఱ్ఱి ప్రక్కచూపులుచూచి మునిముని నవ్వులు నవ్వి ముడుచుకొనిపోయినట్లయిన నాఁడుదియై పోయినట్లే! ఇంతయే యాతని యనుకరణము. కాంతల బాహ్యలక్షణములనే యనుకరింపలేని మగవాఁ డిఁక నంతరంగలక్షణముల ననుకరింపఁగలఁడా? కల్ల. నాటకకర్తలే యాఁడువారిని జిత్రింపనెంచి మగతనముచెడి మగవారిని సృష్టించుచున్నారే. అట్టిచో నాటక కర్తలమాటల ననుసరించి మిడుకవలసిన నటకులా యాఁడువారి ననుకరించుట? అసాధ్యము.

కాని, దమయంతి దమయంతియే యైపోయె ననియుఁ జంద్రమతి చంద్రమతినిగూడ దాఁటినదనియుఁ బండితుల ప్రచురములకు లోపము లేదు. పాత్రధారుల బంగారుపతకములకు లోపములేదు. మగవారు మగవారిని స్తుతింపకమానుదురా? ఏదీ! జంఘాలశాస్త్రి యెందఱినో యధిక్షేపించినాఁడుకదా! కాంతల నధిక్షేపించుటలోనేమి, వారిచేఁ దిట్లు తినుటలో నేమి గట్టివాఁడేకదా! నిష్పక్షపాతముగ విమర్శింతు నని యనేకపర్యాయములు చెప్పిన యాతఁడు సైతము—మగవాఁ డాఁడు వేసమువేసి జాతికంత కప్రతిష్ఠ తెచ్చుచున్నాఁ డన్నయంశమును విమర్శించినాఁడా? ఆతఁడు మగవాఁడు. అట్లేలచేయును?

పక్షపాతస్వభావముచే బుద్ధిపూర్వకముగ నాతఁడు విడిచిపెట్టిన యీయంశమును నేను విమర్శింపనెంచితిని. మగవాఁడు మగువ ననుకరింప లేఁడని నాసిద్ధాంతము. అనుకరింపఁగలవాఁడైనను ననుకరింపలేనివాఁడైనను నంగీకరించుటకుఁ బ్రయత్నించువా రెల్ల జాతికి ద్రోహులని చెప్పకతప్పదు. అందులోఁ గొలఁదిగా ననుకరించువానికంటె బాగుగా ననుకరించువాఁడే జాతికిఁ బరమద్రోహి. మగతత్త్వము నాఁడుతత్త్వము నొక్కమందడినే యంటియున్నవైనను దానికి దీనికి నత్యంతభేదమున్నది. ఒకటి కఠినము, రెండవది మార్దవము. ఒకటి హేతుబద్ధము, రెండవది రస

ప్లుతము. ఒకటి చంచలము, రెండవది స్థిరము. ఒకటి బలీయము, రెండవది దుర్బలము. ఒకటి మలీమసము, రెండవది పరిశుద్ధము. ఇంకను మఱి యెంతయో భేద మారెంటి కున్నది. ఈ రెండుతత్త్వములు నింత భిన్నములుగ సృష్టిలో నుండుటచేతనే స్త్రీపురుషుల కన్యోన్యాకర్షణము నన్యోన్యానురాగము లున్నవి. విజాతీయవిద్యుచ్ఛక్తి యుక్తములగు వస్తువుల కన్యోన్యాకర్షణము, కాని సజాతీయ శక్తియుక్తములగువానికిఁ బరిపూర్ణమైన ప్రాతికూల్యమేకదా! కావునఁ బురుషుఁడు పొలఁతి ననుకరించునెడల నన్యోన్యానురాగము లేక నిస్సారములు; సంసారములును చట్టుబండలు; బ్రతుకులు వ్యర్థములు.

ఇదికాక, కప్పకూఁత నిత్యము కూయువానికిఁ గప్పకున్న గొంతు వంటిగొంతు రాకున్నను బురుషునికుండవలసిన తన గొంతులో మాత్రము కొంతమార్పు కలుగకతప్పదు. ఆఁడుదానివలెఁ జూడఁదలఁచి చూడఁదలఁచి పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించినమగవాని కాఁడుదానిచూపు వలపడకున్నను మగచూపులో మార్పుకల్గుట సిద్ధాంతము. ఆఁడుదాని కంఠరవము ననుకరింపఁదలఁచి విశాలమైన గంభీరమైన తన గొంతును సన్నపఱచుకొని కుదించుకొనిన మగవానికి సహజలలిత మధురమృదులమగు స్త్రీకంఠము రాకున్నను మగగొంతు చెడుట నిశ్చయము. అట్టె సిగ్గుపడిన యాఁడుదానిబుగ్గ యెఱుపులు, కంటివ్రాలుటలు, తలయోరలు, మొగపుఁదళుకులు, నోడలి ముడుపులు సంతతము ననుకరింపఁదలఁచి ప్రయత్నించిన మగవానికి లలనాజనసహజలజ్జాసౌభాగ్యలీలాకలాపము పట్టుపడదు. కాని మగయొడలిపొంకములు ధ్వస్తములగుట తప్పదు.

మనసే సర్వసృష్టికిఁ గారణమని పెద్ద లనినమాటలో సత్యము లేకపోలేదు. చూడవలయును జూడవలయు నని మనస్సు వాంఛించుట చేతనే కదా శరీరమునకుఁ గన్నులు కలిగినవి! తినవలయును తినవలయు నని సంతతవాంఛ కలుగుటచేతనేకదా శరీరమునకు నోరు వచ్చినది! ప్రాతిపదికమగు జంతువున కివి యేమియు లేవుకదా! తరువాత మనస్సులోని సంచలనములవలననేకదా దేహమున కవయవవైవిధ్యము కలిగినది. మనఃప్రవృత్తులు శరీరమందలి మార్పుల కెట్లు కారణములో, సంతతాభ్యాసమున దేహమునందు కలిగించు కొన్నిమార్పులు మనస్సులో

మార్పుల నెందులకుఁ గలుగఁజేయఁగూడదు? నుదుటఁ బూసికొన్న విభూతిరేఖ శివదర్శనమునకై బుద్ధిపుట్టించుచున్నది. ఒడలిపై ధరించిన మల్లెచెండ భోగమువీధికై మనస్సును లాగుచున్నది. యోగశాస్త్రాను సారము దేహమున కిన్నిముద్రలు, వాసనలుఁ కఠినములగు గరిడీపద్ధతులు నేల కలిగినవి? మనశ్చాంచల్యనివృత్తి కేకదా! ఐహికతుచ్ఛవాంఛాలంపట తను వీడి వైరాగ్యజ్ఞానసంపత్తిని మనస్సు గ్రహించుటకేకదా! దేహ పరిణామభేదములు చిత్తవృత్తులలో మార్పులు కలుగఁజేయకుండునెడలఁ బాతంజల యోగశాస్త్రమంతయుఁ బారిశుద్ధ్యసంఘమువారి బండితుక్కు వలెఁ బరశురామప్రీతి కర్హమేకదా? దేహములోని మార్పులు మనస్సులో మార్పులు కలుగఁజేయక యెట్లుండఁగలవు? తా నాఁడు దానని యనుకొని యనుకొని, పరపాత్రచే నాఁడుదివలె సంబోధింపఁ జేసికొని, యాఁడుదానిపోఁడుములు తెచ్చిపెట్టుకొని, యాఁడుదానివలెఁ జూచి, మాటలాడి, తక్కి, తారి, యిగిలించి, త్రిప్పుకొని యేడ్చిన మగ వాని దేహములోఁ సంతతాభ్యాసమువలనఁ గలిగినమార్పు లాతని మన స్సులోఁ దదనుగుణములగు మార్పులను గలుగఁజేయక తప్పదు. అందు చేత నాఁడుదాని మనస్తత్త్వ మాతనికి రాదుకాని మగవాని మనస్త త్త్వము మట్టిలోఁ గలసిన దనుట నిశ్చయము.

నా యనుభవములోనున్న యొకచిన్నయంశమును జెప్పెదను. నే నొకరోజున వీధిగుమ్మములో నిలువఁబడితిని. ఆవీధి నప్పు డొక్క స్త్రీపాత్రధారి బజారులోఁ గొనినకొార లంగవస్త్రమున మూటఁగట్టు కొని యామూటఁ జేతితోఁ బట్టుకొని, యొడలిపైఁ జొక్కాలేకుండఁ గట్టుకొన్నబట్టతో మాత్రమే యింటికిఁ బోవుచుండెను. ఆతని నేనెఱుఁగు దును. ఆతఁడు జన్మమున నాఁడారివాఁడు కాఁడు కాని పదిసంవత్సర ములనుండి స్త్రీపాత్రముల ధరించుచున్నాఁడు. ఇంతలో నాతని కెదు రుగ నొకపెద్దమనుష్యుఁడు వచ్చుచుండెను. ఆతఁ డొకనాటకసంఘమున కధికారి. ఆతనిఁ జూచుటతోడనే యీ మందభాగ్యుఁ డట్టె సిగ్గుపడి, యట్టిముడుచుకొని, మూటగట్టగా మిగిలిన యంగవస్త్రపుఁ గొసను రవంత పైఁటగ వేసికొనఁబోయి యది చాలకపోవుటచే తహతహపడి రెండుచేతులను గత్తెరమాదిరిగ ఱొమ్ముపై వైచుకొని తలవంచుకొని

నిలువఁబడినాఁడు. ఆహా! అతఁ డెంతలో మగరూపమును మన్ను చేసి కొనినాఁడో యని నా కెంతయైన జాలికలిగినది.

ఎంతకాల మలవఱచుకొన్నను స్త్రీపాత్రధారి కాఁడుదాని బహిరంతస్తత్త్వములు రావు కాని మగతత్త్వము భగ్నమగుట నిస్సందేహము. అందుచే నిప్పు డాతఁ డెట్టివాఁడు? మగతనము చెడినవాఁడు. ఆఁడుది కానివాఁడు. అతఁడు పూర్తిగా నాఁడుదియే యైనయెడల నేమో మనతోపాటు తానుగూడ నుండియేయుండును. ఇంటిలోవంటకుఁ బెంటకు మనకుఁ జేదోడుగ నుండియేయుండును. అటుకాక యిటుకాక యిప్పు డాతఁడు నడుమ నూఁగులాడుటచేత గిజగిజ లాడుచున్నాము. అతఁ డాఁడుది కాని హేతువుచేఁ జేపట్టనా? మగతనము మాసిపోవుటచే వదలి పెట్టనా? అడఁగంటిన యనురాగము లడుగంటనేయంటినవి. పోనీ! ఏలాగుననో సృష్టితంత్రము జరుగుటకై యేయెడ మొగము పెడమొగముగనో సంసారములో శేషభాగ మీడ్చివేయుదమని సిద్ధపడినయెడల మా కింకఁ బుట్టఁదలఁచినపిల్లలమాట యేమి? మగవాఁడు కాకుండ నాఁడుది కాకుండ నడుమనున్న సంకరస్వరూపములను గని వారి నేడ్పించి మే మేడ్చుటకంటెఁ బడుకగది కొక్కనమస్కార మర్పించి వంట యింటిలోఁ బ్రత్తిబుట్టముందో, సీతానగరములో నుపన్యాసపీఠమందో తనువు వెడలఁబుచ్చుకొనుట సర్వశ్రేయము కాదా? ఇప్పటి పరిస్థితులలో భారతదేశ మెట్టి కొడుకులను గనవలయునో యెవ రెఱుఁగరు? ఇనుపకండలవారిని, ఉక్కునరములవారిని, వజ్రహృదయములవారిని, శాంతచిత్తులైనవారిని, దేశభక్తులైనవారిని, విద్యాశాలులైనవారిని మన మిప్పుడు కనవలసియున్నదికాని లంగా కట్టుకుని నాట్యమాడు మగరంభను, గోవులపంచెకట్టుకొను పోతువితంతువును మన మిప్పుడు కన వచ్చునా? ఇప్పుడున్న స్త్రీపాత్రధారులు చాలరా? అదిగాక జన్మముచే నాఁడారిపెద్దమ్మ లెందఱున్నారో? వీరు చాలక, యిఁక నిట్టి యర్ధపురుష సృష్టికి మనము పూనుకొనుట బుద్ధిహీనతకదా? దేశద్రోహముకాదా?

"నీ వాఁడువేసము వేసితివి కావున నీతో నేను గాఁపురముండను" అని స్పష్టముగ నేను నాభర్తతో—అదేఅర్ధభర్తతో—ఆఁడుమగనితోఁ జెప్పితిని—"నేనిప్పుడే వైచితినా! ఆఱుమాసములనుండి వేయుచున్నా"

నని యాతఁడు వెకవెకలాడెను. సోదరీమణులారా! చూచితిరా ఆతని దుర్నయము! ఆతని దురాగతము! తాను జెడనే చెడినాఁడు; జాతిని సంకరపఱచుటకుఁగూడ సంకల్పించుకొనినాఁడు. ఇది నీకు నీతిగాదని మనము మందలింపఁబోగ మనలను బరాభవించుచున్నాఁడు. ఇంతకంటె నాఁడుదానికి విచారకారణ మేమియుండఁగలదు? ఇది మనము సహించి, నోరుమూసికొని పడియుండవలసినదేనా? నే నట్టినీచత కంగీకరింపను. విద్యావతులు, మానవతులు, దేశభక్తియుక్తలైన నాసోదరీమణులందఱు నాయభిప్రాయముతో నేకీభవింతురని నమ్మియున్నాను. ముందు జరిగింప వలసినపని యొకటి యున్నది. ఆంధ్రదేశమున నున్న నాటకసంఘాధికారుల కందఱకు మన యొక్కయాజ్ఞాపత్ర మంపవలసియున్నది. దానిలోని యంశము లి ట్లుండవలయును.

"మీరు మాభర్తలచే మీనాటకములలో నాఁడువేసములను వేయించుచున్నారు. మగవాని కనర్హమైన స్త్రీపాత్రధారణమువలన వారు చెడిపోవుచున్నారు. వా రట్లు పాడై జాతినిగూడ భ్రష్టపఱచుటకు సంకల్పించుకొనియున్నారు. వ్యక్తివినాశకమైన, జాతివినాశకమైన యీ కృత్యమును మీరు ప్రోత్సహింపఁదగదు. కావున మాభర్తలను మీసంఘములనుండి బహిష్కరింపవలయును. ఇంతటినుండి పురుషులచే స్త్రీవేషములను వేయింపమని మీరు శాసన మొనర్చుకొనవలయును. నాట్యకళాభివృద్ధి మా కిష్టమే. స్త్రీలకే స్త్రీపాత్రము లిప్పించి మీ రాకళను బరిపోషించి, పరిపూర్ణకీర్తి నొందవలయును, నాగరకతగల యన్నిదేశములందుకూడ నదియే పద్ధతి. మీరు దానికి విరుద్ధముగ నడువఁదగదు. సహేతుకమైన మా యాజ్ఞాపత్రమును మీరు సన్మానింపవలయును."

ఇట్లు వ్రాసి స్త్రీలందఱచే సంతకములుచేయించి వారికిఁ బంపవలయును. అటుపిమ్మటఁగూడ మనభర్తలు చీర రైక సొగసు చిత్తగించుట మానకపోవునెడల నింక నంతే—వారికి వారే, మనకు మనమే. వారితో మనము పూర్తిగ విడిపోవలసినదే. రాజకీయ ప్రపంచమున Non-Co-operation యెట్లు పుట్టినదో శృంగారప్రపంచమున నిప్పుడు Non-Co-operation అట్లు పుట్టవలసియున్నది. మనకు జాతిపరిశుద్ధి ప్రధానముకాని సంసారవృద్ధి కాదు. దేశసేవ ప్రధానముకాని భర్తసేవ

కాదు. భారతదేశసేవ ముందుఁ బతిసేవ యెంత? మనకుఁ బతులు శాశ్వతులుకారు. వారి కిష్టత తప్పినను బోవుదురు. మన కిష్టత తప్పినను బోవుదురు. కాక మృత్యువున కధీనులై పోవచ్చును కాని భారతదేశము శాశ్వతము! ఆమె యిప్పుడు పుత్రపుత్రికాసేవ నపేక్షించుచున్నది. పూర్వసౌభాగ్యము, నాగరకత, విజ్ఞానము, సంపత్తు, స్వాతంత్ర్యము, గౌరవము నశించుటచే దీనయై, శోభారహితయై, దాస్యశృంఖలానిబద్ధయై పరితపించుచున్నది. శీతజ్వర మారికాది మహావ్యాధులచేతను, గూటికి గుడ్డకుగూడఁ గఱవైనదారిద్ర్యముచేతను, రక్తపాతములకుఁ గారణము లగుచున్న వర్ణవైషమ్యములచేతను జాతియంత యథాయథ లగుటవలన, నాకంటికొలికినీరు బంగాళాఖాతముగ నాకంటికొలికినీరు పశ్చిమసముద్రముగ మహాసంక్షోభ మొందు భారతదేశమును సేవించి పూజించి మనతనువులు కృతార్థము లగునట్లు చేసికొనవలయును.—సు. స.

"భారతీపత్రికాధిపతీ! ఈకాంత వ్రాసిన సాహసపువ్రాతలలో నొకటి రెండంశములు నేను విమర్శింపవలసియున్నది. ఆవిమర్శనము త్వరలోఁ బంపెదను. ఆశ్వయుజమాసమునఁ బ్రకటింపఁబడు భారతిలో దానిని బ్రకటింపఁగోరుచున్నాను.

చిత్తగింపుఁడు,
పా. ల. నరసింహారావు."

("భారతి"నుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

శ్రీమతి సు. స. గారికి బహిరంగలేఖ

అమ్మా! శ్రద్ధతో వ్రాసి యశ్రద్ధతో విడిచిపెట్టిన నీయుపన్యాసము దైవవశమున నాకు దొరకుటచే దానిని సంతోషమునఁ జదివి విమర్శింప వలసివచ్చెనని విచారించితిని. ఆ యుపన్యాసము స్త్రీలకై యుద్దేశింపఁ బడినదైనను, దానిలోఁ బురుషులకుఁ బుంఖానుపుంఖముగాఁ దిట్లుం డుటవలనను, భర్తపైఁ గోపమున వెల్లడించిన యభిప్రాయములకు భారతీయజాతిపరిశుద్ధితో లంకెయుండుటవలనను దానిని స్త్రీపురుషులందఱు చదువవలసినదని యెంచి భారతిలోఁ బ్రకటింపించితిని. అట్లు ప్రకటించుటకు మీసెలవు లేదని యెఱుఁగుదును. కాని మీ రెవ్వరో నే నెఱుఁగనప్పుడు మీసెలవు నొందకపోవుట లోపము కాకపోవచ్చును. అదికాక జాత్యుపద్రవ మేదో వచ్చినదని మీరు భావించుచు మహాందోళన మొందుచుండ నట్టి యాపత్కాలములో ననుజ్ఞ యక్కఱలేదని యనుకొనుటకూడ లోపము కాకపోవచ్చును. ఎటులైనను భారతీసేవకై సంకల్పింపఁబడినది భారతినే చేరినది.

అమ్మా! నీయుపన్యాసము నామూలాగ్రముగ బండిలోనే చదివితిని. అది నాల్గుభాగములుగా విభజింపఁబడినట్లు స్థూలదృష్టికిఁ గానఁబడుచున్నది. మొదటిభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; రెండవ విభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; మూఁడవవిభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; నాల్గవ విభాగము మగవానికిఁ దిట్లు; మగవాఁడు వట్టి వ్యర్థుఁడని, మీ యభివృద్ధికిఁ బ్రతిబంధకారుఁడని, పరమశత్రుఁడని, ప్రత్యక్షమారకుఁడని, యాతనిఁ దృణీకరించి స్వప్రయత్నముననే మీ రిట్టిమహోన్నతపదవకు వచ్చితిరని, మగవాని నేల నడఁచిత్రొక్కినను బాపములేదని మొదలగు ప్రారంభ

శాపవాక్యములు మొదటియధ్యాయమునందుఁ బ్రకాశించుచున్నవి. మీ బుద్ధిచేత మీకర్హములని యుపయోగకరములని మీరెంచిన బాహ్యవేషములను ధరించుచు నభినవశోభావిరాజమానలై యార్యావర్తకల్యాణదేవతలై యలరారుచుండఁగ, బాహ్యవేషధారణమునఁ దన్నే మోమీ రనుకరించుచున్నారని భ్రాంతిపడి మగవాఁడు మి మ్మెంతయో యల్లరిపెట్టినాఁ డనుకోపమున మీ రాతనిని జెడమడఁ దిట్టినతిట్లు రెండవయధ్యాయమున నేర్చినరత్నాలవలె భాసిల్లుచున్నవి. మగవాఁడు కోక కట్టుకొని, కాటుక పెట్టుకొని, సవరపుబుట్ట నెత్తిని గట్టుకొని, బూడిద మొగమునఁ గొట్టుకొని కోడెపెయ్యయై రంగమున నవతరించి నందులకు కాతని కడ్డమైన తిట్లు—మాయదారిచూపులు—మంగళపుటారతిచూపులు—చూడలేకపోయెనని మఱిమఱితిట్లు—ఆఁడుది నిలువఁబడినట్లు నిలువఁబడనైన లేకపోయినాఁడని నిలువెల్లఁ దిట్లు—మానినీతత్త్వము ననుకరింపలేకపోయెను గాని మగయొడలి పొంకములు, మనస్తత్త్వముకూడ మన్నుచేసికొనినాఁడని—ఓ—హద్దుపద్దులేనితిట్లు—మూఁడవయధ్యాయమునఁ బ్రచండధాటీపరిపాటితో విజృంభించుచున్నవి. సంకరరూపసమార్జనమున సంసారకృత్యమున కర్హుఁడు కాని యాతఁ డా నాటకరంగమందే పడియుండి మగవాఁడు కాకుండ, నాఁడుది కాకుండ నేదో మధ్యమమార్గగామియై దేహము చాలించుకొనక, సిగ్గులేక, యిల్లుచేరి, తగుదునమ్మా యని తనవంటి మందభాగ్యుల నింక నవతరింపఁజేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడని, దేశద్రోహియని, జాతిద్రోహియని తిట్టినతిట్లు—హరిహరీ! — తుదియధ్యాయమున నప్రతిహతములై యనిర్వర్ణ్యములై యున్నవి. వేదోచ్చారణమును వదలి చతుర్ముఖుఁ డగు బ్రహ్మదేవుఁడు తిట్లకు లంకించుకొన్నయెడల నింతకంటె నెక్కువ తిట్టలేఁ డేమో యనుసందేహమును గలుగఁజేసితివి. ఈనాలుగధ్యాయములలో నాలుగువర్ణములవారికి, నాలుగాశ్రమములవారికి, నాలుగుయుగములవారికిఁ దలమున్కలైనతిట్లు ప్రసాదించితివి; తల్లీ! శాపాలాపశారదావతారమవు!

వెఱ్ఱితిట్లకు విమర్శన మేమున్నది? స్వర మగునెడల గాంధారమా మధ్యమమా మఱియొకటియా యనుపరీక్ష కాని, యపస్వరము

నకుఁ గైశికియా కాకలియా యనువిచికిత్స యుండునా? ఉపేక్షకంటె నుత్తమవిమర్శనము వేఱొకటిలేదు కావునఁ దిట్లసంగతి యింకఁ దల పెట్టక విమర్శింపవలసినయంశము లేవో కొలఁదిగా విమర్శింతును.

అమ్మా! స్త్రీపాత్రధారణము తఱచుగఁ జేయు మగవానిమూల మునఁ గలుగుపిల్లలు సంకరస్వరూపులై యుందురని మీవాదము. ఇది మీభావనకాని ప్రకృతిసత్యము కాదు. ఆఁడారివా రెందఱో ప్రపంచ మున నున్నారు. నే ననేకుల నెఱుఁగుదును. వారి యాఁడారితన మింత యంతయనిచెప్పవీలులేదు. మాటలోఁ, జూపులో, రూపులో, నడకలోఁ, దలఁపులోఁ, జర్యలో సంపూర్తిగానాఁడువారివంటివారేకారు—ఆఁడు వారే? అంతయో యింతయో దుష్టత్వ మాఁడంగితనమున కంటియే యుండును. ఆఁడారివాఁడు గుమ్మమునొద్ద నిలువఁబడియుండఁగ వీధిలో నెవఁడైన సుందరుఁడు పోవుచుఁ దనవంకఁ జూడకుండినయెడలఁ దనపుట్టి యేమిమునిఁగిపోయినది? తనస్త్రీత్వము నాతఁ డవమానపఱచినాఁ డని యాతఁ డ ట్టుడికిన ట్లుడికిపోవును! ఆసుందరుఁడు మఱియొకయాఁడు దానినిఁ జూచి మందహాస మొనర్చునెడల నాఁడారివాఁ డసూయచేఁ దల నేలఁగొట్టుకొనుటకు సిద్ధపడును. అట్టి యాఁడంగివాఁడైనను బుంస్త్వ సహితుఁడై పతివ్రతయైన తనభార్యయం దిల్లునిండిన బిడ్డలఁ గను చున్నాఁడు. వారు సంకరస్వరూపులై యున్నారా? అణువంత యాఁడారి తన మాతనిపుత్త్రులయం దెచ్చటనైనఁ గనఁబడుచున్నదా? దుర్బలు లైనపిల్లలఁ గనుచున్నాఁడా? ఉక్కుతునుకలవంటివారిని గనుచున్నాఁడు. పౌరుషవిహీనులైనవారిని గనుచున్నాఁడా? లేదు, శౌర్యసహితులనే కనుచున్నాఁడు. ఆఁడారితండ్రికిఁ బుట్టినవాఁ డెవ్వఁడుకూడ నాఁడారి వాఁడు కాలేదని యనేకదృష్టాంతములు చూపవచ్చును. అంతవఱ కిప్పు డవసరములేదు. స్త్రీపాత్రధారియైన పురుషుఁడు దేహమనస్తత్త్వములం దాఁడంగివానికంటె నెక్కువ చెడిపోయినాఁడా? లేదు, ఆఁడంగివాఁడే యట్టిబిడ్డలను గనుచుండ, స్త్రీపాత్రధారి సంకరస్వరూపులను గనునను సత్యదూరము; సాహసము.

వేదవిహితాచారసంపన్నుఁడై స్వచ్ఛమూర్తియైన వైదికశిఖా మణికి, రైల్వేవారి భోజనమఠములందు గోడ్డుమాంసమును దినకుకొని

తిను కర్మచండాలుఁడు జన్మించుచున్నాఁడు. పార్వతీపరమేశ్వరులవలె నప్రతిమాన దాంపత్యసహితులై పరమప్రశస్తులైన భార్యాభర్తలకు వారవనితా మాతచేఁ జెప్పుదెబ్బలు దిను వంశోద్ధారకుఁ డుదయించుచున్నాఁడు. షట్ఛాస్త్రపాండిత్యమండితుఁడై సర్వదిగంత విశ్రాంతకీర్తియుక్తుఁడైనవానికి శుంఠలలో శుంఠ జన్మించుచున్నాఁడు. అమ్మా! ప్రపంచచరిత్రమును జూచుచుండుట లేదా? వితరణకళాదీక్షయందు బలి శిబికర్ణాదులంతటి మహావదాన్యులగర్భమునఁ దండ్రి ప్రాణోత్క్రమణసమయమున నాతనితలవైపునఁ బెట్టుదీపము దండుగ యని యార్పఁజేయు లుబ్ధాధమాధముఁడు కలుగుచున్నాఁడు. నవరసమయ నవజగన్నిర్మాతయైన Shakespeare మహాకవి గొడ్లు కోసికొను కటికవానిపుత్త్రుఁ డని యందురు. ఒకనీగ్రోజాతి యాతఁడు మహావిద్వాంసుఁడై మహాసభయందొకమహోపన్యాస మిచ్చుచుండఁగా విని మహాశ్చర్యభరితుఁడై నట్లు శ్రీ వివేకానందస్వామి సెలవిచ్చినారు. ఆ నీగ్రోపండితుని తండ్రితాతలు పట్టి మూఢులై యుండ, పట్టివిద్వాంసుఁడు వారివంశమునఁ బుట్టుట చూడగా Heredity యనునది కల్ల కాని వేఱుకాదని యాస్వామి స్పష్టపఱచినారు. ఏఁడడుగులయెత్తుదాఁటినవానిని Giant అని యందురు. అట్టివారెందరో యిదివఱకు జన్మించిరి. కాని వారి తల్లిదండ్రులు సామాన్యాకృతి కలవారే కాని తద్భిన్నులు కారని పరిశోధనమువలనఁ దెలిసినయంశమే కదా? ఏఁడడుగులయెత్తుగల తండ్రికి మూఁడడుగుల వామనుఁడుద్భవించుట లేదా? ఇంతయేల? ముగ్గురుభార్యలు చాలక దినమునకొకతె చొప్పున మూఁడువందల యఱువదుగు రుంపుడుకత్తెలను జేరఁదీసిన దశరథమహారాజునకు—పరశురాముఁడు కాఁబోలు యుద్ధవార్తనంపఁగాఁ జేతులకు గాజులు తొడిగించుకొని యాఁడువారిగుడారములలో దూఱిన దశరథమహారాజునకే కదా—ఏకపత్నీవ్రతుఁడైన జానకీనాథుఁడు—జగదేకవీరుఁడైన శ్రీరామచంద్రమూర్తి జన్మించినాఁడు; అమ్మా! ఇంకను Heredity ని నమ్మెదవా? Heredity యనుదానివలనఁ దండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపోడుగో, తల్లిసంబంధమైన కన్నుసోగయో, మేనమామసంబంధమగు మూతివంకరయో పిల్లవానియందుఁ గాఢాచిత్కముగ సంక్రమింపవచ్చునుగాని, జగత్తు నేలుటకు సామర్థ్య

ముగలయట్టియుఁ గాక జగత్తునకు బానిస యగునంతటి తుచ్ఛత్వము గలయట్టియు, మనస్సులోని శౌర్యము, గాంభీర్యము, త్యాగము, సాహసము, భూతదయ, దైవభక్తి మొదలగు సద్గుణపరంపర కాని, కాతరత, లాఘవము, లోభము, శాంతిరాహిత్యము, తామసము, నాస్తికత మొదలగు దుర్గుణపరంపర కాని, Heredity వలనఁ గలుగుట కవకాశము లేదు. అట్టియవకాశమే యుండునెడలఁ బ్రహ్లాదుఁడంతటివాఁడు హిరణ్యకశిపునంతటివానికిఁ బుట్టుట సంభవించునా? అనూచానత కారణము కాకయెడలఁ గారణమేదని యడుగుదువేమో? జీవునిపూర్వజన్మసుకృతదుష్కృతములే జన్మములోని గుణాగుణములకుఁ గారణములు కాని వేఱు కాదు. అమ్మా! నమ్ముటకు నీ కిష్టమైనయెడల నమ్ముము; కాని యెడల మానివేయుము. నీనమ్మకమువలన నార్యమతమునకు బలము లేదు. నీతిరస్కారమువలన నీరసతయు లేదు. మహాబుద్ధిశాలులైన పెద్దలు నిర్వచించినమాటలను నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు నా యత్యల్పశక్తి ననుసరించి చెప్పుచున్నాను. వేదర్షులయందలి విశ్వాసముచేనైనను నీనూతన సిద్ధాంతమును ద్యజింపఁదగును.

"నీవు స్త్రీపాత్రధారణ మొనర్చితివి కావున నీతో నేను గాఁపుర మొనర్ప"నని నీవు నీభర్తతో నిరంకుశముగఁ బలికితివే! ఆహా! భారత దేశసంరక్షకదేవతలు గడగడవడఁకునంతటి మాటయంటివే! భర్త పైట వేసికొని వంకరగఁ జూచినంతమాత్రముననే భర్తృభార్యాసంబంధము తెగునని యనుకొంటివా? అదిగాక "మనకు భర్తలు శాశ్వతులు కారు; వారియిష్టము లేకున్నఁ బోవుదురు. మనయిష్టము లేకున్నను బోవుదు"రని వ్యాసుఁడు బ్రహ్మసూత్రరచన మొనర్చినట్లు నీవు పరిణయసూత్రములను గల్పించితివే! అమ్మా, యెంతదానవు! మనవివాహశాసనము వంటపూటింటివ్యాపారమువంటిదే యనుకొనుచున్నావా? రషియావారి మూఁడుసంవత్సరముల "కాంట్రాక్టు" వంటిదే యనుకొనుచున్నావా? భార్యాభర్తలు తనువులు వాసినను బంధము వీడునది కాదని యెఱుఁగవా? శరీరయాత్ర చాలించి స్వర్గమున నఖండానందసముద్రమున నోలలాడుచుండునిల్లాలైనను భూలోకమం దింక జీవించియున్న తనభర్తకై గుడ్ల నీరు గుక్కుకొనుచునే యుండునుగదా? తనభర్త యన్యకాంతా

సక్తుఁడు కాక తనయందే యపేక్షగలవాఁడై యుండవలయు ననియుఁ, దన గృహదేవతలను బూజించుచు, నతిథిసత్కార మొనర్చుచు, సదా ధర్మమందే చరించుచుఁ గీర్తికాముఁడై యుండవలయు ననియుఁ, బుణ్యరాశియైన యాతఁడు, భూలోకయాత్రాపరిసమాప్తి యైనపిమ్మట స్వర్గమునఁ దన్నుఁ జేరి యవ్యయానందము ననుభవింపవలయు ననియు, నామె భగవంతుని కెల్లప్పుడు మ్రొక్కుకొనుచునే యుండునుగదా! ఇది సత్యమని నిరూపించుటకు నిదర్శనములున్నవి కాని లేకపోలేదే! అట్టిచో నిడ్డెనపాత్రము పొరుగింటినుండి తెచ్చుకొని యిడ్డెనలు చేసికొన్న పిమ్మట వారిపాత్ర వారికిఁ బొఱవైచినట్లు, భర్తతో నవసరము తీఱినవెంటనే యాతనిఁ బైకిఁ బొమ్మనుటకు నీ కధికార మున్నదని యనుకొనుట తప్పు కాదా! పట్టరానికోపముచే నటులంటివి కాని నీమనస్సులో నట్టియుద్దేశము లేదని పెద్దవాఁడనైన నేను గ్రహింపలేనా? ఆఁడువేసములు వేసిన పురుషులవలన సంకరస్వరూపులు పుట్టుదురని స్వప్నమందైన ననుకొనకుము.

అమ్మా! మఱియొక్కమాట. మీకున్న భావనను బట్టియే మీకుఁ బుత్రులు కలుగుదురు. ఈయంశమునుగూర్చి జంఘాలశాస్త్రి చెప్పియే యున్నాఁడు. ఆతనిమాటలనే చెప్పెదను. "భర్తయందు మీకున్న భావనాగౌరవమునుబట్టియే మీకు సంతానము కల్గును. తెలిసినదా? భర్త పరదేవతయని యెంచి మీ రాతనిని సేవింపుఁడు. మీభావనాబలముననే మహాపురుషులు మీగర్భమున నవతరింతురు. భర్త మీకు బానిస యని యెంచి యాతనిపై నధికార మొనర్పకుఁడు. మీరు బానిసక్రింద బానిసవంటిపిల్లలఁ గందురు. అది నిశ్చయము. అభిమన్యుని సుభద్రయే కనవలయును, భరతుని శకుంతలయే కనవలయును. ఈ కాలములో నభిమన్యులు, భరతు లెందుకు లేరు? సుభద్రలు, శకుంతలలు లేకపోవుటవలన. భర్తలను దైవములుగ సేవించుటకు భగవత్సములైన భర్తలిప్పుడున్నారా యని తెలివితక్కువ ప్రశ్న మొనర్పకుఁడు. ఒకప్పుడుమాత్రము భగవత్సములైనవారుండిరా? లేరు. ఇప్పు డింతకంటె లేరు. లేకపోయినప్పటికి మీ భావనకభ్యంతర మేమి? మగలు కాని మట్టిబొమ్మలు కారే. మట్టిబొమ్మనే ద్రోణాచార్యుఁడుగ భావించి సేవించినవాఁడు ధానుష్కశిఖామణి

కాలేదా ? అంతవఱ కెందులకు ? గాజులతట్టతోఁ గలుపఁబడిన గోడిగ యరేబియాగుఱ్ఱమును గనుటలేదా ? భావనయే ప్రధానమా ? అంత కంటె నేమైన నున్నదా ? అట్టి మీభావనలోపమువలననే జాతిలో హానిసతన మెక్కువ యగుచున్నది. మీయొద్ద మీభర్తలు గడగడలాడి నప్పుడు మీరు కన్నకొడుకు లెలుకలను జూచి, పిల్లులను జూచి యేడ్చినారనఁగ వింతయేమున్నది ? సోదరీమణులారా ! బాహుబలసంప న్నులు, ప్రజ్ఞాశాలులు, క్షాత్రవంతులైన పుత్రులఁగని భారతదేశ ప్రాచీన గౌరవమును గాపాడుదురుగాక !”

విమర్శింపఁ దగినయంశ మింకొక్కటియున్నది. నాగరికతగల యితరదేశములందలిపద్ధతి ననుసరించి స్త్రీలకే స్త్రీపాత్రము లిచ్చి నాటక కళను బరిపోషింపవలసినదని మీరు నాటకసంఘాధికారుల కొసఁగఁ దలఁచిన యాజ్ఞాపత్రములో నున్నది. అమ్మా ! అవశ్యకమైనయెడల నన్యదేశీయపద్ధతి నవలంబింపవచ్చును. కాని, దాని నవలంబించుటకుఁ బూర్వము మనదేశ శీతోష్ణస్థితులేమో, సాంఘికనైతికాదిస్థితులేమో, జాతీయాదర్శమేమో, యన్యదేశీయపద్ధతి మన యీపరిస్థితులకు సరి పోవునో, వికటించునో, మనతత్త్వములకు విరుద్ధమైనమందులు దీసి కొనుటవలన నున్నరోగ మట్లుండఁగా మఱి యింక నేరోగము కలుగునో రవంత చూచుకొన నక్కఱలేదా ? పాశ్చాత్యదేశములలో మిక్కిలి శీతలప్రదేశములందలి వారికి శీతోదకస్నానము స్వప్నమందైన లేదు గదా ! ఉష్ణోదకస్నానమైన దినమున కెన్నిసారులని యడుగవలదు; వార మున కెన్నిసారులని యడుగవలదు; మాసమున కెన్నిసారులనియైన నడుగవలదు. సంవత్సరమునకయిదాఱుపర్యాయము లైనయెడల—ఓ. సమృద్ధి ! పండ్రెండుస్నానము లొనర్చువాఁడు పరిపూర్ణస్నాననిష్ఠాగరి ష్ఠుఁడు. ముంజేతులకు మొగమునకు మాత్రమే యుష్ణోదకస్పర్శముకాని యొడలి కేది? వారు నాగరికత కలవారు కారా ? అట్లని వారిపద్ధతి మన మవలంబించునెడల భారతదేశమంతయుఁ బదిమాసములలో నిర్జన మగుట కేమైన సందేహమా ?

అమ్మా ! France దేశమునకుఁబోయి యచ్చటి యొకనటిని నీ వీ వృత్తినేల యవలంబించితివని యడుగుము. “ఈవృత్తిలోఁ జాకచక్య

మగపఱచి, ధనము సంపాదించునెడల మగఁ డెవ్వఁడైన లభించునేమో యను నాసతో నిందు దిగితి"నని యామె ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. ముప్పదిరెండేడ్లకన్య మొగమునకు బూడిద రాచుకొని యర్ధదిగంబర వేషముతో నాట్యమాడుచు, వలతోఁ, జిగురుగండెలతో, పక్షికూఁతలతో మగలకై వేఁటాడుచు, నెవ్వనినో యొకని గ్రహించి వానిని గొంత కాలము పరీక్షించి నచ్చనియెడల విడిచిపెట్టుచు, మఱియొకని గ్రహించి, వాఁడు చేసినమోసమువలనఁ గలిగినఫలముల కేడ్చుచు, మఱల మఱియొకనికై ప్రయత్నించుచు, నాందోళనపడుచు, నల్లాడుచు, నిడుకవలసినస్థితి భారతదేశస్త్రీ కెన్నఁడైన నేమాత్రమైనఁ గలుగుటకు సాధ్యమగునా ? ముప్పదిరెండేడ్లవఱ కిందులకు ? పదునెనిమిదేండ్లు దాఁటిన కన్యను సాధారణముగా భారతదేశమందుఁ జూపఁగలమా ? అంతవఱకు గూడ నెందులకు? పదియేండ్లకుఁ బెండ్లి, పదునొకండేండ్లకు సమర్త, పండ్రెండేడ్లకు లోడితెడుబిడ్డయు గల గృహిణి భరతశాస్త్రాభ్యాసము చేయు టెప్పుడు ? ప్రసన్నయాదవములో నూర్వశియై తాండవించు టెప్పుడు ? అమ్మా, Germany లో మఱియొక్కనటిని నీ వీవృత్తిలో నేల చేరితి వని యడిగెదవా ? ఆమె యేమి ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచున్నది. Excitement కొఱకని చెప్పుచున్నదా ! అమ్మా ! అనఁగ నేమో నీకర్థమైనదా ? ఉత్సాహమునకు—ఉబికిన యుద్రేకమునకు—నరముల కదలికకు ఆమె యీవృత్తిలోఁ జేరినదఁట ! ఇంట బండపనిచే, భర్తృసేవచే, బంధువుల యాదరణముచే, నతిథిజనసన్మానముచే, దేవపూజాద్రవ్యసమార్జనముచేఁ, బిల్లల కొనర్పవలసిన మొదలు తుదిలేని, తెఱపి తెంపులేని యుపచారపరంపరచే నిత్య ముత్సాహముతోఁ గదలికతో మెలఁగవలసిన మననారీమణుల కెప్పుడైన నట్టి Excitement కావలసి యుండునా ? పరదేశనటీశిఖామణులు బ్రహ్మచారిణు లగుటచే నేవిధమైన జంజాటము నెఱుఁగని హేతువున వారి కట్టి యుద్రేకస్థితి యావశ్యకము కాని, యూపిరి విడుచుటకైన దెఱపిలేని యుద్రేకస్థితిలోఁ దఱచుగా నుండవలసిన మననారీమణుల కది యెట్లన్వయింపఁగలదు ? ఒకవేళ నెప్పుడైన నేకారణమునైన రవంత మాంద్యముగా నున్న యెడలఁ దోఁపకుండ నుండునెడలఁ గదలికకొఱకు గ్రచ్చకాయ లాడుకొందురు; చతురంగ మాడుకొందురు ; పాటలు పాడుకొందురు ; పదిమంది చేరి

యేదైన గ్రంథమును జదువుకొందురు. అంతేకాని యంతకంటె నుద్రేక మిచ్చుపను లొనర్చుటకు మనవారు పాల్పడఁగలరా ? పట్టపగలు, భర్తతోనైన నవంత యేకాంతముగ మాటలాడినయెడల నత్తగారు రొసరొసలాడునే! ఆఁడుబిడ్డ మూఁతి విరుచునే! పరపురుషుని స్పృశింపఁ దగదు; చూడఁదగదు; తలఁపఁదగదని ముప్పేటయేనుఁగు మెలికలబంధముతో జాతితత్త్వపరిశుద్ధనిమిత్తమై పరమసంతోషపూర్వకముగ బంధించుకొన్న మన సోదరీమణులు నాటకములలోఁ బరపురుషులచే నాలింగన మొనర్పఁబడుటకుఁ గాని, ముద్దు పెట్టుకొనఁబడుటకుఁగాని యంగీకరించుట యెన్నఁడైన సాధ్యమగునా ? పదవయేఁటఁ గట్టుకొని, యెనిమిదేండ్లనుండి కాఁపురముచేయుచు నల్వురుబిడ్డలను గన్నమగఁ డింటిలో నుండఁగా మనదేశమందలి సంసారిణి "ప్రాణప్రియా" యని ఔరంగజేబుమీఁదఁ జేయి వైవఁగలదా ? పైన హిమాలయము, ప్రక్కను సముద్రము లున్నంతకాలము భారతదేశస్త్రీల కట్టిదురోగము పట్టదు ? ఇతరదేశస్త్రీలందుమాత్రము నటీవృత్తి వివాహముతో సామాన్యముగ నంతముకాకుండ సాగుచున్నదా ? అందుచే సంసారిణుల కిది యనర్హమని ప్రపంచమంతయు నంగీకరించిన విషయము లాగునఁ గనిపించుచున్నది.

ఇఁక మిగిలినవారు వేశ్యలు. అమ్మా! వీరికి స్త్రీపాత్రము లీయవలసినదని నీయభిప్రాయమై యుండవచ్చును; ఇది సమంజస మగునో కాదో చూతము. ఇప్పుడు వేశ్యలలో గొప్పసంస్కరణ మారంభమైనది. దైవకటాక్షమువలన నిది దేశమంతట వ్యాపించును. అత్యంతము న్యాయమైన యీ సంస్కరణమునకు సంపూర్ణవిజయము సిద్ధింపవలయు నని మనుష్యమాత్రుఁడెల్లఁ గోరఁదగినది. ఇఁక నొక్కపదిసంవత్సరములలోఁ బెండ్లికాని వేశ్య కనఁబడకపోవచ్చును. అంతవఱ కిప్పుడున్నవారిని నాటకరంగమునఁ బ్రవేశపెట్టి కాలక్షేప మేలచేయరా దందువా ? అమ్మా ? అటులే యదికూడఁ జూతము,

చెవికంటె గన్నెక్కువ జ్ఞానేంద్రియమగుటచే, శ్రవ్యప్రబంధ పఠనమున మనము సంపాదించుకొను విజ్ఞానముకంటె దృశ్యప్రబంధ ప్రదర్శనమున సంపాదించుకొను విజ్ఞాన మెక్కువ—యెక్కువ సుసాధ్యము—యెక్కువ బలీయము—యెక్కువ శాశ్వతము.

నీతికిఁ దావై, ధర్మమునకు నిలయమై, శాంతి కాకరమై, స్వార్థ
పరిత్యాగమునకు స్థానమై, దేశభక్తికిఁ దావలమై, దైవభక్తికి మూలమై,
మోక్షనిశ్రేణికకు మొదటిమెట్టై ప్రకాశించు పవిత్రనాటకరంగమును
బ్రత్యక్షపాపవృత్తివలన జీవించు వేశ్యలసమావేశముచేఁ గలుషపఱచుట
సమంజసము కాదని భావించుట న్యాయముకాదా? ఇప్పు డున్ననటకు
లందఱు యోగులు, భక్తులు, జ్ఞానులేనా యని యధిక్షేపింపకుము.
మంచివారున్నారు, చెడ్డవారున్నారు. పోనీ! నీయభిప్రాయప్రకారము
చెడ్డవారే హెచ్చుసంఖ్యవా రున్నారని యంగీకరింతము. ఇదివఱకున్న
కీడే ప్రబలమైయుండెనని నీ వొప్పుకొనుచున్నప్పుడు దాని కంతకంటెఁ
బ్రబలమైనకీడును జేర్పఁ బ్రయత్నింపవచ్చునా? ఉష్ణప్రదేశమగుటచే
నుప్పులేకుండ ముప్పందుము త్రాగఁగల యిట్టినటకులతో—సంభాషణ
ములకు, సరాగములకు, సాహచర్యములకు, సమాలింగములకు—
బ్రత్యక్షవేశ్యలనే యంటఁగట్టినయెడలఁ గొంపలు నట్టేట వేఱె కట్టుకొన
నక్కఱలేదు. ఇఁక నటులలోఁ బరస్పరము కొట్లాటలు, గ్రుద్దులాటలు
జరుగుట కేమైన సందేహమా? వారకాంతలను స్త్రీపాత్రములుగఁ జేసి
కొన్న యొకటి రెండునాటకసంఘముల నే నెఱుఁగుదును. ఆసంఘములు
సంవత్సరము జరుగకుండనే యంతరించినవి. ఆ యొక్కసంవత్సరములో
జరిగిన హంగామా యింతయంతకాదు—తాతలనాఁటి యీనాముల
తనఖాలు, వేశ్యకాంతల బంగారువస్తువుల చౌర్యములు, న్యాయసభ
లలో నభియోగములు, బ్రాందిబుడ్లతో నొకరినొకరు కొట్టుకొనుటలు,
ప్రేక్షకులు కొందఱు నాటకరంగమున బలాత్కారమునఁ బ్రవేశించు
టలు, రక్షకభటులు నిరోధములు, తెరల యేలములు, పాకకు నిప్పంటిం
చుటలు, సివిల్ ఖైదులు—సుఖవ్యాధులు.

అమ్మా! క్రొత్తసంస్కరణ మేమియు వలదు. ఏదో శాంతియుక్త
ముగా జరుగుచున్నదానిని జరుగనిమ్ము. బాగుచేయఁదలఁచి మఱింత
పాడుచేయుట ధర్మముకాదు. స్త్రీపాత్రధారులకు మగతనము మట్టిలోఁ
గలిసినదే కాని యిసుమంతయైన స్త్రీత్వము రాలేదని యట్టె పట్టుపట్ట
కుము. ముంగురులు కత్తిరించుకొని యిజారు తొడిగికొని సైకిలెక్కి
నందువలన మీ కెంతమగతనము వచ్చినదో యామాత్రపుస్త్రీత్వమాత
నికి రాకపోలేదమ్మా! ఇప్పటినటులు బాగుగనే యభినయించుచున్నారు

కొంద ఱుత్తమస్థానమాక్రమింపనున్నారు. నాట్యకళాభివృద్ధి కెందఱో పాటుపడుచున్నారు. బుద్ధిమంతులైనవిమర్శకు లాకళపై గ్రంథముల వ్రాయుచున్నారు. నాటకపరిషత్తు నొకదానిని స్థాపించి తత్కళాభివృద్ధికి మార్గములు యోజించుచున్నారు. భరతశాస్త్రాభ్యసనమునకై భరతమునిబృంద మొకటి స్థాపింపఁబడినది. అమ్మా! ఏ కళలోనైన నుత్తమస్థితి త్వరలో లభించునా? పాటుపడఁగఁ బడక లభింపకమానునా? నాట్యకళకు సుదినములు రాఁగలవని తోఁచుచున్నది.

అమ్మా! మఱియొక్కమాట. పాశ్చాత్యవనితలకుఁ గలిగినంత యభివృద్ధిదశ మీ కింక రాలేదని చీటికిమాటికి విచారింపవలదు. అట్లు విచారించి వారిపద్ధతులను మీ రవలంబింపఁ బ్రయత్నింపవలదు. వారి యభివృద్ధిదశతో వారేమో విసుగుఁజెందియున్నట్లు కొలఁదిగాఁ గనఁబడుచున్నదనియు, సర్వసౌఖ్యాకరమై సమస్తగౌరవభాజనమై సర్వమధురమైనగృహిణీత్వపదము నపేక్షించుచున్నట్లగపడుచున్నదనియు నింకొక పదిసంవత్సరములలో వెనుకను నడచినడచి యథాస్థానమును జేరవచ్చుననియు నొకపాశ్చాత్యగ్రంథకర్త "The Modern Girl nonsense" అను శీర్షికతో మొన్నమొన్నవచ్చిన Titbits లోఁ దన యభిప్రాయమును వెల్లడించినాఁడు. దానిని నీవు చూడవచ్చును.

అమ్మా! పురుషులు స్త్రీపాత్రముల ధరించి జాతికంత యప్రతిష్ఠ తెచ్చుచున్నా రన్నవిషయము జంఘూలశాస్త్రి పక్షపాతబుద్ధిచేత విమర్శించుట మానినాఁడని నీ వాతని నిందించితివి. ఈవిషయమున నిన్ని చిక్కు లుండుటచేతనే మానివైచినాఁడు; కాని పక్షపాతబుద్ధిచేఁ గాదని నే ననుకొందును. జంఘూలశాస్త్రిని నేను రవంత యెఱిఁగినవాఁడనగుటచే, నాతఁ డిప్పుడు బదరీనారాయణమున నుండుటచే నాతనిపక్షమున నేను నీ కీప్రత్యుత్తర మీయవలసివచ్చినది. కాని యాతఁడు కొలఁది కాలములో మనవైపులకు వచ్చునని కింవదంతి యున్నది. వచ్చుటయే సిద్ధించునెడలఁ దిరుగ నేదో యొకసంఘమును స్థాపించి కొంత గడబిడ చేయకమానఁడు. అమ్మా! సౌభాగ్యవతివై, యాయుష్మతివై, సంతానవతివై సుఖమున నుండుము.

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావుగారికి
బహిరంగలేఖ

సు. స. గారు వ్రాసినది.

అయ్యా!

మీరు రైలుబండిలో దొరకిన నాయుపన్యాసమునకు ఖండనముగా వ్రాసి ప్రచురించిన మీబహిరంగలేఖను శ్రీ భారతిలోఁ జూచి యానందించితిని. ప్రత్యేకముగ నాఁడువారి కొరకయాఁడుది వ్రాసిన యుపన్యాసముపై మీ రంతయుగ్రహించి యస్త్రశస్త్రములను సమకూర్చుకొని యాహావరంగమునకు దుమికి తెఱపిలేకుండఁ దీవ్రబాణపరంపరలను గ్రుమ్మరించితిరే! ఎందులకీ వీరావేశము! ఈ పట్టుదల! ఈ వాదవిజృంభణము! ఈ శివశక్తిగంతులు! ఆఁడుదానిమాట రవంతయైనఁ బైనుండఁగూడదు కాఁబోలు! అంతమాత్రమునకే మగవాని పుట్టియంతయు మునిఁగిపోవును గాఁబోలు! మగవాని గోడంతయు గోడగడ్డలగును గాఁబోలు! మగవాని "సృష్టిప్రభుత్వ" మంతయు మాసిపోవును గాఁబోలు! అనక యనక, యాఁఱుమాసములకో, సంవత్సరమునకో, కాక యర్ధోదయమునకో, యాఁడుదొక్కమాట యన్నయెడల దానిని వెంటనే ఖండించి తీఱవలయును కాఁబోలు! అంతవఱకు మీకు మతు లుండవు కాఁబోలు! ఓస్! మీసతీగౌరవము చట్టుబండలుగాను! మీపాండిత్యప్రభావము పదటఁ గలియను! ఆఁడుది యడఁగిమడఁగి యడఁకువతో నడ్డమైన బానిసతనము నొనర్చునంతసేపు నాఁడుదానిని మీరు చేయు స్తోత్రములకు హద్దున్నదా? ఆఁడుదియే సంసారసముద్ర

మునకు నావ యనియు, నాఁడుదానివలననే మగవాఁడు గౌరవపాత్రుఁ
డై సత్యవంతుఁడై స్వార్థపరత్యాగియై పుణ్యమూర్తియై ప్రకాశించు
చున్నాఁడనియు, నాఁడుది యే దేశమున నే జాతివలన గౌరవింపఁబడి
పూజింపఁబడునో యా దేశమే దేశమనియు, నా జాతియే జాతియనియు,
దేశసౌభాగ్యమేమి, జాతి పరిశుద్ధియేమి, యాఁడుదానివలననే నిలువఁ
బడునుగాని మగవానివలన నిలువఁబడనేరదనియు, మగవానికి మోక్ష
లక్ష్మి నిచ్చుటకుఁ గూడ నాఁడుదియే యర్హురాలనియు, నిట్టిమాటలు—
మఱి యింక నిట్టిమాటలు, కాంతలకుఁ గర్ణరసాయనములుగఁ, జిత్త
రంజకములుగ మీరు పలుకుచుందురే. ఆఁడుది రవంత ప్రతివాక్య
మాడినయెడల నసూయావిష్టులై, యాగ్రహాతిరేకులై, యహంభావ
పూర్ణులై యాఁడుదానిని నిరసించి, విమర్శించి, ఖండించి పరాభవించిన
దాఁక నెత్తినేలఁ గొట్టుకొనుచుందురే! ఇదియేనా మీ సహనము! మీ
శాంతి! మీ సమభావము! మీ సౌజన్యము! మీ దొంగమొగము
లెవతె నమ్మును? మీ గుల్లమాట లెవతె విశ్వసించును? మీ లక్క
ప్రేమ కెవతె కరఁగును? మీ మొసలియేడ్పుల కెవతె మోసపడును?

ఇట్టిజాతిని దిట్టవలసినదా? 'రూపుమాపవలసినదా' నా యుప
న్యాసముతో మొదటి యాశ్వాసమునఁ దిట్లా? రెండవ యాశ్వాస
మునఁ దిట్లా ? ఊఁ! మూఁడవ యాశ్వాసమునఁ దిట్లా? అబ్బ! నాలు
గవ యాశ్వాసమునఁ దిట్లా? ఓహోహో! ఏమి యుక్తిపరుఁడవు!
ఏమి చతురవచనరచనాచణుఁడవు! ఈమాత్రపు మీ యుక్తికై మీవారు
కులుకుచున్నారు కాఁబోలు! ఏమీ! ఏమీ! నాకు శాపాలాపశార
దావతార మని బిరుదు కటాక్షించితివా? పండితుఁడవు కాఁబోలు?
ఎంతమాట కల్పించితివయ్యా! హేహే! కవివికూడనఁటే! నేను శాపా
లాపశారదావతారమ నైతినా? మీరు! మీరు! వాదాలాపవాచ
స్పతులు కాఁబోలు! మీ వ్యత్యస్తబుద్ధి యెంత స్పష్టముగ, నెంత బహి
రంగముగ వెల్లడించితివయ్యా! ఆఁడుదాని నోటనుండి వెడలినవెల్లఁ
దిట్లా? మగవాఁడు పలికినవెల్ల హేతుకల్పనలా? ఆఁడుది బుద్ధి
హీనయా? మగవాఁడు బుద్ధిమంతుఁడా? ఆఁడుది దుష్టయా? మగ
వాఁడు శిష్టుఁడా? నావంటి యాఁడుది గ్రామగ్రామమున కొక్కతె

యున్నయెడల నా రాజ్యావర్తదేశమంతయు మూఁడు సంవత్సరములలో నాఁడుమళయాళము చేయలేకుందుమా? అప్పు డాఁడుది బుద్ధిమంతు రాలో, మగవాఁడు బుద్ధిమంతుఁడో ప్రపంచమునకు వెల్లడియై తెలియును. ఏదీ? మీ కింక మంచిదినములు రవంత మిగిలియున్నవి. కానిండు. కానిండు.

అయ్యా! నా యుపన్యాసముపై విమర్శనము జంఘాలశాస్త్రి పక్షమున మీరు వ్రాసినట్లు వ్రాసితిరే! ఆయన బదరీనారాయణము నుండి వచ్చి యీ ప్రాంతముల నేదో సంఘము స్థాపించి యుపన్యాసము లారంభించుదనుక వేఁచియుండక యింతలోఁ ద్వరపడి మీ రాతనిపక్ష మున నేల వ్రాయవలసివచ్చినది. ఇంతలో లోకములు మునుచుకొని పోవునని మీరు భయపడితిరా? నేను తొందరపడుట తప్పని మీ రెఱిఁగి నప్పుడు మీ రేల తొందరపడవలయునయ్యా! కాక, జంఘాలశాస్త్రి సాంఘికవిమర్శనముకంటె మీవిమర్శన మెక్కువ సందర్భముగా, సొగ సుగా నుండునని వ్రాసితిరా? పాపము! నాయుపన్యాసమును బాగుగా ఖండించితినని యనుకొనుచున్నారు కాఁబోలు! ఆనందించుచున్నారు కాఁబోలు! అన్యోన్య మభినందించుకొనుచున్నారు కాఁబోలు! అల్పసంతుష్టులైన మిమ్ముఁ గాంచ మాకు జాలియగుచున్నదే? మీ విమర్శన మెంత నీరసముగ, నెంత పేలవముగ, నెంత యుక్తి శూన్యముగ, నెంత యశాస్త్రీయముగ నున్నదో మీరు గ్రహించు కొనలేకుండ నున్నారు. అవును! మాతప్పులు గ్రహించుటలో మీరు మహావిద్వాంసులు కాని మీతప్పులు గ్రహించుకొనుటలో మీరు పసంద బుద్ధులే కాదా? తప్పులు లేనిచోటులనైనను జిలువలకుఁ బలవలు, పలవలకుఁ గొమ్మలు, కొమ్మలకు గుత్తులు కల్పించి వేయితప్పులు మాలోఁ జూపఁగలరు కాని లక్షలకొలఁది తప్పులున్న మీవారి వ్రాత లకుఁ గనులుమూసికొని, నోరుమూసికొని పడియుండువారే కాదా? ఆఁడుదాని యణువంతతప్పు హిమవత్పర్వతమంతగా మీదయ్యపుఁ గంటికిఁ గనఁబడునే! అట్టి మీకన్ను మీ కెంతమాత్రమును వినియో గింపకుండ నున్నదే! మీపాండిత్యము మమ్మల్లరిపెట్టుటకే కాని మిమ్ము బాగుపఱచుకొనుట కేమాత్రము తోడుపడకుండ నున్నదే! మీవిమ ర్శనజ్ఞానము మా వ్రాఁతలలోని కలుపుతీఁతకే కాని మీ మనస్సులలోని

గర్వోపశాంతికి వినియోగపడకుండ నున్నదే! ఇంతటినుండియైనఁ దెలివి తెచ్చుకొని మిమ్ము మీరు మొదట విమర్శించుకొని పిమ్మట మమ్ము విమర్శింప మొదలిడుఁడు. మిమ్ము మీరు విమర్శించుకొన్నయెడల మాజోలి కెన్నఁడు మీరు వచ్చుటయే సిద్ధించియుండదు. కురూపుఁడు తన రూపదౌష్ట్య మెఱింగినపిమ్మట సామాన్యస్వరూపమును వెక్కిరించునా? మొగముమీఁద మొటిమలుగల మగువను గుష్ఠరోగి యధిక్షేపింపఁ గలఁడా?

అయ్యో! ఎంతయో యుత్సాహపడి, యెంతయో తొందరఁ జెంది, యెంతయో కష్టపడి మీరు వ్రాసిన విమర్శనము, నిస్సారమై యున్నదన్న హేతువుచేత దానిని విమర్శింపక, నిరాదరణమొనర్చి యూరకఁ బారవైచినచో, మీవాక్యములే సిద్ధాంతములని మీవారనుకొనిపోవుదురేమో యని, మిమ్ముమీరు గెల్చినారని బుజము లెగురవైచి గంతులు వేసెదరేమో యని మీవిమర్శనకుఁ బ్రతివిమర్శనము వ్రాయవలసివచ్చినది. మీవిమర్శనమున విమర్శింపవలసిన దొక్కయంశమే యున్నది. అందుఁగూడ నొక్కవాక్యముమాత్రమే విమర్శింపఁదగియున్నది. అది యెద్ది:—

"Heredity యనుదానివలనఁ దండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపోడుగో, తల్లిసంబంధమైన కంటిసోగయో, మేనమామసంబంధమైన మూఁతిసంకరయో సంతానమందుఁ గాఢాచిత్కముగ సంక్రమింపవచ్చునుగాని జగత్తు నేలుటకు సామర్థ్యముగలయట్టియు జగత్తునకు బానిసయగునంతటి తుచ్ఛముగలయట్టియు మనస్సులోని శౌర్యము, గాంభీర్యము, త్యాగము, నాపత్సహనము, భూతదయ, దైవభక్తి, బ్రహ్మజ్ఞానము మొదలగు సుగుణ పరంపరకాని, కాతరత, లాఘవము, లోభము, శాంతిరాహిత్యము, తామసము, నాస్తికత మొదలగు దుర్గుణ పరంపరకాని Heredity వలనఁ గలుగుట కవకాశములేదు."

ఇది మీ ప్రధానవాక్యము. ఈవాక్యమువలనమీ ప్రపంచజ్ఞానము మిక్కిలి యల్పమని స్పష్టపడుచున్నది. వాక్యము బారెడేకాని పసగలది కాదు. "తండ్రిసంబంధమైన ముక్కుపోడుగో" సంతానమందు సంక్రమింపవచ్చునని మీరు వ్రాసినారు. సంక్రమింపవచ్చుననియే కాని సంక్రమించునని మీరు స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. అంతేకాక, దానికి వెనుకఁ

"గాదాచిత్కముగ" నని యొకబంధ మంటఁగట్టినారు. ఇందువలన మీకు Heredity యందు విశ్వాసము లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఈవిషయమున మీకుఁ బూర్వజన్మమే శరణ్యముగ నున్నది. "పూర్వ జన్మమునందు నాకుఁగల విశ్వాసమువలన నార్యమతమునకు బలము కాని, యవిశ్వాసమువలన నీరసతకాని లే" దని మీరు నన్నధిక్షేపించి తిరి కాదా? Heredity యందు మీకుఁగల విశ్వాసమువలన సృష్టి శాస్త్రమునకు బలముకాని యవిశ్వాసమువలన నీరసతకాని లేదని మిమ్ము నేను దిరుగ నధిక్షేపింపవచ్చునుగదా! మీయాధిక్షేపణమునకుఁ బ్రత్యధిక్షేపణము మీ కప్పుఁజెప్పితినిగదా! ఇఁక మాటలాడ కూరగ కుండుఁడు. విడిచినవాదమును దిరుగ నందుకొని సాగింతము.

కాఁకరగింజ నాటినయెడలఁ గాఁకరతీగయే పుట్టుచున్నదికాదా? 'కాదాచిత్కముగఁ' గాఁకరతీఁగ పుట్టవచ్చునని మీ రనరుకదా! తరు లతాజాతియందు సహజమైన, సత్యమైన ధర్మము పరిణామదశ్రేణికలో మొదటిమెట్టుపైనున్న మనుష్యసంతానమునకేల సత్యముకాదు? మనుజ దంపతులకుఁ బుట్టిన సంతానము గూర్చి యింక ననేక విచిత్రపరిస్థితులు, చిరకాలసంప్రదాయములు, ననేక వ్యక్తిలక్షణసముదాయములు, ననేక లక్షణముల యన్యోన్యసమ్మేళనమువలనఁ గలిగినవిలక్షణము లెన్నో పరిశీలింపవలయునుగాని తరులతాదిజాతియందుఁ బరమార్థముగ జరుగు చున్న సామాన్యధర్మమే యిచ్చటఁగూడ జరుగుచున్నదికాదా? అంత కంటె భేద మేమియు లేదే? కాని యిక్కడ నల్లిక లెక్కువ యున్నవి. చిక్కులు లెక్కువయున్నవి. క్రొత్తకూర్పు లున్నవి. దూర మాలోచింప వలసియున్నది.

బిడ్డనిలక్షణములు పరిశీలింపవలసివచ్చినప్పుడు తల్లిదండ్రులలక్షణ ములుమాత్రమే పరిశీలించి యూరకుండఁజనదు. ఆబిడ్డని పితామహ లక్షణములు, పితామహీలక్షణములు, వారి యితరసంతానలక్షణములు గూడఁ పరిశీలింపవలయును. అంతేకాదు. మాతామహలక్షణములు, మాతామహీలక్షణములు, వారి యితరసంతానలక్షణములుగూడఁ బరి శీలింపవలయును. ఇట్లింకఁ బై రెండుమూఁడు తరములవఱకైనఁ జూడఁ దగినది. బిడ్డలోని యనేకలక్షణములు తల్లిదండ్రుల లక్షణములనుబట్టియే నిర్ణయింపఁదగును. తల్లిదండ్రులలో లేని లక్షణములేవైన బిడ్డయందుఁ

గానఁబడినయెడల వానికొఱకు వంశవృక్షములోని పైకొమ్మలకెక్కి
పరీక్షించినయెడల వానికిఁ గారణము లగపడితీఱును.

ఒకయాఁడుపిల్ల పుట్టిననిముసము మొదలుకొని ముసలిది యగు
వఱకు నడుమ జరుగు ప్రధానచేష్టలను బరిశీలింతము. పిల్ల చేఁటలో
బడగనే కేరుకేరున నేడువవలయును గదా? అటు లీపిల్ల యేడువ
దనుకొనుము. ఎందుచేత? ఆపిల్లతల్లియో, తండ్రియో భూపతనమగ
టతోడనే యేడువకపోయియుండవలయును. ఆసంగతి వారితల్లిదండ్రు
వలన సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. జనులు నిదురించునపుడు కు
ప్రక్కనో యెడమప్రక్కనో పండుకొను నలవాటు కలవారై యుందురు
కాని రెండు ప్రక్కలను సమానసౌలభ్యముతోఁబండుకొననేరరు. ఒకవే
నిద్రలో నలవాటులేని ప్రక్క కొత్తిగిల్లుట తటస్థించినను రెండుమూఁడ
నిముసములలోనే మేల్కాంచి యలవాటైన ప్రక్కకుఁ దిరుగుదుర
మనము పరీక్షింపఁదలఁచిన పిల్లతండ్రికో, తల్లికో యెడమవైపునఁ బండు
కొనునలవా టున్నదనుకొనుము. ఈ పిల్లగూడ నెడమప్రక్కనే పండు
కొనును. తెలియక తల్లి యాపిల్లను గుడిప్రక్కను బండుకొనఁ బెట్టిన
యెడల బిల్ల యుల్లెగిరిపోవ నేడ్చును. ఎడమప్రక్కగాఁ బండుకొనఁబెట్టిన
వెంటనే కిక్కురుమనకుండ నిద్రించును. బాల్యమునఁ దల్లికో తండ్రికో
యెడమచేతివ్రేల్లో కుడిచేతివ్రేల్లో నోటఁబెట్టుకొను నలవా టున్నయెడలఁ
బిల్ల యాచేతివ్రేళ్లే యావయస్సుననే నోటఁబెట్టుకొనును. పిల్లతల్లికిఁ
దండ్రికిఁగూడ నత్యంతమధురపదార్థ మిష్ట మనుకొనుము. ఈపిల్లకేమో
కాని తీపి యిష్టములేదుసరేకదా పులు సనగమహాప్రీతి! ఈవ్యత్యాసము
నకుఁ గారణమేమో యని దూరాలోచన చేయకుండఁ బూర్వజన్మమే
కారణమని తొందరపడి సిద్ధాంత మొనర్పకుము. అంత దూరాలోచన
కూడ నేల? వంశవృక్షమున నీపిల్ల తండ్రిప్రక్కనేయున్న యామె యెవ
తెయో యెఱుఁగుదువా? ఆమెయే యీపిల్ల పెద్దమేనత్త. ఈమె దిన
మున కొకపదలము చింతపండుపులుసు ద్రాగునప్పుడు మేనగోడలికిఁ
బులు సిష్ట మనఁగ నాశ్చర్యమేమి? తల్లికాని, మేనత్తకాని యెన్నవయేఁట
నెన్నవమాసమునఁ బ్రథమరజస్వలయగునో యన్నవయేఁటనే మాస
మైన బీరుపోకుండఁ బిల్ల రజస్వలయగును. కాని తల్లి మేనత్తల సాంప్ర
దాయము ననుసరించి యీపిల్ల పండ్రెండవయేఁట రజస్వలకాక, పదియవ

యేటనే రజస్వలయ్యె నేమి చెప్పుమా? ఈమాత్రమునకై తొందరపడి వెనుకజన్మమువఱకుఁ బోక, ముందువసారాలోఁ గూర్చుండి చిమ్మిలి దంపించుచున్న పిల్లపితామహియొద్ద కేగి యడుగుము. ఆ విషయమున నామనుమరాలికి నాపోలికిఁ వచ్చినదయ్యా యని యామె పైకి విసుఁగుజెందిన ట్లగపడుచున్నను లోన మురియుచుఁ దన చరిత్రములోని విచిత్రాంశమును బహిరంగపఱచును. ప్రథమ రజస్వలాదినములలో నీపిల్ల కావు నేయి, పులగము, ప్రాఁతబెల్లముఁ దక్క మఱియేదియు నీయకుండ నెంతకఠినపథ్యముఁ జేయించినను దల్లికిఁ గాని, మేనయత్తకుఁ గాని ఋతుశూల యున్నయెడల నీపిల్లకుఁగూడ నేకొలఁదిగనో యది సంక్రమించును గాని విడువదు. ఇఁక గర్భవతిగా నుండునప్పుడు ప్రక్కశూలఁగాని, పక్కనొప్పిగాని వంశములోని పూర్వస్త్రీల యాచారము ననుసరించి కలుఁగును. సంతానక్రమము కూడ సంసారసంప్రదాయము ననుసరించియే యుండును. రజోదోష నివృత్తికూడఁ దల్లినిబట్టియో, తల్లితల్లినిబట్టియో, తండ్రి సోదరినిబట్టియో, యామెతల్లినిబట్టియో యుండును. వేయేల? తల్లిదండ్రుల సామాన్యములైన యభ్యాసములు కూడఁ బిల్లలకు సంక్రమించునుగాని వదలవు. మాటలాడునప్పుడు తండ్రి చేతు లెట్లాడించునో, తల యెట్లు విసరునో బిడ్డకూడ నటులే చేయును. తల్లికాని తండ్రికాని గొంతుకూరుచుండి భుజించుటయే యలవాటు కలిగియుండు నెడలఁ బిల్ల కూడనటు లేకూరుచుండిభుజించుచును. బలాత్కారమునఁ బద్మాసనమునఁ గూరుచుండఁబెట్టి యాపిల్లను భుజింపఁజేయు నెడల నోటనిడుకొన్న కబళము దిగకపోవుటచేఁ గెక్కు కెక్కుమనును. సాధారణముగా జనులు నాలుగైదునిముసములకంటె నెక్కువకాలము నిలువఁబడవలసివచ్చునప్పుడు రెండుకాళులపై సరిగ నిలువఁబడరు. కుడికాలిపైనో యెడమకాలిపైనో బరువెల్ల మోపి మిగిలినకాలికిఁ బనియేమియు నీయరు. కుడికాలిపై నిలువ నలవాటుగల తల్లిదండ్రులకుఁ బుట్టినపిల్ల ప్రధానముగఁ గుడికాలిపైనే నిలువఁబడును. మన మప్పుడప్పుడు కుడిచేతివ్రేళ్లసందులలో నెడమచేతివ్రేళ్లిముడ్చుకొని కొంతసేపట్లే యుంచుకొనుట తటస్థించుచున్నది. అట్టి హస్తపుటమునకు మొట్టమొదటివ్రేలు కుడిబొటనవ్రేలైనఁ గావచ్చును. ఎడమబొట్టనవ్రేలైన గావచ్చును. దక్షిణాంగుష్ఠమే మొదటిది యగునట్లుగా హస్తములు ముడుచుకొను

నలవాటు తల్లికో తండ్రికో యున్నయెడలఁ బిల్లకూడ నటులే హస్త యుగ్మమును ముడుచుకొనును. నడచునపుడు ముందువేయు కాలుకూడ ననుచానస్థితి ననుసరించి యుండుననుట యతిశయోక్తి కాదు.

అయ్యా! Heredity కల్లయని నిర్ధారణ మొనర్చుటకు మీరు కొన్ని యుదాహరణముల నిచ్చినారు. అవి సమంజసముగ లేవు. పండితాగ్రగణ్యునకు శుంఠ జన్మించుచున్నాఁడని చెప్పినారు. తండ్రిషట్ఛాస్త్ర పాండిత్యమునే మీరు పరిశీలించినారు. కాని మేనమామ శుంఠత్వ సామ్రాజ్యమును మీరు పరీక్షింపలేదు. ఈతప్పుమీదికాని Heredity ది కాదు. మహావదాన్యుఁడైనవానికి లుబ్ధాధమాధముఁడైన నిర్భాగ్యుఁ డుదయించుచున్నాఁడని మీరు చెప్పినారు. ఈలుబ్ధాధమాధముని పితామహుఁడు శ్రాద్ధములు చేసి, శవముల మోసి, శల్యపరమాన్నమును దిని, చౌర్యము లొనర్చి స్వామిద్రోహకృత్యము లొనర్చి తాను తినక యొకనికిఁ బెట్టక కూడఁబెట్టిన ధనమంతయుఁ దనకొడుకు తాను జచ్చిన పిమ్మట దానధర్మములకై తగులబెట్టుచున్నాఁడని కడుపుమంటచేఁ గాలిపోవుచుఁ దనధనము నెటులైనఁ గాపాడుకొనవలయునను దయ్యపుఁ బట్టుదలఁ గలిగి, ద్విగుణీకృత లుబ్ధత్వముతోఁ దానే తనకు మనుమఁడై పుట్టెనని మీరు గ్రహింపలేకపోవుటచేత మీకు వ్యత్యాసముగాఁ గనఁ బడుచున్నది. కాంతాలంపటుఁడై, కాతరుఁడైన దశరథునకు శ్రీరామ చంద్రునివంటి యేకపత్నీవ్రతుఁడు, జగదేకవీరుఁడు జన్మించినప్పు డింక Heredity ని నమ్మవలసినపనియేమున్నదని మీరు పలికినారు. అట్లనుట తప్పు. అందుచేతనే మఱింత నమ్మవలసియున్నది. దశరథుని కాంతాలోలత్వమే మీరు గణించితిరి కాని హోమాగ్నిజ్వాలాతుల్యయగు కౌసల్యాదేవిపరిశుద్ధిని మీరు గణించితిరి గారే! దశరథుని భయస్వభావ మునే మీరు గణించితిరి కాని రఘుదిలీపాదిమహారాజుల పౌరుషసంఘాత మంతయు శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మములోని కాకర్షింపఁబడినదని మీరు గ్రహింపలేకపోయితిరే! మీరిచ్చిన యుదాహరణము లన్నియు నిట్లే యసంబద్ధములై యవిచారపూర్వకములై యున్నవనుట నిశ్చయము.

ఇఁక వంశానుక్రమముగ వచ్చు రోగములఁగూర్చి రవంత చెప్ప వలసియున్నది. ఉబ్బసము, మూలవ్యాధి, క్షయము, కుష్ఠము నీతరగతి లోని ప్రధానవ్యాధులు. Intermittence of the Heart (నాడి

నాలుగైదు దెబ్బలు కొట్టినతరువాత నొకదెబ్బకాలము నిలిచిపోవుట) అను
నదికూడ మూఁడుతరములనుండి యొకకుటుంబములోనున్నట్లు కనిపెట్టఁ
బడినది. Hysteria యనునదికూడ నట్టి వ్యాధియే యని కొందఱు
చెప్పుచున్నారు. అంధత్వముకూడ నీతరగతిలోనిదే యని కొందఱ యభి
ప్రాయము. తాతగారి యంధత్వము మనుమనికి వచ్చుట కలదు. అది
జనుషాంధత్వమైన సరే. చెప్పరాని వ్యాధులలో నొకదానివిషము వంశ
ములో నాల్గుతరములవఱకు నిలిచియుండునని కొందఱు చెప్పుచున్నారు.
పిల్ల నిచ్చుటకుఁ గాని తెచ్చుకొనుటకుఁ గాని మనవారు కుటుంబసంప్ర
దాయమును విశేషముగాఁ బరిశీలించుచున్నారు. ఒక్కవంశములోని
వ్యాధులు మఱియొక్కవంశములోనికి సంక్రమించుట కవకాశము
కలుగకుండుటకే మనవారు పరిణామనిర్ణయపూర్వమునం దింత పరిశోధన
చేయుచున్నారు. ఇట్టి పరిశోధనము రోగవ్యాప్తి నివారణమునకే కాక,
దుష్టప్రవర్తనవ్యాప్తి నివారణమునకుఁగూడ నైయున్నది. అందుచేఁ
బిడ్డలప్రవర్తనముకూడ వంశానుక్రమసూత్రమున కధీనమై యున్న
దనియే స్పష్టపడుచున్నది.

అయ్యా! దేహసంబంధములగు కొన్నిలక్షణములు బిడ్డలయందు
గానఁబడవచ్చును గాని జగత్తు నేలగలట్టియు, జగత్తునకు బానిసయగు
నంతటి తుచ్ఛత్వము గలయట్టియు మనస్సులోని సుగుణపరంపర కాని
దుర్గుణపరంపర కాని Heredity వలన రాదని మీరు స్పష్టముగఁ
జెప్పినారు. మీకుఁ గోపమువచ్చినను సరే కాని యిది వట్టి తెలివితక్కువ
మాటయని చెప్పుచున్నాను. ప్రవర్తనము (Character) దేహముతోఁ
జేరినదా మనస్సుతోఁ జేరినదా? దేహముతోఁ జేరినదని మీ రనుటకు
సాహసింపలేరుకదా! మనస్సుతోఁ జేరినదని యొప్పుకొనక తప్పదు
కదా! Heredity వలననే మనస్సు సత్ప్రవర్తనము గలదికాని దుష్ప్ర
వర్తనముకలదికాని యగుచున్నదని యిప్పుడే నిర్ణయింపఁబడినది కాదా?
ఆ నిర్ణయము నేను జేసినదగుటచే మీకు నచ్చలేదందురా? పోనిండు.
Heredity మనస్సుపైఁ బనిచేయునని మహాశాస్త్రవేత్తలు చేసిచూపిన
నిర్ణయమును విందురా? (Idiocy) జన్మమందత్వము, (Insanity)
పిచ్చి, యివి మనస్సుతోఁ జేరినవా? దేహముతోఁ జేరినవా? దేహ

ముతోఁ జేరినవని మీ రనునెడల మి మ్మేమనవలయునో మాకుఁ దెలియదు. ఇదివఱ కైదుతరములనుండి Idiocy తీఁగ సాగుచున్న వంశములు రెండు France లో నున్నట్లు శాస్త్రవేత్తలు చెప్పినారు. తాతకుఁ బిచ్చి, తండ్రికిఁ బిచ్చి, యన్నకుఁ బిచ్చి, చెల్లెలికిఁ బిచ్చి, తనకు బిచ్చియైన కుటుంబములు తఱచుగ లేకున్న విరళముగ నున్నట్లు వినుచున్నాము. తండ్రికిఁ బిచ్చి లేదుకాని తీవ్రమైన కోపము, పెద్దకొడుకునకు సామాన్యపుఁబిచ్చి, రెండవకొడుకున కంతకంటె నెక్కువపిచ్చి, మూఁడవకొడుకునకుఁ బూర్తిగాఁ బిచ్చిగలదియొక్క కుటుంబము గోదావరీ తీరమందుండుట నే నెఱుఁగుదును. ఇప్పు డేమందురయ్యా! ఇంకను మనస్సునకు Heredity కి సంబంధము లేదని యందురా? అటులైన నొక మనశ్శాస్త్ర పరిశోధకుఁ డగు మహావైద్యుఁడు చెప్పినమాటలను విందురా? "The heredity transmission of a liability to mental disease must be reckoned as the most important among all predisposing causes of insanity" చూచితిరా, Heredity యే యున్మాద కారణములలోఁ బ్రబలతమమైన దని తెలిసినదా? మఱి యింకను వినుఁడు. "It is probably well within the mark to say that at least 50 percent of fhe insane have a direct or collateral heredity tendency towards insanity" ఇక్కడకుఁ బిచ్చివారిలో నధమము నూటి కేఁబదుగురవఱ కీతరగతిలోనివారే యని స్పష్టపడినదా?

మూర్ఛ వంశానుక్రమమగు వ్యాధి యగుటచేతను, మూర్ఛ ముదిరి పిచ్చి కావచ్చును గావునను, మూర్ఛయున్న కుటుంబములోనుండి పిల్లను దెచ్చుకొనఁగూడదు. ఆకుటుంబములోనికిఁ బిల్ల నీయఁగూడదు. చెడఁద్రాగెడువారికుటుంబముతో నెన్నఁడును సంబంధము చేయఁ దగదు. ఆసంబంధమువలన నున్మాదము మఱియొక్క కుటుంబములోనికి రాఁగలదు. ఏదోయొక్క విషయముననే యత్యద్భుత ప్రజ్ఞ కలవాఁడును హద్దుమీఱిన చులుకుదనమును గలవాఁడున్న కుటుంబముతోఁ సంబంధము చేయఁగూడదు. అట్టి ప్రజ్ఞావంతుని తరువాత రూపాయకుఁ బదణాలవఱకుఁ బిచ్చివారు కలుగవచ్చును. మేనమామకూఁతునకు మేనత్తకొడుకునకు, మేనమామకు మేనకోడలికి, మేనత్తకూఁతునకు

మేనమామకొడుకునకు వివాహసంబంధము లొనర్చి లోడితేఁ దైన యావరణములో గుడుగుడుగుంచము లాడుచు ముళ్లపై ముళ్లు దగుల్చు కొనువారికుటుంబములలోఁ దఱచుగాఁ బిచ్చివారు పుట్టుదు రని చెప్పుదురు.

Heredity వలననే దేహలక్షణములన్నియుఁ గలుగుచున్నవి. మనోలక్షణములన్నియుఁ గలుగుచున్నవి. ఇట్టిలక్షణములు సంక్రమింపఁ జేయుటలో తల్లిదండ్రులతరమువారి కెంతశక్తియున్నదో, వారి పైతర ములవారికెంతశక్తియున్నదో వారిపైపై తరములవారికెంతశక్తియున్నదో యను నంశములుకూడ శాస్త్రవేత్తలు సంతతపరిశోధనమువలనఁ గనిపట్టి నారు. తల్లికాని తండ్రిగాని $(0.5)^2$; పితామహుఁడు కాని మాతా మహుఁడు కాని $(0.5)^1$; యేడవతరములోని పురుషుఁడు $(0.5)^{14}$; x తరములోని పురుషుఁడు $(0.5)^{2x}$ గా, దైహిక మానసికలక్షణములు పిల్లలకు సంక్రమింపఁజేయుదురని వారు చెప్పినారు. కాని యీసూత్రము మాత్రము ప్రత్యేకవ్యక్తిపరముగాఁ గాక, సాంఘికసాముదాయికపర ముగా సత్యమని వారు చెప్పినారు.

కావున నేమి తేలిన దనఁగా: ఒకకుటుంబములోఁ గలిగిన బొమ్మ తల్లిదండ్రులుమాత్రమే చేసినదికాదు. వారు, వారిపై వారు వారి పైవారు నేఁబదుగురో యఱువదుగురో చేసిన బొమ్మ యని తెలియఁ దగినది. దేహలక్షణములు సంతానమునందుఁ 'గాఢాచిత్కృముగఁ' గానఁ బడుననియు, మనోలక్షణములు మొదలే కానఁబడవనియుమీరు చెప్పిన మాట యాచారవిరుద్ధమైనదియు, నశాస్త్రీయ మైనదియు, నసత్యమై నదియు నై యున్నది. తల్లిదండ్రులలక్షణములేకాదు; వారిపూర్వులలక్షణ ములే కాదు; మనుష్యజాతికిఁ బూర్వులైన యన్ని ప్రాణులలక్షణములు గూడ మనలో నున్నవి. ఇలకోడికూఁత యెఱుఁగుదువా? దాని కెదురు పడినప్రేయసిని సంతసింపఁజేయుట కది కూయుచున్నది, శప్పయు నందుకొఱకే కూయుచున్నది. మగవాఁడు తన కిష్టమైనకాంతను జూచి యట్లే కూనురాగ మీడ్చుచున్నాఁడు. మగనెమిలి యాఁడునెమిలి సంత సముకొఱకుఁ బురివిప్పి తాండవించును. మగవాఁడు దన కిష్టమైనమగువ ప్రీతికై తల యెగురవైచుకొని యొడలు విరుచుకొని యొయ్యారమునఁ

దిరుగులాడి మిడికిమిడికి మొత్తుకొనుచున్నాఁడు. క్రూరజంతువుల హింసా సాధనములు మననోటఁ గోరలుగ నిల్చియున్నవి. కోఁతితోఁక మన వెన్నుపాముచివర Coccyx రూపమున నిల్చియున్నది. కోఁతి కిచకిచలే మననవ్వులైనవి. కోఁతి వెక్కిరింపులే మన యధిక్షేపణములు. కోఁతి చాంచల్యమే మన మనస్సులో శాశ్వతముగ నిల్చియున్నది. అయ్యో! ఇఁకఁ జాలు. నామాటలు నచ్చినవానికి నీఁకఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. నచ్చనివానికి నీఁకఁ జెక్కనక్కఱలేదు. అందుచే విరమించుచున్నాను.

కాని మఱియొక్కమాట. మునుపటివలెనే యీసారికూడఁ దొందరపడి జంఘాలశాస్త్రిపక్షమున మీరు ప్రత్యుత్తర మీయవలదు. రాఁదలఁచిన జంఘాలశాస్త్రి వచ్చి, స్థాపింపఁదలఁచిన సంఘమేదో స్థాపించిన తరువాత, నీయవలసిన యుపన్యాసములలోఁ బ్రథమసాంఘికోపన్యాసమే నాకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా జంఘాలశాస్త్రి యీయవలయును. అది నాకోరిక. ఆతని యుపన్యాసములు విని యెంతకాలమో యైనది. ఆతఁడు మ మ్మెంత యధిక్షేపించినను మా కెవ్వరికి నాతనిపై నిసుమంత యైనఁ గోపము రాలేదు. ఆతనిని మా సోదరునివలెఁ జూచుకొనుచున్నాము. ఆతఁడు బదరీనారాయణమునుండి వచ్చి నూతనసంఘమును స్థాపించి యాంధ్రదేశమునందు సమంజసమైనసంచలనము, సంతోషము నెప్పుడు సమకూర్చునో యని సముత్కంఠచే నిరీక్షించుచున్నాము.

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

సాక్షి

సు. స. గారికి బహిరంగలేఖ

అమ్మా !

కార్తికమాసభారతిలో మీరు ప్రచురించిన బహిరంగలేఖను జదివితిని. జంఘాలశాస్త్రి యుపన్యాసములువిని చాలఁ గాలమైనదనియు, నాతఁడు శీఘ్రముగ వచ్చి నూతనసంఘము నేదైన స్థాపించి యుపన్యాసము లిచ్చుచు నాంధ్రదేశమునఁ దిరుగ సమంజసమైన సంచలనము, సంతోషము నెప్పుడు సమకూర్చునా యని నిరీక్షించియున్నా మనియు మీరు వ్రాసి భాషాభిమానమును వెల్లడించినందులకు సంతసించితిని గాని యాతఁడే మీబహిరంగలేఖను దన ప్రథమ సాంఘికోపన్యాసమున విమర్శింపవలయును గాని నీవు దొందరపడి దానిని విమర్శింపవలదని శాసించితి రేల ? ఆతఁడు వచ్చుపిమ్మట నటులే జరుగవచ్చును గాని యంతవఱకు నేను వేచియుండ నేల ? ఆతఁడు విపులముగ విమర్శించిన విమర్శించుఁగాక ! నేను నా యల్పశక్తి ననుసరించి సంగ్రహముగ విమర్శింపకుండుట తగదు. కావున నందులకు మీ యనుజ్ఞ కోరుచున్నాను.

అమ్మా ! నా బహిరంగలేఖలో మీరు విమర్శించిన దొక్కటే వాక్యము. Heredity వలనఁ దల్లిదండ్రుల దేహలక్షణములు కాదాచిత్కముగ బిడ్డలయందు సంక్రమింపవచ్చును గాని మనోలక్షణము లేవియు నట్లు సంక్రమించుట కవకాశము లేదని నా వాక్యమునందలి యభిప్రాయము. నేను దల్లిదండ్రుల లక్షణములుమాత్రమే యెత్తుకొంటిని. అవియైనఁ గాదాచిత్కము సంక్రమింపవచ్చునని నే నంటిని. మరికొన్ని తరములవారి దేహలక్షణములుగూడఁ బరీక్షింపవలయు నని

మీ రంటిరి. అది చాలకపోవునెడల నింకను పైకిఁ బోవలయుననికూడ మీరు చెప్పితిరి. దేహలక్షణపరీక్ష కంత విశాలమైన యవకాశమును మీరు గల్పించుకొనినను, బూర్వుల దేహలక్షణములన్నియు బిడ్డకుఁ దప్పకుండ సంక్రమించునని మీరును జెప్పఁజాలకపోయితిరి. మీ రిచ్చిన యుదాహరణములఁబట్టి చూడఁగ నెవరివో కొన్ని దేహలక్షణము లెప్పుడో యొకప్పు డేదోబిడ్డకు సంక్రమించునని స్పష్టముగఁ దేలుచున్నది. అట్టిచోఁ గాదాచిత్కముగ సంక్రమించునని నేనంటినని నాతో మీ కింతవాద మెందులకు? Heredity ని గూర్చి పదునాల్గుతరముల వఱకైనఁ బరీక్షించుటకూడ మీ యభిమతమైనట్లు కనఁబడుచున్నదే! అట్టి పరీక్ష కవకాశ మెట్లు? తరమునకు సామాన్యముగా ముప్పదిసంవత్సరములు చూచుకొన్నను బదునాల్గుతరములగుటకు 420 సంవత్సరములుపట్టునే! ఈలోపల నెన్నివందలజనమో పుట్టి చచ్చియుందురు. గదా! ఈ వంశములోఁ బుట్టిన మగవారికొఱకుఁ దెచ్చుకొన్న యాఁడుపిల్లలవంశములో వారి వంపఱ లెక్కపెట్టుకొన్నయెడల మఱికొన్ని వందల జనాభా తేలుచున్నదే! అథమసంఖ్యగాఁ జూచుకొనుటచేవందల వఱకే తేలినది కాని యనేకసంతానయుక్తులైనవారి వంశములో నీసంఖ్య వేలవఱ కేగఁబోవు ననుట కేమైన సందేహమా? ఈ సహస్రజనసంఘములో నెవనిదో యొకనిపోలిక యిప్పటితరములోఁ బుట్టినబిడ్డకు సంక్రమించును గావున Heredity సత్యమని మీరు వాదించుచున్నారా? వేలకొలఁది జనుల పోలికలో నెవరిదో యొకనిది బిడ్డకు సంక్రమింపకుండ నెట్లుండఁగలదు. మఱియొకవంశములోని వేయిజనుల దేహలక్షణములు మాత్ర మీ వేయిజనుల దేహలక్షణములకంటె భిన్నముగ నుండుట కవకాశమున్నదా? ఇంతదూరపరీక్షవలన మనుష్యుల లక్షణములే కాని వంశస్థుల లక్షణములు నిర్ణయింప శక్యమగునా? అందువలన వంశములోని Heredity కి భంగము కలుగుచున్నదని మీ రేల గ్రహింపలేదు? కప్ప, యిలకోడి లక్షణములుకూడ మనయందుఁ గనిపించుచున్నవనికూడ మీరు వ్రాసినారు. ఇది సర్వప్రాణికోటిసంబంధమై సామాన్యలక్షణక్రమమై యుండవచ్చును. అంతేకాని మనకు వివాదాంశమైన వంశములోని Heredity కి సంబంధించినదిమాత్రము కాదు.

ఏది రీతులున్నను Heredity వలన బిడ్డలోని స్థూలదేహ లక్షణములన్నియుఁ గలుగవచ్చుననియుఁ, గొన్నియైనఁ గలుగుచున్నవ నియు ననుట నా కంగీకృతమే. దేహపరిణామమునందే Heredity పనిచేయు టకు శక్తికలదికాని మనస్సుపై దానికి లేశముగాని యధికారములే దని నా యభిప్రాయము. ఈ నా యభిప్రాయమును ఖండించుటకు మీరు కొన్నివాక్యములు వ్రాసినారు; అవి యేవనఁగా:—"ఇదివఱ కైదుతరములనుండి Idiocy తీఁగ సాగుచున్న వంశములు రెం డెచ్చ టనో యున్నట్లొక మనశ్శాస్త్రజ్ఞుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. తండ్రికిఁ బిచ్చి లేదుకాని తీవ్రమైన కోపము, పెద్దకొడుకునకు సామాన్యపుఁబిచ్చి, రెండవకొడుకున కంతకంటెఁ బిచ్చి, మూఁడవకొడునకుఁ బూర్తిగాఁ బిచ్చియున్న కుటుంబము నొకదానిని గోదావరీతీరమందు నే నెఱుఁగు దును." మీ రిట్లు వ్రాసినారు. అమ్మా! గోదావరీతీరమందలి కుటుంబము నే నెఱుఁగునదికాదు. Heredity మనస్సు మీఁదఁగూడఁ బనిచేయునని నిర్ధారణచేయుటకై మీరు చెప్పిన యీ రెం డుదాహరణములుగూడ మీ కనుకూలించునవి కావని తెలియఁజేయవలసివచ్చినందులకు విచా రించుచున్నాను. అమ్మా! మెదడు (Brain) మనస్సుయొక్క అవయవము (Organ) అని పాశ్చాత్యులతోపాటు మనముకూడ నొప్పుకొనిన యంశమేకాని వేఱుకాదు. Brain అనునది తలలోనుండు నని మీ రెఱిఁగినయంశమేకదా! ఈతల తగినయెత్తుతోఁ, దగినపొడవుతోఁ, దగిన వెడలుపుతోఁ, దగినయాకృతితోఁ, దగినచుట్టుకొలతతో గోధుమరంగు గల తగినయంతర్వస్తువుతో నుండవలయును. అప్పుడే తలలోని మెదడు మనస్తత్త్వమునకుఁ దగిన యవయవమగును. వీనిలో లోపములు కలు గుటచేతనే మనస్సు శక్తిహీనమై చెడినట్లుండును. ఎదిగినమగవానితల సర్వసాధారణముగా 22 అంగుళముల చుట్టుకొలత కలిగియుండును. ఆఁడుదానితల యిరువదియొకటికి నిరువదిరెంటికి నడిమికొలతకలదై యుండును. మహాబుద్ధిశాలు లగువారితలలు 23, 24 అంగుళముల చుట్టు కొలత కలవియై యుండును. ఎట్టి యద్వితీయ మేధాసంపన్నుని తలయై నను 24½ అంగుళముల కొలతకంటె హెచ్చుకొలత గలిగియుండదు. అంతకంటెఁ బెద్దతల రోగచిహ్నమని యెంచవలయును. మందులతలలు

19 అంగుళములును, Idiots తలలు 18 అంగుళముల కొలతకలవియై యుండును. అమ్మా! జన్మమందత్వము Idiocy అయిదుతరములనుండి తీఁగ సాగుచున్న కుటుంబములు రెండున్నవని చెప్పితినే! వారంద ఱట్టి తలలు గలవారే. తలలనుబట్టియే వారు Idiots అయిరి. తండ్రి కోల మొగము Heredity వలన బిడ్డకు నెట్లు సంక్రమించునో తండ్రిబుద్ధి హీనమైనతల కొడుకున కట్లు సంక్రమించుచున్నది. ఇది దేహపరిణామమే కాని మనఃపరిణామ మెంతమాత్రమును గాదు. అమ్మా! గోదావరీతీర మండలి పిచ్చికుటుంబమును గూర్చి రవంత చెప్పెదను. తండ్రి, తల్లి, ముగ్గురుకొడుకు లాకుటుంబమున నుండిరి. తండ్రినరముల కత్యంతమైన యుద్రేకము. వాఁకిటిలోఁ గుక్క రవంత మొఱగినయెడల భూకంప మైనంత తహతహ లాడిపోవును. అట్టి యాతనికి వెనుకవ్రాలుతలగల (Pyramdal-forehead) యిల్లాలు సిద్ధించెను. వా రిద్దఱకు ముగ్గురుకొడుకులు పుట్టిరి. మొదటివాఁడు పాముతలవాఁడు. ఇతనికి నుదుటిసంబంధమగు మెదడు (Frontel brain) లేదు. రెండవకొడుకు మిక్కిలి చిన్నతలతోఁ బుట్టెను. ఇతఁడు జన్మమందుఁడు. చిన్నయన్నగారి చిన్నతలతోఁ, దల్లివ్రాలుతలతోఁ, తండ్రి నరముల యుద్రేకముతో మూఁడవకొడుకు పుట్టినాఁడు. ఈతఁ డీఁగను జూచి యెగిరి యెగిరి పడువాఁడు; పిల్లిని గాంచి యేడ్చెడువాఁడు; కాకిని గాంచి గాన మొనర్చెడివాఁడు; పంచభూతములకు భాషావిషయకోపన్యాసము లిచ్చువాఁడు; ఇతఁడు పూర్తిగాఁ బిచ్చివాఁడు జన్మమందత్వమే కాదు, పెద్దపెద్ద యున్మాదములే కాదు, చిట్టచివరకు మనుజులకు సర్వసాధారణముగా నున్న కొసవెఱ్ఱులు కూడ మెదటితో, నరముల కూటమితో సంబంధించినవే కాని, వేఱుకాదు. ఇవియన్నియు దేహపరిణామములే కాని మనఃపరిణామములు కావు. కాని మనస్సునకు మెదడు ప్రధానావయవము కావున మనస్సులోఁ బరిణామము Heredity వలనఁ గలిగినట్లు కానఁబడుచున్నది కాని మఱియొకటి కాదు. అది కేవలము భ్రమము. మనస్సు చెడిపోయిన ట్లగపడుట కనేక కారణము లుండును. పచ్చకామిలగలవాని కంటికిఁ బికిలిపిట్ట పసుపుపార్తి పిట్ట. సర్పదష్టుని జిహ్వకు లవణము కలకండ. అధర్మాయచెవియందు నిర్ఘాతమునకు

నిశ్శబ్దత్వము. సన్నిపాతరోగియొద్దను Socrates కు, శంకరాచార్యుల వారికి, జగన్మిథ్యాత్వవాదము జరుగుచుండును. అలవాటు లేనివానికి అరయవున్న Exshaw గొంతుక దిగుటయేమి? యప్సరస లెదుటం దాండవించుటకై యమరలోకమునుండి దిగుటయేమి? ఇట్టి వన్నియుం దాత్కాలికోన్మాదములు. వీనికి మహోన్మాదములకుం దత్త్వమందు భేదమేమియు లేదు. నిలుకడలో మాత్రమే భేదమున్నది. సన్నిపాతరోగికి జ్వరహార మగువెంటనే యున్మాదము వదలును. త్రాగినవానికి మత్తు వదలుటతోడనే యపస్మారము వదలును. అటులే యశ్వినీదేవతలు వచ్చి జన్మమందునం జిన్నతలను బెద్దతలగాం జేయునెడల Idiot కున్మాదము వదలును. అదియు లేదు; యిదియు లేదు, కాని కొన్ని కొన్ని యున్మాదము లౌషధసాధ్యములు లనుట సత్యమే. ఏయౌషధమైనను శరీరమునకుంగాని చిత్తమునకుం గాదని యంద తెలియంగిన యంశమే. అందుచే నున్మాదము లన్నియు దేహపరిణామములు కాని మనఃపరిణామములు కావు.

అమ్మా! Heredity మనస్సుపైం బనిచేయునని నీ వెన్నండు నమ్మవలదు. నీయభిప్రాయమును సిద్ధాంతీకరించుకొనుటకు మనశ్శాస్త్రజ్ఞులైన పాశ్చాత్యమహావిద్వాంసునిమాటలం గొన్నిటి నుదాహరించినావు. అవి యేవనంగ:—"The heredity transmission of a liability to mental disease must be reckoned as the most important of all predisposing causes of insanity" ఈమాటలనుబట్టి mental disease (పిచ్చి) Heredity వలననే వచ్చుచున్నదని నీవను కొంటివి. అమ్మా! అట్లనుకొనుట తప్పు. పిచ్చికి Heredity యే కారణ మని యీవాక్యముల వ్రాసిన పండితుని యభిప్రాయము కాదు. పిచ్చికి Liability యున్నదే. అదే Heredity వలన వచ్చునని యాతని యభిప్రాయము. ఆ Liability యెప్పుడుకూడ దేహపరిణామమే కాని మఱియొకటి కాదు. అందుచే Heredity దేహమునీందనే కాని మనస్సుమీంద బనిచేయదు; చేయలేదు.

అమ్మా! ఒకమాట చెప్పుచున్నాను; శ్రద్ధగా వినుము. మన మార్షమతస్థులము. పరమాత్మను, జీవాత్మను, బునర్జన్మమును నమ్మిన వారము. మన దేశమునందుం బుట్టిన చార్వాకమతమునందుమాత్ర మివి

యేవియు లేవు. బుద్ధుఁడు దైవమునుగూర్చి మూకీభావము వహించినను జీవాత్మతత్త్వమునుగూర్చికొంతవేఱుగాఁ జెప్పినను బునర్జన్మము నొప్పు కొనినాఁడు. అమ్మా! పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులలో ననేకు లనాత్మవాదులు. ఆత్మ లేనప్పుడు పునర్జన్మము దేనికి? అందులోఁ బ్రకృతిశాస్త్రజ్ఞానము పరిపూర్ణముగ నున్న మహావిద్వాంసులలో నూటికిఁ దొంబదియైదుగురు నిరీశ్వరవాదులు. మిగిలిన యయిదుగురు Agnostics. అమ్మా! Evolution గూర్చి Heredity ని గూర్చి యట్టివా రొనర్చిన విపరీత సిద్ధాంతములందు నీవు విశ్వాస ముంచి మనవారి సిద్ధాంతములను బాటిసేయకుండుట తగునా? ఇంతకును నీవు మన సిద్ధాంతసాంప్రదాయ ములను బూర్తిగ నెఱుఁగకుండఁ బైవారి వాక్యములే సిద్ధాంతము లని నిర్ణయించుటకు నీకేమి యధికారమున్నది? ఆత్మను బునర్జన్మమును నమ్మిన మన కనాత్మవాదుల సిద్ధాంతములు వలదు. నిరీశ్వరవాదుల సిద్ధాంతములు మొదలే వలదు. మనలో మతమునకు వేదాంతమునకు సంపూర్ణసామరస్య మున్నది. వారిలో లేదు. వారిలో మతమును నమ్మిన వాఁడు వేదాంతమును బారలౌకికానందభంజకముగను భగవత్తత్త్వ దూషకముగను భావించును. ప్రకృతిజ్ఞానసంపన్నులైన సిద్ధాంతులు మతము మూఢజనచిత్తాకర్షమైన బొమ్మలాటగ భావింతురు. ఈ రెంటికి సామరస్యము కుదిరినఁ గాని మతము నిలువదు; వేదాంతము నిలువదు. వేదాంతములేని మతమైనఁ గొంతకాలము నిలుచును గాని మతములేని వేదాంతము నిలువఁజాలదు. మతముపై నాధారపడని వేదాంతము స్వసౌఖ్యపరమావధికిఁ,బరహింసాప్రవీణతకుఁ, బ్రపంచవిశ్రాంతప్రఖ్యాతికిఁ బనికివచ్చును గాని చిత్తశాంతికి, వైరాగ్యమునకు, యోగమునకు, నాత్మజిజ్ఞాసకు, నపరోక్షమార్గమునకు నక్కఱకు రాదు. అసంతుష్టి కరములై, యపూజ్యములై,యనాత్మకములైన వారిసిద్ధాంతములకువారే కొంతకాలమైన పిమ్మట వెగటుపడక తప్పదు. ఇప్పుడిప్పుడే యేదో కొంత విసుగుదలతోఁ గూడిన స్వల్పవైముఖ్యము వారి మనస్సులం దీసిద్ధాంత ములయెడలఁ గలుగుచున్నట్లు కొన్ని చిహ్నము లగుపడుచున్నవని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. పుణ్యమున కుత్తమలోకఫలము లేదన్న వేదాంత మెంతకాలము మనస్సునకు సంతుష్టి నీయఁగలదు? సర్వరక్ష

కుఁడే లేని వేదాంతసుం దెంతకాలము మనోధైర్య ముండఁగలదు? అణువులు (Atoms) నిన్ను రక్షించునని చెప్పినమాటను నీ వెంత కాలము నమ్మఁగలవు?

అమ్మా! నీ విట్టిసిద్ధాంతముల నాధారముచేసికొని వాదించుట సమంజసము కాదు. నీయాంగ్లేయభాషాజ్ఞానమునకు, నీగ్రంథపరిశోధన మునకు నేను సంతసించితిని. కాని మన యార్షమతమునందలి నీ యనా దరణమునకు విచారించుచున్నాను. మనపెద్దలు జీవుని పునర్జన్మమును గూర్చి యెట్టి యభిప్రాయమును వెల్లడించిరో రవంత కనుగొందము. అమ్మా! నేను నీమాత్రమైనఁ జదువుకొన్నవాఁడనుగాను. కాని పెద్దల సేవించుచు హెచ్చుకాలము గడపినవాఁడ నగుటచే వారిప్రసాదమునఁ గొన్నిమాటలు నాచెవి నప్పుడప్పుడు పడినవి. అవి సంగ్రహముగ మనవి చేసెదను.

స్థూల సూక్ష్మ కారణశరీరములని శరీరములు మూఁడు. మను జుని మరణానంతరము స్థూలశరీర మిచ్చట మంటలోనో మట్టిలోనో కలిసిపోవును; ఇఁక సూక్ష్మకారణశరీరములున్నవి. సూక్ష్మశరీరములోఁ గారణశరీర ముండును. బాదముకాయలోఁ బలు కెట్లో యటులే యుండును. సూక్ష్మశరీరము వెలుతురు (Light) విద్యుచ్ఛక్తి (Electricity) వంటిది. సూక్ష్మశరీరములో నున్న జీవాత్మకు మోక్షము సూక్ష్మశరీరము పూర్తిగా నశించిన పిమ్మటఁగాని కలుగదు. అట్టి స్థితి కర్మరాహిత్య వాంఛారాహిత్య పూర్వకమయిన జ్ఞానమువలనఁ గాని, భక్తివలనఁగాని పరమేశ్వరకటాక్షమువలనఁగాని కలుగును. అంతవఱకు యీసూక్ష్మశరీరమునకే మనపెద్దలు పునర్జన్మమును నిర్మించినారు. ఈ సూక్ష్మశరీర మాత్మ నంటిపట్టుకొనియే యుండును. లోపల జీవాత్మగల జీవుఁడు విశేషపుణ్యము లొనర్చుకొన్నవాఁడైనయెడల నుత్తమలోకము లందుఁ దత్పుణ్యఫలక్షయ మగువఱకు మహాసుఖమంది యటుపిమ్మట మర్త్యలోకమునఁ దిరుగ జన్మించును. ఉత్కృష్టపుణ్యకార్యములు కాని, పాపకార్యములు కాని సామాన్యముగాఁ జరించి మరణించినవానిసూక్ష్మ శరీరమునకు వెంటనే పునర్జన్మము సంభవించును. విశేషపాపకర్మము లొనర్చినవాఁడు మరణించి శ్వ సూకరాది జంతువుల గర్భమందుఁ

బుట్టును. పునర్జన్మ మెత్తవలసినజీవుఁడు తన కర్మానుగుణమైన తావు
చూచుకొని వ్రీహిమూలమునఁ బురుషుని యుదరమునఁ బ్రవేశించి
యటనుండి మాతృగర్భకోశమునఁ బ్రవేశించును. పుట్టదలఁచిన జీవుఁడు
తానంతతానే ప్రయత్నించి పుట్టుచున్నాఁడు; కాని మనప్రయోజకత్వ
ముచేఁ బుట్టుచుండుటలేదని స్పష్టముగఁ దెలిసికొనవలయును. జీవుని
వదలకుండ వెంటాడించుచున్న యతని సూక్ష్మశరీరముకూడ జీవునితో
పాటే తల్లికడుపున బ్రవేశించును. ఈసూక్ష్మశరీరములో నేమున్న
వనఁగా: అనేకపూర్వజన్మములలో జీవుఁ డొనర్చుకొన్న కర్మముల ఫల
మున్నది. అదికాక విద్యయున్నది. విద్య యనఁగా వేదవేదాంతజ్ఞానము,
శాస్త్రాదిజ్ఞానము మొదలగునవి. అదిగాక ప్రతిభ యున్నది. ప్రతిభ
యనఁగా బుద్ధివికాసము, లలితకళాప్రావీణ్యము, వాక్చతురత, వ్యవ
హార నైపుణి మొదలగునవి. ఈ శక్తులన్నియు మనస్సుతోఁగూడిన
సూక్ష్మశరీరమం దిమిడియున్నవి. ఈ శక్తులన్నియుఁ దల్లిగర్భమునఁ
దనంతటఁ దాను ప్రవేశించినజీవుని సొంతసొమ్ము కాని తల్లిదండ్రులిచ్చిన
వెంతమాత్రమును గావు. ఇక్కడనే నశించిపోవుట కర్హమైన స్థూలశరీ
రమును (దేహము) మాత్రమే తల్లిదండ్రులు బిడ్డ కిచ్చుచున్నారు. ఈ
దేహమైనఁ దల్లిదండ్రులు బిడ్డకు యథాక్రమముగఁ బూర్తిగ నిచ్చు
చున్నారా? ఈయ శక్తిగలిగియున్నారా? కల్ల. అట్లే యగునెడల
నిందఱు గ్రుడ్డివాండ్రు, నిందఱు కుంటివాండ్రు, నిందఱు మూగవారు,
నిందఱు వికృతాంగులు, నిందఱు నపుంసకులు, నిందఱు రాకాసిరూపులు
ప్రపంచమున నుండ నేల? బిడ్డనికి దేహమిచ్చుటలోఁ దల్లిదండ్రులు
బిడ్డని కర్మమునకుఁ దమ కర్మమునకుఁగూడ ననుగుణమగు నంతవఱకే
దేహ మిచ్చుచున్నారు. ఎటు లిచ్చినను బ్రధానముగఁ దెలియఁదగిన
యంశ మేదనఁగా: బిడ్డకుఁ దల్లిదండ్రు లిచ్చునది దేహమే కాని తద్వ్యతి
రిక్త మెంతమాత్రము కాదు. మనస్సనునది బిడ్డనిదే. దానిపైఁ దల్లిదం
డ్రుల కధికారము లేనే లేదు. అందుచేతనే యొకనికిఁబుట్టిన యొనమండ్రు
కొడుకులలో నొకడు మహాబలాఢ్యుఁ డగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు కాలు
చేతులులేని మొండె మగుచున్నాఁడు. ఒకఁ డెనుబడి సంవత్సరములు
పూర్ణారోగ్యమున జీవించుచున్నాఁడు. ఒకఁ డెనిమిదవదినమున సందు

గొట్టి చచ్చుచున్నాఁడు. ఒకఁడు మహాకవి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు నిరక్షరకుక్షి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు పరమహంసశిఖామణి యగుచున్నాఁడు. ఒకఁడు బందిపోటుదొంగ యగుచున్నాఁడు. ఈవ్యత్యాసముల నన్నిటిని Heredity సమన్వయింపఁగలదా? ఊహూఁ.

పాశ్చాత్యవేదాంతులలో నూతనముగఁ గొందఱు మఱియొక యభిప్రాయమును బడుచున్నారని వినుచున్నాను. Heredity వలన బిడ్డని దేహపరిణామములన్నియుఁ బూర్తిగఁ గలుగుచున్నవని వీ రంగీకరించుచు మనఃపరిణామములోఁ గొన్ని మాత్రమే Heredity వలనఁ గలుగుచున్నవని వీ రభిప్రాయపడుచున్నారు. ఆకొన్ని యేవనఁగా:— బుద్ధివికాసముతోఁ జేరిన మనఃపరిణామములు మాత్రమే Heredity వలనఁ గలుగుచున్నవి. కాని పుణ్యపాప సంబంధముతోఁ జేరిన నడవడి మాత్రము Heredity వలనఁ గలుగుటలేదని వీరి యభిప్రాయమైనట్లు కనఁబడుచున్నది. గణితశాస్త్రప్రావీణ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని కాంతాలంపటత్వముమాత్రము దానివనఁ గలుగుట లేదఁట! ప్రబంధరచనానైపుణ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని, వైరాగ్యజ్ఞానసంపత్తి దానివలఁ గలుగుటలేదఁట! స్త్రీలకుఁ జిత్రరచనావైదగ్ధ్యము Heredity వలననే కలుగుచున్నది. కాని, పాతివ్రత్యము దానివలనఁ గలుగుటలేదఁట. సరే, కలుగుటలేదు, దేనివలనఁ గలుగుచున్నదని వీరి నడిగినయెడల నాత్మ నొప్పుకొనవలసి వచ్చుననుభయముచేత Science యింకను Progress అయిన కొలఁదిఁ దెలియునని కాఁబోలు మూకీభావమును వహించుచున్నా రని వినుచున్నాము. ఏమైనసరే కాని వీ రాత్మ నొప్పుకొనుట కిష్టపడరు.

'This doctrine (Transmigration) famous in antiquity and still held as a religious tenet by certain sects of the civilised world has its roots far back in primitive culture. It is developed out of three universal savage beliefs, (1) that man has a soul; (2 that animals and plants have souls, (3) that souls can be transferred from one organism to another"

అమ్మా! వింటివా? ఆత్మాస్తిక్య విశ్వాసమున్న మనలను పాశ్చాత్యసిద్ధాంతులు Savages అని పిలుచుచున్నారు. కాని యింత నాగరకత యుండియు నింత శాస్త్రజ్ఞాన ముండియు Heredity మనస్సుపై Intellectual Side ననేకాని Moral Side నం బనిచేయదని చెప్పునట్టి వీరిని మన మేమని పిలువవలయునో? జవునసటికాయ, లాగున మనస్సున కొకప్రక్కను బుద్ధిభాగము, రెండవప్రక్కను నీతిభాగము నున్నవని వీరి యభిప్రాయము కాంబోలు! సరే. ఎటులో యొకటు లుండుంగాక! సగము మనస్సుపైం బనిచేసినది. మిగిలినసగముపై నేలపనిచేయదో? నీటిలో ముంచినగుడ్డకుం బడుగు తడిసి పేక పొడిగనుండునా? అమ్మా! ఆత్మవిశ్వాసము పునర్జన్మవిశ్వాసమున్నంగాని యీ లెక్క 'కజబాజు'లు గిట్టవు. బుద్ధిచేతనే ప్రపంచపుం గట్టుభిక్కను విప్ప సాధ్యమగునా? ప్రపంచమున మన లౌకికబుద్ధికి స్వాధీనమైనది రూపాయ కొక్క యరపైసవంతయినం గాదే. మిగిలినదంతయు భగవద్వాక్యములని మనము నమ్మినవానివలనను సమాధినిష్ఠాగరిష్ఠులై యపరోక్షజ్ఞాననిక్షేపులైన మంత్రద్రష్టల పలుకులవలనను దెలిసికొనలెను. Nonsense అది మూఢవిశ్వాస మని పైవా రందురా? అది Nonsense అయినయెడల నీక్రిందిదానిని వా రేమందురో? "One cannot accept the theory of Evolution or the theory of Heredity built upon the Evolutionary hypotheses without discording the Bible and rejecting the dominent note in Christianity. We are not progeny of the brute. We have not tumbled upward by chance but rise by a power which finds its highest Expression in Christ." W. J. Bryan అను నొకపాశ్చాత్యవిద్వాంసుం డీమాటలను వ్రాసినాడు. Evolutionary heredity ని బూర్తిగ ఖండించినవారిలో నితఁడు ప్రముఖుఁడు. ఈతఁ డుద్రేకమున "God or Gorilla?" అని యఱచినాఁడు. "The world-famous lawyer, politician and orator" అని ఖ్యాతి చెందినవాఁడు. అమ్మా! ఈతఁ డింక నేమని వ్రాసెనో వింటువా? "I would propose the Bible as a sub-

stitute for all materialistic doctrines, because the Bible is not only the foundation of ever present standard of morals but also gives us our only conception of God and Jesus Christ.—

మతమునందలి విశ్వాసముచేతనే మనుజుఁడు మనుజుఁ డగుచున్నాఁడు; కాని, లౌకికమైన బుద్ధిచేతఁగాదని నమ్మవలయును. ఎంతటివాఁడైనసరే, యెక్కుడివాఁడైనసరే, యశాస్త్రీయములైన మతవిశ్వాసములు. కలవాఁడు మూఢుఁడేకాని మఱియొకఁడు కాఁడని యింకను బాశ్చాత్యవేత్తలు మనల నధిక్షేపింతురా? ఊఁ,అటులే కానిమ్ము. బ్రహ్మర్షులతో పాటు మనము తప్పునఁబడియుందుటే తగునుగాని పాశ్చాత్యశాస్త్రవేత్తలతో పాటు సందేహాహతులమై భ్రష్టత్వమొందుట తగదు. అనాగరకులలో నధము లనిపించుకొన్న మన మాస్తికులమై యుందము; కాని నాగరశిఖామణు లనిపించుకొనుచు నాస్తికులమై యుండవలదు. అమ్మా! ఎవరు చూడవచ్చినారు. ఏమో! ఏమో!! ఏమో!!!

(భారతినుండి పునర్ముద్రితము.)

చెన్నపురి: 'శ్రీరామా' ప్రెస్సున ముద్రితము.—1958

వచన గ్రంథములు

	ప్రతి 1-కి రూ.	అ.
ఆంధ్రవచనభారతము :		
,, ఆదిసభాపర్వములు	5	0
,, అరణ్యపర్వము	5	0
,, విరాటోద్యోగపర్వము	5	8
,, భీష్మద్రోణపర్వములు		8
,, కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	5	8
,, శాంతిపర్వము	7	8
,, ఆనుశాసనికము మొదలు స్వర్గారోహణ పర్వము వరకు గల సంపుటము	7	8
ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర సంగ్రహము	3	0
పంచతంత్రహితోపదేశ కథామంజరి	1	12
తిలకుగారి సెక్యూరిటీ కేసు, ఉపన్యాసములు (పాతప్రతి)	0	14
భారతరమణీమణులు 1-వ భాగము	1	4
,, 2-వ భాగము	0	10
,, 3-వ భాగము	0	8
ద్వాదశోపనిషత్తులు, తెలుగువచనం	5	0
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	0	10
నీతిచంద్రిక, శ్రీ చిన్నయసూరి	0	12
,, టీకతో	1	4
పంచతంత్రము, వచనము	0	12
సంగ్రహరామాయణము	1	8
సంగ్రహభాగవతము	2	8
భోజునికథలు	1	0
భోజకాళిదాసకథలు, I భాగము	1	4
,, II భాగము	1	4
తెనాలిరామలింగనికథలు జీవితము	0	8
,, A. S. P. అయ్యరుగారిది	0	8
సంస్కృతనాటకకథలు, సీతారామశాస్త్రి 1, 2 భాగములు	2	0
రాజశేఖరుడు, గోపాలుడు	0	12
చార్ దర్వేషుకథలు	1	0
తాతాచార్యులకథలు	0	12
బేతాళునికథలు	0	12
పరమానందశిష్యులకథలు	0	4
నలుగురుమంత్రులకథలు	0	6
అయిదుగురుదొంగలకథలు	0	8
పురాణగాథలు I	1	0
,, II	1	0
బాజీరాయని చరిత్ర	1	4
రఘువంశకథ	0	12
విక్రమార్కచరిత్ర, భా. రామమూర్తిశాస్త్రి	1	8
పంజాబు అల్లరి	0	8
మర్యాదరామన్నకథలు	0	3
మైరావణచరిత్ర	0	3
అనంతసాగరము, బుక్కరాయ సముద్రచరిత్రము	0	12
జీవితరహస్యము, చిత్రమైనకథలు	1	8
శకుంతలచరిత్ర, ప్రతిమలతో	0	6
త్రిలింగకథలు	1	0
అరేబియన్ నైట్సుకథలు	2	0

☞ ఇవిగాక అనేక సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు, నాగరిలిపిగ్రంథములు, అరవ గ్రంథములు, ఇంగ్లీషుగ్రంథములు మావద్ద దొరకును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

పోస్టుబాక్సు నెం. 1372   292 ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. 1.

కవిశేఖర

శ్రీ పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు గారి

సాక్షి

పండితపామరరంజకంబులును, సుసరసస్వాదుభాషాసమన్వితంబులును, గంగాఝరీప్రతిభాభాసితంబులును, అత్యుత్తమాదర్శప్రాయంబులును, అపూర్వభావభాసురంబులును, జ్ఞానదాయకంబులును, హాస్యదాయకములునగు సాక్షిపుస్తకరాజములను ఆంధ్రమహాజనులందఱును సాదరముగ జదివి కృతార్థు లగుదురుగాక!

సాక్షి	1-వ భాగము	...	...	[illegible]	0
,,	2-వ భాగము	...	...	[illegible]	0
,,	3-వ భాగము	...	...	2	౮
,,	4-వ భాగము	...	...	3	0
,,	5-వ భాగము	...	...	2	౬
,,	6-వ భాగము	...	...	2	౬

వెలయువారు :—

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్

[illegible] 1372. 292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి.